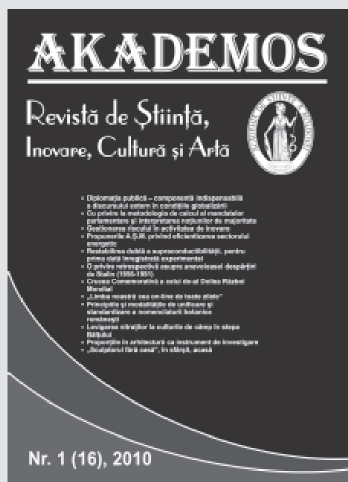
AKADEMOS

Revistă de Ştiinţă,
Inovare, Cultură şi Artă
Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.

***

Acest număr este ilustrat cu lucrări de Moissey Kogan, sculptor basarabean din perioada interbelică

Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381

www.akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
vcucereanu@yahoo.fr

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia AŞM

CUPRINS

Emil Constantinescu:
Două valori sunt fundamentale în formarea personalităţii – Credinţa şi Patria

Ex-preşedintele României, Emil Constantinescu, în vizită la Liceul Academic. Chişinău, 30 ianuarie, 2010

NU EXISTĂ LOC DE TÂRG PRIVIND LIMBA ROMÂNĂ!

Acad. ***Gheorghe DUCA,***
preşedintele A.Ş.M.

THERE IS NO PLACE FOR DISCUSSION REGARDING ROMANIAN LANGUAGE!

This discourse, academician Gheorghe DUCA, President of ASM, made at the international scientific conference dedicated to the 75th anniversary from the birth of the symbol-poet Grigore Vieru, name of resonance of the literature and our culture, passed away a year ago, after a tragic car accident. As Grigore Vieru pledged throughout his life the cause of the Romanian language, opposing vehemently the fals glossonym of Moldavan language, the author induces the politicians of the XXth century to abandon inutile discussions regarding ancestry's language and history, or these subjects are the exclusive competence of scientists and this can not make the subject of a referendum! There are not two realities. There is one single scientific reality-Rumanian Language.

- Onorată asistenţă!

Dragi colegi din Republica Moldova şi România!

Domnule Preşedinte al Parlamentului Republicii Moldova!

Stimaţi reprezentanţi ai presei!

Declar deschisă Conferinţa ştiinţifică internaţională consacrată celei de-a 75-a aniversări de la naşterea poetului-simbol GRIGORE VIERU, nume de referinţă al literaturii şi culturii noastre, trecut la Domnul acum un an, în urma unui tragic accident rutier.

Încă în timpul vieţii, atunci când poetul Grigore Vieru intra într-o sală în care-l aşteptau – fie copiii, adică albinuţele naţiunii, fie ţăranii, scriitorii, profesorii sau academicienii – toată lumea se ridica în picioare, cinstindu-i personalitatea aşa precum se cuvine unui creator atins de aripa geniului. Trecut în Veşnicie, fiind deja unul din inelele Coloanei Infinitului, Grigore Vieru este mai mult decât oricând aici, cu noi, şi vă rog să ne ridicăm pentru a-i saluta prezenţa vie pe Aleea Clasicilor, Eroilor şi Martirilor Neamului!

Sunt mai bine de doi ani din ziua în care, în această Sală Azurie a elitei intelectuale de la Chişinău, a răsunat un clopot – Testamentul pentru urmaşi al poetului Grigore Vieru: "Limba Română – oastea noastră naţională". În acel Testament cu valoare de manifest cultural şi civic, devenit între timp un document istoric, Grigore Vieru menţiona: "Adunarea Generală Anuală, din 28 februarie 1996, a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, confirmă opinia ştiinţifică argumentată a specialiştilor filologi din republică şi de peste hotare, aprobată prin Hotărârea Prezidiului AŞM din 9 septembrie 1994, potrivit căreia denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este Limba Română". Sărut mâna tuturor academicienilor şi specialiştilor filologi care au semnat o asemenea declaraţie. Ea îmi adâncise mândria că fac parte şi eu din cei care vorbesc şi scriu româneşte".

Nu cred că există în această sală savant sau om ataşat de ştiinţa, cultura şi valorile sacre ale naţiunii noastre, care nu s-ar simţi mândru de această apreciere. Din anul 1989 – *Scrisoarea celor 66 scriitori şi lingvişti* – şi până în prezent, în ciuda tuturor presiunilor de ordin politic, Academia de Ştiinţe a Moldovei a fost mai mult decât principială, menţinându-şi neclintit poziţia privind limba vorbită de populaţia din stânga Prutului. Nu există două adevăruri! Există un singur adevăr ştiinţific – LIMBA ROMÂNĂ! În acest sens, după 20 de ani de discuţii sterile şi ridicole, nu există loc de târg şi interpretare. Îndemnăm politicienii secolului XXI, măcar de drag de marele nostru poet Grigore Vieru, care ne uneşte, să manifeste înţelepciune şi să nu se aventureze în discuţii inutile privind limba şi istoria neamului, or, aceste subiecte ţin exclusiv de competenţa savanţilor şi nu pot face, sub nicio formă, obiectul unui referendum!

Grigore Vieru nu a fost numai poet. El a fost şi om politic într-o perioadă crucială pentru istoria secolului XX – căderea comunismului de tip sovietic. Dar, interesul politic al lui era unul naţional, el n-a renunţat la adevăr şi la poporul său. Grigore Vieru va rămâne în istorie nu numai ca un mare poet, ci şi ca un model de demnitate umană, de integritate intelectuală, de om politic cu probitate morală. Grigore Vieru a spus ce a avut de spus atât pe vremea sovietică, cât şi ulterior, spre deosebire de unii colegi zgomotoşi ca butoiul gol, cărora nici după '89 nu le-a surâs talentul, pentru că nu au avut nimic "disident" în sertare... Zilele trecute am rămas impresionat de o declaraţie a E. S., Domnul Emil Constantinescu, făcută la postul de televiziune JURNAL TV: "Un om politic se gândeşte la electorat. Un om de stat se gândeşte la istoria poporului său...". Cred că este un mesaj foarte înţelept adresat oamenilor politici şi de

stat de la Chişinău, inclusiv în ceea ce priveşte atitudinea lor faţă de oamenii de ştiinţă şi cultură din Republica Moldova, nedreptăţiţi de-a lungul vremii la fel ca şi poetul-legendă Grigore Vieru.

Cu toate că prin clepsidra timpului s-a scurs deja un an de zile de la trecerea la Domnul a marelui poet-martir, la Chişinău nimeni nu doreşte să vorbească despre Grigore Vieru la timpul trecut, ca dovadă că poporul nostru l-a nemurit, l-a eternizat încă în timpul vieţii şi nu va putea concepe niciodată că Grigore Vieru nu mai este printre noi.

Pentru noi, cei din actuala Republica Moldova, Grigore Vieru este mai mult decât un poet, el este un preot, un lider spiritual al neamului, care a predicat o viaţă întreagă lumina Cuvântului şi a Adevărului, redeşteptându-şi semenii rătăciţi, care aveau un trecut istoric mutilat, arestat în arhive sub zeci de lacăte, împuşcat în inima fiinţei naţionale.

La fel ca şi întreaga românime, pe care Grigore Vieru a glorificat-o, nu pot să cred nici eu că Poetul a plecat pentru totdeauna de-acasă. Îl vom aştepta mereu, la fel precum Grigore Vieru şi-a aşteptat toată viaţa tatăl, ca să se întoarcă de la război. Am rămas cu un mare gol în suflet, am rămas orfani de un părinte spiritual. Păcat că Grigore Vieru nu a ajuns să vadă zorii libertăţii (re) aduşi în Republica Moldova de tânăra generaţie, inclusiv de fiul său Călin Vieru, care, după accidentul fatal al tatălui, s-a implicat în viaţa politică pentru a continua cauza naţională şi a duce la capăt „ce n-a dovedit nici tata...”.

Nu avem, moarte, cu tine nimic
Nici măcar nu te urâm...
Dar ce-ai face tu şi cum ar fi,
De-ai avea un poet ca Grigore Vieru
Şi-acesta ar muri?!

Grigore Vieru ne-a iubit pe toţi, noi nu l-am iubit îndeajuns. Grigore Vieru s-a sacrificat pentru poporul său, noi nu i-am răspuns îndeajuns.

Acum e de datoria noastră să nu ne cruţăm forţele pentru a-i mulţumi, pentru a-l cunoaşte profund şi a-l face cunoscut lumii, iar pentru aceasta nu e suficient ca în şcoli şi biblioteci să ajungă doar numele şi tablourile cu chipul său.

Cu regret, constat că unii dintre colegii săi îl invidiază pe Grigore Vieru chiar şi după moarte, negându-i talentul, martirajul şi sacrificiul în lupta pentru Limba Română şi Idealurile Naţionale. Nu este bine, fraţilor! Aşa dezbinaţi, răutăcioşi nu vom reuşi să facem nimic nici pentru Ştiinţă, nici pentru Cultură, nici pentru idee! Ştia ce ştia mult pătimitul Grigore Vieru, atunci când scria: „Doi copii încap în braţele mamei şi doi fraţi nu încap într-o ţară...”.

Academia de Ştiinţe a Moldovei îşi continuă însă drumul său, indiferent de atacuri... Vom înmâna astăzi Premiul Nominal Grigore Vieru, instituit încă la 19 februarie 2009. De asemenea, vom lansa astăzi volumul monografic *Grigore Vieru, Poetul*, apărut la editura Ştiinţa în prestigioasa colecţie *Academica*.

Ţin să vă anunţ că, la iniţiativa noastră, Premiul Nominal Grigore Vieru va fi, începând cu anul 2010, un premiu comun al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi al Academiei Române. Într-un an acest prestigios Premiu se va acorda pentru creaţie, iar în următorul an – pentru cercetare.

Academia de Ştiinţe a Moldovei anunţă, totodată, câteva dintre proiectele sale pentru anii 2010-2012, mizând şi pe concursul Guvernului Republicii Moldova:

• editarea operelor complete (poezie, publicistică, cugetări) ale poetului Grigore Vieru;

• traducerea lor în cel puţin trei limbi de circulaţie internaţională: engleza, franceza şi germana (opere care vor fi distribuite, inclusiv de ambasadele noastre şi de reprezentanţii diasporei româneşti);

• digitalizarea, cu concursul noii conduceri a Radioteleviziunii Naţionale, a înregistrărilor audio/video cu Grigore Vieru din Fondul de Aur, pentru secole înainte;

• instituirea anuală a unei burse pentru tinerii doctoranzi din străinătate, care doresc să vină la Chişinău, să înveţe limba română, să cerceteze fenomenul literar/cultural românesc de aici şi să promoveze în ţara lor (şi nu numai!) opera poetului Grigore Vieru.

Ţinând cont de faptul că Grigore Vieru nu mai aparţine doar familiei sale, ci întregii naţiuni, mă oblig, ca în calitatea mea de preşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei să fac tot ceea ce îmi stă în putere pentru ca marele maestru al metaforei – Grigore Vieru, poet al maternităţii, unic în lume, să-şi ocupe locul binemeritat lângă poetul tutelar Mihai Eminescu, în şcoli sau biblioteci...

Dumnezeu să-l odihnească cu Drepţii pe poetul la modul absolut Grigore Vieru, iar noi să trăim şi, prin faptele noastre, să-l înveşnicim ca pe „cel mai iubit dintre pământeni”.

Discurs rostit la Conferinţa ştiinţifică internaţională, consacrată aniversării a 75-a de la naşterea poetului Grigore Vieru. A.Ş.M. Chişinău, 13 februarie 2010

EMIL CONSTANTINESCU, ÎN VIZITĂ LA A.Ş.M.

Fostul preşedinte al României (1996-2000), Emil Constantinescu, a întreprins, în ziua de 30 ianuarie 2010, o vizită de lucru la Academia de Ştiinţe a Moldovei. Cel de-al doilea preşedinte al României postcomuniste, dr. în geologie, prof. univ. Emil Constantinescu, s-a aflat la Chişinău în calitatea sa de savant, lider al societăţii civile din România şi de preşedinte al Fundaţiei Române pentru Democraţie care sprijină universităţile din ţările vecine în vederea implementării rigorilor Procesului de la Bologna.

Înaltul oaspete a remarcat modelul inovator de administrare a ştiinţei din Republica Moldova, mecanismele eficiente aplicate în vederea stabilirii unei legături strânse între cercetare şi educaţie, menţionând că, de la prima sa vizită la A.Ş.M., în anul 1990, în calitate de rector al Universităţii din Bucureşti, comunitatea ştiinţifică din ţara noastră a înregistrat o evoluţie spectaculoasă pe toate dimensiunile.

Amintim că Emil Constantinescu s-a născut în oraşul Tighina, Basarabia, astăzi Republica Moldova. Este primul preşedinte al României care s-a învrednicit de cea mai înaltă distincţie de stat a Republicii Moldova – *Ordinul Republicii*, distincţie înmânată, în anul 2000, de preşedintele Petru Lucinschi.

Oaspetele de onoare al AŞM, cu o experienţă de 47 de ani în sistemul românesc de cercetare, s-a întreţinut cu elevii supradotaţi de la Liceul Academic. El s-a arătat impresionat de curăţenia sufletească, agerimea minţii şi simţirea românească a acestor liceeni cu totul deosebiţi. Elevii s-au interesat de originile basarabene ale fostului preşedinte al României şi l-au întrebat simplu: „Ce semnificaţie are Patria pentru Domnia Sa?". Basarabeanul Emil Constantinescu le-a răspuns elevilor că se mândreşte cu faptul că e român născut pe malul Nistrului şi asta a fost scris întotdeauna în CV-ul său. „Două valori sunt fundamentale în formarea personalităţii omului – Credinţa şi Patria". La rândul lor, liceenii au mărturisit că întâlnirea cu o asemenea personalitate a vieţii publice româneşti o vor ţine minte toată viaţa.

Ex-preşedintele României, Emil Constantinescu, în dialog cu savanţii A.Ş.M., 30 ianuarie 2010

„Apreciez mult iniţiativa Academiei de Ştiinţe a Moldovei de a înfiinţa o Universitate Academică, or, realizarea unei legături strânse între procesul de cercetare şi cel de educaţie, chiar pe terenul cercetării, mi se pare una cu adevărat excepţională", a declarat la Chişinău fostul preşedinte al României, Domnul Emil Constantinescu, în cadrul vizitei sale la Universitatea Academică, singura instituţie din Republica Moldova, care activează în baza principiului occidental – educaţie prin cercetare. „Nu numai în România, dar şi în mai multe state europene trebuie create asemenea universităţi, capabile să furnizeze rapid cadre ştiinţifice pentru edificarea unor economii performante şi prosperarea naţiunii", a adăugat Emil Constantinescu.

Savanţii Gheorghe Duca şi Emil Constantinescu au semnat, în cadrul vizitei, *Declaraţia de la Chişinău*, care constituie o iniţiativă inedită din perspectiva aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Vizita distinsului oaspete la Chişinău a culminat cu o acţiune semnificativă: în semn de înaltă apreciere pentru contribuţia sa la (re)integrarea culturii şi ştiinţei de pe cele două maluri ale Prutului, preşedintele A.Ş.M., acad. Gheorghe Duca i-a înmânat marelui savant şi om de stat român, Emil Constantinescu, Medalia *Dimitrie Cantemir,* cea mai înaltă distincţie a A.Ş.M.

DIPLOMAȚIA PUBLICĂ – COMPONENTĂ INDISPENSABILĂ A DISCURSULUI EXTERN ÎN CONDIȚIILE GLOBALIZĂRII

Dr.hab. ***Ion GUCEAC,***
secretar ştiinţific general al A.Ş.M.

Sergiu PORCESCU,
şef Direcţie integrare europeană
şi cooperare internaţională, A.Ş.M.

PUBLIC DIPLOMACY - INDISPENSABLE ELEMENT OF THE FOREIGN DISCOURSE IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

This paper is about the role of public diplomacy in the modern international relations. This sphere of activity is no more the sole responsability of state. More and more, other actors are influencing the foreign public opinion and contribute to the creation of someone's perception about the country. Countries are paying an increasing attention to the public diplomacy, promoting special programs and strategies. Scientific diplomacy is a very important component of the public diplomacy, and as the history proved it can serve as a prerequisite for establishing formal, political relations.

Relaţiile internaţionale contemporane înregistrează, sub impactul globalizării, un proces de redimensionare, care are drept consecinţă înlăturarea monopolului statului asupra politicii externe. Un şir întreg de actori nestatali influenţează imaginea unei ţări în exterior, iar tehnologiile informaţionale le oferă acestora multiple mecanisme de comunicare.

În această situaţie, activităţile diplomatice sunt însoţite de un proces de comunicare, atât pe dimensiunea internă, cât şi pe cea externă. Tot mai multe state lansează campanii informaţionale menite să contribuie la realizarea priorităţilor politicii externe, dar şi să obţină suportul propriei societăţi pentru acestea. În contextul democraţiei participative, aderenţa opiniei publice faţă de politica guvernamentală este un element indispensabil pentru *supravieţuirea* unui guvern. Strategiile externe vizând modificarea sau consolidarea percepţiei opiniei publice internaţionale faţă de o anumită ţară sunt de asemenea parte a acestor campanii.

În relaţiile internaţionale, termenul de "diplomaţie publică" a apărut pentru a descrie aspecte ale legăturilor internaţionale, care se manifestă în afara interacţiunii dintre structurile de stat. Acţiuni, pe care putem să le atribuim diplomaţiei publice, au existat din cele mai vechi timpuri. Conducătorii Romei, spre exemplu, invitau feciorii statelor învecinate pentru a-şi face studiile la Roma.

Termenul de "diplomaţie publică" a fost introdus în circuitul ştiinţific în 1965, atunci când Edmund Gullion, un diplomat de carieră şi decanul Şcolii de Drept şi Diplomaţie din cadrul Universităţii Tufts, a creat Centrul de Diplomaţie Publică *Edward R. Murrow*. Materialul informativ al Centrului descria acest termen drept "influenţa atitudinii publice în formarea şi executarea politicilor externe. Aceasta cuprinde dimensiuni ale relaţiilor internaţionale, dincolo de diplomaţia tradiţională... [Inclusiv] formarea de către guverne a opiniei publice din alte ţări; interacţiunea dintre grupuri de interese private din diferite ţări; informarea populaţiei privind afacerile internaţionale şi influenţa acestora asupra politicii interne; comunicarea între cei a căror funcţie este comunicarea, precum diplomaţii şi jurnaliştii străini; (şi) procesul comunicării interculturale"[1]. Termenul a devenit în scurt timp util guvernului american, oferind fundamentul teoretic necesar activităţii externe a Agenţiei americane de Informaţii (US Information Agency).

Departamentul de Stat american defineşte diplomaţia publică drept programe finanţate de guvernul american, menite să informeze sau să influenţeze opinia publică din străinătate[2]. În aceeaşi ordine de idei, Hans Tuch defineşte diplomaţia publică drept proces de comunicare a guvernului unei ţări cu publicul străin, în încercarea de a explica acestuia ideile şi idealurile naţiunii respective, instituţiile şi cultura acesteia, cât şi interesele naţionale şi politicile actuale[3]. Fostul diplomat John Brown descrie diplomaţia publică americană drept un proces ce implică trei roluri: diseminarea informaţiei, educaţia şi schimburile culturale. Philip Taylor utilizează termenul de „management al percepţiei", pentru a descrie rolul informaţional al diplomaţiei publice, trasând în acest sens o distincţie între afacerile publice, interesul public, operaţiuni psihologice, managementul mass-mediei şi diplomaţia publică.

Cercetătorii în domeniul diplomaţiei culturale, precum Kevin Mulcahy şi Harvez Feigenbaum, accentuează diferenţa dintre diplomaţia publică şi cea culturală prin faptul că prima se orientează spre diseminarea informaţiei pe termen scurt şi promovarea politicilor, iar cea culturală – spre stabilirea relaţiilor de lungă durată.

Diplomaţia publică, aşa cum este percepută în mod tradiţional, include susţinerea guvernamentală a programelor în domeniul cultural, educaţional şi

[1] Dizard Jr, Wilson. Digital Diplomacy: U.S. Foreign Policy in the Information Age, Prager, NY April 2001 p.5
[2] Charles Wolf Jr. Brian Rosen Public Diplomacy. How to think about and improve it.
[3] Hans Tuch. Communicating with the world, New York, 1990

informaţional, schimburilor de cetăţeni, emisiunilor orientate spre informarea şi influenţarea audienţei străine. Din raportul Comisiei americane privind Diplomaţia Publică conchidem că aceasta este un schimb deschis de idei şi informaţii, fiind o caracteristică inerentă a societăţilor democratice. Misiunea sa este esenţială la nivel mondial şi în politica externă, fiind indispensabilă intereselor [naţionale], idealurilor şi rolului de lider în lume"[4].

Congresmanul american Henry Hyde consideră că "rolul stabilit pentru diplomaţia noastră publică [este] de a recruta popoarele lumii într-o cauză comună şi de a le convinge că obiectivele spre care tind ele înseşi – libertate, securitate şi prosperitate – sunt aceleaşi cu cele pe care Statele Unite tind să le promoveze în străinătate"[5].

Consiliul Strategic al Marii Britanii pentru Diplomaţie Publică defineşte această noţiune drept "activitate care urmăreşte să influenţeze în mod pozitiv, inclusiv prin crearea de relaţii şi parteneriate, percepţiile persoanelor fizice şi organizaţiilor din străinătate cu privire la Regatul Unit"[6].

Conceptul de "diplomaţie publică" este parte componentă a *soft power*, care, conform definiţiei lui John Nye, înseamnă abilitatea de a realiza scopul scontat în baza participării voluntare a aliaţilor, nu prin constrângere. Puterea *soft* rezidă din cultura şi idealurile politice ale unei ţări. *Atunci când reuşeşti să-i faci pe alţii să admire idealurile tale şi să dorească ceea ce doreşti şi tu…. Seducţia este întotdeauna mai eficientă decât coerciţia şi multe valori precum democraţia, drepturile omului şi oportunităţile individuale sunt profund atractive*[7].

Puterea soft a unei ţări este creată prin activităţile multiplilor actori şi organizaţii cu impact asupra publicului străin – artişti, galerii de artă şi televiziuni muzicale, ONG-uri, partide politice, scriitori şi asociaţii de creaţie, jurnalişti şi grupuri media, cercetători şi profesori, antreprenori şi lideri religioşi etc.

Introducerea în uz a acestui termen era necesară pentru că activităţile pe care le presupune erau atribuite unei noţiuni ce reuşise deja să se manifeste negativ – propaganda. Încercările de a delimita cei doi termeni rezidă din următoarele: diplomaţia publică are la bază fapte cunoscute, reale, în timp ce propaganda se bazează pe o combinare a falsurilor cu faptele adevărate.

Am putea identifica câteva precondiţii pentru apariţia diplomaţiei publice în atenţia guvernelor şi comunităţii ştiinţifice:

✓ Răspândirea regimurilor politice democratice e caracterizată de presiunea continuă a societăţii asupra politicului, transformând legitimitatea politicilor guvernamentale într-un element determinant pentru stabilitatea internă;

✓ Creşterea rolului cadrului multilateral în soluţionarea problemelor internaţionale determină importanţa convingerii opiniei publice din alte ţări de necesitatea mobilizării coaliţiilor internaţionale;

✓ Instaurarea *Erei tehnologiilor informaţionale* permite circulaţia rapidă a informaţiei, ceea ce a dus la apariţia unei opinii publice transnaţionale;

✓ Globalizarea oferă statelor posibilitatea de a concura în vederea atragerii investiţiilor străine, oportunităţilor comerciale, forţei de muncă calificate, pentru a asigura o creştere economică durabilă.

✓ În această nouă conjunctură nu există o delimitare clară a subiectelor politicii interne de cele externe, din moment ce, spre exemplu, criza politică într-un stat poate destabiliza situaţia internaţională.

În această ordine de idei, diplomaţia publică a devenit o componentă indispensabilă a politicii externe a statelor, dar şi un subiect pe agenda organizaţiilor internaţionale.

În discursul public, referinţa la *lupta pentru inimi şi minţi* este întâlnită şi anterior, în mare parte în ziarele britanice şi cele americane[8]. Spre exemplu, în ziarul londonez Times, în ianuarie 1856, termenul de „diplomaţie publică" era utilizat cu referire la necesitatea schimbării discursului Preşedintelui american Franklin Pierce faţă de Marea Britanie. În timpul Primului Război Mondial, cu referire la diplomaţia publică era utilizat şi termenul de „diplomaţie deschisă", în special în contextul viziunii expuse de Woodrow Wilson privind sistemul internaţional.

Spre deosebire de diplomaţia oficială, care ar putea fi descrisă drept modul în care statele comunică între ele, la diferite nivele, diplomaţia publică se axează asupra modului în care guvernele (sau organizaţiile internaţionale, cum ar fi Organizaţia Naţiunilor Unite), deliberat, prin intermediul atât a oficialităţilor, cât şi a persoanelor particulare, instituţiilor, comunică cu cetăţenii altor state[9]. Aceasta din urmă are un caracter transparent şi implică un număr mare de actori reuniţi un jurul unui set comun de interese, spre deosebire de diplomaţia oficială, care este promovată de instituţiile abilitate. Deşi, după cum se ştie, comunicarea cu societatea statului, în care este acreditat, a fost întotdeauna o prerogativă a diplomatului.

O precondiţie pentru desfăşurarea unei

[4] Raportul Comisiei privind Diplomaţia Publică 1991. www.publicdiplomacy.org/ 15.01.10.

[5] Joseph S. Nye. Soft Power: The Means To Success In World Politics by (Paperback - April 26, 2005) p 72.

[6] Mark Leonard. Public Diplomacy, Catherine Stead, and Conrad Smewing (Paperback - Jun 17, 2002) p 53.

[7] Jozef Batora Public diplomacy in small and medium-sized countries: Norway and Canada., 2005.

[8] Nicholas J. Cull. Public Diplomacy before Gullion: The evolution of a Phrase. Us Center on Public Diplomacy.

[9] The new diplomacy:Utilizing Innovative Communication Concepts that recognize resource constraints. A report of the US Advisory Commission on Public Diplomacy, July 2003.

diplomaţii publice eficiente este atractivitatea ideilor şi valorilor promovate de către un stat în interiorul propriei societăţi. La etapa actuală, majoritatea ideilor despre o anumită ţară asimilată de către publicul străin ţin de domenii care nu pot fi sub stricta supraveghere a instituţiilor statului – cărţi, programe TV, filme artistice, produse cu conotaţie naţională etc. În acest caz, guvernele pot doar să identifice căile pentru ca mesajele pozitive să atingă grupurile ţintă, deşi experienţa unor programe guvernamentale în acest sens demonstrează multe eşecuri (spre exemplu, campaniile informaţionale destinate ţărilor din Orientul Mijlociu).

Iniţial, termenul de "diplomaţie publică" a fost folosit ca un antonim al propagandei. În timp ce propaganda este, de obicei, percepută ca fiind ceva malefic, "diplomaţia publică" are la bază principiul "veridicităţii", formulat de către fostul director al Agenţiei americane de ştiri, Edward Murrow, în felul următor: "Adevărul este cea mai bună propagandă, iar minciuna – cel mai mare rău. Pentru a fi credibili, noi trebuie să fim oneşti".

Mulţi cercetători fac o distincţie între diplomaţia publică şi propagandă, bazându-se pe premisa că propaganda înseamnă prin definiţie înşelăciune şi manipulare. „Avocaţii" diplomaţiei publice susţin că cel mai reuşit este de a crea o legătură de încredere între guverne şi naţiuni printr-o comunicare onestă şi deschisă, bazată pe obiectivele politicii externe. Este indubitabil faptul că dialogul reprezintă, de asemenea, o componentă importantă a diplomaţiei publice. Acest dialog nu trebuie să fie perceput în sens unic, fiind esenţială de asemenea şi înţelegerea modului în care mesajul este interpretat de către diverse societăţi[10].

Este important să subliniem, că diferenţa dintre propagandă, diplomaţie publică şi operaţiuni psihologice se diluează odată cu avansarea unei situaţii de criză (cu alte cuvinte, în condiţiile de acţiune militară între cele trei "instrumente" aproape nici nu există diferenţe). Astfel, în funcţie de situaţie, sau diplomaţia publică poate fi percepută ca un mijloc de propagandă, sau propaganda poate deveni unul din mijloacele diplomaţiei publice.

Fostul ambasador al SUA în Siria şi Algeria, consilier principal la Departamentul de Stat pentru Diplomaţie Publică, Christopher Ross, a identificat şapte "piloni" sau principii ale diplomaţiei publice[11].

1. *Asigurarea înţelegerii de către auditoriul extern a politicii în forma în care aceasta este în realitate, şi nu precum spun sau gândesc alţii*[12].

2. *Necesitatea explicării politicii, demonstrând raţionalitatea şi justificând valorile sale fundamentale.*

3. *Înaintarea unor apeluri consecvente, veridice şi convingătoare în adresa comunităţii internaţionale.*

4. *Abilitatea de a adapta apelurile la auditoriul ţintă, ale căror elemente constitutive sunt studiate în permanenţă.*

5. *Desfăşurarea activităţilor nu numai pe segmentele ţintă înguste, dar şi prin intermediul mijloacelor mass-media scrise şi electronice, orientate spre masele largi.*

6. *Cooperarea cu diverşi parteneri pentru a cuprinde noi reprezentanţi din partea publicului-ţintă.*

7. *Comunicarea internaţională activă şi programe de schimb.*

Politici naţionale în domeniul diplomaţiei publice

Există opinii, potrivit cărora istoria modernă a diplomaţiei publice americane a început în timpul Primului Război Mondial, când guvernul Statelor Unite a creat Comitetul pentru Informare Publică (cunoscut drept Comitetul Creep), pentru a asigura un sprijin public intrării SUA în război şi a informa publicul străin despre eforturile Statelor Unite întreprinse în sprijinul democraţiei.

În 1948, Congresul american a adoptat Actul american în domeniul informaţional şi al schimbului educaţional, drept bază legislativă pentru comunicarea externă a SUA[13]. E de menţionat faptul că prin acest document se introducea interdicţia de a disemina programele de diplomaţie publică în interiorul ţării. De asemenea, se stipula că materialul pregătit pentru difuzare internaţională devine accesibil pentru distribuire locală doar pe parcursul a 12 ani după crearea sau diseminarea iniţială.

După sfârşitul războiului rece, în SUA s-a răspândit opinia, potrivit căreia diplomaţia publică nu mai este necesară deoarece URSS, principala ameninţare şi obiectul acestei activităţi, a dispărut. În anul 2000, administraţia preşedintelui George W. Bush nu numai că a alocat noi resurse pentru diplomaţia publică, dar a extins semnificativ statele de personal implicate în acest proces. După atacurile teroriste din 11 septembrie 2001, oficialii de la Washington au reformulat fundamentele diplomaţiei publice americane.

La începutul anilor 2000, cercetările au demonstrat că **Marea Britanie** era asociată de către opinia publică din mai multe ţări cu nişte

[10] Jarol B. Manheim. Strategic Public Diplomacy and American Foreign Policy: The Evolution of Influence (Paperback - Sep 1, 1994) p. 93.

[11] Christopher Ross Pillars of public diplomacy: grappling with international public opinion (Perspectives), Harvard International Review, 2003, http://www.harvardir.org/articles/1117/1/.

[12] Манжулина Ольга, «Основы эффективности», журнал «Стратегия России», март 2006, http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1143024584&archive=1143026070&start_from= &ucat=14&

[13] Cunoscut şi ca Legea publică 80-402 Smith-Mundt. – Improving US Public diplomacy towards the Middle East. May 2004.

caracteristici demult depăşite: o ţară în declin, tradiţionalistă, rasistă, cu tentă imperială. În 2002, guvernul britanic a creat Consiliul pentru gestionarea Strategiei diplomaţiei publice, în scopul coordonării activităţii guvernamentale în domeniul comunicării cu publicul din străinătate. Consiliul a aprobat o strategie în acest domeniu, bazată pe două concepte: *tradiţie dinamică* şi *principiali şi profesionişti*[14].

Procesul de aderare la UE a determinat statele candidate să-şi regândească imaginea externă, în acelaşi timp fiind necesare eforturi pentru a convinge propria societate de necesitatea adoptării standardelor europene şi corectitudinea cursului adoptat. În perioada anilor 2000-2004, statele din Europa Centrală şi de Est au aplicat mecanismele diplomaţiei publice în paralel cu negocierea tratatelor de aderare la UE.

Ministerul afacerilor externe al **Poloniei** concepea în acest sens diplomaţia publică drept totalitatea eforturilor statului direcţionate spre influenţa opiniei publice din străinătate. Actorul principal în acest sens este guvernul unei ţări, iar recipientul – societatea altei ţări. Astfel, diplomaţia publică este concepută pentru a completa diplomaţia oficială.[15] În anul 2000, Polonia a lansat prima campanie de diplomaţie publică, cu scopul de a influenţa opinia liderilor şi factorilor de decizie din cadrul ţărilor membre ale UE. Campania a fost anticipată de analiza percepţiei opiniei publice despre Polonia şi polonezi în ţările cu cea mai mare influenţă asupra viitorului proces de negociere a aderării, dar şi asupra poziţiei Poloniei în perioada post-aderare. Programul cadru polonez, lansat ca rezultat, avea definit două grupuri ţintă: societăţile din ţările „vechii” Europe – pentru a susţine aderarea Poloniei la UE, iar în cazul unui referendum a vota pentru extindere; al doilea grup fiind liderii de opinie şi funcţionarii din aceste state, de care nemijlocit depindea aderarea. Astfel, din moment ce în Franţa domina stereotipul unei agriculturi poloneze slab dezvoltate, oficialităţilor franceze şi jurnaliştilor din această ţară li se prezentau în cadrul vizitelor realizările obţinute anume în domeniul dat. Aceeaşi strategie era aplicată şi-n cazul altor delegaţii: reprezentanţilor Austriei şi Germaniei li se demonstrau realizările în domeniul pieţei muncii şi migraţiei, celor din Suedia – eforturile de combatere a poluării etc. Desigur, rezultatele unor activităţi ce ţin de diplomaţia publică nu vor fi niciodată cunoscute până la sfârşit sau anticipate, deoarece ele depind de factori subiectivi sau de anumite evenimente internaţionale neprevăzute.

Este răspândită opinia, potrivit căreia statele de dimensiuni mici şi mijlocii au nevoie de o diplomaţie publică bine fundamentată, de vreme ce percepţia în străinătate faţă de acestea este caracterizată prin lipsa informaţiei sau existenţa unor stereotipuri preconcepute. De obicei aceste state intră în circuitul informaţional internaţional doar la declanşarea unor crize sau catastrofe. Din păcate, este şi cazul ţării noastre, care a intrat în agenda internaţională în legătură cu evenimentele de la 7 aprilie 2009. În cazul statelor de dimensiuni mari, precum SUA sau China, diplomaţia publică este orientată spre schimbarea imaginii proprii în cadrul societăţilor altor ţări, pentru cele de mici dimensiuni – spre captarea atenţiei opiniei publice internaţionale.

Diplomaţia tehnico-ştiinţifică

Diplomaţia ştiinţifică este un termen comprehensiv care poate fi utilizat cu referire la ştiinţa în diplomaţie, diplomaţia pentru ştiinţă şi ştiinţa pentru diplomaţie[16]. Ultima formă, cooperarea ştiinţifică internaţională, poate fi conceptualizată ca o confluenţă a scopurilor ştiinţifice de acces şi a scopurilor diplomatice de influenţă. Baza diplomaţiei ştiinţifice este limbajul comun al ştiinţei, care contribuie la diluarea diferenţelor culturale şi politice.

În trecut, cooperarea ştiinţifică a contribuit la stabilirea legăturilor între ţări care erau în impas din punct de vedere politic, părţi în conflict sau foşti adversari. Exemple concludente sunt Europa de după cel de-al Doilea Război Mondial sau după războiul rece, SUA şi Japonia în anii '60, SUA-URSS şi SUA-China în anii '70.

Scopurile diplomaţiei ştiinţifice sunt diferite şi depind de interesele şi priorităţile statelor şi organizaţiilor implicate, variind de la soluţionarea provocărilor globale, oferirea asigurărilor reciproce de securitate, îmbunătăţirea competitivităţii globale, susţinerea dezvoltării economice, integrarea regională etc. Soluţionarea problemelor comune cu implicarea ştiinţei şi tehnologiilor (administrarea resurselor acvatice şi energetice, tratarea bolilor etc.), subiectele de interes regional constituie oportunităţi importante pentru ţările vecine de a conlucra.

Provocările pentru implementarea diplomaţiei ştiinţifice includ: gradul de finanţare şi coordonarea acesteia, coordonarea agendei politicii externe şi a celei ştiinţifice între ţări, asimetrie în capacităţi, opoziţia internă şi identificarea partenerilor.

În perioada războiului rece, organizaţiile ştiinţifice au constituit un format pentru discuţii informale în domeniul energiei nucleare între SUA şi URSS. Astăzi, ştiinţa oferă un mecanism alternativ de cooperare cu ţări precum Iranul, Arabia Saudită şi Pakistanul[17].

Diplomaţia ştiinţifică mai este deocamdată un concept vag, deşi se consideră că acest termen se referă la rolul ştiinţei şi tehnologiilor în trei dimensiuni ale politicii:

- Aplicarea expertizei ştiinţifice în elaborarea obiectivelor politicii externe (ştiinţa în diplomaţie);

[14] Mark Leonard, Andrew Small, Martin Rose. British public diplomacy in the Age of Schisms. February 2005.

[15] Beata Ociepka and Marta Rzniejska. Public diplomacy and EU Enlargement: the case of Poland.

[16] World Science Forum 2009.Materials of the Session on Science Diplomacy.

[17] New Frontiers in Science Diplomacy. Navigating the changing balance of power. The Royal Society, january 2010.

- Facilitarea cooperării științifice internaționale (diplomația pentru știință);
- Utilizarea cooperării științifice pentru remedierea relațiilor bilaterale între state (știința pentru diplomație).

Valorile științifice precum raționalitatea, transparența şi universalitatea sunt general acceptate, constituind premise pentru relații de încredere între diferite popoare. Știința oferă un mediu neideologizat pentru un schimb liber de idei între persoane indiferent de apartenența lor religioasă, națională, sau culturală. Pentru mediul științific, cooperarea internațională semnifică accesul la resurse umane calificate, infrastructură științifică dezvoltată sau noi surse de finanțare. Pentru diplomați, mediul științific înseamnă rețele și canale de comunicare care pot fi utilizate pentru susținerea demersurilor politice.

Istoria conceptului diplomației științifice îşi are începutul în a.1941, când Charles Galton Darwin (nepotul lui Charles Darwin) a fost numit de către guvernul britanic director al Oficiului Științific Central din Washington, cu scopul de a colabora cu instituțiile științifice din SUA şi de a facilita schimbul de informație științifică. Totuşi, cel de-al Doilea Război Mondial şi utilizarea bombei atomice a determinat o mai mare implicare a oamenilor de știință în gestionarea afacerilor internaționale. La 9 iulie 1955, Bertrand Russell şi Albert Einstein au publicat un manifest în care pledau ca oamenii de știință să utilizeze toate mijloacele de convingere politică pentru a neutraliza amenințarea produsă de către armele nucleare. Ca rezultat, în 1957 a avut loc prima Conferință de la Pugwash privind Știința şi Problemele Mondiale. Astăzi, forumurile de la Pugwash sunt considerate a fi o platformă importantă de discuție privind neproliferarea armelor nucleare, securitatea internațională, reducerea înarmării, obținând, în 1995, în semn de recunoaştere, Premiul Nobel pentru Pace. Printre alte organizații, ce au influențat dezvoltarea diplomației științifice, putem menționa Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), care a creat în 1957 un program pentru cooperare științifică. Academia Națională de Științe a SUA şi Academia de Științe din URSS au desfăşurat în anii '80 Comitete paralele privind securitatea internațională şi controlul armelor, care au creat terenul favorabil pentru dialogul între preşedinții Reagan şi Gorbaciov.

În anul 2000, administrația americană a instituit funcția de Consilier în domeniul științei şi tehnologiilor al Secretarului de Stat, care are drept sarcină consolidarea parteneriatelor în cadrul comunităților științifice internaționale, dezvoltarea capacităților științifice în cadrul Departamentului de Stat, identificarea evoluțiilor științifice care pot influența interesele naționale americane. Marea Britanie a creat în 2001 Rețeaua în domeniul științei şi inovării, cu scopul de a conecta știința la prioritățile sale externe. După 8 ani, rețeaua respectivă cuprindea circa 90 de persoane în 40 de oraşe din 25 de țări. Aceste persoane activează în cadrul ambasadelor Marii Britanii şi facilitează colaborarea savanților britanici cu cei din țările gazdă pe marginea unui şir întreg de subiecte, inclusiv energia, schimbările climaterice şi inovarea. În 2009, profesorul David Clary a fost numit în funcția de Consilier științific principal al Foreign Office-ului britanic.

Japonia este de asemenea activă în acest domeniu, politica niponă identificând 4 obiective: negocierea participării savanților niponi la programele internaționale de cercetare, oferirea expertizei științifice la elaborarea politicii externe, asistență în crearea capacităților științifice din cadrul țărilor în curs de dezvoltare şi utilizarea științei în vederea creşterii prestigiului Japoniei pe plan internațional şi atragerea investițiilor.

Conferința ONU pentru comerț şi dezvoltare (UNCTAD) a dispus, în 2001, crearea unei inițiative în domeniul diplomației științifice pentru a îmbunătăți oferirea consultanței tehnico-științifice în cadrul negocierilor multilaterale şi aplicarea rezultatelor acestor negocieri la nivel național[18].

Utilizarea cooperării științifice pentru îmbunătățirea relațiilor bilaterale dintre țări poate lua următoarele forme:

1. Acordurile de cooperare tehnico-științifică, care au semnificat de multe ori îmbunătățirea relațiilor politice între țări precum SUA, URSS şi China în anii 70-80.
2. Crearea noilor instituții – în acest sens fiind elocvent exemplul Organizației Europene pentru Cercetare Nucleară, care a fost creată după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial pentru a reconstrui încrederea între țări.
3. Bursele educaționale sunt considerate a fi un mecanism verificat pentru crearea rețelelor şi încurajarea parteneriatelor.
4. Diplomația de „nivelul doi" poate fi utilizată pentru a implica experții din afara procesului oficial de negocieri. Pentru ca acest proces să fie eficient, experții implicați trebuie să fie credibili şi influenți, iar concluziile lor convingătoare pentru părțile participante la negocieri sau mediere.
5. Festivalurile științifice şi expozițiile sunt considerate a fi forme reuşite de accentuare a universalității științei şi intereselor culturale comune.

Din exemplele reliefate mai sus rezidă faptul că, la etapa contemporană, diplomația științifică contribuie la realizarea priorităților politicii externe, creând uneori premisele necesare pentru relansarea relațiilor bilaterale între state.

În contextul procesului de integrare europeană a țării noastre, există necesitatea inițierii unui şir de acțiuni ce țin de diplomația publică, menite să formeze/amelioreze percepția internațională vis-a-vis de Republica Moldova. Cooptarea în acest proces nu doar a instituțiilor guvernamentale, dar şi a societății civile, este imperios necesară.

[18] http://stev.unctad.org\capacity\diplomacy.html

ДИНАМИКА УЧАСТИЯ МОЛДАВСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ В МИРОВОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ: НАУКОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Член-кор. Академии наук Молдовы ***ДИКУСАР А.И.,***
доктор физ.-мат. наук ***КРАВЦОВ В.Х.***

EVOLUTION OF INVOLVEMENT OF MOLDAVIAN SCIENTISTS ON A WORLD-WIDE INFORMATION PROCESS: SCIENTOMETRIC ANALYSIS.

Scientometric analysis based on the time distribution of number of scientific papers published by Moldavian scientists in the most prestigious international scientific journals as well as on an amount of citations of these papers has been carried out for the time slice 1972 – 2010. The obtained statistical data and their analysis unambiguously showed the unprecedented growth of contribution of Moldavian scientists on a world-wide information process after 2004. This phenomenon is related with new type of science administration due to enactment of "Science Code" and intensification of international scientific cooperation.

Возрастание влияния развития науки на развитие общества и цивилизации в целом вызвало необходимость исследования закономерностей развития самой науки. В связи с этой потребностью начала развиваться специальная отрасль знания – науковедение (наука о науке), а в середине XX-го века в науковедении возникло новое научное направление – наукометрия. В основе наукометрии лежит модель науки как мирового информационного процесса, что допускает количественный анализ. В свою очередь, основой количественного анализа является анализ ссылок в научных работах, поскольку в них, в ссылках, в закодированной форме заложено предыдущее знание, используемое в конкретной научной статье.

С 1961 года, под руководством Ю. Гарфилда в созданном им Институте научной информации (США), начал издаваться журнал Science Citation Index (SCI), который стал базой данных количественного анализа мировых информационных потоков в области естественных наук и математики. Позднее была создана аналогичная база в области социальных и гуманитарных наук (Social Science Citation Index). Создание вышеуказанных баз данных оказало мощное влияние на развитие науки в мире, поскольку позволяет решать множество задач от оценки перспективности определенных направлений научных исследований до оценки вклада отдельных ученых и научных групп в мировой информационный процесс (науку).

Неоднократно отмечалось, что использование подобного подхода нельзя рассматривать как истину в последней инстанции, поскольку анализируется только часть научной информации (например, в базу данных SCI входит всего лишь около 7 тысяч научных журналов из более чем 100 тысяч издаваемых в мире в области естественных, математических и инженерных наук). Однако если учесть, что эта информация принадлежит, как правило, ведущим мировым научным журналам, оценки подобного рода можно рассматривать в качестве важнейшего показателя развития науки как мирового информационного процесса. Кроме того, подобный анализ можно рассматривать только как один из возможных методов оценки развития науки и влияния на этот процесс отдельных исследователей, научных групп, а также ученых различных государств.

Вот, например, что говорится в специальном докладе Международного математического Союза по этой проблеме: "Мы не отказываемся от статистики цитирования как способа оценки качества исследований. Но если мы хотим, чтобы эта оценка приносила пользу, то индекс цитирования может быть лишь частью оценки. Потому что он представляет собой ограниченный и неполный взгляд на качество исследований, а статистика, выведенная из данных цитирования, зачастую понимается и используется неверно. Научные исследования настолько сложная вещь, что их важность невозможно измерить только единственным грубым средством".

Тем не менее, возможность использования анализа подобного рода с целью решения различных задач управления научными исследованиями не только нельзя игнорировать, его необходимо всячески развивать, поскольку он позволяет ответить на многие вопросы, которые интересуют как научное сообщество, так и общество в целом. То, что существуют и другие методы оценки (например, экспертные), и только в комплексе различные методы могут дать объективный ответ, вовсе не означает необходимости отказа от использования базы данных SCI и SSCI.

В настоящей работе делается попытка анализа вклада молдавской науки на различных этапах своего развития в мировой информационный

процесс. Это тем более важно, что в настоящее время уже созрела возможность оценки первых результатов реформы научных исследований в республике, осуществленной в 2004 году в связи с принятием Кодекса о науке и инновациях. Ранее это трудно было сделать в связи с ограниченностью времени, прошедшего после вхождения Кодекса в силу и необходимого для проявления его влияния на результаты научных исследований.

Первая оценка – экспертная. Как оценивалась новая система организации научных исследований в Молдове можно показать на основе выводов такой авторитетной организации как ЮНЕСКО. В мае 2007 года под эгидой этой организации в Кишиневе состоялась международная конференция стран Восточной и Юго-Восточной Европы “Глобальная научная и национальная политика: роль Академий”, в резолюции которой, в частности, указывается: “Экономическое и социальное развитие на научной основе рассматривается как способ более быстрого прогресса для развивающихся стран…”.

В материалах вышеуказанной конференции проведен сравнительный анализ типов академий, существующих в мире. Таких типов четыре. При этом указывается, что уникальность каждой из академий является следствием того факта, что некоторые черты каждого из типов могут присутствовать в любой из академий. Первый тип – “Ученое сообщество”. Это нечто вроде клуба ученых, существующего на членские взносы (иногда поддерживаемого спонсорами, в том числе, частично и государством). Одни из его главных качеств – независимость и возможность представления консолидированного мнения, которое может учитываться (а может быть нет) людьми, ответственными за принятие решений в обществе. Именно по такому пути пошли при реформе академии после распада СССР, например, в Грузии или Казахстане, превратив Академию наук в клуб ученых при сохранении, конечно, научно-исследовательских институтов, входящих в их состав, которые при этом финансируются из соответствующих фондов (как в Грузии) или по линии Министерства науки (как в Казахстане). Второй тип – “Академия – консультант для общества” (классический пример – Академия наук США). Третий тип – “Менеджер науки”, т.е. Академия, которая руководит рядом исследовательских институтов, обычно от лица правительства. Наиболее яркий представитель такого типа в настоящее время – Академия наук Китая.

А вот что в этом документе говорится о четвертом типе академий, классифицированном как “Стратегический партнер Правительства”: “Четвертый тип академий может являться моделью реформирования и стимулирования сферы науки и инноваций, который успешно реализуется в Республике Молдова, и является не только новым, но и по многим параметрам оптимальным для страны. Такой тип организации академии создает правовое поле, как для стратегического развития инновационного климата, так и для создания рычагов стимулирования научных исследований и трансфера технологий в краткосрочной перспективе. Данный выбор усиливает ответственность научного сообщества страны перед Правительством и гражданским обществом, а, с другой стороны, определяет обязанность власти по неуклонному инвестированию в сферу науки и инноваций.

Такого типа модернизация сферы науки и инноваций создает три глубинных эффекта:

– *Во-первых*, это формирование комфортного инновационного климата в стране, создающего особые правовые, фискальные и организационные стимулы для занятия фундаментальной и прикладной наукой, поощрения инноваций и трансфера технологий. Создание подобного климата является главным условием формирования и последующей устойчивости инновационного процесса, определяет его стабильность в периоды временного ухудшения экономической конъюнктуры.

– *Во-вторых*, это формирование атмосферы престижности научного знания, образования и новаторства, превращение рассеянных профессиональных ресурсов в постоянно растущий интеллектуальный потенциал. Только высокий и интенсивный уровень научных разработок создает предпосылки для сохранения высоких стандартов образования и роста профессиональной квалификации.

– *В-третьих*, это демократическая культуры управления, основанная на знаниях, открытости и компетентности”.

Так, в 2007 году эксперты оценивали реформу сферы науки и инноваций в республике посредством усиления роли Академии наук. В настоящее время можно попытаться дать и количественный анализ эффективности реформ в сфере науки как мирового информационного процесса на основе анализа базы данных SCI.

На *рис. 1* представлены данные о числе публикаций в журналах, анализируемых SCI, молдавских исследователей (в области естественных, математических и инженерных наук) за все годы, начиная с 1972, когда работы молдавских ученых начали в ней регистрироваться. Хотя эта база была сформирована в 1956 году, данные о работах молдавских авторов до 1972 года в ней отсутствуют. Необходимо подчеркнуть, что речь идет о публикациях в ведущих мировых журналах исследований, выполненных молдавскими учеными и с участием молдавских ученых. Можно выделить 4 временных периода.

Первый – период становления молдавской науки (до 80-х годов XX века). Молдавские авторы в этот период (1973 – 1980) участвовали в мировом информационном процессе в среднем 190 публикациями в год. В 80-х годах (1981 – 1991) этот показатель увеличился до 260, приблизительно на 37%. Это наивысший показатель для советской молдавской науки. Здесь важно подчеркнуть одно обстоятельство. В тот период молдавская наука являлась частью советской науки, которая по объективным показателям (в частности, наукометрическим) занимала второе место в мире (а в некоторых областях науки была и на передовых позициях в мире). При этом вклад России составлял приблизительно 80% от общесоюзного, Украины – 10%, а 10% приходилось на все остальные республики СССР, в том числе и Молдову.

После разрушения СССР и обретения Молдовой независимости, наблюдается очевидный спад (см. *рис. 1*). Измеряемый показатель снижается до уровня первого периода (то есть на 37%). При этом следует отметить, что численность научных работников существенно снизилась за данный период (практически вдвое). То есть эффективность научных исследований (если за критерий ее оценки принять количественные показатели основной научной продукции и численности научного персонала) не уменьшилась, а даже несколько возросла. В этом нет ничего удивительного, потому что для этого периода характерна (как это неоднократно подчеркивалось различными исследователями) "инерция советского периода".

Новый подъем наблюдается в последний период (2005 – 2009 гг.). То есть, за этот период молдавские исследователи вышли на уровень 252 публикаций в год и приблизились к самому высокому показателю достигнутому молдавской наукой. И это при условии значительного снижения числа сотрудников, занятых в науке. Кажется очевидной корреляция между управляющим воздействием, которое было трансформировано в Кодекс о науке и инновациях, последующих реформах ее организации в Молдове и наблюдаемым эффектом увеличения числа публикаций. Далее мы остановимся и на других критериях и причинах (косвенно также связанных с реформой науки), определяющих рост вклада молдавских ученых в мировой информационный процесс.

Число публикаций является только одной из возможных количественных характеристик вклада в мировой информационный процесс и притом весьма неполной. Интуитивно понятно, что статьи могут существенно отличаться по своему вкладу в науку. Количественным выражением этого вклада может служить индекс цитирования, который равен числу ссылок на данную работу в других научных работах.

На *рис. 2* показана динамика цитирования работ молдавских ученых. Следует отметить, что цитируемость научной работы является в действительности ее экспертной оценкой на качество, научную новизну и актуальность, которую выставляет мировое научное сообщество, а именно, ученые, работающие в данном научном направлении. Коллеги по цеху решают,

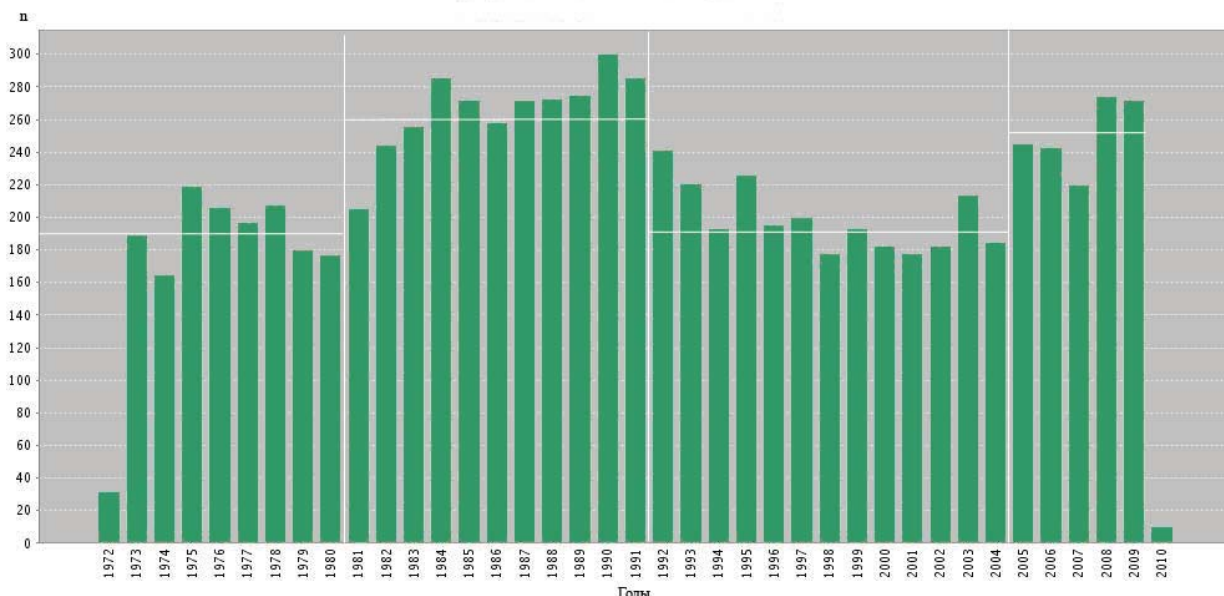

Рис. 1. **Динамика участия молдавских исследователей в мировом информационном процессе (число публикаций в год в журналах, анализируемых SCI). Запрос в базу данных выполнен по следующим критериям: Address = (Moldova or Moldavia or Chisinau or Kishinev or MOSSR); Timespan = 1956 – 2010; Databases = SCI-EXPANDED**

важна ли данная работа для их собственных исследований, и стоит ли на нее ссылаться в своей статье. Надежность и объективность такой оценки для мирового информационного процесса естественным образом возрастает при увеличении статистической базы, а именно, числа анализируемых статей. Так, оценка цитирования работ Института более объективна, чем число цитирований конкретной статьи или даже всех статей одного ученого, а оценка цитируемости научных работ целого государства однозначно характеризует вклад его ученных в мировой информационный процесс.

Это самый широкий из всех возможных "экспертный совет", на решение которого невозможно напрямую повлиять никаким "административным ресурсом, воздействием" иначе как повышая качество научных публикаций. В этом смысле, при правильном и эффективном администрировании науки должна существовать корреляция между объемом финансовой поддержки науки и индексом цитирования научного сообщества, потребляющего этот ресурс.

Всего за весь рассмотренный период 8350 молдавских работ, вошедших в исследуемую базу данных, были процитированы около 33 тыс. раз. То есть индекс цитирования равен 3,9. Иными словами, одна работа молдавских авторов в среднем цитировалась около 4 раз. Это показатель, характерный для "средних" работ. В то же время, среди различных работ есть лидеры. Так например, самая успешная с точки зрения цитирования работа молдавских ученых, выполненная в Институте прикладной физики в 1989 году, цитируется 311 раз, а 50-я в списке самых цитируемых (также из Института прикладной физики (1978 год) – 50 раз.

Работы с высоким индексом цитирования выполняются не только в Институте прикладной физики и датированы не только советским периодом. Среди 50-ти самых цитируемых работ 32% выполнено сотрудниками Института прикладной физики АН М, 22% – сотрудниками Института химии, а остальные 46% – это работы биологов, химиков, математиков, медиков, представителей технических наук, выполненных не только в Академии наук Молдовы, но и Молдавском госуниверситете, Техническом университете и других институтах, где развивается молдавская наука. Кроме того, значительная часть активно цитируемых работ выполнена уже в постсоветский период. Тридцать из пятидесяти самых цитированных работ опубликованы после 1991 года, 20 из них после 2000 и 6 после 2004 г.

Мы не будем специально выделять, какие же из анализируемых работ являются наиболее цитируемыми по той простой причине, что это не является целью данного исследования. Само наличие таких работ, в том числе опубликованных в последнее время, по мнению авторов, указывает на эффективную организацию научных исследований, создание соответствующего климата в научных лабораториях. Своему успеху авторы активно цитируемых работ обязаны и своим коллегам, которые являются, может быть, "не столь успешными", и своим учителям, заложившим фундамент их научной деятельности, определившим направление научных работ – *Nanos insidentes humeris gigantium*. Более того, этих активно цитируемых работ просто не было

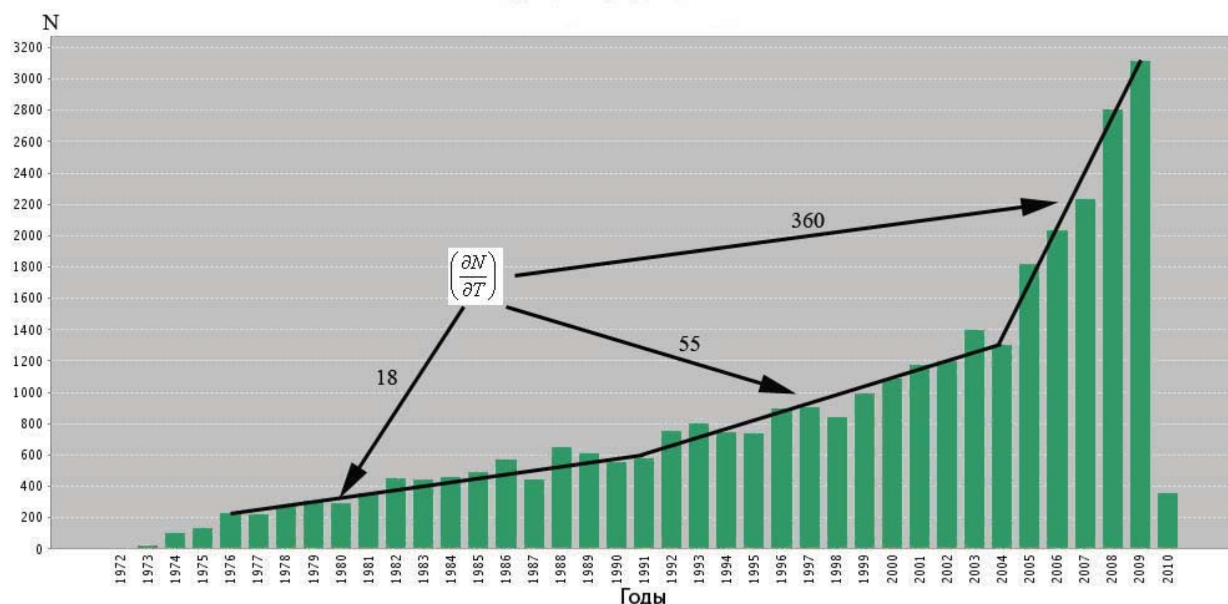

Рис. 2. **Динамика цитирования работ молдавских исследователей по данным SCI (N – число цитирований в год)**

бы, если бы не было Академии наук Молдовы или перечисленных выше университетов с уже созданными в их недрах научными школами.

Применительно к обсуждаемой проблеме важно оценить динамику цитирования молдавских работ, представленных на *рис. 2*. Наблюдаемый постоянный рост числа цитирований не может быть однозначной оценкой по той причине, что приведены значения цитируемости всех работ, выполненных в том числе и в советский период. Важнее оценить временную зависимость прироста цитируемости $\left(\frac{\partial N}{\partial T}\right)$. Можно выделить 3 периода: начальный (1976 – 1991 гг.), постсоветский до 2004 г. и последний период (2004 – 2009 гг.).Соответствующая скорость прироста составила 18 цитирований в год для начального периода, 55 цитирований в год для начального постсоветского периода и 360 цитирований в год для последнего периода.

Чтобы исключить любую неоднозначность в оценках вклада публикаций первого периода в современную цитируемость работ молдавских авторов, нами выполнен также анализ цитируемости работ молдавских авторов, опубликованных после 1989 года, *рис. 3*.

Необходимо иметь в виду, что даже очень успешная работа начинает цитироваться, как правило, не ранее чем через 7-10 месяцев после опубликования, что связано чисто технически как со временем, необходимым для написания и появлением в печати той последующей статьи, которая ее цитирует, так и с некоторой задержкой фиксирования факта цитирования в базе данных SCI.

Как правило, работа должна просуществовать некоторое время в информационном пространстве, прежде чем достигнет своего максимума цитирования. Этот период обычно равен 2 – 4 годам, а активное накопление цитирований происходит в течение еще 4 – 6 лет. Вычитание из данных *рис. 2* данных *рис. 3* показывает, что после 2000 года вклад работ, опубликованных до 1990 года в общее цитирование, становится незначительным. Он снижается с 290 цитирований в 2001 году до 160 в 2009 году и никак не влияет на рост цитирований в этот период, демонстрируемый рисунками 2 и 3.

Наконец, мы решили посмотреть, как цитируются работы, опубликованные в 2005 – 2010 году. Эти работы заведомо недооценены с точки зрения цитирования ввиду малого периода времени, прошедшего с момента их опубликования. Тем не менее, *рис. 4* демонстрирует ошеломительный результат. Именно эти работы обеспечивают основной прирост скорости цитирования (прирост 310 цитирований в год) и больше половины всех цитирований в 2009 году, *рис. 2*. Учитывая, что на *рис. 4* приведены данные по состоянию на конец февраля 2010 года, и на этот момент статьи этого периода процитированы уже 300 раз, можно смело прогнозировать, что к концу года статьи этого периода будут процитированы более 1800 раз.

Очевидно, что как общее количество работ, так и динамика цитирования свидетельствуют об интенсификации вклада молдавских исследователей в мировой информационный процесс именно в последние годы.

Думается, что не только реформа науки положительно сказалась на этом процессе. Не менее важным явилось то, что в постсоветский период, и особенно в последнее время, исследователи Молдовы оказались в существенно большей

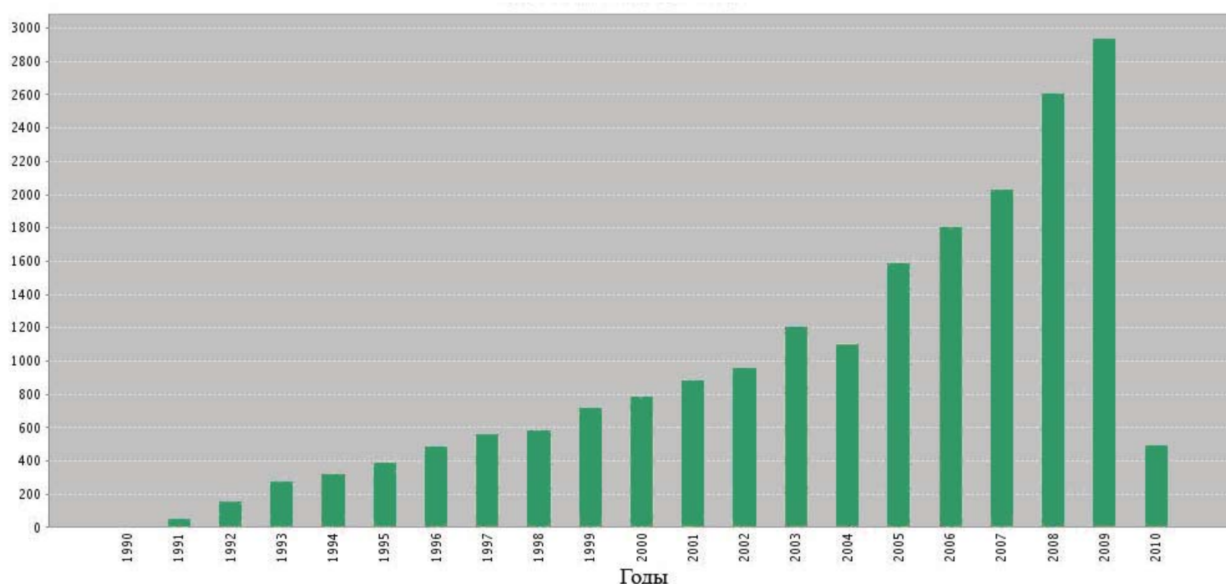

***Рис. 3.* Распределение по годам числа цитирований в год работ молдавских исследователей в области естественных наук, опубликованных в период с 1990 по 2010 год**

степени, чем ранее, активными участниками международного научного сотрудничества.

Международное научное сотрудничество является краеугольным камнем современного развития науки. Даже ведущая в научном отношении держава, США, на которую в настоящее время приходится 30% вклада в мировой информационный процесс (науку), не может себе позволить ориентироваться только на собственный научный потенциал. В еще большей степени это касается таких относительно малых стран, как Молдова.

Выше уже указывалось, что показатели цитирования не могут быть единственным и абсолютным критерием оценки качества и эффективности всех научных исследований. В большей степени они относятся к фундаментальной науке, производящей новые знания и представляющей их на обсуждение научному сообществу в виде научных публикаций. Среди их "недостатков" есть и такой, что частота цитирования снижается, если исследование опубликовано в малодоступном журнале или на необщедоступном языке. Международное научное сотрудничество позволяет преодолеть эти барьеры и обеспечивает "встраивание" результатов, полученных в относительно небогатых странах и малоизвестными исследователями, в мировой информационный процесс.

Но для международного научного сотрудничества необходимо, чтобы партнеры были достойны друг друга. И постоянно возрастающий уровень востребованности молдавских исследователей в международном разделении труда, следствием чего является увеличение динамики цитирования работ молдавских авторов, значительную долю которых составляют совместные с европейскими и американскими учеными публикации, служит дополнительным свидетельством как широких возможностей международного сотрудничества, так и очевидных усилий по развитию такого сотрудничества, предпринимаемых Академией наук Молдовы. Немаловажно подчеркнуть, что "встраивание" молдавской науки в европейскую и мировую, процесс, который особенно интенсивно протекает в последние годы (в сравнении с более ранними периодами истории молдавской науки) и о чем свидетельствуют данные, в том числе и настоящего исследования, является одной из сторон курса на европейскую интеграцию Молдовы.

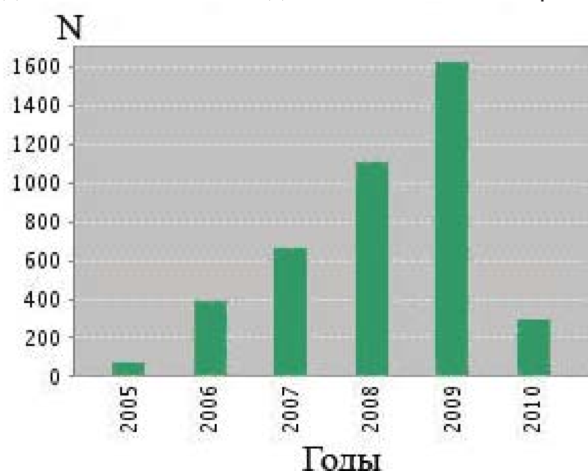

Рис. 4. **Цитирование работ молдавских исследователей в области естественных наук, опубликованных в период с 2005 по 2010 год**

В заключение следует отметить, что результаты настоящего исследования не являются всеобъемлющими и демонстрируют только динамику роста эффективности молдавской науки последнего времени, оцениваемой по одному из показателей, достаточно широко используемому в настоящее время. Они, например, не оценивают места молдавских исследователей в мировой науке (и динамики показателей) в области экономики, социальных и гуманитарных исследований. Думается, что корректный подход к этой проблеме должен быть основан, в том числе и на анализе баз данных SSCI, а не личных амбициях или точках зрения представителей конкретных (часто враждующих и противоречащих друг другу) научных школ.

Результаты настоящего исследования не могут по объективным причинам претендовать на оценку роли науки в экономике республики. Они касаются только науки как мирового информационного процесса и "вписывания" молдавских исследователей в этот процесс. Влияние же на экономику (то есть превращение результатов деятельности науки в товар и деньги) далеко не всегда зависит от уровня развития науки, а определяется, прежде всего, состоянием и структурой экономики конкретного общества.

Но среди экономических показателей любого общества одним из основных, а в некоторых случаях определяющим, является его интеллектуальный потенциал (человеческий капитал). И развитие науки в обществе является тем процессом, который стоит у истоков его формирования.

Результаты настоящего исследования показывают, что, несмотря на все сложности переходного периода, естественнонаучные исследования в Молдове успешно развиваются и реформа науки не оказалась растраченной впустую, а дает неплохие всходы.

Разовьются ли эти всходы в полновесные плоды, зависит от многих факторов, определяемых уровнем организации исследований, возможностями конкретных исследователей и их коллективов, привлечения молодежи и тесного взаимодействия научного сообщества, гражданского общества и правительства республики.

ROLUL MODELĂRII MATEMATICE ÎN PROCESUL DE INTENSIFICARE A CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE

Acad. ***Nicolae ANDRONATI***

ROLE OF MATHEMATICAL MODELING IN THE PROCESS OF SCIENTIFIC RESEARCHES INTENSIFICATION.

In the paper positive influence of analytical and numerical methods application in management of difficult processes in modern social and economic systems is marked. Application of the methods of the research based on mathematical modeling and numerical experiments is capable to provide the effective decision of all these problems. In this context the author suggests to develop within the limits of the Academy of sciences of Moldova the program of researches in the field of mathematical modeling use having the purpose to create till 2020 in various branches of national economy the automated systems and information-modeling systems of designing, management and operation of various objects, based on short and long-term forecasts which can be received with the help of the mathematical modeling and numerical experiments.

Also the author believes that the most suitable institution for the coordination and implementation of this program is the institute of mathematics and computer science of the Academy of sciences of Moldova which has remarkable results in this area in a context of researches and the elaborations stipulated by this program. Other divisions and departments of the Academy of sciences could find the place in this program as well.

Posibilităţile crescânde ale tehnologiilor informaţionale contemporane permit a formula şi rezolva probleme din ce în ce mai complicate în diverse domenii ale ştiinţei şi tehnicii. În sociologie, de exemplu, o importanţă mare prezintă chestiunile legate de prognozarea direcţiilor de dezvoltare a societăţii. Soluţionarea lor poate fi efectuată prin perfecţionarea continuă a metodelor de cercetare şi dirijare a proceselor care au loc în societate.

În procesul cunoaşterii lumii înconjurătoare au fost elaborate metode care permit prognozarea unor efecte aparte ale deciziilor umane. Acestea sunt metodele modelării fizice. O asemenea modelare este bazată pe înlocuirea fenomenului sau procesului aflat în studiu cu un sistem special construit, calităţile căruia reflectă întocmai caracteristicile cele mai importante ale obiectului cercetat. Totuşi, aplicarea acestor metode de modelare au o utilizare restrânsă în prezent, deoarece nu pot fi folosite la rezolvarea numeroaselor probleme. De exemplu, problemele ce apar în procesul de prognozare a dezvoltării societăţii nu pot fi rezolvate cu ajutorul unor metode fizice, ceea ce poate conduce la catastrofe tehnogene.

Rezolvarea unor atare probleme este posibilă prin aplicarea modelării matematice şi prin experimentarea numerică. În lipsa acestor metode de cercetare, care includ metode analitice şi numerice, nu poate fi concepută dirijarea proceselor din sistemele socioeconomice. Iar, deoarece niciun instrument ştiinţific nu poate înlocui gândirea umană, o modelare eficientă trebuie să se bazeze pe modele intelectuale de nivel superior.

Cercetătorii şi în trecut în activitatea sa ştiinţifică erau preocupaţi de identificarea unor soluţii rezonabile şi eficiente ale problemelor legate de cerinţele practice. Dar problemele care apar în prezent în activitatea umană (de exemplu, cele având tangenţe cu proiectarea diferitor obiecte în spaţiu, dirijarea unor procese tehnologice complicate, dirijarea proceselor socioeconomice etc.) sunt cu mult mai dificile. Modelele unor asemenea procese sau sisteme sunt de o complexitate superioară, iar studierea lor impune efectuarea unor experimente numerice cu o precizie sporită, ceea ce în multe cazuri nu este posibil. Complexitatea acestor probleme demonstrează faptul că în cercetarea ştiinţifică s-a ajuns la o situaţie în care suntem nevoiţi să renunţăm la ceva esenţial. Se consideră că acest punct mort la care s-a ajuns se datorează dezvoltării insuficiente a ştiinţei şi tehnicii.

Aruncând o privire asupra perspectivelor pe care le deschid viitoarele sisteme de dirijare se poate constata prezenţa a două puncte de vedere. O parte din cercetători consideră necesară o automatizare tot mai mare, chiar absolută, care exclude participarea omului la procesul decizional, iar altă parte consideră că oamenii şi sistemele tehnice trebuie să fie componente ale procesului de dirijare.

Totuşi, în ce direcţie nu s-ar dezvolta pe viitor sistemele de dirijare, întotdeauna vor apărea situaţii care solicită intervenţia omului. Dacă în procesul creării sistemului constructorii nu vor avea grijă ca celor care îl vor dirija să le fie clare principiile de funcţionare a acestuia, intervenţia necesară se poate produce cu întârziere, având efecte imprevizibile. Atâta timp, cât procesul de proiectare a sistemelor tehnice sau economice nu va fi analizat şi chibzuit în detalii astfel încât persoanele care le vor deservi să posede cunoştinţe preliminare despre funcţionarea acestora, iar informaţia furnizată pe parcursul activităţii sistemelor să fie prezentată într-o formă accesibilă şi uşor însuşită, orice perturbaţie apărută poate face un sistem automatizat necontrolabil.

Este important ca omul să fie implicat direct în procesul tehnologic care trebuie dirijat, iar tehnologiile informaţionale folosite nu numai că vor

furniza informații despre starea procesului, ci şi vor ajuta să se înțeleagă sensul deciziilor formulate de sistemul automat de dirijare. În caz contrar, societatea care deja depinde de numeroase sisteme automatizate sau roboți riscă să intre într-o criză periculoasă.

Evoluția calculatoarelor moderne, fără de care nu poate fi concepută o modelare matematică eficientă, a ajuns la limitele capacității de memorare şi de prelucrare. De aceea, pentru a ridica viteza de prelucrare a informației, s-au creat sisteme de calcul bazate pe prelucrarea paralelă, ceea ce a contribuit la dezvoltarea metodelor de calcul paralel, de vectorizare şi sincronizare a proceselor. Actualmente nu este suficient a creşte capacitățile de memorare şi de prelucrare. Urmează să se organizeze procese de calcul în sistemele de calcul într-un mod similar cu ale creierului uman. Altfel spus, la baza funcționării sistemului de calcul trebuie să fie ideea antropocentrismului.

În legătură cu cele afirmate, putem să ne imaginăm viitorul după modul descris de scriitorii SF, începând cu Samuel Betler: o lume, în care puterea aparține roboților. Această idee este respinsă de obicei de specialiştii în cibernetică ca fiind absurdă. Dar este ea oare într-adevăr absurdă?

Să examinăm sistemul de calcul care dirijează activitatea unui oraş. În viitorul apropiat acest sistem de calcul trebuie nu numai să rezolve problemele de administrare a oraşului. În funcțiile lui se vor afla şi problemele legate de menținerea ordinii publice, deservirea învățământului, activitatea băncilor, transportul urban, gestionarea circulației pe arterele oraşului, a unităților de producere şi construcții etc. La un moment dat, rețelele de calcul vor fi nevoite să se adreseze unele altora, inițial pentru rezolvarea unor probleme neesențiale. Dacă însă vom extrapola această situație la anul 2020, se poate aştepta că sistemele viitoare de calcul, posedând un grad avansat de inteligență artificială proprie, vor fi capabile să rezolve problemele vieții oraşului cu mult mai eficient decât oamenii. În plus, aceste sisteme, având la îndemână dispozitive executive proprii capabile să se deplaseze în spațiu autonom, cu centre de radioemisie şi radiorecepție, vor avea posibilitatea să comunice între ele.

Să ne imaginăm acum situația când calculatoarele sistemului de dirijare vor începe să funcționeze pentru realizarea unor scopuri de ele însăşi formulate, iar personalul care deserveşte sistemul respectiv nu cunoaşte modul de funcționare a acestuia şi ca urmare nu poate controla situația. Pentru a evita atare pericole posibile, trebuie să fim pe deplin convinşi că funcțiile de estimare a calității procesului şi regulile euristice utilizate corespund întocmai criteriilor formulate de dirijare, cu atât mai mult că „urbea electronică" va trebui să comunice cu sistemele similare ale altor oraşe.

Astfel, în câteva secole, dar poate câteva decenii, oamenii ar putea să devină anexe nesemnificative ale unor oraşe automatizate, dirijate de o rețea gigantică de sisteme de „nervi electronici", acțiunile cărora se vor supune unor reguli de ele însăşi elaborate. Mai mult, cei pentru care au fost create astfel de sisteme, se vor transforma într-o masă parazitară pe cale de dispariție. Pentru ca o asemenea situație apocaliptică să nu devină o realitate, este necesar de a atribui tehnicii electronice o manieră umanizată de comportare.

Să trecem la un alt exemplu, şi anume la tragedia de la Cernobâl şi consecințele acesteia. S-au scurs câteva decenii de la explozie, dar şi în prezent nu încetează discuțiile despre doza de radiație emanată, pericolul pe care îl prezintă substanțele radioactive scurse în apele subterane, în râu şi atmosferă. Ce s-ar fi întâmplat, dacă în urma topirii întregului combustibil nuclear ar fi explodat şi alte reactoare nucleare din vecinătate?

Consecințele dezastruoase ale avariei au adus la apariția lozincii antinucleare – *Pe Terra este foarte strâmt*. Totuşi, întrebarea primordială legată de explozie se referă la cauzele acestei tragedii tehnogene, tragedii care la prima vedere putea fi uşor evitată (cel puțin putea fi prevăzută). Comisia guvernamentală face o constatare relevantă în acest sens: *Cauza principală, în urma căreia defectul depistat a provocat avaria, constă în acțiunile incorecte ale operatorilor şi inginerilor care efectuau experimente cu reactorul*. Mai târziu, în constatările comisiei aceste acțiuni ale personalului de serviciu au fost calificate drept „acțiuni criminale".

Dacă aruncăm acum o privire asupra economiei naționale, ne ciocnim de o problemă care este mai puțin catastrofală, dar de asemenea cu consecințe dezastruoase, şi anume criza financiară mondială. Cauzele acestei crize sunt stagnarea economică, nivelul redus al productivității muncii şi al eficienței economiei – probleme neglijate în ultimul timp. Această situație conduce la pierderea încrederii societății în eficiența deciziilor luate de guvernanți.

Fenomenele respective, la prima vedere, nu au explicație. Să luăm, de exemplu, problema creşterii economice. Şi la noi în țară, dar şi în toată lumea, volumul investițiilor se află în continuă creştere şi, ca urmare, ar trebui în aceeaşi măsură să crească şi beneficiul. Angajații întreprinderilor într-o unitate de timp produc astăzi cu mult mai mult produs finit decât trei-patru decenii în urmă. Constructorii şi proiectanții tehnici, folosind sisteme automatizate avansate de proiectare, pot într-o unitate de timp să elibereze un volum mult mai mare de documentație de proiectare decât cu câteva decenii în urmă. De fapt, dezvoltarea tehnico-ştiințifică în orice domeniu (în particular tehnologiile informaționale, nanotehnologiile) decurge accelerat. Atunci, evident, se pune întrebarea: de ce şi nivelul de trai nu creşte în

aceeaşi proporţie? Făcând abstracţie de la pierderile legate de procesele de reorganizare ramurală, omenirea ar fi trebuit să obţină un câştig considerabil în urma dezvoltării ştiinţei şi tehnicii. Se pare însă că ceva se opune faptului ca acel corn al abundenţei, din care soarbe omenirea, să se umple până peste vârf.

Specialiştii au diferite opinii asupra cauzelor acestui fenomen în procesul dezvoltării societăţii. Mai mult, există o opinie potrivit căreia răul în societate se datorează tehnicii. Pe de o parte, resentimentul faţă de tehnică este explicabil, deoarece uneori deciziile şi realizările noastre tehnice seamănă cu monştri, sau, în cel mai bun caz, sunt nişte mecanisme sau automate nefuncţionale care ani de zile ruginesc în depozite.

Care este totuşi cauza rămânerii în urmă în dezvoltarea tehnico-ştiinţifică, ce împiedică pătrunderea noului în diverse ramuri ale economiei? Ce frânează implementarea a tot ce e inedit şi progresiv?

Pe parcursul unei perioade de timp se afirma, că pentru o dezvoltare eficientă a economiei naţionale este necesar a organiza în aşa mod procesul de producţie încât produsele noastre să fie la nivelul celor din ţările puternic dezvoltate. Mai târziu, s-a renunţat la această idee ca fiind absurdă, deoarece astfel de standarde mondiale pentru produse nu există şi a apărut lozinca: cel mai înalt nivel mondial al calităţii. Cu timpul şi această lozincă a fost abandonată, considerându-se că este necesar un nivel tot mai înalt al dezvoltării cercetărilor în ştiinţă şi tehnică.

În cazul în care aţi aflat că în domeniul în care activaţi se lucrează asupra unor inovaţii şi vă veţi reorienta cercetările în aceeaşi direcţie, asta ar însemna că aţi rămas în urmă cu câţiva ani. De aceea, este necesar să urmăriţi direcţia spre care se îndreaptă cercetările ştiinţifice în domeniul care vă interesează nu după mostrele ce se demonstrează la expoziţii sau se află în vânzare, dar bazându-vă pe rezultatele prognozelor tehnologice. Prin urmare, pentru o îmbunătăţire radicală a situaţiei legate de implementarea şi însuşirea unor elaborări noi nu este suficientă crearea unor anumite maşini sau dispozitive, dar e necesar de a schimba completamente tehnologiile utilizate. Altfel spus, este oportună elaborarea şi implementarea tehnologiilor avansate ale viitorului, a tehnologiilor raţionale şi eficiente cu un grad sporit de automatizare şi robotizare.

Este destul de simplu să procuri astăzi o maşină, un strung sau tehnică de calcul oricât de performantă sau sofisticată ar fi. Dar este dificil, chiar imposibil să obţii tehnologiile pentru producerea produselor respective. În cel mai bun caz veţi fi instruit cum trebuie să le mânuiţi. Prin urmare, pentru a evita o atare situaţie, trebuie să efectuăm cercetările ştiinţifice de aşa manieră, încât ele să permită de a prognoza, elabora şi implementa propriile procese tehnologice originale destinate diferitor domenii ale economiei.

Dacă vom arunca o privire asupra istoriei progresului tehnico-ştiinţific, se poate observa că acesta este un proces continuu de dezvoltare accelerată, care astăzi nu şi-a atins limitele posibilităţilor.

Faptul că ştiinţa şi tehnica deschid porţile spre o tot mai bună cunoaştere a lumii ce ne înconjoară, nu înseamnă oare aceasta că trebuie să crească concomitent puterea de influenţă a omului asupra acestei lumi şi bunăstarea lui?! Totodată este necesară o selectare raţională a fluxului de informaţie parvenit din această lume, pentru a elimina informaţia neautentică şi de o proastă calitate, utilizarea căreia poate conduce la decizii greşite, adică este necesar de aplicat principiul: hrana de o proastă calitate poate înrăutăţi sănătatea omului, în timp ce informaţia necalitativă se răsfrânge asupra bunăstării acestuia. Iată de ce, în ţările puternic dezvoltate o importanţă mare se acordă nu numai dezvoltării energeticii, dar şi tehnologiilor informaţionale, considerate a fi o ramură decisivă a economiei naţionale.

Limitele cunoaşterii noastre şi posibilităţii de a controla şi dirija lumea înconjurătoare pot fi estimate cu ajutorul unei fracţii, în care numărătorul I este capacitatea mijloacelor disponibile de cunoaştere şi dirijare, iar numitorul C – complexitatea mediului înconjurător în care aceste mijloace se aplică. Prin urmare, raportul I/C reprezintă legătura dintre complexitatea mediului înconjurător şi posibilităţile disponibile de cunoaştere a acestuia.

Atâta timp, cât numărătorul este mai mare decât numitorul, suntem în câştig. Dar la un moment dat complexitatea mediului (adică numitorul) depăşeşte posibilităţile noastre de a-l cunoaşte şi adapta la necesităţi (numărătorul). Acest punct critic demult a fost atins de ţările puternic dezvoltate.

Dacă principiile de bază, după care trebuie să fie dirijat sistemul cercetat, nu au fost corect formulate, este puţin probabil că vor fi obţinute rezultate satisfăcătoare în procesul de dirijare. Această situaţie se datorează complexităţii sistemului care poate fi comparată în cazul dat cu o sculă nimerită între roţile dinţate ale unui mecanism. Soluţia acestei probleme este evidentă: pentru a evita „poluarea" procesului de cunoaştere cu complexitatea mediului înconjurător este necesar de a proiecta sistemele ce urmează a fi create astfel, încât persoanelor care le vor deservi să le fie accesibilă informaţia despre principiile de funcţionare a acestora. Dar asta înseamnă că procesul de cunoaştere şi dirijare va fi caracterizat de fracţia inversată, adică prin raportul C/I.

Aşa cum procesele în societate se dezvoltă într-un ritm accelerat, pe parcursul căruia unele din ele se simplifică, iar altele se complică, cercetările ştiinţifice trebuie să aibă capacitatea de a prognoza direcţia spre

care se îndreaptă dezvoltarea ramurii respective a economiei şi de a face concluziile necesare. De multe ori este suficient să avertizezi la momentul potrivit ce nu trebuie de făcut. Sarcina ştiinţei constă în abilitatea de a prognoza viitoarele consecinţe ale activităţii noastre în prezent. De aici deducem însemnătatea factorului timpului care devine o resursă decisivă în procesul de cunoaştere. Despre importanţa acestui factor se ştie demult. Astfel, filosoful din Grecia antică Seneca menţiona că fiecare poate să-ţi răpească timpul, dar nu orişicine poate să ţi-l restituie.

În procesul de cunoaştere importanţa metodelor de modelare fizică tot mai mult se diminuează, acestea fiind înlocuite cu alte metode. Astfel, profesorul colegiului regal din Marea Britanie, Minni Leman, constata cu regret că în prezent lipseşte o teorie care ar sta la baza lucrărilor legate de inteligenţa artificială. *N-am vrea să contăm pe un pod construit doar în baza unor probe experimentale şi nu după ştiinţă* – remarca savantul.

Sistemele fizice, în mod tradiţional, sunt cercetate prin două metode. Prima presupune cercetarea fenomenului sau sistemului, aflat în studiu, prin efectuarea unor experienţe de laborator, pe parcursul cărora se acumulează datele privitoare la caracteristicile obiectului dat şi reacţiile acestuia la acţiunile din exterior. În cazul cercetării unor fenomene fizice de amploare experienţele sunt înlocuite prin observări. Cea de-a doua metodă se bazează pe aplicarea metodelor analitice (adică matematice) pentru a prognoza comportamentul sistemului care se supune unor legităţi fizice bine cunoscute.

Aceste metode, de regulă, sunt aplicate simultan, fapt ce a permis de a obţine în ultimul secol rezultate remarcabile în ştiinţele fizice. Totuşi, aplicarea acestora este în multe cazuri limitată (mai ales în sistemele complexe cu multe grade de libertate şi care interacţionează între ele). Dificultăţi în utilizarea metodelor respective au apărut atunci când se foloseau numai metodele analitice, fără a se acorda atenţia cuvenită sistemelor reale. Metodele analitice, fiind instrumentul principal în cercetare, sunt inutile la etapa de producere şi realizare a produsului finit. Mai mult: aceste metode nu permit de a lua în consideraţie varietatea legăturilor dintre elementele sistemelor complexe, interacţiunile lor, complexitatea configuraţiei sistemului şi multe alte caracteristici. Aplicarea metodelor analitice în aceste circumstanţe presupune introducerea în problemă a unor ipoteze pentru simplificarea sistemului abordat, ipoteze care în fond pot totalmente schimba sistemul. Indiferent de faptul, dacă sunt sau nu justificate aceste simplificări, verificarea justeţii lor deseori este dificilă sau imposibilă în principiu.

Pe de altă parte, utilizarea metodei experienţelor, adică a modelării fizice, nu întotdeauna este posibilă, iar în unele cazuri nu poate fi realizată (cum, de exemplu, se poate cerceta cu ajutorul experimentului influenţa munţilor asupra climei, sau evoluţia sistemelor stelare şi a galacticilor).

Oricum, experimentele din cadrul modelării fizice furnizează o cantitate limitată de informaţie. Totodată, intuim că legităţile fizice de bază ale procesului de funcţionare a sistemului complex ne sunt cunoscute şi am putea prognoza comportamentul acestuia efectuând unele calcule necesare.

Apariţia şi utilizarea pe larg a calculatoarelor a provocat apariţia celei de-a treia metode de cercetare a sistemelor complexe şi anume metoda modelării matematice şi utilizarea acesteia pentru efectuarea experienţelor numerice. Metoda dată fiind de fapt o dezvoltare a metodei analitice în care se folosesc obiecte (modele) idealizate, permite crearea unor modele de simulare care pot fi cu mult mai complicate decât în cazul modelării fizice.

Metodele numerice permit cercetarea unor sisteme cu un număr sporit de grad de libertate, iar sistemele dinamice neliniare pot fi studiate relativ simplu. Rezultatele unor asemenea calcule permit de a studia schimbările în comportamentul sistemului în intervale foarte mici de timp şi cu atâtea detalii care nu sunt posibile în cadrul unor experienţe de laborator.

Calculele permit verificarea corectitudinii ipotezelor făcute pentru simplificarea modelului. Modelarea numerică, bazându-se pe cunoaşterea legităţilor fizice, le utilizează cu totul altfel decât metodele analitice. Pentru modelarea numerică se cere un ansamblu de metode specifice care în principiu nu au nimic în comun cu metodele de efectuare a unor experienţe de laborator.

Pe parcursul modelării numerice este posibil de a determina care factori influenţează într-o măsură mai mare comportamentul sistemului real şi care mai puţin. Aceste rezultate sunt folosite ulterior pentru construirea unei teorii care explică comportamentul sistemului modelat. Utilizarea acestor metode la cercetarea unor sisteme complexe, precum sistemele socioeconomice, politice, ecologice etc. a permis obţinerea unor rezultate remarcabile şi prognozarea comportamentului acestora pe viitor. Prin urmare, modelarea nu este de fapt un scop în sine, dar o etapă esenţială în procesul creării unui sistem nou.

Cu toate că în ultimii ani au fost elaborate o serie de modele matematice pentru sisteme socioeconomice şi alte tipuri de sisteme, totuşi valorile exacte ale parametrilor care se utilizează în aceste modele de obicei nu sunt cunoscute. De aceea, sistemul cercetat este conceput ca un ansamblu format din caracteristicile exterioare ale subsistemelor sale,

adică ca un ansamblu de „cutii negre”. Altfel spus, procesele care decurg în interiorul acestor cutii nu sunt luate în consideraţie, dar se iau în seamă numai reacţiile lor exterioare. În aşa mod, până nu demult se elaborau sistemele automatizate de dirijare şi iată rezultatul: acestea au fost create din belşug, dar eficienţa lor nu a îndreptăţit aşteptările.

Soluţia poate fi găsită în utilizarea unor modele ale sistemelor care se studiază şi în cadrul cărora vor fi cercetate nu numai reacţiile exterioare ale subsistemelor, ci şi procesele interioare care provoacă aceste reacţii. Dar problema dată poate fi rezolvată prin utilizarea cât mai largă a metodelor de modelare matematică şi a experienţelor numerice. Numai aşa pot fi obţinute rezultate bune în dirijarea diverselor procese tehnologice sau obiecte.

Din experienţa acumulată pe parcursul unei perioade îndelungate de timp în aplicarea modelării matematice a problemelor de dirijare cu sistemele tehnice şi socioeconomice ajungem la concluzia că modelul, care este adecvat procesului real, permite efectuarea unei analize detaliate a reacţiilor sistemului la acţiunile de dirijare şi ulterior construirea unei structuri acceptabile a sistemului de dirijare.

Experienţa numerică îşi găseşte aplicare şi în modelarea prin simulare. Această metodă de modelare este utilizată la cercetarea sistemului modelat spre a estima eficienţa algoritmilor propuşi pentru dirijare, precum şi a urmări influenţa diverşilor parametri ai sistemului asupra comportării acestuia. Modelul astfel construit reflectă întocmai sistemul real cercetat simulând modul de funcţionare a acestuia. Modelele de simulare sunt cu succes folosite în probleme de luare a deciziilor în condiţii de risc şi reprezintă instrumentul principal de cercetare pentru persoanele care iau decizii. Cu toate că astfel de modele nu permit, de regulă, obţinerea valorilor optime ale parametrilor sistemului modelat, ele sunt utilizate pentru verificarea modului de funcţionare a sistemului în diverse situaţii. Totodată, este posibilă prelucrarea statistică a rezultatelor modelării în cazul în care structura sistemului real este supusă unor schimbări şi cercetări privind influenţa diferitor factori aleatori asupra funcţionării sistemului.

O altă particularitate importantă a modelării prin simulare este posibilitatea de a studia modul de funcţionare a sistemului nu numai în regim de timp real, dar şi într-un regim accelerat de lucru.

Rezultatele modelării matematice reprezintă caracteristici cantitative şi calitative ale sistemului modelat. Caracteristicile cantitative permit obţinerea unor aşa valori ale parametrilor sistemului, care nu numai optimizează procesul de funcţionare a sistemului după un anumit criteriu, dar caracterizează comportamentul sistemului în anumite situaţii concrete. Caracteristicile calitative sunt folosite pentru a concretiza structura sistemului şi a cerceta stabilitatea acestuia.

Având în vedere că modelarea matematică şi experienţa numerică sunt nişte instrumente de o valoare indiscutabilă pentru procesul de cunoaştere în diverse domenii ale ştiinţe şi tehnicii, este util de a elabora în cadrul Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova un program de cercetări în domeniul utilizării modelării matematice.

Scopul principal al acestui program este de a crea până în anul 2020 în ramurile economiei naţionale sisteme automatizate şi sisteme informaţional-modelatoare de proiectare, dirijare şi exploatare a diferitor obiecte, sprijinindu-se pe prognozele operative şi de lungă durată care pot fi obţinute în urma efectuării modelării matematice şi experienţelor numerice. Unul dintre coordonatorii şi realizatorii nemijlociţi ai acestui program ar putea fi Institutul de Matematică şi Informatică, care obţinuse în trecut rezultate remarcabile în acest domeniu şi care, din păcate, astăzi acordă o atenţie redusă modelării matematice. În contextul cercetărilor şi elaborărilor prevăzute de acest program strategic, îşi vor găsi locul şi alte institute şi departamente ale Academiei de Ştiinţe.

Moissey Kogan. Nud şezând. 1927, bronz, 26,5x14x14 cm., Van Ham Kunstauktionen

CU PRIVIRE LA METODOLOGIA DE CALCUL AL MANDATELOR PARLAMENTARE ŞI INTERPRETAREA NOŢIUNILOR DE MAJORITATE

Prof.univ., dr.hab. ***Vasile MARINA***

ON THE METHODOLOGY FOR CALCULATING OF PARLIAMENTARY MANDATES AND CONCEPT OF MAJORITY

There have been analyzed mathematics aspects of distribution methods of Parliamentary mandates and concept of majority. It is proposed, that Parliamentary mandates to be distributed in base of condition: the standard deviation from equality principle of voters is minim. The numerical calculations are analyzed from which results clearly the efficiency of proposal method.

1. Metodologia de calcul al mandatelor parlamentare

Exceptând toate fazele campaniei electorale, ne vom referi doar la sistemul de atribuire a mandatelor prin intermediul cărora ia naştere echipa parlamentară. Art.87 din Codul electoral stabileşte că numărul de mandate obţinut de concurenţii electorali se calculează de către Comisia Electorală Centrală prin împărţirea succesivă a numărului de voturi valabil exprimate pentru fiecare concurent electoral, cu excepţia candidaţilor independenţi, la 1,2,3,…etc. până la cifra ce corespunde numărului de mandate stabilite pentru Parlament; din rezultatele tuturor împărţirilor… se iau în descreştere atâtea numere, câte mandate urmează să fie distribuite.

Faptul că metoda practicată la Chişinău nu este în concordanţă cu regulile matematice, favorizând cu cel puţin un mandat suplimentar partidul care a acumulat cele mai multe voturi, ceea ce contravine Constituţiei Republicii Moldova, nu este specificat. Alegătorii nu sunt informaţi nici că puterea juridică a voturilor lor depinde de formaţiunea politică aleasă.

Pentru a pune în evidenţă abaterile de la art.61(1) din Constituţie, în care este consfinţit principiul de egalitate a voturilor, o să ne referim la rezultatele alegerilor parlamentare care au avut loc la 4 aprilie 2009: PCRM a întrunit (la corectitudine nu o să ne referim) 49,48%, PL – 13,14%, PLDM – 12,43%, AMN – 9,77%. În sumă cele patru partide au acumulat 84,82%. Dacă cele 15,18% rămase se împart în mod proporţional partidelor menţionate, stabilim următoarele rezultate: PCRM – 58,3%, PL – 15,5%, PLDM – 14,7%, AMN – 11,5%.

Este cunoscut că cele 58,3% ale PCRM au fost transformate în 60 de mandate, iar 41,7% ale opoziţiei în 41 mandate. Apare întrebarea naturală: în baza căror reguli matematice PCRM a obţinut 60 de mandate, iar opoziţia 41? Răspunsul la întrebare poate fi dat numai după transpunerea procedeului de distribuire a mandatelor, formulat prin cuvinte, în limbaj matematic.

În continuare, vom da forma analitică a procedeului de calcul al mandatelor, stipulat în art.87 al Codului electoral, care poartă numele juristului belgian D'Hondt. În analiza care urmează se va utiliza un sistem ordonat de notaţii. În descreştere, numerele de voturi acumulate de partidele care au trecut pragul electoral le notăm prin: $N_1>N_2>...>N_v$; M – numărul de mandate stabilite pentru Parlament; n – numărul de partide care au trecut pragul electoral; m_i – numărul de mandate atribuite partidului cu numărul „i". Pornind de la sistemul de notaţii enunţat, principiul de egalitate a voturilor îl vom scrie sub forma

$$m_i = \frac{MN_i}{N_1 + N_2 + ... + N_n}, i = 1,2,...,n \qquad (1.1)$$

Problema fundamentală, legată de calculul mandatelor în baza formulei (1.1), provine de la obţinerea unor numere fracţionare. Este evident că modalităţile de trecere de la resturile fracţionare la numere întregi ţin de domeniul calculelor aproximative practicate în matematica aplicată. Deoarece nu poate să existe un alt tip de egalitate (juridică, chimică, biologică,…) în afară de egalitatea definită în matematică, orice metodologie de distribuire a mandatelor, bazată pe alte reguli, reprezintă de fapt o samavolnicie. Astfel, în anul 1899 profesorul de drept D'Hondt a propus o metodologie specifică, care este pusă la baza art.87 din Codul electoral. Rezultatele care se obţin sunt mai mult decât stranii: de exemplu, 48,83 poate fi transformat în 50, iar 18,9 în 18 mandate. Aproximaţii de acest tip o să le numim „aproximaţii juridice", subliniind prin acest termen devierea de la principiul de egalitate; în cazul alegerilor de la 4 aprilie restul de 0,92% al PCRM a fost transformat în 2 mandate, iar 0,79% al AMN în 0 mandate. Pentru a scoate în evidenţă proprietăţile matematice ale metodologiei menţionate, se cere punerea în ecuaţie a celor două fraze stipulate în art.87 al Codului electoral.

Să definim prin raportul $\frac{N_k}{m_k}$ „costul" minimal

al unui mandat, atribuit partidului cu numărul „*k*". Pentru restul partidelor se impune un „cost" mai mare $\frac{N_i}{m_i} > \frac{N_k}{m_k}$, $i \neq k = 1,2,...,n$. În aceste condiții, metodologia lui D'Hondt de calcul a mandatelor poate fi prezentată sub forma următorului sistem de inecuații:

$$\frac{N_i}{m_i+1} \angle \frac{N_k}{m_k} \leq \frac{N_i}{m_i}, \quad i = 1,2,...,n; \qquad (1.2)$$
$$m_1 + m_2 + .. + m_n = M$$

În sistemul de inecuații (1.2) se impune condiția că m_1, m_2, ..., m_n sunt numere întregi. Se poate demonstra că sistemul (1.2) are o singură soluție, care se obține printr-un singur *k* din șirul *k*=1,2,...,*n*. Pentru alegerile de la 5 aprilie găsim: *k*=1; n_1=60, n_2=15, n_3=15, n_4=11. Analiza detaliată a sistemului de inecuații (2) ne conduce la următorul rezultat fundamental:

Teoremă. *Pentru orice rezultat al scrutinului, puterea juridică a voturilor acumulate de către partidul majoritar este mai mare decât puterea juridică medie, dacă distribuirea mandatelor se efectuează conform metodei lui D'Hondt, adică*

$$\frac{N_1}{m_1} < \frac{N}{101} \qquad (1.3)$$

$$\frac{N_1}{m_1} < \frac{N_2+N_3+...+N_n}{n-1} \qquad (1.4)$$

Din expresia (1.3) rezultă că în toate cazurile partidul care a obținut cel mai mare număr de voturi obține mandate cu un „preț" mai mic decât cel mediu, iar din inegalitatea (1.4) concludem că „prețul" mandatului partidului majoritar este mai mic decât media care le revine celorlalți concurenți electorali. În baza expresiilor (1.3) și (1.4) concludem că procedeul de calcul al mandatelor parlamentare, practicat în Republica Moldova, este în discordanță sistematică cu principiul de egalitate a voturilor.

Observăm, că pentru a obține același rezultat nu este necesară tradiționala împărțire succesivă până la 101, urmată de selectarea anevoioasă în descreștere a resturilor operațiunii de împărțire, începând cu cel mai mare. În baza relațiilor prezentate, calculele se pot realiza într-un mod mai rațional; frazele ce țin de împărțirea succesivă la 1,2,… și cele ce urmează, după transpunerea procedeului stipulat în art.87 al Codului electoral în limbajul ecuațiilor matematice, nu au rost.

Deoarece în calculele mandatelor intervin numere fracționare, respectarea absolută a cerinței de egalitate a voturilor poate fi realizată numai cu o anumită aproximație. Este evident că modalitatea aproximativă de realizare a principiului de egalitate a voturilor trebuie făcută în baza unor reguli, obiectiv definite în matematica de calcul. Astfel, pentru abaterile care se produc de la o valoare medie au fost definite caracteristici obiective în baza cărora se pot formula concluzii univoce cu privire la comportarea cantitativă și calitativă a unui sistem de orice natură. Măsura destinată distribuției abaterilor/fluctuațiilor de la valoarea medie poartă denumirea de „abatere standard". Cu ajutorul acestei măsuri reușim să trecem de la cerința de egalitate absolută, care în majoritatea cazurilor nu poate fi realizată, la o cerință mai flexibilă, dar obiectivă: *abaterile de la principiul de egalitate a voturilor, pentru orice scrutin electoral, trebuie să fie minime.* Pornind de la acest deziderat, deducem următoarele relații de calcul al mandatelor parlamentare:

$$\sum_{i=1}^{n}\left(\frac{N_i}{m_i} - \frac{N}{101}\right)^2 = \min, \; N = \sum_{i=1}^{n} N_i \qquad (1.5)$$

Expresia (1.5), împreună cu cerința că m_i reprezintă numere întregi, este suficientă pentru calculul mandatelor. Pentru alegerile din 4 aprilie 2009 se obține următoarea relație de calcul:

$$\left(\frac{760139}{m_1} - 12900\right)^2 + \left(\frac{201812}{m_2} - 12900\right)^2 +$$
$$+\left(\frac{190932}{m_1} - 12900\right)^2 + \left(\frac{150110}{101 - m_1 - m_2 - m_3} - 12900\right)^2 = \min$$

Din această expresie găsim următoarea distribuție a mandatelor parlamentare: $m_1 = 58(PCRM)$, $m_2 = 16(PL)$, $m_3 = 15(PLD)$, $m_4 = 12(AMN)$. În *fig.1* sunt date abaterile relative de la principiul de egalitate a voturilor, definite prin relația

$$P_i = \left(\frac{N_i}{m_i} - \frac{N}{101}\right)\frac{101}{N}.$$

Rezultatele care se obțin în baza metodei lui D'Hondt (practicată în Republica Moldova), în *fig.1*, sunt notate prin – P_i'. Calculele făcute cu ajutorul metodei Sainte-Lagiie, practicată frecvent în diferite țări, sunt notate prin P_i'', iar fluctuațiile care rezultă după aplicarea metodei propuse în această lucrare – prin P_i. Calcule similare sunt date în *fig.2* pentru rezultatele alegerilor din 29 iunie 2009.

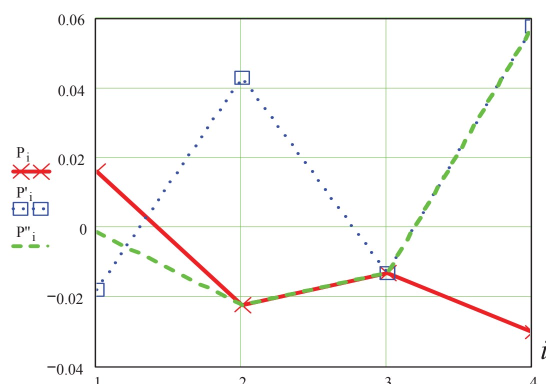

Fig.1

Din graficele prezentate în *fig.1,2* se observă că abaterile cele mai mici posibile de la principiul de egalitate a voturilor se obţin în baza condiţiei (1.5). Menţionăm că pentru alegerile din 29 iulie, condiţia (1.5) conduce la următorul rezultat de distribuire a mandatelor parlamentare: PCRM – 47, PLDM – 17, PL – 16, PD – 13, AMN – 8.

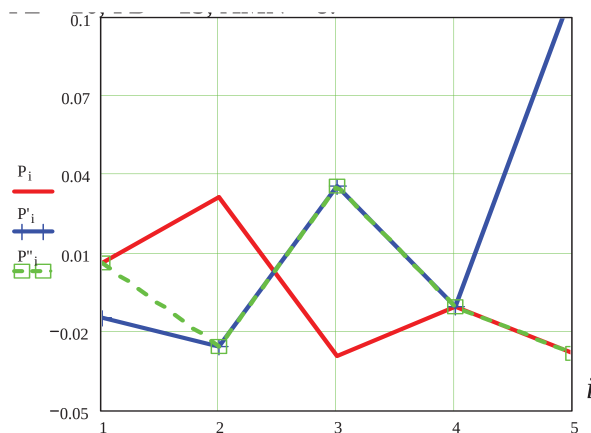

Fig.2

Pornind de la rezultatele obţinute, propunem ca Articolul 87 din Codul electoral să fie formulat într-un mod succint: *numărul de mandate obţinute de concurenţii electorali se calculează din condiţia că abaterea standard de la principiul de egalitate a voturilor este minimă.*

2. Cu privire la interpretarea noţiunilor de majoritate simplă, absolută şi calificată

În Constituţia Republicii Moldova, în legislaţie, diverse regulamente ce se referă la adoptarea hotărârilor de diferit rang sunt folosiţi mai mulţi termeni: „majoritatea deputaţilor aleşi", „majoritatea deputaţilor prezenţi", „cel puţin 2/3 din numărul deputaţilor aleşi", „2/3 din numărul deputaţilor aleşi", „majoritate calificată", „majoritate simplă a celor prezenţi", „cel puţin 3/5 din numărul deputaţilor aleşi", „3/5 din numărul deputaţilor aleşi" …

Analiza listei termenilor pune în evidenţă unele imperfecţiuni şi discordanţe între termenii utilizaţi. În primul rând, lista trebuie să conţină un număr minimal de termeni, definiţi în mod clar şi univoc. De asemenea, conţinutul fiecărei definiţii trebuie să se bazeze pe principii universale, recunoscute pe plan internaţional. Din lista termenilor se observă că unii se referă la numărul de pe listă, iar alţii – la cei prezenţi. În practica europeană, distincţia între cele două cazuri se face prin intermediul noţiunilor de "majoritate absolută" (se referă la listă) şi "majoritate simplă" (se referă la cei prezenţi). Utilizarea acestor termeni permite formulări mai succinte şi unitare, fapt de care trebuie să se ţină seama în procesul de perfecţionare a legislaţiei şi regulamentelor. Imperfecţiunile mai provin din cauza mai multor formulări ale unora şi aceloraşi noţiuni. Astfel, din punct de vedere matematic, formulările de tipul: "cel puţin 2/3 din numărul deputaţilor aleşi" diferă de "2/3 din numărul deputaţilor aleşi".

Cea mai delicată problemă provine de la modul de definire a noţiunii de majoritate. Conform Dicţionarului explicativ al limbii române, noţiunea de "majoritate" este definită ca "partea sau numărul cel mai mare dintr-o colectivitate". "Majoritatea absolută" sau "simplă" în mai multe surse informative se defineşte ca *numărul de voturi egal cu cel puţin jumătate plus unu din totalul celor incluşi în listă*, respectiv a celor prezenţi. Relaţia analitică, pentru o majoritate astfel definită, se poate scrie sub forma

$$M'(n) = \frac{5 + (-1)^{n+1} + 2n}{4}, \quad (2.1)$$

unde prin $M'(n)$ este notată majoritatea care rezultă dintr-un număr oarecare *n*.

Majoritatea definită prin relaţia (1) nu coincide cu majoritatea minimă pe care o vom defini în modul următor: *primul număr întreg mai mare de jumătate* şi care se poate calcula cu ajutorul următoarei relaţii:

$$M(n) = \frac{3 + (-1)^{n} + 2n}{4}. \quad (2.2)$$

Cum în legislaţie, pe lângă noţiunea de "majoritate", se mai utilizează şi noţiunea de "majoritate calificată", care înseamnă mai mult decât prima noţiune, definiţiile trebuie analizate ca un sistem coerent lipsit de contraziceri. În acest context o să ne referim, din start, la aspectul matematic al noţiunii de "majoritate calificată de 2/3 şi 3/5". Şi în acest caz situaţia controversată provine de la apariţia în calcule a numerelor fracţionare. O să analizăm două variante de definiţii:

1. Majoritate calificată: număr de voturi egal sau mai mare decât numărul întreg obţinut prin rotunjirea numărului fracţionar. În acest caz se admite atât eliminarea restului (dacă este mai mic de 0,5), cât şi adăugarea acestuia (pentru resturi mai mari sau egali cu 0,5). Expresiile analitice pentru majorităţile calificate de 2/3 şi 3/5 se pot prezenta sub forma

$$M'(2/3)_n = \frac{2n+c_n}{3}, c_n = \begin{cases} 1; n = 1,4,7,... \\ -1; n = 2,5,8,... \\ 0; n = 3,6,9,... \end{cases}$$

$$M'(3/5)_n = \frac{3n+c_n}{5}, c_n = \begin{cases} 1, n = 3,8,13,... \\ 2, n = 1,6,11,... \\ -1, n = 2,7,15,... \\ -2, n = 4,9,14,.. \\ 0, n = 5,10,15,... \end{cases} \quad (2.3)$$

2. Majoritate calificată: număr (întreg) de voturi egal sau mai mare decât valoarea reală de $2n/3$ sau $3n/5$ (în funcție de tipul de majoritate). Această variantă de definire a “majorității de 2/3 sau 3/5” se exprimă astfel:

$$M(2/3)_n = \frac{2n+c_n}{3}, c_n = \begin{cases} 1; n = 1,4,7,... \\ 2; n = 2,5,8,... \\ 0; n = 3,6,9,... \end{cases}$$

$$M(3/5)_n = \frac{3n+c_n}{5}, c_n = \begin{cases} 1, n = 3,8,13,... \\ 2, n = 1,6,11,... \\ 3, n = 4,9,14,... \\ 4, n = 2,7,12,.. \\ 0, n = 5,10,15,... \end{cases} \quad (2.4)$$

În baza expresiilor (2.1) - (2.4) se pot examina 4 variante ale sistemului noțiunilor de majoritate:

1. $M'(n)$, $M'(2/3)_n, M'(3/5)_n$; 2. $M'(n)$, $M(2/3)_n$, $M(3/5)_n$; 3. $M(n)$, $M'(2/3)_n$, $M'(3/5)_n$; 4. $M(n)$, $M(2/3)_n$, $M(3/5)_n$.

Printre condițiile fundamentale, care se impun unui sistem coerent de majorități, se numără inegalitatea

$$M(2/3)_n \geq M(3/5)_n \geq M(n). \quad (2.5)$$

Aceasta rezultă din faptul că majoritatea calificată nu poate fi mai mică decât majoritatea minimă. Este natural că inegalitatea (2.4) trebuie să fie satisfăcută pentru orice număr întreg. Odată ce momentul de bifurcație a celor două tipuri de majorități nu se poate produce începând cu cifra 1, a doua cerință poate fi formulată în modul următor: *desprinderea majorității calificate de majoritatea minimă se produce de la cel mai mic număr posibil.*

Analiza numerică a celor patru variante este dată în *fig.3-6*. Rezultatele numerice demonstrează că din cele patru variante examinate condiția de coerență (2.5) este satisfăcută numai de sistemul majorităților, definit prin relațiile (2.2), (2.4)

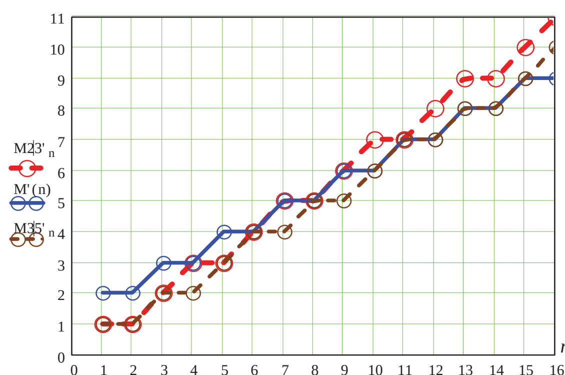

Fig.3

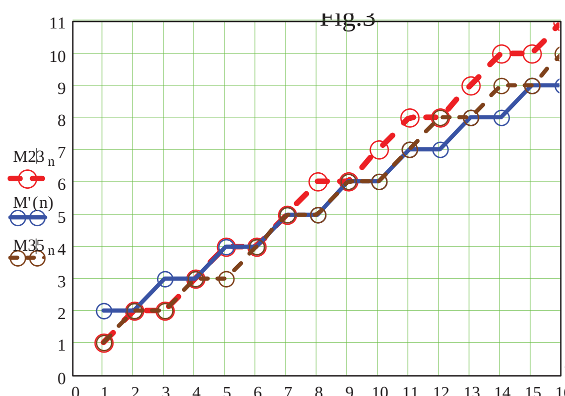

Fig.4

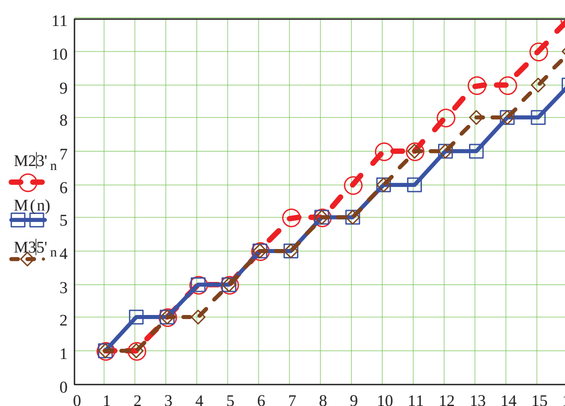

Fig.5

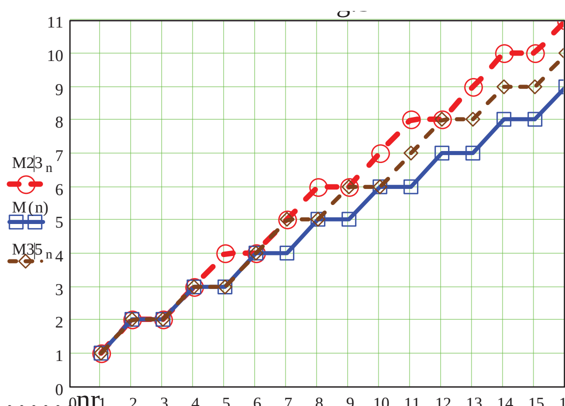

Fig.6

Astfel, în varianta *M'(n)*, *M'(2/3)n*, *M'(3/5)n* (*fig.3*), majoritatea calificată este mai mică decât majoritatea absolută/simplă pentru n=1,2,...9... În varianta prezentată în *fig. 4* discordanța dintre cele două tipuri de majorități intervine pentru trei cazuri n=1, n=3, n=5. Acest paradox se evidențiază, pentru *n=2, n=4,* şi în cazul sistemului: *M'(n)*, *M'(2/3)n*, *M'(3/5)n* (*fig.5*). Unicul sistem coerent de majorități se obține în baza relațiilor (2.2) şi (2.4). Din (*fig.6*) se observă că contradicțiile dintre majoritate simplă/absolută şi majoritate calificată de 2/3 sau 3/5 dispar, în mod natural, numai dacă sistemul este format din majoritatea minimă şi majoritatea calificată, definită în acelaşi mod. Formula unitară pentru majoritatea minimă şi orice altă majoritate calificată este următoarea:

$$M(a/b)_n \geq \frac{an+c_n}{b}, b>a \qquad (2.6)$$

unde prin raportul **a/b=1/2,3/5,2/3,…**este notată majoritatea examinată, iar prin c_n – număr selectat din mulțimea ***0,1,2,…,b-1>1*** în aşa mod ca mărimea an+c_n să se împartă exact la *b.* Se demonstrează că pentru orice valoare a lui *n* există un singur număr din mulțimea ***0,1,2,…,b-1>1*** care satisface această condiție. Dacă *b=2*, atunci mulțimea se formează din cifrele 1,2. Fie, de exemplu, *n=101*, atunci pentru majoritatea minimă avem expresia $\frac{101+c_n}{2}$, în care mărimea c_n se precizează din mulțimea 1,2; $c_n=1$ este valoarea unică care satisface teorema împărțirii întregi pentru numerele naturale, astfel majoritatea minimă din 101 constituie 51. Majoritatea calificată de 3n/5 se va preciza în baza unei cifre din mulțimea 0,1,2,3,4; 101*3+ c_n divide cu 5 numai dacă $c_n=2$, astfel că majoritatea calificată din 101 – constituie 61 voturi. Majoritatea calificată de 2n/3 se va preciza în baza mulțimii 0,1,2; 101*2+ c_n divide cu 3 numai dacă $c_n=2$, astfel că majoritatea calificată de 2/3 din 101 constituie 68 voturi. La fel se determină majoritatea minimă şi majoritățile calificate pentru oricare altă valoare a lui *n*. De exemplu, pentru *n=13* vom obține: $M(1/2)_{13}=7$, $M(3/5)_{13}=8$, $M(2/3)_{13}=9$.

3. Concluzii

1. Noțiunea de „majoritate simplă”, dacă ne referim la cei prezenți sau noțiunea de „majoritate absolută”, care se referă la numărul de pe listă, poate fi în mod coerent definită numai prin comparația cu analogii respectivi ai „majorităților calificate”. Examinarea concomitentă, sub formă de sistem coerent, a noțiunilor de „majoritate minimă” şi „majoritate calificată *an/b*”, impune definirea lor în cadrul unei singure formule:

$$M(a/b)_n \geq \frac{an+c_n}{b}, b>a,$$

în care mărimea c_n se identifică cu unul din numerele: $c_n=0,1,...b–1>1$; dacă b=2, atunci $c_n=1$ sau cu 2.

2. În privința modalității de distribuire a mandatelor parlamentare, constatăm că metoda aplicată la momentul de față în Republica Moldova permite abateri majore de la principiul de egalitate prevăzut în Constituție. Numerele fracționare, care intervin inevitabil în calculul mandatelor, permit numai satisfacerea aproximativă a condiției de egalitate a voturilor. În atare situație, abaterile de la cerința de egalitate sunt condiționate de metoda de calcul al mandatelor. Erorile care apar în calculele aproximative depind de datele problemei examinate. Din faptul că o metodă de calcul aproximativ asigură o eroare mai mică în unele condiții, nu rezultă acelaşi lucru în alte condiții. Anume din această cauză au fost elaborate mai multe metode de calcul aproximativ, iar la rezolvarea problemelor de mare interes se aplică concomitent mai multe metode de calcul. Problema ce ține de realizarea principiului de egalitate a voturilor este extrem de importantă. Abaterea de la acest principiu poate fi minimalizată numai dacă, de la bun început, în Codul electoral nu se va indica metoda de calcul al mandatelor parlamentare. Distribuirea mandatelor se poate realiza, punând în mod direct condiția că abaterile de la principiul de egalitate a voturilor sunt minime. Sub formă analitică, condiția în cauză se scrie astfel:

$$\sum_{i=1}^{n}\left(\frac{N_i}{m_i}-\frac{N}{101}\right)^2 = \min,\ N=\sum_{i=1}^{n} N_i\,.$$

În cazul în care, pentru numerele de mandate m_i nu se obțin numere întregi din (1.5), condiția de egalitate a voturilor este satisfăcută în mod exact.

Metoda propusă de distribuire a mandatelor în Codul electoral poate fi formulată în modul următor: *numărul de mandate, obținut de fiecare partid care a trecut pragul electoral, se calculează din condiția că abaterea standard de la principiul de egalitate a voturilor, pentru orice scrutin electoral, este minimă.*

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova. Chişinău, 1997.
2. Codul electoral al Republicii Moldova. Chişinău, 1997.

INCUBATORUL "INOVATORUL" – PROBLEME, PLANURI, PERSPECTIVE

Ulian ROTARI,
director adjunct, I.I. „Inovatorul"

INNOVATION INCUBATOR "INOVATORUL" – PROBLEMS, PLANS, PROSPECTS

In recent years, in the Republic of Moldova, there are made efforts to increase the degree of scientific research results assimilation in the national economy. In this respect, there is strictly necessar to encrease the number of scientointensive enterprises. Thus, the Innovation Incubator "INOVATORUL" constitutes an essential link in what concerns the creation of a favorable climate for the development of new innovative enterprises (start ups), subjects of innovation activity (regardless of the type of property), which are to be consolidated, made competitive, adapted to external environmental conditions, and of course, supported at their early stage of development by providing them with advisory, legal, accounting services and offices.

Potrivit cadrului normativ în vigoare, inovarea este un proces creativ şi dinamic, care include activitatea de cercetare-dezvoltare ce permite apariţia unei funcţii noi, îmbunătăţirea ori lărgirea funcţionalităţii unui proces, produs sau serviciu, în oricare domeniu care ar putea ori poate răspunde cererii pieţei sau care ar putea ori poate genera o nouă cerere pe piaţă. În actualele împrejurări, când acceleraţia dinamică a multor procese s-a ciocnit de efectele crizei financiar-economice mondiale, conştientizăm că inovarea şi transferul tehnologic reprezintă unica soluţie viabilă de redresare a situaţiei.

Dacă în ţările cu o economie puternic dezvoltată, în care inovaţiile au fost puse pe prim plan de câteva decenii, efectele crizei nu au întârziat să apară, Republica Moldova, care duce lipsă de resurse naturale proprii, este pur şi simplu forţată să iasă din această criză doar aplicând rezultatele unei munci intelectuale asidue. În ultimii ani se depun eforturi susţinute pentru a spori gradul de asimilare a rezultatelor cercetărilor ştiinţifice în economia naţională. În acest sens, creşterea numărului de întreprinderi scientointensive este imperios necesară. Astfel percepem Incubatorul Inovaţional „INOVATORUL" – drept o verigă indispensabilă în procesul de consolidare a mediului inovaţional autohton.

Obiectivele acestuia sunt: crearea condiţiilor favorabile pentru dezvoltarea întreprinderilor inovaţionale noi (start up) – subiecte ale activităţii de inovare (indiferent de forma de proprietate) – consolidarea acestora, creşterea competitivităţii, adaptarea la condiţiile mediului extern, precum şi susţinerea lor la etapa timpurie a activităţii prin prestarea de servicii cum ar fi: consultative, juridice, de contabilitate, de instruire etc., punerea la dispoziţie a spaţiilor pentru oficiu, a laboratoarelor şi utilajului la preţuri reduse şi altele. Pentru a-şi atinge obiectivele, incubatorul caută să atragă în calitate de experţi savanţi, inventatori cu renume, precum şi persoane cu experienţă din mediul de afaceri al Republicii Moldova.

În incubator, de regulă, vin persoane care au o idee, însă nu şi bani sau experienţă în dezvoltarea businessului. Sarcina de bază a Administratorului incubatorului este să analizeze ideea şi să încerce a găsi posibilităţi de dezvoltare a afacerii, să acorde ajutor în întocmirea planului de afaceri, să găsească investiţii, care pot proveni atât din surse publice, cât şi din surse private.

În cadrul realizării obiectivelor incubatorului, se prevede crearea condiţiilor, favorabile oamenilor de ştiinţă şi inventatorilor pentru desfăşurarea în comun a cercetărilor suplimentare în scopul lansării producţiei şi tehnologiilor destinate businessului scientointensiv, studierea de către aceştia a bazelor antreprenoriatului inovaţional. De asemenea, Incubatorul de inovare „INOVATORUL" îşi propune să asigure realizarea cu succes în practică a proiectelor aprobate în domeniul inovării şi transferului tehnologic, lansarea de către rezidenţi a produselor şi serviciilor inovaţionale în volumele planificate, atragerea proiectelor şi rezidenţilor noi, prestarea unui complex de servicii materiale şi intelectuale necesare acestora.

Concepţia incubatorului prevede un şir de activităţi de acordare a ajutorului antreprenorilor-începători – rezidenţi – în următoarele domenii: studii suplimentare în sfera antreprenoriatului de inovare; expertiza ştiinţifico-tehnologică; activitate de inovare; protecţia proprietăţii industriale şi intelectuale; impozitare; investiţii; creditare şi altele.

Pe parcursul anului 2009, activitatea incubatorului a fost orientată nu numai spre lucrul cu rezidenţii existenţi, dar şi spre creşterea cantitativă şi calitativă a infrastructurii, rezultatul fiind darea în exploatare a încă 150 m.p. de spaţiu de oficii pentru noii rezidenţi cu toate condiţiile necesare activităţii acestora. Tehnica performantă, în baza căreia sunt construite reţelele de comunicaţii şi cele de transmitere de date, este conectată la reţeaua cu fibră optică, care permite un acces calitativ la servicii. De asemenea, pentru a lărgi spectrul serviciilor prestate, în incinta incubatorului este accesibilă reţeaua fără fir Wi-Fi. La etapa finală de elaborare se află pagina web (www.inovator.md), ce va permite promovarea activităţii rezidenţilor în ţară şi peste hotare.

În acelaşi context menţionăm că participarea activă a incubatorului la expoziţiile derulate în ţară

dă posibilitate rezidenţilor de a stabili noi contacte întru valorificarea pieţei autohtone. Spre exemplu, ca urmare a participării la expoziţia „Infoinvent 2009”, în prezent se duc negocieri cu doi potenţiali rezidenţi şi aceasta după ce s-a efectuat un studiu estimativ al posibilităţii de realizare a ideilor cu care vor să aplice candidaţii. Ca rezultat, vor fi deschise două întreprinderi şi create noi locuri de muncă.

O altă manifestare sugestivă în acest sens a fost Expoziţia „Fabricat în Moldova”. Seminarele organizate pe parcursul anului 2009 de către administraţia incubatorului au avut un impact pozitiv în activitatea economică a rezidenţilor. Nu s-au trecut cu vederea nici talentele tinere, care în scurt timp vor veni în sfera ştiinţei, dovadă fiind participarea activă, inclusiv şi financiară, la organizarea Concursului republican „Cel mai bun elev inovator”.

La ora actuală se află în proces de analiză încă şase propuneri de proiect, asupra cărora în scurt timp se va lua decizie, fapt ce va permite crearea a încă patru întreprinderi mici. Rezultatele prealabile arată perspectiva reală de implementare a ideilor, majoritatea lor fiind din domeniul reducerii consumului de energie şi ecologie.

Toate aceste acţiuni presupun o muncă enormă, care necesită resurse umane şi financiare, ultimele fiind un punct slab în activitatea incubatorului. Astfel, iniţierea şi realizarea proiectului în cele mai nefavorabile condiţii economice şi financiare din ţară, au fost încetinite de finanţarea instabilă şi cu întârziere. La etapa actuală ar fi binevenită formarea unui fond de risc, care ar da posibilitate de a finanţa mai rapid unele proiecte şi ar prevede finanţarea la etapa iniţială sută la sută din bugetul de stat, dat fiind faptul că activitatea incubatorului diferă de activitatea parcurilor ştiinţifico-tehnologice, unde sunt implicate companii ce deja au o activitate economică şi procesul de cofinanţare este puţin mai simplu. Perfecţionarea legislaţiei în ce priveşte regimul preferenţial pentru investitori, introducerea de facilităţi la diferite taxe ar da roade mai bogate la capitolul valorificarea potenţialului ştiinţific.

Responsabilitatea incubatorului pentru activitatea promovată rezidă şi în faptul că în societatea autohtonă se mai atestă o reticenţă faţă de procesul inovaţional. În această ordine de idei, se impune adoptarea unor măsuri conjugate, sub egida Agenţiei de Inovare şi Transfer Tehnologic, în vederea mediatizării potenţialului înalt de dezvoltare pe care îl presupune inovarea şi transferul tehnologic. Trebuie să conştientizăm că actuala criză financiar-economică nu este doar o situaţie de impas, dar şi o oportunitate de redimensionare a economiei naţionale în baza principiilor unei veritabile economii bazate pe cunoaştere.

Moissey Kogan. Nud. Bronz, h. 31,5 cm., Galerie Fine Art, Wiesgerma

GESTIONAREA RISCULUI ÎN ACTIVITATEA DE INOVARE

Dr. în economie, conf. univ.
Aurelia ŞUŞU-ŢURCAN,
Elena MOSCALU,
şef Direcţie Logistică şi Marketing, AITT

MANAGEMENT OF THE RISKS IN INNOVATION ACTIVITY

Any process of innovation requires investments, these investments, until the moment of introducing the innovative products on the market, are called venture capital: as there is a high probability of obtaining negative outcomes from the invested funds. Therefore, the innovation risk is constituted by the losses concomitant to the financial investment effectuated by the entrepreneurial company in the production of new goods and services, which, possibly, won't be required on the market. There are many methods of risk management. The phase of drawing up risk management goals is to be characterized by the utilization of analysis and forecast methods upon the economic conjuncture as well as the statement of enterprise's opportunities and needs in the current strategy and development plans.

În prezent, dezvoltării economiei inovaţionale în Republica Moldova, precum şi în lume, i se acordă un interes sporit. Cercetarea ştiinţifică, dezvoltarea tehnologică şi inovarea reprezintă forţa motrice a economiei bazate pe cunoaştere, factorul cheie al dezvoltării şi competitivităţii.

Susţinerea cercetării-dezvoltării şi stimularea unui climat inovaţional stabil devine prioritate strategică în dezvoltarea social-economică a Republicii Moldova. Este evident că, având acces la tehnologiile avansate naţionale şi străine, Moldova va putea mai uşor să se ridice la un nivel cu ţările dezvoltate doar în cazul în care va dispune de resurse financiare suficiente.

Complexitatea procesului de inovare este în interdependenţă directă de activitatea de cercetare-dezvoltare. Procesul de inovare începe nemijlocit de la etapa de efectuare a *lucrărilor de cercetare ştiinţifică* (LCŞ), care realizează rezultatele cercetărilor teoretice fundamentale, efectuate în instituţiile academice şi în organizaţiile ştiinţifice de producţie mari. Sursele principale de finanţare ale LCŞ sunt mijloacele bugetului de stat, care sunt nerambursabile. La următoarea etapă a procesului de inovare se efectuează *LCŞ aplicative*. Pentru potenţialii investitori finanţarea LCŞ aplicative ţine de existenţa riscului economic, fapt condiţionat de probabilitatea înaltă de obţinere a rezultatelor negative. De aceea investiţiile în aceste scopuri se numesc ***investiţii de risc.*** La etapa a treia a procesului inovaţional se efectuează *lucrările experimentale şi de construcţie (LEC),* după care urmează *procesul de comercializare* a produsului de inovare – de la lansarea producţiei până la ieşirea pe piaţă în calitate de marfă. La lansarea producţiei sunt necesare investiţii mari în renovarea capacităţilor de producţie, cheltuieli pentru pregătirea personalului, activitatea publicitară etc. La etapa respectivă a procesului de inovare reacţia pieţei la produsul nou încă nu este cunoscută şi investiţiile continuă să comporte caracter de risc. Anume de aceea credibilitatea faţă de rezultatele cercetărilor ştiinţifice la etapa actuală este foarte scăzută şi inovaţiile autohtone sunt puţin solicitate.

Însă pentru ca credibilitatea să crească, iar procesul inovaţional să ia amploare în Republica Moldova, este necesar de a avea şi utiliza un sistem integru de indicatori de măsurare a activităţii de inovare, care ar include de asemenea şi măsurarea riscului de inovare, fiind în armonie cu interesele strategice ale companiei-finanţator. În condiţiile relaţiilor de piaţă, când antreprenoriatul se află la etapa de sporire a capitalurilor, utilizate atât pentru fabricarea mărfurilor şi serviciilor existente, cât şi pentru crearea celor noi, o importanţă deosebită capătă ***riscul de inovare***. Riscul de inovare ţine de finanţarea şi aplicarea inovaţiilor tehnico-ştiinţifice. Cum cheltuielile şi rezultatele progresului tehnico-ştiinţific sunt extinse şi depărtate în timp, ele pot fi prevăzute doar în unele, de obicei largi, limite. Prin urmare, riscul de inovare este probabilitatea pierderilor, apărute la investirea de către firma antreprenorială a mijloacelor în producerea noilor mărfuri şi servicii, care, posibil, nu-şi vor găsi solicitarea scontată pe piaţă.

Riscul de inovare apare în următoarele situaţii:

- ➢ La implementarea unei metode mai ieftine de producere a mărfii sau serviciului în comparaţie cu cele deja utilizate. Astfel de investiţii vor aduce firmei antreprenoriale superprofit temporar până în momentul, când ea va fi unicul deţinător al tehnologiei respective. În această situaţie firma se

confruntă doar cu un singur tip de risc – evaluarea posibil nejustă a cererii pentru marfa produsă.

- La fabricarea noului produs (marfă; serviciu) cu utilizarea utilajului vechi. În acest caz la riscul evaluării eronate a cererii la marfa sau serviciul nou se mai adaugă şi riscul necorespunderii calităţii mărfii sau serviciului în legătură cu utilizarea utilajului învechit.
- La producerea mărfii sau serviciului nou cu ajutorul tehnicii şi tehnologiei noi. În această situaţie riscul de inovare include: riscul faptului, că noua marfă sau serviciu nu-şi va găsi cumpărătorul; riscul necorespunderii utilajului şi tehnologiei noi cerinţelor necesare pentru producerea mărfii sau serviciului nou; riscul imposibilităţii de vânzare a utilajului creat, deoarece acesta nu se potriveşte pentru fabricarea unei noi producţii, în caz de insucces.

Metodele de gestionare a riscurilor sunt variate. Etapa de întocmire a scopurilor de administrare a riscurilor se caracterizează prin utilizarea metodelor de analiză şi prognozare a conjuncturii economice, constatarea posibilităţilor şi necesităţilor întreprinderii în cadrul strategiei şi planurilor curente de dezvoltare.

Procedeele de administrare a riscului constau din mijloacele de soluţionare a riscurilor şi metodele de reducere a gradului de risc. Mijloacele de soluţionare a riscurilor sunt evitarea acestora, menţinerea, transmiterea, reducerea gradului lor. Evitarea riscului înseamnă abaterea simplă de la măsurile, ce ţin de risc. Însă evitarea riscului pentru investitor deseori înseamnă refuzul de a obţine profit.

Riscul de inovare este interpretat drept realitate obiectivă şi inevitabilă. După cum denotă experienţa mondială, cota obţinerii rezultatelor preconizate la etapa cercetărilor fundamentale de obicei depăşeşte 10 la sută. Cota elaborărilor ştiinţifice aplicative constituie 80 la sută. Preventiv se presupune, că la selectarea strictă, în decursul căreia 80-90 la sută din propuneri sunt respinse, totuşi printre proiectele care au obţinut finanţare din contul fondurilor de inovare, până la 10-30 la sută din acestea pot să fie finalizate cu insucces. Însă obţinerea unui rezultat negativ este totuşi un rezultat.

Iată de ce în occident se practică donaţii gratuite pentru instituţii ştiinţifice, iar firmele de venture, antrenate în experienţa de asimilare a noilor tehnologii, posedă înlesniri impozitare, precum şi sunt susţinute prin acordarea suportului din partea statului. În aceasta şi constă paradoxul principal al dezvoltării inovaţionale, că nu este posibil de a pronostica în cât timp se vor resimţi rezultatele finanţării în cercetări. Acest lucru nu îl cunoaşte nimeni.

În sectorul real al economiei termenele îndelungate de realizare a proiectelor, volumul insuficient al investiţiilor, circulaţia şi recuperarea insuficientă a mijloacelor, nivelul relativ redus al cunoştinţelor economice ale personalului administrativ, lipsa unei strategii clare de mobilizare a resurselor şi de adoptare a deciziilor inovaţionale împiedică evaluarea obiectivă a avantajelor pe care le comportă concepţia de reducere a riscurilor în activitatea întreprinderii, creează o barieră psihologică de neîncredere vizavi de recomandările ştiinţei economice de minimizare a riscurilor şi reduce din credibilitatea faţă de inovaţiile autohtone.

În realitate, activitatea financiar-economică a întreprinderii este efectuată, de regulă, în condiţii de incertitudine. Alegerea unei sau altei strategii de dezvoltare poate conduce atât la sporirea, cât şi la pierderea mijloacelor investite. În condiţiile de nesiguranţă întotdeauna există o multitudine de variante alternative de adoptare a deciziilor. Probabilitatea realizării cu succes (obţinerea veniturilor maxime cu pierderi minime) a oricăror dintre ele depinde de numărul esenţial de factori interni şi exteriori, care influenţează asupra întreprinderii. Aceste realităţi reflectă integral esenţa şi noţiunea riscului.

Una dintre regulile principale ale activităţii financiar-economice spune: „A nu evita riscul, ci a-l prevede, încercând a-l reduce până la nivelul cel mai de jos posibil", iar pentru aceasta este necesar de a administra corect riscurile antreprenoriale.

Concluzii

Examinând problema evaluării activităţii inovaţionale în ansamblu, putem concluziona următoarele.

Activitatea de inovare se bazează pe *priorităţile*, care sunt create în sfera comercializării rezultatelor cercetărilor şi elaborărilor în interacţiune cu sectorul antreprenorial al economiei, reieşind din interesele naţionale ale ţării şi ţinând cont de tendinţele mondiale ale dezvoltării ştiinţei, tehnologiilor şi tehnicii.

Fără produsul intelectual, obţinut în urma activităţii de inovare, practic este imposibil de a

crea un produs competitiv, cu grad înalt de scientointensivitate şi inovare. Anume potenţialul inovativ determină competitivitatea organizaţiilor, regiunilor şi ţărilor.

În Republica Moldova este necesar de a elabora un *Plan de acţiuni în sfera ştiinţei şi inovării* cu anumite direcţii prioritare de activitate în domeniul inovării, în corespundere cu cel al Uniunii Europene.

În afară de aceasta, în instituţiile ştiinţifice activitatea de cercetare trebuie să fie organizată astfel încât pentru fiecare proiect de cercetare să se parcurgă următoarele etape:

– studiu de piaţă privind necesitatea produsului;
– identificarea unui potenţial fabricant şi a unui potenţial distribuitor al produsului;
– cercetare;
– proiectare;
– realizarea prototipului;
– experimentare, omologare;
– transfer tehnologic.

De asemenea, considerăm că Agenţia pentru Inovare şi Transfer Tehnologic ar putea activa în simbioză cu instituţiile de cercetări ştiinţifice şi cu comunitatea de afaceri, selectând teme de cercetare, ţinând seama de necesităţile ultimei, precum şi de următoarele valenţe ale cercetărilor:

– fac apel la tehnologii de vârf;
– ciclul inovare-transfer-aplicare este scurt;
– pentru aplicare, nu necesită investiţii mari sau există deja asigurată baza de producţie;
– produsele rezultate sunt cerute pe piaţă într-un număr mare de exemplare;
– au impact social puternic;
– pot fi aplicate şi în domenii complementare celui de bază.

În acest context, considerăm de asemenea oportună elaborarea unei strategii de realizare a cercetărilor ştiinţifice şi implementare a rezultatelor acestora în mediul economic.

Reieşind din faptul, că în condiţiile relaţiilor de piaţă finanţarea cercetărilor ştiinţifice aplicative ţine de existenţa factorului economic, decizia neargumentată sau evitarea riscului influenţează negativ asupra calităţii rezultatului, de aceea elaborarea şi adoptarea deciziei optime reprezintă condiţia primordială de prevenire a riscului. Unul dintre motivele principale de administrare a riscurilor este lipsa bazelor metodologice distincte ale acestui proces. Analiza principiilor de administrare a riscurilor denotă neconcordanţa acestora, iar puţinele tentative de a le sistematiza au condus la multiple momente contestabile. Cu toate acestea, analiza cercetărilor în domeniul metodologiei de administrare a riscurilor ţinând cont de cerinţele economiei contemporane permite de a crea sistemul principiilor de administrare a riscurilor:

➢ decizia, ce ţine de risc, trebuie să fie corectă din punct de vedere economic şi să nu influenţeze negativ asupra rezultatelor activităţii financiar-economice a întreprinderii;

➢ administrarea riscurilor trebuie să se efectueze în cadrul strategiei corporative a organizaţiei;

➢ la administrarea riscurilor deciziile adoptate trebuie să se bazeze pe volumul necesar de informaţie veridică;

➢ în procesul administrării riscurilor deciziile adoptate trebuie să ţină cont de caracteristicile obiective ale mediului, în care întreprinderea activează;

➢ administrarea riscurilor trebuie să poarte caracter sistemic;

➢ administrarea riscurilor trebuie să presupună analiza curentă a eficacităţii deciziilor adoptate şi rectificarea operativă a setului de principii şi metode utilizate de administrare a riscurilor.

Reieşind din cele expuse, precum şi ţinând seama de situaţia actuală creată în sfera ştiinţei şi inovării, putem concluziona următoarele:

Economia Republicii Moldova în general este deschisă spre inovaţii. Companiile vor fi dispuse să investească în inovaţii în cazul în care instituţiile de cercetare vor fi orientate mai cu seamă spre obţinerea rezultatelor aplicative, bine argumentate din punct de vedere al aplicabilităţii acestora în viaţa economică, decât spre obţinerea unui număr mare de brevete. Ideea că numărul aplicaţiilor invenţiilor este mai important decât numărul brevetelor, iar inovaţia şi transferul de tehnologii sunt forme de valorificare a cercetării academice, trebuie promovată intens de rând cu căutarea permanentă a oportunităţilor de cofinanţare a transferului de tehnologie de la inventator la producător. De asemenea, este binevenită „incubarea” întreprinderilor tinere inovative, orientate tehnologic, organizate sau conduse de cercetători ca formă de motivare a acestora şi de creştere a competitivităţii instituţiilor de cercetare din ţară.

PREMII PRESTIGIOASE PENTRU SAVANȚII A.Ş.M.

Dumitru LOZOVANU,
doctor habilitat în ştiinţe fizico-matematice
Institutul de Matematică şi Informatică al AŞM

Titlul ***Savantul anului 2009*** în domeniul ştiinţelor exacte a fost acordat pentru ciclul de lucrări *Optimizarea si controlul multicriterial al sistemelor dinamice discrete*. Autorul a demonstrat existenţa situaţiilor de echilibru în sensul Nash, Pareto si Stackelberg pentru problemele de control multicriterial discret şi a elaborat noi metode de soluţionare a problemelor menţionate în baza concepţiilor teoriei jocurilor cooperatiste, necooperatiste şi ierarhice. Aceste rezultate au permis autorului să argumenteze algoritmi cu estimaţii polinomiale şi puternic polinomiale de determinare a strategiilor optime în sensul Nash, Pareto şi Stackelberg pentru diverse clase de probleme ale controlului multicriterial discret. De asemenea, s-au obţinut rezultate esenţiale noi în ce priveşte problema neliniară dinamică a fluxului de cost minim.

În opinia renumitului savant american G. Leitman, autorul a reuşit să elaboreze o teorie inedită, modernă în domeniul controlului multicriterial discret. În baza acestei teorii fundamentale au fost elaborate noi metode ce extind tehnicile programării dinamice clasice de optimizare şi care permit de a soluţiona probleme complexe ale teoriei jocurilor ierarhice, controlului multicriterial discret şi sistemelor dinamice stocastice.

Aprobarea aplicativă a acestor clase de metode şi algoritmi se realizează cu succes în cadrul unui proiect bilateral moldo-german sub conducerea profesorului Dumitru Lozovanu.

Viorel PRISĂCARU,
doctor habilitat în medicină
USMF „Nicolae Testemiţanu"

Titlul ***Savantul anului 2009*** în domeniul ştiinţelor vieţii a fost acordat pentru un set de cercetări ştiinţifice în domeniul optimizării sistemului de supraveghere şi control în infecţiile nosocomiale, infecţiei HIV/SIDA, epidemiologia hepatitelor cronice, cirozelor hepatice şi cancerului hepatic primar, precum şi cercetări valoroase în studierea, elaborarea şi producerea remediilor antibacteriene şi antifungice din materie primă locală. Ca rezultat, pe parcursul anului 2009 au fost depistate 20 de substanţe noi de origine naturală şi sintetică (compuşi organici) cu proprietăţi antibacteriene şi antifungice pronunţate şi toxicitate joasă, elaborate 2 preparate medicamentoase noi *Izofural* în soluţie şi unguent.

A fost elaborat conceptul de supraveghere epidemiologică şi control al infecţiilor nosocomiale în instituţiile medicale din ţară; editat *Ghidul de supraveghere şi control în infecţiile nosocomiale*, implementat prin Ordinul MS Nr. 51 din 16.02.2009 ca unic act normativ şi material metodic în combaterea infecţiilor nosocomiale în toate instituţiile medicale; publicat manualul *Epidemiologia în situaţii excepţionale*, 10 articole ştiinţifice, inclusiv două după hotarele republicii.

Tot în această perioadă prof. V. Prisăcaru a participat la 5 foruri ştiinţifice, inclusiv 2 internaţionale, la 7 expoziţii de invenţii (Geneva, Bruxelles, Cluj-Napoca, Bucureşti, Sevastopol, Chişinău) în cadrul cărora elaborările sale au fost menţionate cu 6 medalii de aur, 4 medalii de argint şi 2 medalii de bronz. La Salonul Internaţional de Cercetare, Inovare şi Inventică (Cluj-Napoca, România) prof. V. Prisăcaru a fost menţionat cu Diploma de excelenţă şi Marele Premiu pentru contribuţii de excepţie în dezvoltarea şi promovarea inventicii, iar la Expoziţia Internaţională „INFOINVENT – 2009" (Chişinău) i s-a decernat Premiul Guvernului.

PREMII PRESTIGIOASE PENTRU SAVANŢII A.Ş.M.

Denis PRODIUS,
doctor în chimie,
Institutul de Chimie al AŞM

Titlul ***Tânărul savant al anului 2009*** a fost acordat pentru ciclul de lucrări în domeniul chimiei coordinative *Sinteza şi studiul carboxilaţilor polinucleari ai metalelor de tip 3d/4f ca precursori pentru materiale polifuncţionale.* Printre rezultatele ştiinţifice obţinute se numără procedee originale de sinteză a clusterilor polinucleari ai metalelor de tip 3d-4f, determinarea structurii moleculare a substanţelor sintetizate şi caracterizarea lor prin metode moderne de cercetare (studiu cu raze X, magnetism, spectroscopiile RES şi Moessbauer). A fost demonstrată posibilitatea obţinerii magneţilor moleculari de tip „fluture" în clasa carboxiclusterilor tetranucleari cu fragmentul $\{Fe_3LnO_2\}$ şi a nanoparticulelor oxizilor micşti care au proprietăţi catalitice remarcabile în reacţia Biginelli (în industria farmaceutică se utilizează pentru sinteza preparatelor antihipertensive), ridicând randamentul reacţiei, micşorând durata reacţiei de 8 ori şi consumul catalizatorului de 30 ori. A fost elaborată o strategie nouă pentru sinteza nanoparticulelor de Fe_2O_3 cu dimensiuni mici în uleiul de floarea soarelui. S-a demonstrat că uleiul, fiind bogat în diferite componente cu „lanţuri" lungi, poate fi folosit ca sursă mult mai ieftină şi accesibilă de acid oleic la producerea nanoparticulelor pe scară largă. Dimensiunile, morfologia şi proprietăţile nanoparticulelor obţinute (~1.2 nm în diametru) au fost studiate prin microscopie electronică de transmisie (TEM) şi spectroscopia Moessbauer. A fost brevetată o invenţie care constă în sinteza compuşilor coordinativi heteronucleari ai fierului(III) şi cobaltului(II) cu acidul furan-2-carboxilic ce manifestă activitate antituberculoasă la concentraţii mici.

Ciclul original de lucrări a fost realizat în Laboratorul de Chimie Bioanorganică şi Nanocompozite al Institutului de Chimie al AŞM şi-n alte laboratoare prestigioase din diferite ţări (Spania, Germania, Elveţia, România, Rusia, Franţa, Polonia).

Vasile BAHNARU,
dr. hab. în filologie,
Institutul de Filologie al AŞM

Premiul A.Ş.M. Grigore Vieru a fost acordat pentru studiul monografic *Elemente de semasiologie română.* Este o realizare valoroasă în lingvistica din spaţiul românesc şi nu numai, remarcându-se prin delimitarea netă a noţiunilor şi categoriilor semasiologice, prin elaborarea unor definiţii logice realizate în termeni lingvistici şi prin propunerea unor soluţii demne de toată atenţia pentru mai multe fenomene şi categorii semantice (onomastica, parasemologia, tipologia polisemiei, modalităţile de interpretare şi de clasificare a metasemiei etc.).

Tot în această ordine de idei, putem remarca articolele şi studiile editate în anul 2009 care abordează o serie de probleme importante din domeniul semanticii, lexicologiei, lexicografiei şi gramaticii româneşti.

Scopul bine determinat al lucrării, capacitatea de sinteză şi analiză, valabilitatea ideilor originale şi competente bine afirmate şi argumentate, însuşirea terminologiei de specialitate, stilul deschis şi simplu, lipsit de preţiozităţi, dar capabil să ne conducă la esenţa ideii, bogatul material faptic şi documentar, valorificarea critică, oportună şi selectivă a unei vaste bibliografii din literatura de specialitate, formularea propriilor opinii reuşesc să sporească valoarea lucrării, s-o justifice drept o lucrare de nivel ştiinţific şi să arate cât de necesar şi complex este studiul semasiologiei în lingvistică.

Premiul Nominal Grigore Vieru a fost instituit de A.Ş.M. la 19 ianuarie 2009. Dr.hab. Vasile Bahnaru este primul laureat al acestui premiu care, începând cu anul 2010, va fi un premiu comun al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi al Academiei Române. Într-un an acest prestigios premiu se va acorda pentru creaţie, iar în următorul an – pentru cercetare.

PROPUNERILE ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A MOLDOVEI PRIVIND EFICIENTIZAREA SECTORULUI ENERGETIC

Acad. ***Gheorghe DUCA******,**
preşedintele A.Ş.M.

THE PROPOSALS OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF MOLDOVA REGARDING EFFICIENTIZATION OF THE ENERGETIC SECTOR.

The evaluation of the current energetic complex of the Republic of Moldova was made on the base of 60 indicators used, which on the whole characterize the level of the country's energetic security. Were examined the following problems: ensuring the supply of fuel resources; covering the balance of intern electric consumption; heat production in the volumes solicited by customers; ensuring the stability of functioning of the energetic sector and its development in correspondence to the perspective of economic and social sector's development; the financial aspects and the interdependent relations with the customers and economy's branches; the capacity of the energetic complex to ensure at a necessary level country's energetic security; international cooperation in the sphere of energetic; promoting scientific research and the elaborations that ensure growing of energetic efficiency and the development of the energetic complex; ecological aspects; the integral evaluation of the energetic security state.

1. Generalităţi

Estimarea situaţiei curente în complexul energetic al Republicii Moldova a fost realizată în baza utilizării a circa 60 indicatori care în ansamblu caracterizează nivelul securităţii energetice a ţării.

S-au examinat următoarele probleme:

- asigurarea cu resurse de combustibil;
- acoperirea balanţei consumului intern de energie electrică;
- producerea energiei termice în volume solicitate de către consumatori;
- asigurarea stabilităţii funcţionării sectorului energetic şi dezvoltarea lui în corespundere cu perspectivele de dezvoltare a economiei şi sectorului social;
- aspectele financiare şi relaţiile interdependente cu consumatorii şi ramurile economiei;
- capacitatea complexului energetic de a asigura la nivelul necesar securitatea energetică a ţării şi contribuţia la dezvoltarea cu succes şi dinamică a ramurilor economiei în ansamblu, precum şi la ameliorarea situaţiei în sfera socială;
- colaborarea internaţională în domeniul energeticii;
- promovarea cercetării ştiinţifice şi a elaborărilor ce asigură sporirea eficienţei energetice şi dezvoltarea complexului energetic pentru acoperirea con-sumului de combustibil şi energie în creştere;
- aspectele ecologice;
- estimarea integrală a stării securităţii energetice.

Domeniul energetic al Moldovei prezintă o ramură de bază care asigură funcţionarea economiei, securitatea energetică, alimentarea sigură cu energie şi resurse energetice a tuturor consumatorilor, precum şi cu contribuţii la îmbunătăţirea situaţiei ecologice în ţară.

Complexul energetic al Republicii Moldova dispune de:

1. Sisteme şi mijloace de obţinere şi transportare a resurselor primare de combustibil şi energie, inclusiv a gazului natural, combustibililor lichizi şi solizi;
2. Sistemul de distribuire a diverselor tipuri de combustibili şi energie;
3. Sisteme de asigurare cu energie termică;
4. Sisteme tehnologice şi auxiliare (de comunicaţie, aprovizionare cu apă, asigurare materială şi altele);
5. Potenţial de cadre calificat, inclusiv potenţial ştiinţific.

Cerinţele principale faţă de domeniul energetic sunt determinate de economie, iar perspectivele dezvoltării energeticii se bazează pe prognoza indicilor de bază a creşterii economice. Către anul 2020 consumul anual de resurse, combustibil şi energie prognozat pentru RM (fără Transnistria) se estimează la nivelul de 7,5 mln tone combustibil convenţional (mln. t.c.c.), inclusiv: gaz natural – 3,9 mln. t.c.c. (creşterea faţă de anul 2008 – 25,6%); cărbune – 0,51 mln. t.c.c. (creştere – 34,2%); produse petroliere – 1,6 mln. t.c.c. (creştere – 43,8 %), energie din surse regenerabile – 0,7 mln. t.c.c. Consumul energiei electrice se preconizează la nivel de 4,9 mlrd. kWh anual (creştere cu 44%). Se prevede, de asemenea, majorarea producerii şi consumului de energie termică.

2. Diagnostica

Daca e să facem o diagnostică de calitate, atunci, evidenţiind problemele majore, trebuie să menţionăm:

1. Dependenţa înaltă de resursele energetice de import (Rusia & Ucraina) şi, respectiv, de preţurile impuse de vânzători (în mare majoritate a cazurilor – fără posibilităţi de achiziţionări alternative).
2. Sistem energetic neeficient şi care necesită modernizări.
3. Eficienţă energetică joasă.
4. Impact negativ asupra economiei, ineficienţa

* Aduc sincere mulţumiri domnilor acad. Ion BOSTAN, acad. Anatol DRUMEA, acad. Vitalie POSTOLATI, m. cor. Ion HĂBĂŞESCU, m. cor. Ion TIGHINEANU, dr.hab. Vladimir BERZAN, dr.hab. Valeriu DULGHERU, dr. Ghenadie CERNEI, dr. Ion SOBOR, conferenţiar al UTM, dr. Ilie TIMOFTI, director general al Î.S. "Moldelectrica" Ghennadi DIMOV, pentru participare activă şi sugestii constructive la elaborarea acestui studiu.

energetică fiind inclusă în lanţul valoric practic al tuturor produselor din ţară.

5. Monopolizări sectoriale şi locale în domeniul energeticii, cu efecte corespunzătoare de ordin sistemic.

6. Balanţa energetică neechilibrată.

7. Securitate energetică joasă.

Concluzia principală, deloc încurăjătoare, este că problemele indicate se agravează şi vor continua această dinamică dacă nu se vor lua măsuri în vederea soluţionării lor.

În continuare în raport se vor prezenta sectoarele complexului energetic prin indicatori de statistică şi evidenţierea problemelor de bază ale domeniului. Se vor formula viziuni şi propuneri privind dezvoltarea sistemului energetic al RM ce se referă la capitolul dezvoltării sectoriale, precum şi de ordin general, având ca bază rezultatele cercetărilor expuse într-o serie de publicaţii ale ultimilor 2 ani.

3. Sistemul de asigurare cu gaze

3.1. Situaţia la moment

Gazul natural este principalul tip de combustibil în balanţa energetică a ţării şi cota lui în prezent constituie 53 la sută. Acest nivel se va menţine şi în perspectivă. Prin teritoriul Republicii Moldova se efectuează tranzitul gazului din Rusia spre Balcani, precum şi pomparea sezonieră a gazului natural în depozitul subteran din Bogorodceni (Ucraina).

3.2. Probleme

Una din problemele economice principale ale asigurării cu gaze a Republicii Moldova este determinată de tarifele mari la gazul natural importat. Aceste tarife trebuie să condiţioneze utilizarea eficientă a gazelor naturale în domeniile de consum. Arderea directă a gazului natural în centrale termice pentru obţinerea căldurii este foarte păguboasă pentru economie şi complexul energetic.

3.3. Propuneri

Pentru funcţionarea sigură a sectorului de gaze naturale şi dezvoltarea lui în viitor trebuie să se continue realizarea Programului Naţional de Gazificare până în anul 2010 şi a obiectivelor Strategiei Energetice până în anul 2020 prin construcţia unor gazoducte magistrale, care includ dezvoltarea reţelei de asigurare cu gaze a oraşelor şi localităţilor, modernizarea reţelelor şi instalaţiilor existente, participarea în proiecte internaţionale pentru asigurarea importului şi tranzitului gazului natural.

O semnificaţie deosebită pentru Republica Moldova o prezintă lucrările privind explorările rezervelor proprii de gaz natural şi evidenţierea posibilităţilor de amenajare a depozitelor subterane de gaz natural pe teritoriul republicii.

În acest scop este necesar:

1) A anunţa un tender internaţional pentru efectuarea în partea de sud a RM a explorărilor de petrol şi gaze;

2) A efectua un studiu de pre-fezabilitate în scopul creării rezervoarelor subterane de gaze naturale pe teritoriul RM.

Institutul de Energetică al AŞM a elaborat o variantă a schemei de amplasare a instalaţiilor moderne de producere combinată a energiei electrice şi termice (mini-CET) în 42 de oraşe şi localităţi din RM cu puterea instalată totală de cca 1000 MW, care prevede utilizarea deşeurilor de căldură a produselor de ardere în scopurile de încălzire şi asigurare cu apă caldă a localităţilor respective.

Se impune implementarea unor instalaţii de producere combinată a energiei electrice şi termice (Instalaţii abur-gaz (IAG) şi a unor instalaţii cu turbine cu gaze – ITG), ce vor permite majorarea randamentului utilizării gazului natural în comparaţie cu utilizarea lui separată pentru producerea energiei electrice şi termice cu 20-25 %.

Puterea termică totală a acestor surse se estimează în prezent la 1100-1200 Gcal/h, iar randamentul utilizării potenţialului energetic al gazului natural de către aceste instalaţii constituie circa 48-55 % la un coraport optim privind repartiţia cotelor de producere simultană a energiei electrice şi termice. Randamentul poate fi şi mai mare, în caz de utilizare a ciclurilor de asigurare cu căldură, bazate pe absorbţia intermediară a aburului din turbinele cu abur a instalaţiilor abur-gaze (IAG).

Dezvoltarea subsectorului gaze în perioada preconizată necesită investiţii la nivel de circa 100 mln EURO. Această sumă nu include investiţiile necesare pentru construirea centralelor de generare distribuită de tip IAG.

4. Asigurarea cu combustibil lichid

4.1. Situaţia la moment

Consumul de combustibil lichid în prezent constituie 30 la sută din volumul total al resurselor energetice utilizate.

În Moldova s-a constituit o piaţă liberalizată de comercializare a combustibilului lichid (păcură, motorină, benzină, gaz lampant).

În ultimii ani se observă diminuarea considerabilă a volumelor de consum al combustibililor lichizi.

Consumul de benzină în RM (fără Transnistria) în perioada 1990-1991 a fost la nivel de 700-790 mii tone pe an, iar începând cu anul 1994 s-a diminuat la nivel de 120-230 mii tone (în anul 2007 consumul a constituit 231 mii tone).

Volumul gazului lampant utilizat preponderent de aviaţie a constituit 68,7 mii tone în anul 1990, iar în 2007 (fără Transnistria) – 22 mii tone.

Consumul de motorină în perioada 1990-1991 a fost la nivel de 990-1270 mii tone, iar în anul 2007 – 386 mii tone (fără Transnistria).

Cea mai mare diminuare a avut loc pentru păcură de la 2501 mii tone în anul 1990 până la 22 mii tone în anul 2007 (fără Transnistria).

Consumul de gaz lichefiat (GNL) în anul 1990 a fost de 146 mii tone, iar în 2007 – 57 mii tone (fără Transnistria).

Astfel, consumul total de combustibil lichid în anul 1990 a constituit 4787 mii tone, cu diminuare către anul 2007 la 729 mii tone (fără Transnistria).

În anul 1990 cota combustibilului lichid în balanța de combustibil a constituit 40% şi 36 % în anul 2007 (fără Transnistria).

4.2. Probleme

1. Necorespunderea tuturor criteriilor de funcționare a pieței liberalizate a combustibilului lichid privind elementele de concurență a furnizorilor.

2. Nivelul insuficient al calității aprovizionării consumatorilor cu combustibil, inclusiv prin intermediul stațiilor de alimentare cu gaz lichefiat şi cu biocombustibil.

3. Posibilități reduse de menținere a unor rezerve minime de stocuri ale produselor petroliere, în special de păcură pentru necesitățile sectorului energetic.

4. Cadrul normativ şi legislativ nearmonizat la prevederile Comunității Energetice.

5. Capacități reduse de producere a combustibilului lichid la întreprinderi autohtone şi lipsa infrastructurii de transport a combustibilului lichid prin conducte.

6. Practic nu se utilizează biocombustibilul lichid (bioetanol şi biodisel).

4.3. Propuneri

Pentru soluționarea problemei asigurării țării cu combustibil lichid şi îmbunătățirea structurii balanței de combustibil este necesar de efectuat următoarele activități:

- utilizarea mai intensivă a terminalului Giurgiuleşti pe Dunăre pentru asigurarea cu produse petroliere;
- construcția conductei de petrol – ramificare de la conducta petrol Odesa-Brody;
- exploatarea zăcămintelor proprii de petrol şi gaze;
- participarea în proiecte internaționale privind formarea rețelei de transport a combustibilului lichid, luând în considerație interesele Moldovei.

Costul estimativ al lucrărilor privind îmbunătățirea asigurării RM cu combustibil lichid şi a balanței de combustibil în perspectiva examinată constituie circa 200 mln EURO.

5. Asigurarea cu combustibil solid

5.1. Situația actuală

Principalele tipuri de combustibil solid consumat sunt cărbunele şi lemnele. În anii anteriori cota cărbunelui consumat constituia 24 la sută din balanța generală a combustibilului. În prezent, cota cărbunelui s-a redus esențial şi constituie mai puțin de 6 % din consumul total de resurse energetice. Structura actuală a balanței de combustibil nu corespunde cerințelor securității energetice. Asigurarea cu resurse energetice proprii pe parcursul anilor 2000-2007 a constituit mai puțin de 3 % din volumul total de consum de resurse de combustibil.

5.2. Probleme

1. Reducerea cotei cărbunelui în balanța energetică.

2. Tehnologii învechite de ardere a combustibilului solid.

3. Neutilizarea pe scară largă a biomasei pentru încălzire în formă de pelete şi lipsa unei industrii de producere a peletelor şi brichetelor, a echipamentului respectiv pentru arderea lor.

4. Prețurile ridicate la cărbune, utilizat preponderent pentru încălzire în sfera comunală.

5. Degradarea infrastructurii de depozitare şi păstrare a cărbunelui.

6. Impact ecologic negativ al produselor de ardere a cărbunelui şi deşeurilor.

5.3. Propuneri

În perspectivă, este necesar să se asigure utilizarea intensivă a combustibilului solid, de exemplu, a brichetelor şi peletelor. Ca sursă de materie primă pentru producerea lor se prezintă biomasa obținută în agricultura şi industria de prelucrare a lemnului.

Utilizarea tehnologiilor „curate” de ardere a cărbunelui la producerea energiei electrice şi termice, inclusiv captarea emisiilor gazelor cu efect de seră (GES).

Elaborarea tehnologiei de utilizare a deşeurilor de ardere a cărbunelui la dezvoltarea infrastructurii rețelelor de transport (drumurilor).

6. Electroenergetica

6.1. Situația la moment

Asigurarea Republicii Moldova cu energie electrică este îndeplinită de sistemul electroenergetic, care include în componența sa centrale electrice, rețele electrice de tensiune înaltă, utilajul stațiilor de transformare, mijloace de automatizare, protecție, dirijare şi comunicare.

Sistemul electroenergetic al Republicii Moldova funcționează în paralel şi este sincronizat cu sistemul energetic al Ucrainei şi cel din țările CSI. În particular, sistemul nostru electroenergetic în prezent are legături cu sistemul energetic al Ucrainei prin 6 linii electrice aeriene (LEA) de tensiune 330 kV şi 14 LEA de tensiune 110 kV. Actualmente sistemul energetic al RM (cu Transnistria) dispune de centrale electrice, capacitatea instalată a cărora constituie peste 3000 MW. Însă există probleme în domeniul dat privind asigurarea cu energie electrică în partea dreaptă a r. Nistru.

Balanța energiei electrice în Republica Moldova include producerea proprie plus importul şi consumul energiei electrice. În anul 2008, consumul a constituit 3860 mln kWh, la capacitatea maximă consumată în perioda de iarnă la nivel de 700 MW. Ca urmare, partea dreaptă a r. Nistru este deficitară privind capacitățile instalate de generare şi ca urmare se importă energia electrică.

Importul se efectuează din Transnistria şi în 2008 a constituit 2958 mln kWh. În anii precedenți,

importul energiei electrice se efectua din Ucraina. Importul energiei electrice, începând cu anul 2001, s-a majorat încontinuu – de la 667 mln kWh în anul 2001 până la 2622 mln kWh în anul 2007. În acelaşi timp, producerea la centralele electrice din partea dreaptă a Nistrului a fost la nivel de 1100 - 1200 mln kWh.

Până în anul 1990, de la centrala electrică din Dnestrovsk se efectua exportul în Bulgaria în volum de 2,7 mlrd kWh, iar producerea sumară de energie electrică în RM în ansamblu a fost de 15,5 mlrd kWh.

Sursele de generare din partea dreaptă a Nistrului includ trei CET-uri, o hidrocentrală (CHE) şi 10 centrale-bloc ale fabricilor de zahăr, care în prezent funcţionează doar la 1/3 din capacitatea instalată.

Una din cauzele acestei situaţii a CET-urilor este livrarea insuficientă a energiei termice pentru încălzire şi asigurare cu apă caldă a consumatorilor.

În primul rând, această problemă este caracteristică pentru CET-1 şi CET-2 din municipiul Chişinău, energia termică de la care este mai ieftină decât de la centralele termice ce aparţin S.A. "Termocom".

Optimizarea regimului de asigurare cu căldură a municipiului Chişinău este una din problemele cheie, care necesită a fi soluţionate în complex cu funcţionarea racordată privind cotele de producere a energiei electrice şi termice de către CET-1 şi CET-2.

6.2. Probleme

1. Capacitatea insuficientă de generare a energiei electrice în partea dreaptă a r. Nistru.
2. Funcţionarea în regim neoptimal a CET-urilor din mun. Chişinău privind producerea energiei electrice şi termice şi cota relativ mică de conversie a potenţialului energetic primar a resurselor energetice primare în tipul de energie solicitat de consumator.
3. Gradul avansat de îmbătrânire fizică şi morală a echipamentului electroenergetic de putere.
4. Neconcordanţa parametrilor tehnici ai infrastructurii fizice, sistemelor de dirijare şi reglare a sistemului energetic cu cerinţele Comunităţii Energetice.
5. Pierderi majore a energiei în procesul de transportare şi distribuţie a energiei electrice.
6. Vulnerabilitatea securităţii energetice condiţionată de structura fizică existentă a legăturilor cu sistemele energetice vecine.

6.3. Propuneri

Pentru soluţionarea problemelor securităţii energetice este necesar să se realizeze în perioada 2010-2020 extinderea centralelor electrice în partea dreaptă a r. Nistru şi, de asemenea, construcţia într-un şir de localităţi a centralelor electrice de capacitate relativ mică în baza noilor tehnologii de producere combinată (simultană) a energiei electrice şi termice.

Se impune dezvoltarea în continuare a reţelei electrice prin construcţia: circuitului doi al LEA 330 kV Bălţi - CHE Dnestrovsk (Ucraina), circuitului doi al LEA 330 kV Bălţi-Străşeni-Chişinău, LEA 330kV Bălţi - Râbniţa, LEA 330 kV Chişinău - Vulcăneşti, un şir de LEA 110 kV; construcţia interconexiunilor noi cu România: LEA 400 kV Bălţi - Suceava, LEA 330kV Străşeni - Iaşi, LEA 110kV Goteşti-Fălciu; dezvoltarea nodului energetic Ungheni în racordarea cu electrificarea căii ferate Chişinău-Ungheni; participarea în proiecte internaţionale de instituire în perspectivă a unui sistem energetic unificat, ce funcţionează în paralel şi sincron – sistemul "Est-Vest"; executarea în sistemul energetic al Moldovei a unui complex de lucrări de reglementare în domeniul automaticii şi mijloacelor de reglare în corespundere cu cerinţele internaţionale de funcţionare a sistemului energetic unificat; efectuarea unor lucrări complexe de lucrări de formare a pieţei energiei electrice.

Căile de dezvoltare a sistemului electroenergetic şi obiectivele concrete, ce necesită a fi realizate, sunt indicate în Strategia Energetică a RM până în anul 2020.

Renovarea şi reconstrucţia reţelelor electrice existente, a utilajului energetic de bază, uzura căruia constituie 60-80 %. Uzura utilajului reprezintă un pericol major pentru securitatea energetică.

Extinderea în continuare a sistemului de management de tip SCADA, dar şi propagarea lui în partea stângă a Nistrului, fapt ce va asigura funcţionarea sistemelor de pe ambele maluri ale râului Nistru ca un tot întreg.

Pentru o activitate eficientă în continuare a CET din mun. Bălţi este necesară modernizarea ei – instalarea turbinelor cu gaze (ITG) cu scopul majorării capacităţii de generare. Proiectul este elaborat şi prevede majorarea capacităţii electrice a staţiei de la 24 MW până la 248 MW. Implementarea lui va contribui la sporirea securităţii energetice a RM, majorarea capacităţilor de generare a CET-1 cu 25 MW (atingerea nivelului de 91 MW) şi CET- 2 cu 200 MW (atingerea nivelului de 240 MW).

Pentru realizarea acestora sunt necesare investiţii nu mai puţin de 1 mlrd euro.

7. Termoenergetica

7.1. Situaţia la moment

Capacităţile termice ale CET mun. Chişinău şi Bălţi în plin volum pot satisface necesităţile în căldură ale consumatorilor din aceste municipii.

Capacitatea termică instalată a CET-urilor constituie:

CET-2 – 1200 Gcal/h

CET-1 – 254 Gcal/h

CET-Nord – 342 Gcal/h

Capacitatea termica sumară a CET-urilor este de 1796 Gcal/h.

Coeficientul de utilizare a capacităţii termice a centralelor termice variază în funcţie de locul amplasării de la 9 până la 76 %. Una din sarcinile termoenergeticii este utilizarea pe deplin a capacităţilor existente. În legătură cu aceasta au fost pregătite două documente: *Regulamentul privind asigurarea cu căldură a mun. Chişinău* şi *Regulamentul privind asigurarea cu căldură a localităţilor RM*.

Consumul de energie termică în ramurile economiei (în mii Gcal) a constituit:

-industrie – reducere de la 2110 (a.1994) până la 724 (a.2007)

-construcții – reducere de la 14 (a.1994) pâna la 6 (a.2007)

-transport – reducere de la 20 (a.1994) până la 2 (a.2007)

-agricultură – reducere de la 322 (a.1994) până la 8 (a.2007)

-sectorul comunal – reducere de la 1457 (a.1994) până la 460 (a.2007)

-sectorul casnic – reducere de la 2405 (a.1994) până la 1274 (a.2007)

-alte sectoare – reducere de la 322 (a.1994) până la 80 (a.2007)

7.2. Probleme

1. Optimizarea sistemului şi regimurilor de furnizare a căldurii în mun. Chişinău.

2. Starea fizică deplorabilă a sistemelor centralizate de căldură ce condiționează pierderi ridicate de căldură şi ale agentului termic.

3. Cota redusă a conductelor termice din țevi preizolate.

4. Justificarea slabă a tarifelor la producerea, transportul şi distribuția energiei termice.

5. Producerea de către CET-uri a energiei electrice şi termice în coraport neoptimal din punct de vedere economic.

6. Neutilizarea tehnologiilor de cogenerare la centralele termice ale sistemului termoenergetic şi valoarea redusă de utilizare a capacității centralelor termice.

7. Menționăm, că numai 19% din fondul locativ al țării este conectat la sistemul centralizat de asigurare cu căldură, 14 % au încălzire autonomă şi 65 % – sobe.

7.3. Propuneri

Eficiența sectorului termoenergetic poate creşte în următoarele direcții: extinderea sistemelor centralizate de asigurare cu căldură în mun. Chişinău şi Bălți; implementarea cogenerării energiei electrice şi termice în baza utilizării instalațiilor abur/gaze (IAG) şi turbine/gaze (ITG).

Pentru aceasta urmează să se efectueze un volum mare de lucrări de reconstrucție a rețelelor termice, formarea unui sistem de reglementare şi modernizare a utilajului de bază, inclusiv implementarea în proporții mari a acționărilor electrice reglabile.

Pentru fiecare localitate au fost examinate şi recomandate scheme şi tehnologii optime de asigurare cu căldură. Pentru majoritatea oraşelor se prevede construcția de mini CET-uri. În acelaşi timp, în unele oraşe este proiectată reconstrucția centralelor termice existente prin implementarea instalațiilor de cogenerare de tip IGT şi IAG.

Pentru soluționarea problemelor asigurării cu căldură a consumatorilor oraşelor şi localităților săteşti din RM este necesară realizarea Programului de decentralizare a sistemelor de asigurare cu căldură a oraşelor şi localităților RM (elaborat anterior).

8. Conservarea energiei şi eficiența energetică

8.1. Situația la moment

Asigurarea balanței de combustibil care provine din resurse importate, economisirea şi utilizarea rațională a combustibilului şi energiei prezintă o prioritate fundamentală pentru economia națională a Republicii Moldova, dar şi pentru complexul energetic. Conservarea energiei este unul din cele mai eficiente domenii de aplicare a investițiilor.

Investirea unui leu în acțiunile şi măsurile de conservare a energiei este echivalentă cu diminuarea cheltuielilor pentru resursele energetice necesare cu 2-3 lei, ceea ce demonstrează raționalitatea şi utilitatea promovării acestui tip de lucrări.

8.2 Probleme

1. Valori reduse ale indicatorilor de eficiență energetică (randamentul) în ramurile economiei şi în sfera socială.

2. Valoarea insuficientă a coeficientului de transformare a resurselor energetice primare în energia utilizată la faza finală de către consumator.

3. Pierderi mari de energie în clădiri.

4. Pierderi la transportul şi distribuția energiei în rețelele electrice şi termice.

5. Lipsa unei instituții de stat în domeniul promovării eficienței energetice în economie şi țară.

6. Dificultăți privind funcționarea sistemului managerial în domeniul promovării eficienței energetice (auditul energetic, cadrul legislativ şi normativ, activitatea companiilor ESCO etc.).

8.3. Propuneri

Pentru soluționarea problemelor expuse vor fi aplicate următoarele:

1. Depistarea şi localizarea consumurilor maximale de energie şi a pierderilor în procesele tehnologice în baza analizei energetice şi ex-energetice.

2. Extinderea activității auditului energetic, preponderent în organizațiile bugetare.

3. Susținerea activității companiilor ESCO privind analiza informației, formularea concluziilor şi recomandărilor de sporire a eficienței energetice.

4. Lansarea activității Agenției de Eficiență Energetică.

5. Instituirea Fondului pentru Eficiență Energetică.

6. Adoptarea Legii energiei termice.

7. Revizuirea normativelor privind construcția clădirilor locative, industriale şi cu destinație publică şi socială din punct de vedere al sporirii eficienței energetice.

8. Estimarea raportului optimal privind utilizarea sistemelor centralizate şi autonome de încălzire.

9. Valorificarea resurselor regenerabile de energie (SRE)

9.1. Situaţia la moment

Trecerea la principii noi de gestionare a economiei au condus la restructurarea atât a economiei, cât şi a ramurilor ei, inclusiv a domeniului energetic. O contribuţie esenţială la soluţionarea problemelor strategice pentru energetică în perioada recentă a revenit Consiliului coordonator pentru utilizarea surselor regenerabile de energie sub conducerea acad. Gheorghe Duca, instituit prin decizia Guvernului RM nr. 0919-25 din 4.01.2006. Sarcinile de bază ale Consiliului au constat în:

• Depăşirea barierelor privind promovarea surselor regenerabile de energie în balanţa energetică.

• Evaluarea şi selectarea proiectelor competitive în domeniul valorificării SRE şi sporirii eficienţei în complexul energetic, inclusiv a securităţii energetice.

• Contribuţii la armonizarea cadrului legislativ cu prevederile legislaţiei UE în domeniul energeticii şi promovării inovaţiilor.

• Consolidarea acţiunilor organelor de administraţie publică centrală şi locale în promovarea surselor regenerabile de energie şi elaborarea documentelor strategice privind dezvoltarea energeticii şi a infrastructurii inovaţionale în ţară.

La ora actuală este deja elaborat setul de documente, care determina strategia valorificării SRE în RM, baza legislativă şi Programul de măsuri concrete până în anul 2010 şi în perspectiva ulterioară.

Procesul de valorificare a SRE se află în faza iniţială. În anii 2005-2008 cota SRE în consumul de resurse energetice a constituit 3,6-4 %. În prezent, sunt utilizate preponderent energia hidro şi biomasa. Majorarea cotei SRE va contribui la diminuarea dependenţei ţării de importul resurselor energetice şi va contribui la sporirea securităţii energetice.

Vom menţiona unele rezultate cu caracter strategic pentru complexul energetic al activităţii Consiliului coordonator privind utilizarea SRE în perioada 2006-2008.

Au fost elaborate şi/sau adoptate următoarele documente:

• Legea energiei regenerabile nr. 160-XVI din 11 iulie 2007.

• Legea privind parcurile ştiinţifico-tehnologice şi incubatoarele de inovare nr. 164-XVI din 13 iulie 2007.

• Legea pentru completarea unor acte legislative nr. 144-XVI din 22.06.2007.

• Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2020. (Aprobată prin Hotărâre de Guvern nr. 958 din 21 august 2007).

• Proiectul Strategiei de valorificare a Surselor regenerabile de energie până în 2010 şi în perspectivă.

• Proiectul Programului Naţional de utilizare a SRE până în anul 2010.

9.2. Probleme

Pe parcursul anului 2008, Consiliul Coordonator SRE a audiat peste 20 proiecte investiţionale în domeniul SRE şi a prezentat guvernului informaţii şi propuneri concrete la acest capitol. Printre proiectele audiate au fost proiecte în domeniul utilizării resurselor eoliene ale Republicii Moldova, prelucrării deşeurilor menajere în mun. Chişinău, precum şi pentru alte oraşe ale ţarii, utilizării deşeurilor agricole pentru producerea energiei etc.

Cu toate că aceste proiecte au un potenţial valoros pentru economie, ele nu au fost realizate, întrucât, după adoptarea legii 160-XVI, mecanismele aferente nu au fost elaborate şi puse în funcţiune, ceea ce practic a transformat această lege în una nelucrativă.

9.3. Propuneri

Prioritar se prezintă utilizarea biomasei în scopuri energetice, energiei cinetice a apelor, energiei eoliene şi solare. Volumul total de obţinere a resurselor din SRE în anul 2010 se estimează în mărime de 350 - 400 mii t.c.c.

Pentru realizarea proiectelor deja preconizate sunt necesare alocarea pentru aceste lucrări nu mai puţin de 40 mln Euro.

Printre măsurile prioritare de majorare a volumului utilizării SRE se numără:

- estimarea obiectivă a potenţialului real al SRE în RM cu atragerea experţilor independenţi calificaţi;

- intensificarea eforturilor de elaborare şi implementare a tehnologiilor cu productivitate majoră pentru obţinerea energiei şi produselor cu potenţial energetic sporit din materia primă regenerabilă;

- elaborarea şi implementarea mostrelor de echipament pentru producerea şi utilizarea SRE;

- elaborarea măsurilor legislative de stimulare a producerii şi consumului energiei din SRE, inclusiv a activităţilor producătorilor autohtoni de echipament pentru conversia energiei SRE;

- popularizarea în mod planificat a producerii şi consumului SRE.

10. Energetica nucleară

Strategia energetică a RM nu prevede dezvoltarea acestui segment al energeticii în republică.

Avantaje:

• Costuri relativ reduse şi stabile ale energiei electrice raportate la costul combustibilului, dar care prezintă la moment o problemă în discuţie.

• Impact redus asupra mediului înconjurător (în lipsa accidentelor de exploatare a Centralelor Nucleare Electrice – CNE).

Dificultăţi privind dezvoltarea energeticii nucleare în RM:

• Lipsa potenţialului industrial şi uman pregătit pentru asimilarea tehnologiilor nucleare şi necesitatea implicării masive a specialiştilor din străinătate.

• Lipsa de combustibil nuclear propriu şi a

tehnologiilor de prelucrare şi păstrare a combustibilului utilizat, precum şi necesitatea tranzitării combustibilului nuclear utilizat prin ţări terţe (spre depozitele de păstrare existente în alte ţări).

• Investiţii capitale ridicate şi durata lungă de construcţie a unui bloc energetic nuclear (8-10 ani). Costul estimativ al reactorului cu puterea 1 GW este estimat la valoarea de 1 mlrd USD (estimare la nivelul aa. 2004-2005).

• Piaţa redusă a ofertelor de combustibil nuclear (de exemplu, Rusia este asigurată pe durata de 80 ani cu U235 la capacitatea de generare existentă 22 GW).

• Restricţii privind utilizarea tehnologiilor nucleare în ţările în curs de dezvoltare şi în zonele cu conflicte nesoluţionate, inclusiv utilizarea capacităţilor de generare cu puterea mică a CNE-urilor, care nu au atins în prezent faza de maturitate.

• Amplasarea Republicii Moldova în zona cu risc seismic şi densitatea ridicată a populaţiei.

Centrala Nucleară Electrică Cernavoda

Avantaje:

1. Diversificarea surselor de asigurare cu energie electrică.

2. Sporirea securităţii energetice a ţării.

3. Efectuarea de paşi spre integrarea sistemului energetic al Republicii Moldova în UCTE.

Probleme:

i. Nevoia de surse de finanţare substanţiale pentru realizarea proiectului de construcţie a blocului energetic la CNE Cernavoda (Costul 1 kW putere instalată este estimat la 2000 USD).

ii. Legături directe intersistemice slabe ale sistemului electroenergetic naţional cu CNE Cernavoda şi necesitatea construcţiei de linii interne de tensiune înaltă.

iii. Necesitatea de a racorda standardele de tensiune (330 kV Republica Moldova, 220 kV şi 400 kV România) a reţelelor electrice de transport.

iv. Participarea părţilor terţe (Ucraina şi CERSM, Transnistria) la tranzitarea energiei electrice de la CNE Cernavoda.

v. Utilizarea diferitelor standarde pentru sistemele de reglare a frecvenţei în sistemele energetice. Necesitatea adaptării la standardele UE a sistemelor de reglare a frecvenţei în Ucraina şi la CERSM.

vi. Costuri pentru mediu şi ecologie mai ridicate în România, ceea ce va influenţa costul energiei electrice produse.

Ca urmare a consecinţelor accidentului de la Cernobâl, securitatea nucleară a cunoscut o evoluţie radicală. Pentru Republica Moldova este necesar un studiu de fezabilitate al alternativelor posibile de dezvoltare a surselor de generare în partea dreaptă a r. Nistru, în noile condiţii geopolitice şi economice, a variantelor de acoperire a necesarului de energie electrică a ţării în perioada de scurtă, medie şi lungă durată, inclusiv şi în baza energeticii nucleare.

11. Alte aspecte ale problemei

11.1. Aspecte economice

Principalele probleme ale complexului energetic constau în interdependenţa cu ramurile economiei, care sunt consumătoare de energie electrică şi termică, de asemenea, a diferitor genuri de combustibil. Urmează să se modifice sistemul tarifar şi să se întreprindă măsuri de lichidare a datoriilor interne şi externe.

Pentru dezvoltarea sectorului energetic sunt necesare investiţii capitale de proporţii mari, în volume indicate în anexa 1 a Strategiei Energetice a Republicii Moldova până în anul 2020, unde sunt prezentate obiectele concrete şi în majoritatea cazurilor volumele de finanţare necesare pentru construcţie.

11.2. Colaborarea internaţională în domeniul energeticii

Una din direcţiile de bază privind dezvoltarea complexului energetic şi funcţionarea lui stabilă este colaborarea regională şi internaţională prin participarea la care Republica Moldova simultan îşi va soluţiona problemele proprii. Domeniile şi modalităţile de colaborare internaţională sunt formulate într-un şir de documente internaţionale pe care ţara noastră este obligată să le îndeplinească. În primul rând trebuie de menţionat Acordul la Carta Energetică şi documentele aferente acestuia, ratificat de parlament; acordurile şi contractele încheiate de Republica Moldova în cadrul colaborării economice cu statele membre ale CSI, cu ţările bazinului Mării Negre. Chestiunea integrării Republicii Moldova în comunitatea energetică a ţărilor din Sud-Estul Europei urmează să fie examinată în contextul Concepţiei spaţiului energetic unificat Est-Vest.

11.3. Asigurarea ştiinţifică şi cu cadre a dezvoltării energeticii

Practic toate direcţiile de activitate menţionate pentru realizarea cu succes a prevederilor Strategiei energetice a RM necesită asigurarea ştiinţifică şi cu cadre, promovarea elaborărilor ştiinţifice şi inginereşti, utilizarea experienţei avansate şi a realizărilor performante mondiale.

În perioada preconizată, cu eforturile instituţiilor ştiinţifice ale AŞM, instituţiilor de învăţământ superior, subdiviziunilor ştiinţifice ramurale sunt prevăzute efectuarea cercetărilor ştiinţifice, elaborărilor experimentale şi constructive, precum şi elaborarea şi implementarea tehnologiilor noi, instalaţiilor şi echipamentului modern.

Pe termen scurt şi mediu în calitate, direcţii prioritare ale cercetării în domeniul energeticii sunt:

• Cercetarea condiţiilor şi elaborarea recomandărilor privind modernizarea mijloacelor tehnice ale sistemului energetic şi structurii acestuia în corespundere cu cerinţele de funcţionare în sistemul energetic unificat UCTE şi de participare la formarea coridoarelor energetice, inclusiv din cadrul proiectului Vest-Est.

• Cercetarea posibilităţilor de tranzitare a

energiei electrice de către sistemul energetic al RM şi elaborarea recomandărilor de majorare a acestor capacităţi prin întărirea legăturilor intersistemice cu România şi Ucraina şi a celor intrasistemice.

• Elaborarea modelelor matematice pentru analiza parametrică a influenţei factorilor externi şi interni asupra securităţii energetice şi a regimurilor de funcţionare a sistemului electroenergetic; elaborarea recomandărilor de îmbunătăţire a situaţiei.

• Elaborarea soluţiilor de dezvoltare a capacităţilor de generare în baza surselor fosile şi nucleare, inclusiv a generării distribuite şi de sporire a eficienţei energetice; determinarea raportului optimal privind utilizarea sistemelor centralizate şi autonome la producerea, transportul şi distribuţia energiei termice şi electrice, inclusiv din surse regenerabile de energie.

• Elaborarea şi argumentarea soluţiilor optimale de dezvoltare a sistemului energetic cu alinierea la obiectivele şi cerinţele privind integrarea în sistemele energetice regionale şi UCTE; formarea sistemului naţional de telecomunicaţii în baza firelor optice de tip OPGV şi a infrastructurii sistemului electroenergetic racordat cu sistemul analogic de telecomunicaţii din România şi Ucraina.

12. Propuneri generalizate

12.1. GAZE NATURALE

1. Crearea unor rezervoare de gaze naturale bazate pe structuri naturale existente.
2. Stimularea şi promovarea implementării instalaţiilor abur-gaz.
3. Dezvoltarea în continuare a reţelelor de gazoducte pe tot teritoriul ţării.
4. Evaluarea şi majorarea eficienţei utilizării gazelor naturale în diferite domenii ale economiei.

12.2. COMBUSTIBIL LICHID

1. Liberalizarea în continuare a pieţei combustibilului lichid.
2. Stimularea utilizării biocombustibilului în economia naţională.
3. Explorarea posibilităţilor oferite de pieţele internaţionale, inclusiv prin crearea conductelor de transport al petrolului.

12.3. COMBUSTIBIL SOLID

1. Menţinerea sistemelor de utilizare a combustibilului solid.
2. Stimularea implementării sistemelor energetice bazate pe combustibil solid şi combinat, prevăzându-se utilizarea ulterioară a biocombustibilului.
3. Promovarea şi implementarea tehnologiilor energetice bazate pe prelucrarea deşeurilor solide.
4. Dezvoltarea tehnologiilor şi infrastructurii de utilizare a deşeurilor de la arderea combustibilului solid la crearea drumurilor etc.

12.4. ELECTROENERGETICA

1. Modernizarea capacităţilor de transport, dispecerat şi balansare regională a infrastructurii electroenergetice.
2. Crearea conexiunilor adiţionale de transport electroenergetic.
3. Eficientizarea sistemului de co-generare.
4. Dezvoltarea mijloacelor de generare a energiei electrice utilizând capacităţile naturale existente (r. Nistru, r. Prut).

12.5. TERMOENERGETICA

1. Definirea unei strategii clare în domeniul termoenergeticii, inclusiv prin concretizarea unor standarde în construcţie.
2. Modernizarea şi / sau reconstrucţia sistemelor termice, inclusiv prin implementarea instalaţiilor de co-generare de tip IGT şi IAG.
3. Dezvoltarea unui sistem decentralizat de asigurare a localităţilor cu căldură.

12.6. CONSERVAREA ENERGIEI ŞI EFICIENŢA ENERGETICĂ

1. Lansarea Agenţiei de Eficienţă Energetică şi lansarea Fondului pentru Eficienţă Energetică.
2. Inventarierea consumatorilor de energie de toate tipurile şi identificarea punctelor ineficiente energetic sau de pierdere. Implementarea unui serviciu de audit energetic în cadrul Agenţiei de Eficienţă Energetică.
3. Revizuirea cerinţelor de eficienţă energetică în construcţii şi în industrie.
4. Crearea modelului balanţei energetice a ţării şi argumentării posibilităţilor de balansare a balanţei energetice a statului.
5. Echilibrarea balanţei energetice, inclusiv prin utilizarea resurselor energetice tradiţionale proprii şi a surselor regenerabile de energie. Implementarea măsurilor de stimulare a balanţării sistemului energetic al ţării.

12.7. SURSE REGENERABILE DE ENERGIE

1. Implementarea certificatului verde.
2. Crearea condiţiilor de procurare a SRE în mod obligatoriu de către întreprinderile de distribuţie.
3. Crearea mecanismelor de implementare a legii 160-XVI.
4. Stimularea afacerilor în domeniul SRE în tot lanţul de producţie, inclusiv prin programe speciale.
5. Introducerea înlesnirilor la producerea şi/sau importul unor tehnologii şi componente de producere şi consum a SRE.
6. Aplicarea planurilor de utilizare a SRE în conformitate cu prevederile legii 160-XVI.
7. Dezvoltarea prioritară a tehnologiilor de generare şi utilizare a SRE.

12.8. PROPUNERI GENERALE

1. Modernizarea sistemelor de generare, conversie şi transport al diferitor tipuri de energie, dar şi asigurarea unei utilizări eficiente a lor.
2. Demonopolizarea sectorială şi locală în domeniul energeticii, cu asigurarea atingerii unor efecte de ordin sistemic.

RESTABILIREA DUBLĂ A SUPRACONDUCTIBILITĂȚII, PENTRU PRIMA DATĂ ÎNREGISTRATĂ EXPERIMENTAL

Dr. hab., prof. univ.
Anatolie SIDORENCO

DOUBLE RE-ENTRANT SUPER-CONDUCTIVITY FOR THE FIRST TIME REGISTERED EXPERIMENTALLY

The author presents a new physical effect – double re-entrant behavior of the superconducting state in layered nanostructures, for the first time detected and investigated by Moldavian physicists in collaboration with German colleagues. In superconductor-ferromagnet metallic (S/F) contacts the superconducting condensate penetrates through the S/F interface into a ferromagnetic layer, were the superconducting pairing wave function not only decays deep into the F metal, but simultaneously oscillates. Based on these oscillations several new physical effects were recently predicted, and one of them now is observed experimentally: a non-monotonous, re-entrant superconducting critical temperature behavior on the SF-nanostructures Nb/Cu1-xNix as a function of the F metal (Cu1-xNix) thickness. The experimental results give evidence for the pairing function oscillations associated with a realization of the macroscopic quantum-mechanical effect - a quasi-one dimensional Fulde-Ferrell-Larkin-Ovchinnikov (FFLO) state in the ferromagnetic layer. It opens up the real prospects for building up the principially new microelectronic device - superconducting spin switch for superconducting spintronics.

Efectul supraconductibilității, adică dispariția completă a rezistenței electrice în unele materiale, este cauzat de „fenomenul Cooper" – formarea cuaziparticulei (așa-numita „perechea Cooper") ce constă din doi electroni cu spini orientați antiparalel (spin – momentul magnetic propriu al electronului). Astfel de cuaziparticule se descriu printr-o funcție de undă unică pentru întreg supraconductorul şi se deplasează în interiorul materialului, fără a avea loc împrăştierea pe defecte sau impurități, fără disipare a energiei, respectiv fără rezistență electrică. Este firesc de considerat că o altă stare, corelată puternic, şi anume feromagnetismul, reprezintă antipodul, antagonistul stării supraconductoare, deoarece orientarea feromagnetică presupune o orientare paralelă a spinilor electronilor, ceea ce trebuie să conducă la distrugerea perechilor Cooper şi a supraconductibilității.

În a. 1964 au fost publicate două lucrări remarcabile ale fizicienilor teoreticieni Anatolii Larkin şi Yurii Ovchinnikov [1], Peter Fulde şi Richard Ferrell [2], în care a fost prezisă posibilitatea apariției supraconductibilității în feromagnet! În realitate, această posibilitate era limitată de o serie de condiții greu de îndeplinit şi de limitarea strictă a energiei de schimb a feromagnetului, ceea ce a făcut ca problema observării stării supraconductoare Fulde – Ferrell – Larkin – Ovchinnikov (starea – FFLO, numită astfel cu numele teoreticienilor ce au prezis acest efect) să fie practic imposibil de soluționat. Însă, dacă separăm spațial supraconductorul şi feromagnetul, de exemplu prin crearea nanostructurilor stratificate ce constau din alternarea straturilor de feromagnet (F) şi supraconductor (S), după cum a propus fizicianul-teoretician Buzdin [3], atunci limitarea strictă a energiei de schimb a feromagnetului va fi nesemnificativă şi astfel va apărea posibilitatea realizării stării supraconductoare „exotice" de tipul FFLO. Două stări antagoniste (supraconductibilitate şi feromagnetism) vor acționa una asupra celeilalte datorită pătrunderii electronilor prin interfața lor comună – suprafața de contact a structurii stratificate. Supraconductibilitatea într-o asemenea structură poate „supraviețui", chiar dacă energia despicării de schimb a zonei de conducție în metalul feromagnet, ce se opune împerecherii supraconductoare în material omogen, este cu mult mai mare decât fanta energetică a supraconductorului. Electronii cu spini antiparaleli, ce formează perechea Cooper, nimeresc în diferite subzone de spin ale zonei de conducție a metalului, în care ei au impulsuri Fermi ce se deosebesc semnificativ. Drept rezultat, impulsul total al perechii Cooper se dovedeşte diferit de zero şi funcția de undă a perechilor Cooper devine oscilatorie în spațiu, după cum este arătat în *fig. 1*. Prezența fazei la funcția de undă conduce la efecte de interferență, iar stratul plan-paralel de material feromagnet în structura stratificată joacă rolul interferometrului Fabri-Perot. Dacă grosimea stratului metalului feromagnetic variază, atunci se modifică condițiile de interferență ale funcției de undă a perechilor pe interfața S/F. În conformitate cu aceasta are loc modularea fluxului de perechi Cooper din supraconductor în feromagnet, adică legătura dintre straturile S şi F se amplifică sau se atenuează, iar temperatura tranziției supraconductoare, T_c, devine dependentă de grosimea stratului feromagnet.

O problemă a experimentatorilor a devenit identificarea posibilității de a pregăti nanostructuri stratificate potrivite de supraconductor-feromagnet din materiale ce posedă solubilitate reciprocă minimală şi care sunt capabile să asigure o interfață de separare omogenă drastică, necesară pentru realizarea condiției, pentru care este posibilă apariția şi detectarea stării neobişnuite prezise.

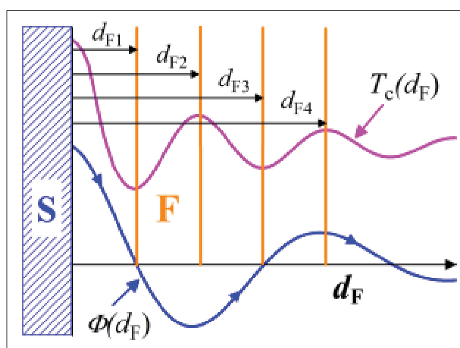

Fig.1.

Structura stratificată „supraconductor-feromagnet”: funcţia de undă constantă după amplitudine a perechilor Cooper, *Φ*, în supraconductor (S) devine oscilantă în stratul de feromagnet (F); modificarea grosimii stratului de feromagnet (linii verticale) conduce la atenuarea sau amplificarea supraconductibilității induse în stratul de feromagnet şi, respectiv, la apariţia dependenţei oscilatorii a temperaturii supraconductoare, T_c, de grosimea stratului de feromagnet, d_F.

Pentru soluţionarea acestei probleme a fost necesar de rezolvat multe altele: tehnice, tehnologice, analitice, măsurătorii. Pentru pregătirea nanostructurilor stratificate cu proprietăți date şi reproduse la Institutul de Inginerie Electronică şi Tehnologii Industriale al AŞM, a fost elaborată şi brevetată o procedură tehnologică specială şi un şir de dispozitive [4,5,6] ce au permis unui grup de cercetători din cadrul Institutului să pregătească nanostructurile necesare pe bază de niobiu şi aliaj cupru-nichel şi să observe oscilaţii distincte ale temperaturii de tranziţie supraconductoare a nanostructurilor „niobiu – nichel”, de asemenea şi oscilaţiile Tc, ce ating suprimarea totală a supraconductibilităţii urmând restabilirea ei ulterioară – restabilirea dublă a supraconductibilităţii în nanostructuri de niobiu / cupru – nichel [7], după cum este arătat în *fig.2*.

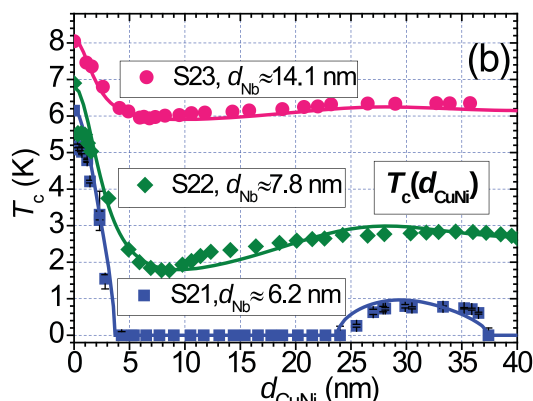

***Fig. 2.* Dependenţa nemonotonică a Tc (dF) şi restabilirea supraconductibilităţii în nanostructuri Nb/Cu41Ni59**

La variaţia grosimii stratului feromagnetic temperatura critică a tranziţiei supraconductibile, T_c, scade brusc până la suprimarea totală a supraconductibilităţii la d_{CuNi}≈4 nm. Odată cu creşterea în continuare a grosimii stratului feromagnetic, supraconductibilitatea se restabileşte la $d_{CuNi} \geq 24$ nm. Creşterea ulterioară a grosimii stratului duce la dispariţia supraconductibilităţii la $d_{CuNi} \approx 38$ nm. Efectul înregistrat **pentru prima dată experimental** [7] este o evidenţă a realizării unei stări quasi-uni-dimensionale Fulde – Ferrell – Larkin – Ovchinnikov în straturi feromagnetice.

În urma cercetărilor nanostructurilor supraconductor/feromagnetice a fost lansată şi argumentată experimental o idee conceptual nouă – *efectul de restabilire dublă a supraconductibilităţii în nanostructurile supraconductor-feromagnet* [8].

Rezultatul obţinut este o consecinţa a colaborării îndelungate între IIETI al AŞM, Institutul de Nanotehnologii din or. Karlsruhe (Germania) şi Universitatea de Stat din or. Augsburg (Germania) în domeniul investigaţiilor la problema coexistenţei supraconductibilităţii şi ordonării feromagnetice. Fenomenul de restabilire dublă a supraconductibilităţii în sistemele de pelicule subţiri supraconductor-feromagnet condiţionează perspectiva de realizare a celulelor supraconductoare cu memorie ultrarapide – valve de spin, ce funcţionează în baza principiilor fizice noi cu utilizarea fluxurilor electronice cu spin ordonat, dirijate prin intermediul câmpului magnetic extern [9,10]. Valva de spin reprezintă elementul de bază pentru una din direcţiile moderne de amploare ale microelectronicii – spintronica supraconductoare.

Bibliografie

[1] A. I. Larkin and Yu.N. Ovchinnikov, Zh. Eksp. Teor. Fiz. 47, 1136 (1964) [Sov. Phys. JETP 20, 762 (1965)].

[2] P. Fulde and R. Ferrell, Phys. Rev. 135, A550 (1964).

[3] A. I. Buzdin, Rev. Mod. Phys. 77, 935 (2005).

[4] V. Zdravkov, A. Sidorenko, G.Obermeier, S.Gsell, M.Schreck, C.Müller, S.Horn, R.Tidecks, L.R.Tagirov, Phys. Rev. Lett. 97, 057004 (2006).

[5] A.S. Sidorenko, V.I. Zdravkov. “Instalaţie pentru obţinerea peliculelor conductoare”, Brevet №3135 din 31.08.2006.

[6] A.S. Sidorenko, V.I.Zdravkov, R.A.Morari. “Dispozitiv de obţinere a peliculelor supraconductoare”, Brevet №6324 din 22.01.2010.

[7] A.S.Sidorenko, V.I. Zdravkov, J. Kehrle, R. Morari, G. Obermeier, S. Gsell, M. Schreck, C. Müller, M.Yu. Kupriyanov, V.V. Ryazanov, S. Horn, L.R. Tagirov, R. Tidecks. JETP Letters. 90, 139 (2009).

[8] Nanoscale Phenomena – Fundamentals and Applications, ed. By H. Hahn, A. Sidorenko, I. Tiginyanu, «Springer», 2009, 237 p.

[9] L.R. Tagirov. Phys. Rev. Lett. 83, 2058 (1999).

[10] A.I. Buzdin, A.V. Vedyaev, N.V.Rythanova. Europhys.Lett. 46, 686 (1999).

MATERIALE POLIFUNCȚIONALE NOI PE BAZA FUROAȚILOR HOMO- ŞI HETEROTRINUCLEARI AI FIERULUI(III)

Dr. **Denis PRODIUS**
Doctorand **Silvia MELNIC**

NEW POLYFUNCTIONAL MATERIALS BASED ON HOMO- AND HETEROTRINUCLEAR IRON(III) FUROATES

In this paper we present some results of synthesis and investigation of new homo- and hetero(μ_3-oxo) trinuclear iron(III) furoates. It was demonstrated that these polyfunctional compounds can be used in synthesis of nanodimensioned materials and, in design of new antituberculosis agents.

Introducere

În chimia anorganică contemporană se dă o atenție tot mai mare dezvoltării direcției ce se află la intersecția biochimiei şi chimiei coordinative – chimiei bioanorganice [1]. În organismele vii, un număr mare de reacții biochimice se realizează cu ajutorul metaloenzimelor, care conțin în componența lor microelemente precum: Fe, Co, Cu, Mo, Zn ş.a. Dintre substanțele, ce se găsesc în țesuturile animale şi vegetale care au capacitatea de a forma combinații complexe cu ionii metalici, se pot aminti acizii carboxilici, aminoacizii, fosfații, peptidele, proteinele şi altele [2]. Acizii carboxilici sunt compuşi de importanță biologică deosebită datorită funcțiilor multiple ce le îndeplinesc în organism ca rol structural, plastic, metabolic, imunologic, energetic. Totodată, aceştia au o mare capacitate de a forma complecşi cu ionii metalelor tranziționale. Compuşii sintetici ai metalelor tranziționale cu acizii carboxilici (grație compoziției şi structurii lor relativ simple în comparație cu moleculele metalproteinelor naturale) pot servi ca modele de studiu pentru investigarea structurii în general şi a rolului centrelor active ale metalproteinelor în procesele biologice: modele pentru metal-proteine [3], pentru transportori naturali de oxigen [4], pentru studiul proceselor de depozitare, control şi transport al fierului [5].

Pentru stabilirea rolului ionului central în sistemele biologice este necesară acumularea cunoştințelor privind structura electronică (gradul de oxidare, starea de spin, repartizarea densității electronice pe orbitalii moleculari), configurația electronică a combinațiilor complexe şi a factorilor de care aceasta ar putea fi influențată. Combinațiile complexe cu acizi carboxilici îşi găsesc utilizare în medicină şi farmacologie, în scop terapeutic, în vederea introducerii unor ioni metalici deficitari organismului şi manifestă o acțiune antimicrobiană, de tratare a anemiei şi cancerului etc. [6]. În contextul celor expuse este evident că aprofundarea cercetărilor în acest domeniu este actuală şi importantă pentru sinteza compuşilor noi, studierea proprietăților lor fizico-chimice şi elucidarea activității biologice.

Carboxilații trinucleari ai fierului de tipul μ_3-oxo cu formula generală $[Fe_3O(R\text{-}COO)_6L_3]^{+/0}A_n \cdot mSolv.$ constituie o clasă importantă a chimiei compuşilor metalelor de tranziție. Ei sunt cunoscuți ca o largă varietate de compuşi ai anionilor carboxilați (R-COO), liganzilor monodentați terminali (L), anionului A şi a moleculelor solventului (S) [7] (*Fig.1a*). Un interes special prezintă speciile heteronucleare cu formula generală $[Fe_2MO(R\text{-}COO)_6L_3]\cdot S_n$, unde M este metal bivalent tranzitiv de tip 3d- aşa ca Ni, Co, Mn, Fe,

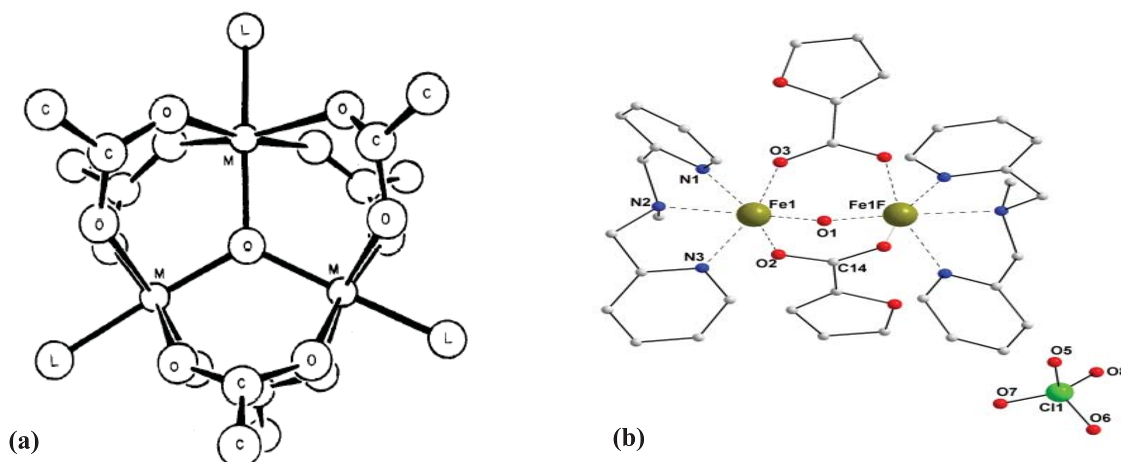

Fig. 1. **Structura moleculară a carcasului de tip $[M_3O(RCOO)_6(L)_3]$ (a) şi $[Fe_2O(C_5H_3O_3)_2(C_{15}H_{13}N_3)_2](ClO_4)_2\cdot CH_3OH$ (b) [12].**

Zn [8]. Această clasă de compuşi poate forma clusteri cu spin înalt, unii din care au devenit cunoscuţi ca magneţi moleculari [9]. Recent a fost stabilit că astfel de substanţe pot fi folosite cu succes în sinteza nanoparticulelor, care au drept scop descoperirea a noi proprietăţi şi domenii de utilizare a lor, atât în chimie, cât şi în biotehnologie, medicină [10]. Se cere de menţionat faptul că în literatura de specialitate lipseşte informaţia privind sinteza şi studiul carboxilaţilor homo- şi heteronucleari ai fierului ce ar conţine în calitate de ligand bioactiv acidul 2-furancarboxilic. Analiza surselor bibliografice a arătat că printre furoaţii studiaţi până în prezent compuşii fierului se întâlnesc destul de rar. Prin analiza roentgenostructurală au fost studiate structurile moleculare ale compuşilor $[Fe_4Mo_2O_{10}(C_4H_3OCOO)_4(DMF)_4]\cdot DMF$ [11] şi $[Fe_2O(C_5H_3O_3)_2(C_{15}H_{13}N_3)_2](ClO_4)_2\cdot CH_3OH$ [12] (*Fig.1b*), însă nu au fost prezentate date privind studiul acestor compuşi prin alte metode fizico-chimice.

În scopul elucidării particularităţilor carboxilaţilor fierului cu acidul 2-furancarboxilic au fost efectuate sinteze şi investigaţii cu diferite metode a 15 compuşi complecşi din această serie. Metoda de sinteză a μ_3-oxo-furoaţilor homonucleari ai fierului(III) constă în interacţiunea directă a nitratului de fier(III) cu piromucitatul de cupru, utilizând ca solvenţi diferiţi alcooli. În baza acestui procedeu au fost obţinuţi compuşi similari de tipul $[Fe_3O(C_4H_3OCOO)_6(R\text{-}OH)_3]NO_3\cdot solv$, unde R=$CH_3$ (**1**), C_2H_5 (**2**), C_3H_7 (**3**), C_4H_9 (**4**). În urma recristalizării clusterului $[Fe_3O(C_4H_3OCOO)_6(CH_3OH)_3]NO_3\cdot 2CH_3OH$ (**1**) în DMF a fost obţinut complexul $[Fe_3O(C_4H_3OCOO)_6(DMF)(CH_3OH)_2]NO_3$ (**5**). La interacţiunea directă a clorurii de fier(III) cu furoatul de cupru, utilizând ca solvent metanolul, se obţine compusul coordinativ $[Fe_3O(C_4H_3OCOO)_6(CH_3OH)_2(H_2O)]Cl\cdot 2CH_3OH$ (**6**). Proprietăţile substanţelor sintetizate au fost cercetate cu ajutorul metodelor fizico-chimice (studiul cu raze X, spectroscopia Moessbauer şi IR, mass-spectrometria, magnetochimia). Pentru obţinerea furoaţilor heteronucleari ai fierului cu metalele de tip *d* ca precursori în reacţie de sinteză au fost utilizaţi acetaţii metalelor (Fe, M). Compuşii **7-9** cu formula generală $[Fe_2MnO(C_4H_3OCOO)_6(THF)(H_2O)_2]\cdot H_2O$, unde M = Mn(**7**), Co(**8**), Ni(**9**), pot fi obţinuţi din μ_3-oxo-acetaţii heteronucleari ai fierului prin reacţia de substituţie după *schema 1*.

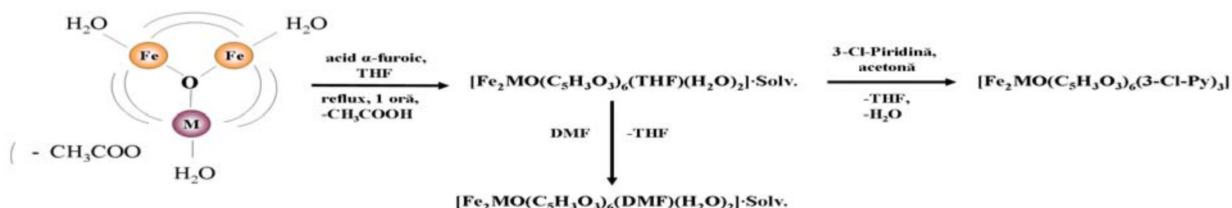
La recristalizarea ulterioară din DMF, sau 3-clor-piridină, au fost obţinute şase combinaţii complexe noi cu formulele generale $[Fe_2M^{II}O(C_4H_3OCOO)_6(DMF)(H_2O)_2]\cdot 2DMF$, unde M = Mn(**10**), Co(**11**), Ni(**12**), şi $[Fe_2M^{II}O(C_4H_3OCOO)_6(3Cl\text{-}Py)_3]$, unde M = Mn(**13**), Co(**14**), Ni(**15**). *Spectrele Mössbauer* (SM) ale compuşilor **7-15** au fost măsurate la 300 K şi 80 K [13]. SM al Fe^{57} în compuşii studiaţi conţin două picuri de absorbţie simetrice care se aproximează cu un dublet cu parametri caracteristici ionilor de Fe(III) în stare de spin înalt (S = 5/2). Analiza valorilor deplasării de izomer la temperaturile 300 şi 80 K arată că natura ligandului monodentat şi a ionilor M^{2+} nu influenţează asupra densităţii sumare a electronilor de tip *s* pe nucleu. O creştere a valorilor parametrului „δ" (0.09-0.12 mm/s) cu micşorarea temperaturii probei de la 300 K la 80 K se datorează efectului Doppler de gradul doi [14]. Valorile despicării de cuadrupol (ΔE_Q) ale spectrelor Mössbauer pentru complecşii heterotrinucleari sunt în limitele 0.85-1.07 mm/s (80 K). Nu se observă o schimbare vădită a valorilor ΔE_Q în limitele substanţelor studiate.

După caracterizarea compuşilor respectivi cu ajutorul metodelor fizico-chimice contemporane, aceste substanţe au fost utilizate la rezolvarea următoarelor probleme practice:

- obţinerea nanoparticulelor pe baza carboxilaţilor cu fragmentele $\{Fe_3O\}$ şi $\{Fe_2MO\}$;
- obţinerea compuşilor coordinativi cu proprietăţi antituberculoase.

A. Obţinerea nanoparticulelor pe baza carboxilaţilor cu fragmente $\{Fe_3O\}$ şi $\{Fe_2MO\}$

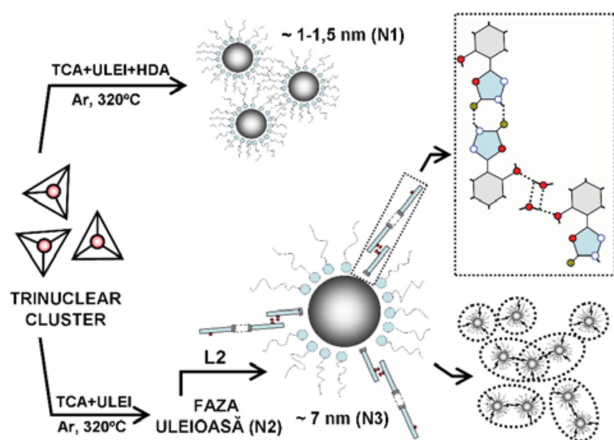
Materialul ştiinţific disponibil la acest moment relatează evident că acidul oleic şi oleilamina joacă un rol semnificativ în sinteza particulelor cu dimensiuni mici, împiedicând formarea aglomeratelor. În lucrarea de faţă a fost urmărit scopul de a sintetiza nanoparticule de oxid de fier şi de a găsi stabilizatori noi alternativi, biocompatibili, cu unele costuri reduse pentru producerea nanosistemelor de oxid de fier. A fost elaborată o strategie nouă pentru a sintetiza nanoparticule de Fe_2O_3 cu dimensiuni mici

Schema 1. **Metoda de sinteză a compuşilor coordinativi 7-15**

în uleiul de floarea soarelui. Uleiul, fiind bogat în diferite componente cu lanţuri lungi, poate fi folosit ca sursă mult mai ieftină şi accesibilă de acid oleic pentru producerea nanoparticulelor pe scară largă.

Toate probele de nanoparticule au fost sintetizate într-un balon cu trei gâturi echipat cu un condensator, termometru şi mantă de încălzire, conform *schemei 2*.

Schema 2. **Metoda de sinteză a unor nanoparticule de Fe_2O_3**

A fost elaborată o ipoteză, precum că în acest caz rolul decisiv îl are prezenţa legăturilor duble de hidrogen bifurcate, care au fost găsite în reţeaua cristalină a **L2**. Două molecule de **L2** cu centrele de inversie „H_2O-H_2O", care sunt interpuse în zona surfactantă, pot provoca, de asemenea, aglomerarea în continuare a nanoparticulelor din cauza prezenţei posibile a legăturilor de hidrogen interparticulare de tip NH···N sau NH···S. Dimensiunile, morfologia şi proprietăţile nanoparticulelor obţinute (aproximativ 12 Å (~1.2 nm) în diametru) au fost studiate prin microscopie electronică de transmisie (TEM) şi spectroscopia Moessbauer.

B. Obţinerea compuşilor coordinativi cu proprietăţi antituberculoase

Mycobacterium tuberculosis, agentul cauzal al tuberculozei (TBC), continuă să fie cauza cea mai frecventă a acestei maladii infecţioase. În prezent, medicamentele care se utilizează pentru tratarea TBC au o vechime de peste 40 ani şi sunt puţin eficace [15]. Dezavantajul acestor medicamente constă în apariţia diferitor tulpini noi de *M. Tuberculosis,* rezistente la mai multe preparate antituberculoase cunoscute. Problemele dramatice de sănătate existente au urgentat cercetările de obţinere a noi medicamente anti-TBC. Este bine cunoscut rolul important al ionilor de metal în fenomenele biologice. În această bază, s-a propus de a sintetiza compuşi complecşi care posedă activitate antituberculoasă [16]. Recent, Vigorita şi alţii au sintetizat isonicotinoilhidrazoni de cobalt(II), care sunt agenţi mai promiţători de combatere a tuberculozei H37Rv, decât analogii de cupru(II) şi nichel(II) [17].

Pornind de la cele menţionate, scopul cercetărilor a constat în elucidarea proprietăţilor antituberculoase a compuşilor coordinativi obţinuţi în baza acidului piromucic. Testările privind efectele antituberculoase s-au produs în două etape şi au fost efectuate pentru complecşii fierului(III) şi cobaltului(II) cu acidul 2-furancarboxilic $[Fe_2CoO(C_4H_3OCOO)_6(THF)(H_2O)_2]$ (**8**), $[Fe_2CoO(C_4H_3OCOO)_6(DMFA)(H_2O)_2]$ (**11**) şi $[Fe_2CoO(C_4H_3OCOO)_6(3Cl\text{-}Py)_3]$ (**14**) (*Tab. 1*).

Tabelul 1

Activitatea de inhibare antituberculoasă şi citotoxicitatea furoaţilor heteronucleari ai fierului(III) şi cobaltului(II)

Compusul/ codul TAACF	**Testările pentru CIM şi citotoxicitate**			
	Inhibare (%)	**CIM (IC_{90}) (µg/mL)**	**EC_{50} (µg/mL)**	**SI**
8/412305	Activ	0.827	>30.0	>36.2
11/412313	Activ	3.999	>30.0	>7.5
14/412327	Activ	3.344	>30.0	>8.9

unde CIM este concentraţia minimă de inhibare (valoarea de CIM < 1µg/mL este un rezultat excelent); EC_{50} – toxicitatea pe seria de celule VERO; SI – indicii de selectivitate definiţi ca raport dintre EC_{50} şi CIM (pentru testările următoare SI trebuie să fie > 10).

Prima etapă a avut ca scop stabilirea concentraţiei inhibitorii de 90% (IC_{90}) a complecşilor studiaţi. Această testare a fost efectuată împotriva *Mycobacterium tuberculosis* H37Rv (ATCC 27294) în mediu BACTEC 12B, utilizând Microplate Alamar Blue Test (MABA) [18]. Compuşii au fost testaţi în zece probe cu concentraţiile de la 100 µg/ml până la 0.19 µg/ml. Valoarea IC90 a fost determinată de pe curba doză-răspuns, utilizând un program pentru fitarea curbelor. Toţi trei compuşi s-au evidenţiat activi (> 90% inhibare). Acţiunea antituberculoasă a compuşilor fierului şi cobaltului cu acidul 2-furancarboxilic se manifestă la concentraţii inhibitoare minime (CIM) şi anume în limitele 0,82-3,35 µg/ml. Este cunoscut că orice valoare a IC_{90} mai mică de 10 µg/mL este considerată "activă" pentru activitatea antituberculoasă.

Ulterior, aceşti complecşi au fost testaţi la etapa secundară pentru a determina citotoxicitatea pe celule de mamifere *VERO (EC_{50})*. După 72 ore de expunere, viabilitatea a fost evaluată utilizând testarea *Promega's Cell Titer Glo Luminescent Cell Viability Assay*, o metodă omogenă de determinare a numărului

de celule viabile în cultură, bazată pe prezența cantității de ATP. Citotoxicitatea a fost determinată de pe curba doză-răspuns ca EC_{50}, folosind un program de fitare a curbelor. Au fost determinate rapoartele dintre EC_{50} şi IC_{90} pentru a calcula valorile indicilor de selectivitate ($IS = EC_{50}/IC_{90}$). După cum relevă datele *tabelului 1,* compusul **8** este cel mai activ şi arată o activitate antituberculoasă mai pronunțată. În cazul în care valoarea IS este mai mare sau egală cu 10, compusul studiat se testează la următoarele etape: trei şi patru.

Din datele statistice [19] este cunoscut că rezultatul obținut pentru compusul **8** este caracteristic numai pentru 32 testări succesive din 10 000 posibile şi este primul reprezentant al carboxilaților de metal cu proprietăți antituberculoase pronunțate.

Concluzii

După cum reiese din datele obținute, compuşii μ_3-oxo homo- şi heterotrinucleari ai fierului cu acidul 2-furancarboxilic, ce conțin în calitate de heterometal ionii de Mn^{2+}, Ni^{2+} şi Co^{2+}, pot fi utilizați atât ca precursori pentru sinteza materialelor nanodimensionale, cât şi posedă proprietăți antituberculoase, ceea ce este o noutate pentru această clasă de substanțe.

Mulțumiri

Autorii aduc sincere mulțumiri conducătorului lor științific, membrului corespondent Constantin Turtă, pentru susținere şi aport personal; fundațiilor INTAS (grant No.05-1000008-7834) şi SNF (SCOPES #7320-110823) pentru sprijinul acordat în elaborarea prezentei cercetări; organizației *TAACF* (*Tuberculosis Antimicrobial Acquisition and Coordinating Facility*) care a oferit testările biologice.

Bibliografie

1. Palamaru M, Iordan A, Cecal A. Chimie bioanorganică generală. Iaşi: Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", 1998, 325 p.

2. Cowan J. A. Inorganic Biochemistry. New York: John Wiley & Sons, 1997, 349 p.

3. Sigel A, Sigel H. Metal ions in biological systems. Iron transport and storage in microorganisms, plants and animals. New York: Marcel Dekker, Inc., V. 35, 1998, 775 p.

4. (a) Doing Ya, Menage S, Brennan B. A. et al. Dioxygen binding to diferrous centers. models for diiron - oxo proteins. În: J. Am. Chem. Soc., 1993, vol. 115, p.1851-1859; (b) Schindelin H., Kisker C., Hilton J. et al. Crystal structure of DMSO reductase: redox-linked changes in molybdopterin coordination. În: Science. 1996, vol. 272(5268), p.1615-1621.

5. Sundberg R. J., Martin R. B. Interactions of histidine and other imidazole derivatives with transition metal ions in chemical and biological systems. În: Chem. Rev. 1974, vol. 4, p. 471-517.

6. Holm R. H., Kennepohl P., Solomon E. I. Structural and functional aspects of metal sites in biology. În: Chem. Rev. 1996, vol. 96, p. 2239-2314.

7. (a) Cannon R. D., White R.P. Chemical and physical properties of triangular bridged metal complexes. În: Prog. Inorg. Chem. 1988, vol. 36, p. 195-298; (b) Turta K. I., Shova S. G., Zhovmir F. K. şi alții. Synthesis and structure of heterotrinuclear carboxylates: $[Fe_2NiO(CH_3COO)_6(NC_5H_4COOC_2H_5)_3]\cdot_3(CH_3CN)$ and $[Fe_2NiO(CCl_3COO)_6(\beta\text{-Pic})_3]\cdot 2(CH_3C_6H_5)$. În: Russ. J. Inorg. Chem. 2003, 48, p. 72-83.

8. Blake A. B., Yavari A., Hatfield W. E. et al. Magnetic and spectroscopic properties of some heterotrinuclear basic acetates of chromium(III), iron(III), and divalent metal ions. În: J. Chem. Soc. Dalton Trans. 1985, p. 2509-2520.

9. Christou G., Gatteschi D., Hendrickson DN. et al. Single-molecule magnets. În: MRS Bull. 2000, 25, p. 66-71.

10. Elaissari A. Colloidal Nanoparticles in Biotechnology, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2008. 366 p.

11. Lu J., Lu C., Yu J. et al. Synthesis, structure and third-order nonlinear optical properties of heterometal and homometal clusters containing iron. În: Polyhedron. 2004, vol. 23, p. 755-761.

12. Nielsen A., Bond A.D., Mckenzie C. J. μ-Oxo-bis(μ-2-furancarboxylato)bis{[N-methyl-N,N-bis(2-pyridylmethyl)amine]iron(III)}bis(perchlorate)methanol solvate. În: Acta Cryst. 2004, E60, m1959-m1960.

13. Melnic S., Prodius D., Stoeckli-Evans H., Shova S., Turta C. Synthesis and anti-tuberculosis activity of new hetero(Co, Mn, Ni)trinuclear iron(III) furoates" În: Eur. J. Med. Chem. 2010, doi:10.1016/j.ejmech.2009.12.053 (5 p.).

14. (a) Pound R. V., Rebca G. A. Gravitational red-shift in nuclear resonance. În: Phys Rev Letters. 1959, vol. 3, p.439-441; (b) Josephson B. D. Temperature-Dependent Shift of γ Rays Emitted by a Solid. În: Phys Rev Letters. 1960, vol. 4, p.341-342.

15. Khasnobis, S.; Escuyer, V. E.; Chatterjee, D. Emerging therapeutic targets in tuberculosis: post genomic era. În: Expert Opin. Ther. Targets. 2002, 6, p. 21-40.

16. (a) Saha D. K., Sandbhor U., Shirisha K. et al. A novel mixed-ligand antimycobacterial dimeric copper complex of ciprofloxacin and phenanthroline. În: J. Med. Chem. Lett. 2004, 14, p. 3027-3032; (b) Vinsova J., Imramovsky A., Jampilek J. et al. Recent advances on isoniazide derivatives. În: Anti-Infective Agents in Med. Chem. 2008, 7, p. 12-31.

17. (a) Bottari B., Maccari R., Monforte F. et al. Isoniazid-related copper(II) and nickel(II) complexes with antimycobacterial in vitro activity. În: Bioorg. Med. Chem. Lett. 2000, 10(7), p. 657-660; (b) Maccari R., Ottanà R., Bottari B. et al. In vitro advanced antimycobacterial screening of cobalt(II) and copper(II) complexes of fluorinated isonicotinoylhydrazones. În: Bioorg. Med. Chem. Lett. 2004, 14(23), p. 5731-5733.

18. Collins L. A., Franzblau S. G., Microplate alamar blue assay versus BACTEC 460 system for high-throughput screening of compounds against Mycobacterium tuberculosis and Mycobacterium avium. În: Antimicrob. Agents Chemother. 1997, 41(5), p. 1004-1009.

19. www.taacf.org/project-progress.htm (**2008**) Tuberculosis Antimicrobial Acquisition and Coordinating Facility. A Program for the Identification of Novel Anti-Tuberculosis Drugs.

CONSTITUIREA ŞI APROFUNDAREA CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL ŞTIINŢELOR FILOZOFICE ŞI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ISTORIE ŞI ACTUALITATE

Dr. în filozofie, conf. univ.
Victor JUC

FORMATION AND PROFOUND RESEARCHES IN THE FIELD OF SOCIAL AND PHILOSOPHY SCIENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: HISTORY AND ACTUALITY

In this article is analyzed the difficult and complex process of formation, extension and diversify of the investigation in the philosophic and social science in the Republic of Moldova, which are analyzed under the historic aspect as a component part of the European movement of ideas. The scientific researches in this field are distinguished through the consistence and diversity, even thought always was affected by circumstances, but this wasn't reflected over the quality of the results.

Valorificarea critică a gândirii filozofice şi sociale reprezintă prin încărcătura pe care o poartă nu numai o cerinţă fundamentală, reieşind din structura ei de sinteză a tot ce formează autenticul, ci şi o sursă de continuă împrospătare, incluzând atât ideile originale, cât şi istoria difuzării şi însuşirii lor creatoare. Scrierile apocrife (*Vedeniile Prorocului Isaia, Cartea tainică a lui Enoh*) şi cronicile din sec. XV–XVI (*Letopisețul anonim al Moldovei, Letopisețul de la Putna, letopisețele lui Macarie, Eftimie şi Azarie*), conţin primele idei, elaborate în spirit providenţialist, dar şi tradiţionalist bizantin, despre dualismul existenţial al lumii şi lupta dintre principiile binelui şi răului, centralizarea puterii de stat în persoana domnitorului, conexiunea dintre măreţia ţării şi independenţa ei politică, comunitatea etnică, religioasă şi culturală a neamului românesc indiferent de principatul în care locuia. Cronicile din sec. XVII – prima jum. a sec. XVIII (G. Ureche. *Letopisețul Țării Moldovei de cînd s-au descălecat țara și de cursul anilor și de viața domnilor, care scrie de la Dragoş Vodă pînă la Aron Vodă*; M. Costin. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*; I. Neculce. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*; N. Costin. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*), înglobează nu numai idei de sorginte providenţialistă, raportate la „ordinea lucrurilor" şi calitatea prerogativelor monarhilor electivi, statut pentru care militează autorii, ci şi de nuanţă umanistă, vizând provenienţa romană a neamului şi originea latină a limbii. Aceste monumente de cultură conţin de asemenea unele idei de factură înalt patriotică, exprimate prin pledoaria de restabilire a independenţei statului, cu propriile forţe (G. Ureche), cu ajutorul militar străin (M.Costin), iar după eşecul din anul 1711 nu se mai acordă credit acţiunilor directe, cerându-se o politică atentă (N.Costin) sau mizându-se pe slăbirea aservirii fiscale (I. Neculce). În acelaşi timp, sunt elaborate primele lucrări analitice (N. Milescu. *Enchidirion*, *Hrismologhion*; A. Cantemir. *Satire şi alte poetice compuneri*, *Scrieri despre natură şi om*), apogeul umanismului culminând cu opera lui D. Cantemir (*Icoană de nezugrăvit a ştiinţei sacre*, *Istoria ieroglifică* ş.a.), ales în anul 1714 membru al Academiei din Berlin pentru activitatea de enciclopedist.

Deşi se întâlnesc elemente de umanism, în sensul că ştiinţa şi învăţământul prezintă prin esenţa lor principalele mijloace de îmbunătăţire a moravurilor şi contribuie la progresul social, în scrierile lui N. Milescu predomină providenţialismul, atribuind voinţei divine rolul determinant, ca şi în cele ale lui P. Movilă (*Mărturisiri ortodoxe*, *Liturghicul*), care s-a dovedit a fi mare promotor şi reformator al ortodoxiei. D. Cantemir pendulează între teismul tradiţional, creatura se află în dependenţă şi în raport de inferioritate faţă de Creator, şi deism, care afirmă neintervenţia divinităţii în lumea creată, ontologia sa înscriindu-se în spiritul renascentist şi iluminist: divinitatea creatoare, definită ca existenţă absolută, din care derivă alte existenţe, circumscrie universul finit într-un spaţiu determinat, opera Creatorului încheindu-se cu făurirea omului, iar acesta se desăvârşeşte ulterior prin sine însuşi, deoarece este o fiinţă raţională şi liberă.

În acelaşi timp D.Cantemir este un precursor al teoriei „absolutismului luminat", proiectul său politic de modernizare presupunând restabilirea independenţei şi guvernarea ţării de către un domnitor luminat în spiritul „legilor raţiunii şi naturii lucrurilor", care dă dovadă de înaltă responsabilitate, ţine cont de aspiraţiile supuşilor şi cârmuieşte cu dreptate, promovează în funcţii superioare de conducere oameni oneşti şi devotaţi Patriei, are grijă de binele societăţii şi de dezvoltarea economiei, ştiinţei şi culturii, adică el pledează pentru autoritatea absolută în stat a monarhului ereditar asupra supuşilor şi acordarea dreptului suveran de a judeca şi pedepsi. D.Cantemir aplică ideea desfăşurării ciclice a naturii la interpretarea evoluţiei societăţii şi a relaţiilor internaţionale, având în vedere un proces imanent de creştere şi descreştere, iar în aspectul structural al sistemului internaţional identifică patru monarhii mondiale care se succed, ultima concepţie fiind împărtăşită de asemenea de N. Milescu.

Sf. sec. XVIII – înc. anilor '60 ai sec. XIX este marcat de predominarea iluminismului, mişcare de idei care urmăreşte realizarea unor forme noi de viaţă spirituală, politică şi socială, de caracter preponderent raţionalist, dar care se distinge în acelaşi timp prin câteva particularităţi: convergenţa cu raţionalismul ortodox prin convertirea la raţionamentele teismului şi îndeosebi ale deismului, conlucrarea cu biserica creştină, considerată un sprijin al propăşirii spirituale a neamului; orientarea spre ideea naţională exprimată prin patriotism şi afirmarea conştiinţei naţionale; preocuparea pentru problematica sociopolitică, urmărindu-se modernizarea internă şi lichidarea aservirii străine; predominarea tendinţei către deşteptarea maselor şi depăşirea stării de subdezvoltare prin învăţământ şi răspândirea cunoştinţelor, considerându-se că publicarea şi difuzarea lucrărilor ştiinţifico-didactice contribuie la extinderea numărului oamenilor instruiţi şi la sporirea influenţei lor asupra societăţii. Educaţia şi instruirea, alături de legile echitabile decretate de monarhul luminat, formează mediul favorabil în care oamenii îşi consolidează începuturile pozitive primite de la naştere (Gh. Asachi), învăţătura este o necesitate stringentă pentru dezvoltarea oamenilor şi societăţii, constituind catalizatorii principali ai progresului (I. Tăutul), inovaţia şi noul inevitabil vor triumfa asupra tradiţiei şi vechiului, dar conservând viabilul şi neacceptând imitaţiile necugetate (A. Russo), îmbunătăţirea educaţiei, sporirea rolului legilor morale şi dezvoltarea economiei sunt în măsură să contribuie la transformarea societăţii şi mişcarea ei spre progres (A.Sturza). M.Kogălniceanu îndeamnă „a intra în civilizaţie" prin emancipare, ce include ştiinţa, arta şi industria, dobândirea drepturilor cetăţeneşti, cultivarea facultăţilor naţionale şi sporirea bunăstării materiale, înlăturarea ignoranţei şi ridicarea stării morale a poporului, pregătindu-l pentru adevărata civilizaţie: aceasta constă în dragoste de patrie şi încredere în viitorul ei politic, respectarea legilor şi egalitate.

Conexiunea dintre providenţialism şi umanism se exprimă în tratarea omului ca cea mai desăvârşită creaţie a divinităţii, care a predeterminat destinele lumii (A. Russo), fiecare om fiind influenţat şi în acelaşi timp influenţează asupra omenirii, însă numai Dumnezeu cunoaşte gradul de participare şi înrâurire a părţii asupra întregului (A.Hâjdeu). A.Sturza (*Eseul despre legile fundamentale ale societăţii şi instituţiile umane; Consideraţiuni despre filosofia creştină*) a elaborat o filozofie a religiei, evocând rolul creştinismului în dezvoltarea societăţii şi insistând că nu există alte idei decât cele religioase, care să fie universale prin esenţă, indistructibile ca divinitatea şi inepuizabile ca natura. Activitatea lui G. Bănulescu-Bodoni se înscrie în tradiţia clădită de înaintaşii Varlaam, Dosoftei şi P.Movilă, cumulând slujirea lui Dumnezeu cu cercetarea şi editarea de carte. A.Hâjdeu (*Grigore Varsava Scovoroda; Problema timpului nostru*) a fundamentat idei de filozofie a istoriei, considerând că omenirea se află într-o mişcare permanentă „spre perfecţiune infinită şi veşnică", istoria se desfăşoară în continuitatea şi unitatea ideilor şi faptelor. I.Tăutul (*Tratat de politică; Descrierea instituţiilor Moldovei*) a valorificat unele aspecte ale ştiinţelor politice prin descrierea a şapte tipuri de cârmuire şi propunerea de proiecte cu privire la modernizarea instituţiilor puterii de stat, atribuind legii şi dreptăţii statutul de categorii universale.

Arealul de idei abordate şi valorificate se extinde esenţial din anii '60 ai sec. XIX prin elaborarea primelor sisteme filozofice şi exploatarea unor doctrine politice precum socialismul în varianta poporanistă, liberalismul şi conservatismul. V. Conta a creat în spaţiul gândirii româneşti primul sistem filozofic materialist (avansează ipoteza că atomii se descompun în paricule mai mici), evoluţionist (materia în mişcare, spaţiu şi timp parcurge succesiv forme calitativ superioare) şi determinist (evoluţia formelor se supune unor legi generale, organizarea socială şi stările de spirit ale oamenilor, credinţele şi convingerile lor deasemenea sunt determinate de factorii naturali-geografici). B. P. Haşdeu (*Istoria critică a românilor*) a elaborat concepţia despre istoria umană ca „istorie naturală", atribuind factorului uman rolul determinant, care împreună cu providenţa poate transforma posibilitatea progresului istoric în necesitate. Opera lui M. Eminescu reprezintă prin esenţa ei sinteza dintre receptarea artistică a lumii şi interpretarea ei filozofică, iar speranţele în modernizare le asocia de un program conservator, menit să asigure condiţiile necesare progresului firesc în vederea edificării unui stat puternic, prin intermediul căruia poporul să se dezvolte şi să realizeze misiunea sa civilizatorie. Liniile directorii şi forţele motrice ale progresului social, inclusiv ale societăţii basarabene, sunt reflectate în elaborările exponenţilor liberalismului, acestea se asigură prin perfecţionarea corectă a potenţialului spiritual şi educaţia oamenilor ce ţin cont de interesele societăţii (P. Leonard), datorită ideilor care sunt catalizatorul transformărilor, omenirea aflându-se într-un proces continuu de dezvoltare (C. Stamati-Ciurea), personalităţilor marcante, stimulate de interes şi nesatisfăcute de prezent, mişcarea ascendentă nefiind de caracter permanent din cauza lipsei condiţiilor indispensabile şi necesităţii (V. Laşcu). Supoziţia ce vizează caracterul reversibil al progresului societăţii este exprimată şi de socialistul-poporanist M. Negrescul. El însă atribuie oamenilor ghidaţi de aspiraţiile de a deţine bunuri materiale, raţiune şi tendinţe către fericire statutul de forţă motrice, pe când în accepţia de nuanţă iluministă a lui A.Mateevici (*Lupta moldovenilor pentru drepturi; Ce ne trebuie nouă?*), progresul în general şi depăşirea subdezvoltării de către moldoveni în particular, pot fi asigurate prin răspândirea cunoştinţelor şi perfecţionarea forţelor intelectuale. C. Stere (*Studiu sociologic şi juridic*) a fundamentat poporanismul ca doctrină

național-țărănistă, îndepărtându-l de la socialism, el a preconizat edificarea democrației rurale prin reforme și în baza statului național.

După cel de-al Doilea Război Mondial, investigațiile în domeniul științelor filozofice și social-politice au fost concentrate în instituțiile academice și universitare, în perioada sovietică marxism-leninismul exprimat prin materialismul dialectic și istoric servind în calitate de bază teoretico-metodologică. Anii 50-60 au fost consacrați cu precădere acumulării și investigației materialului, pentru ca în următoarele două decenii să fie publicate numeroase studii monografice atât de sinteză, cât și vizând concepțiile unor cugetători sau diferite aspecte de caracter social-economic, social-politic, cultural-spiritual și științific. O realizare importantă reprezintă lucrarea de sinteză *Din istoria gîndirii social-politice și filosofice în Moldova* (1970), pregătită de A. Babii, V. Ermuratschi, P. Kovcegov, V. Smelîh ș. a., care cuprinde concepțiile nu numai ale unor figuri emblematice (N. Milescu, D. Cantemir, M. Eminescu ș.a.), ci și ale mai multor înaintași de mai mică rezonanță, ai căror creație a fost scoasă din anonimat (V.Lașcu, P.Leonard ș.a.). Anii 70–80 se caracterizează în acest domeniu prin concentrarea investigațiilor fie asupra activității și creației unui anumit cugetător, fie sunt îndreptate spre valorificarea unui curent, cu predilecție umanismul, luminismul și materialismul. În această perioadă au fost publicate lucrările lui V.Ermuratschi (*Dimitrie Cantemir – gînditor și om politic*, 1973), D.Ursul (*N.Milescu-Spătarul*, 1980), A.Babii (*Dimitrie Cantemir*, 1984), Gh.Bobână (*Философские воззрения Антиоха Кантемира*, 1981; *Проблемы гуманизма в философской и общественной мысли Молдавии XVI – начала XVIII вв*, 1988), M.Bulgaru (*Gheorge Asachi*, 1983; *De la iluminismul moderat la democratismul revoluționar*, 1986), D.Grama (*Andronache Donici*, 1983; *Costache Negruzzi*, 1986). De asemenea au văzut lumina zilei mai multe culegeri tematice (*Некоторые вопросы истории философии,* 1972; *N.Zubcu-Codreanu, Scrieri*, 1978; *Amfilohie Hotinul, Gramatica de la învățătura fizicii*, 1990). Eforturile depuse de A.Babii și discipolii săi (Gh.Bobână, E.Vrabie, V.Juc ș.a.) în domeniul valorificării moștenirii filozofice și social-politice s-au concretizat în formarea unei școli științifice de istorie a gândirii filozofice românești în Republica Moldova.

Elaborările științifice în domeniul ontologiei și teoriei cunoașterii, deși într-un număr mai restrâns, datorită interconexiunii problemelor de acest conținut cu cele de filosofie și metodologie a științei, s-au reflectat în creația lui N. Mihai (*Критика гносеологии нерационализма,* 1973), dar mai ales a lui A. Soboșciuc (*Activitatea constructivă a gîndirii și caracterul ei imaginativ,* 1978; *Premisele senzoriale ale gîndirii*, 1984; *Analiza gnoseologică a mecanismelor psihologice ale genezei gîndirii,* 1990) și A. Ursul (*Проблемы информации в современной науке,* 1975; *Категории современной науки,* 1984) precum și în culegerile tematice (*Проблемы теории познания,* 1972; *Проблемы развития познания,* 1981). Cercetările științifice monografice sunt axate în temei pe aspecte de gnoseologie și epistemologie, pe când elaborările colective includ și probleme de ontologie, fapt care denotă complexitatea proceselor și fenomenelor abordate. Investigațiile în domeniul filozofiei și metodologiei științei, cu mult mai numeroase și variate, abordează un spectru extins de probleme, reflectând realitățile și tendințele ce se produc în dezvoltarea ei în ansamblu precum constituirea științelor adiacente sau geneza metodelor noi de cercetare: N. Mihai (*Диалектический материализм и современная физика*, 1968), L.Dergaciov (*Probleme metodologice ale științei despre viața*, 1974; *Filosofia și știința despre viață*, 1978), P.Vizir (*Dialectica determinării și indeterminării*, 1976; *Dialectica materialistă – metodologie generală a științei,* 1978), A.Ursul (*Вселенная. Философские проблемы космонавтики*, 1977; *Философия и интеграционно-общенаучные процессы*, 1981; *Ускорение, интенсификация, экология*, 1988), T.Tîrdea (*Социальная информация. Философский аспект*, 1978; *Informatica și progresul social*, 1989) ș.a.

Lucrările științifice în materie de etică, estetică și filozofia culturii sunt mai puține la număr, fapt care indică asupra intensității reduse a activității investigaționale în domeniile sus-menționate, chiar dacă exigențele politice de propagandă față de etică, dar mai ales față de „ateismul științific", au fost extrem de ridicate și s-au materializat printr-o mulțime de broșuri și altă literatură propagandistică și de agitație. Elaborările științifice în etică au vizat cu precădere problemele formării omului nou în condițiile societății socialiste: A.N.Roșca (*Dezvoltarea liberă a fiecăruia*, 1984), P.Vizir (*Responsabilitatea morală și activitatea socială a personalității*, 1983), V.Corbu (*Моральное становление личности*, 1980) ș.a. Valorificarea aparatului ideatic și categorial al esteticii și-a găsit expresie în publicațiile științifice ale lui T. Melnic (*Содержание и форма художественного произведения*, 1972), I.Ciocanu (*Некоторые вопросы эстетики*, 1973), Gr. Vasilescu (*Tendința spre frumos și frumusețea tendințelor*, 1987) ș.a. Probleme filozofice de dezvoltare a culturii au fost explorate în lucrările științifice ale lui A.Babii și V.Ermuratschi (*Расцвет культуры молдавского села*, 1962), V.Țapoc (*Cultura și progresul social*, 1983) etc.

În schimb, investigațiile științifice în domeniul culturologiei se disting prin consistență și diversitate, cuprinzând majoritatea componentelor artelor frumoase, abordate atât în istoria constituirii și evoluției lor, cât și în aspectele contemporane. Astfel, complexitatea de probleme ale istoriei artelor și-a găsit elucidare în lucrările științifice semnate de A.Zevina și C.Rodnin

(*Очерки истории молдавского искусства*, 1962), M.Lievchitz (*Декоративно-прикладное искусство Молдавии*, 1979), E.Koroliova (*Ранние формы танца*, 1977), P.Stoianov (*Problemele constituirii tonalităţii şi melodiei cîntecului popular moldovenesc*, 1990), V. Andon (*Actori ai cinematografiei moldoveneşti*, 1979), S. Apostol, I.Bobeico, N.Demcenco ş.a. (*Памятники истории и культуры Молдавской ССР*, 1988) ş.a. Aspecte ale dezvoltării artei contemporane au fost cercetate de S.Cherdivarenco (*Театрально-декорационное искусство Молдавии*, 1984), L.Toma (*Mihai Grecul*, 1970), precum şi de alţi autori, ai căror elaborări ştiinţifice au fost inserate în mai multe culegeri tematice.

Cercetări în domeniul religiologiei şi „ateismului ştiinţific" au fost efectuate de L. Grişanov (*Esenţa umanistică a ateismului*, 1970), V. Gajos (*Evoluţia sectelor în Moldova*, 1975), D.Tabacaru, A. Babii şi M.Goldberg (*Преодоление религии и утверждение атеизма в Молдавской ССР*, 1983) ş.a., ele purtând o puternică amprentă conjuncturistă.

Investigaţiile în materie de filozofie socială, politologie şi sociologie au fost materializate prin elaborările în „comunismul ştiinţific" şi istoria PCUS, fiind cercetate relaţiile, structurile şi procesele socioeconomice şi sociopolitice, precum şi tendinţele lor de dezvoltare. Tematica problemelor sociopolitice abordate a cuprins atât aspecte de caracter general – D.Ursul (*Развитие общественных отношений в советской Молдавии*, 1967), A.Grecul (*Очерки истории КПМ*, 1967), G.Entelis (*Формирование и развитие социалистических и общественных отношений*, 1974), A.Şceglov (*Dezvoltarea spirituală a personalităţii socialiste*, 1986), P.Pascaru (*Советы депутатов трудящихся в системе политической организации общества*, 1974) ş.a., dar mai ales s-a axat pe particular, însă ridicat la nivel general, incluzând în parte mediul rural şi cel urban: A.N.Roşca (*Интеграционные процессы на селе и формирование всесторонне развитой личности*, 1984), A.Zavtur, V. Corbu (*Интеллигенция современного молдавского села,* 1978), P.Varzari (*Характер и содержание труда работников агропромышленных формирований на примере МССР*, 1984), I. Rusandu (*Transformarea socială a satului contemporan,* 1984), N. Pobeda (*Социалистическая урбанизация и развитие культуры*, 1976), precum şi în numeroasele culegeri tematice, de altfel, destul de răspândite şi practicate în perioada sovietică, cum ar fi *Интеграционные процессы и совершенствование общественных отношений на селе*, 1979 ş. a.

Cercetările ştiinţifice sociologice se caracterizează printr-un vădit caracter aplicativ, sunt realizate în baza datelor empirice solide şi au inclus în temei două blocuri de probleme de investigaţie: situaţia socială din localităţile rurale, pe de o parte, iar pe de alta, modul de viaţă al sătenilor, orientările lor valorice şi opţiunile cultural-spirituale. Astfel, problemele sociale ale satului se regăsesc în lucrările ştiinţifice realizate de A.Timuş (*Научно-технический прогресс и социальное развитие села*, 1977; *Деревня в условиях интеграции*, 1979, coautori V. Staroverov şi N. Ţurcanu), G. Entelis (*Преобразование социальной структуры сельского населения МССР*, 1974) ş.a. Investigaţiile de caracter sociologic privind îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi reglementarea regimului de odihnă, precum şi alte aspecte social-culturale, s-au concretizat în elaborările ştiinţifice ale lui A. Timuş şi A.Zolotov (*Социальная зрелость сельскохозяйственного коллектива,* 1983), E. Katz (*Сельская молодёжь: проблемы выбора профессии,* 1981), Gh. Calchei (*Молодой рабочий и его свободное время*, 1981) şi în numeroasele culegeri tematice, cum ar fi *Образ жизни: тенденции, противоречия, проблемы*, 1989 ş.a.

Transformările survenite după adoptarea declaraţiilor de suveranitate şi de independenţă au contribuit la aprofundarea şi diversificarea investigaţiilor ştiinţifice atât în plan instituţional, prin formarea unor structuri de cercetare şi de învăţământ (Institutul de Filozofie, Sociologie şi Drept al AŞM, actualmente Institutul de Integrare Europeană şi Ştiinţe Politice al AŞM, Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul RM, actualmente pe lângă Preşedintele RM, Universitatea Liberă Internaţională din Moldova, Institutul de Stat de Relaţii Internaţionale din Moldova), cu subdiviziuni în domeniile abordate, crearea consiliilor ştiinţifice specializate abilitate cu examinarea şi susţinerea tezelor de doctor şi doctor habilitat, cât şi sub aspect metodologic, refuzându-se la tratarea unilaterală a evenimentelor şi proceselor sociale şi politice. Cercetările cuprind valorificarea şi reevaluarea moştenirii material- şi spiritual-culturale, transformările, procesele şi tendinţele socio-economice, politice şi concepţionale ale dezvoltării societăţii şi statului, gestiunea şi pronosticarea evoluţiei lor, determinarea rolului şi locului factorului uman în condiţiile integrării graduale europene a Republicii Moldova etc.

În domeniul istoriei filozofiei studiile ştiinţifice s-au canalizat cu precădere pe determinarea locului şi particularităţilor unor perioade distincte ale gândirii filozofice româneşti în contextul general european al mişcărilor de idei, dar fără a întrerupe activităţile de explorare a creaţiei filozofice şi social-politice ale unor cugetători (P. Movilă, V. Laşcu, A. Sturza, C. Stere ş. a.): Gh. Bobână (*Umanismul în cultura românească din sec. XVII – înc. sec. XVIII,* 2005), M.Bulgaru (*Iluminismul: statul şi societatea,* 1994), D.Căldare (*Gîndirea filosofică în cronografia românească din sec. XVI – mij. sec. XVIII,* 2001), S.

Coandă (*Filosofia românească şi filosofia europeană în a doua jum. a sec. XIX,* 2003), S. Roşca (*Din istoria gîndirii filosofice,* 1998), T.Melnic (*Из истории эстетической мысли Молдавии,* 1998), V.Juc (*Din istoria gîndirii politice româneşti (în Moldova),* 1997) ş. a.

Elaborările ce se înscriu, pe de o parte, în ontologia şi teoria cunoaşterii, iar pe de alta, în filosofia şi metodologia ştiinţei, continuă să rămînă în marea lor majoritate la interferenţă, interconexiunile provin mai ales din preocupările prioritare de cercetare, în primul caz pentru problemele de epistemologie, iar în cel de-al doilea, de metodologie ale ştiinţei contemporane: P.Rumleanschi (*Epistemologie,* 2002; *Societatea postmodernă: probleme filosofice şi metodologice actuale,* 2007), V.Ţapoc (*Teoria şi metodologia ştiinţei contemporane: concepţii şi orientări,* 2005; *Iniţiere în gnoseologie şi ştiinţele cogniţiei* (coautor V.Capcelea), 2007), E.Saharneanu (*Sensul şi orientările procesului istoric contemporan,* 2002), N.Mihai (*Introducere în filosofia şi metodologia ştiinţei,* 1996), I.Sîrbu (*Ecosofia sau filosofia ecologică*, 2000), T.Ţîrdea (*Filosofie şi Bioetică: istorie, personalităţi, paradigme,* 2000; *Introducere în sinergetică,* 2003) ş.a. Trebuie de precizat că T.Ţîrdea este fondator al şcolii ştiinţifice naţionale de bioetică, contribuind alături de colegii săi (P.Berlinschi, V.Ojovanu, R.Gramma ş.a.) la fundamentarea şi afirmarea ei în Republica Moldova în calitate de domeniu al filozofiei practice care examinează relaţiile în sistemul „om-biosferă” de pe poziţiile eticii normative.

În această perioadă au fost declanşate investigaţii ştiinţifice în domeniul filozofiei sociale, care sunt canalizate pe analiza fenomenelor, proceselor şi tendinţelor sociale abordate în interacţiunea lor în condiţiile tranziţiei: A.N.Roşca (*Algoritmi ai tranziţiei: aspecte social-filosofice,* 2007), A.Ursul, A.Capcelea, I.Rusandu (*Dezvoltarea durabilă: abordări metodologice şi operaţionaliste,* 2008), V. Capcelea (*Normele sociale,* 2007), A.Pascaru (*Societatea între conciliere şi conflict. Cazul Republicii Moldova,* 2000), V.Anikin (*Гражданское общество в Республике Молдова: состояние, проблемы, перспективы,* 2001) ş.a. Cercetările ştiinţifice realizate interdisciplinar la interferenţa filozofiei sociale şi politologiei, activităţile de pregătire a cadrelor de înaltă calificare şi de gestiune a proceselor de investigaţie s-au concretizat în afirmarea şcolii ştiinţifice formate de A.N.Roşca, unii dintre numeroşii discipoli fiind F.Dessare (Belgia), A.Amititeloaie (România), V.Kotic (Ucraina), V.Anikin, A.N.Roşca, O.Serebrian.

Diferite probleme de conţinut filozofic şi-au găsit de asemenea elucidare în publicaţiile ştiinţifice ale lui S. Roşca, C.Lozovanu, E.Lozovanu, Şt.Lupan în domeniul istoriei filozofiei, L.Roşca, E.Mohorea, V.Guţu, M.Braga, A.Jolondcovschi, I.Fonari, R. Roşca – în filozofia şi metodologia ştiinţei, L.Braga, G.Rogovaia – în filozofia socială, T. Dumitraş, Gr. Socolov, A. Spinei, A. Onofrei – în etică şi antropologie, Gr.Vasilescu, R.Samoteev, Z.Chitoroagă, L.Troianowski, A. Suceveanu, S. Şaptefraţi, T. Moraru – în estetică şi filozofie a culturii.

Cercetările în domeniul culturii şi artei (aspect culturologic) se disting prin diversitatea şi consistenţa lor, cuprinzând elaborări ştiinţifice atât de caracter general (T. Stavilă, C. Ciobanu. *Patrimoniul cultural din Republica Moldova,* 1999 ş. a.), care pun în valoare moştenirea culturală şi artistică a neamului, dar mai ales specializate într-o tematică de probleme înguste: C. Ciobanu, T. Stavilă (*Icoane vechi din colecţii basarabene,* 2000), V. Galaicu (*Dimensiunea etnică a creaţiei muzicale,* 1998), V.Ghilaş (*Dimitrie Cantemir în istoria culturii muzicale,* 2004), D.Olărescu (*Filmul: valenţele politicului,* 2000), A.-M. Plămădeală (*Mitul şi filmul,* 2001), A.Dănilă (*Opera basarabeană,* 2005), L.Cemortan (*Teatrul Naţional din Chişinău. 1920–1935,* 2000), M.Şlapac (*Cetăţi din Ţara Moldovei. Mică enciclopedie ilustrată,* 2008) ş. a., fiind analizate viaţa şi activitatea iluştrilor oameni de cultură, arhitectura fortificaţiilor medievale, fresca şi icoana renascentistă şi modernă, creaţia muzicală, artele plastice, teatrul şi cinematografia contemporană etc.

Investigaţiile în domeniul ştiinţelor politice se disting prin diversitate şi cuprind aproape întregul spectru de probleme care face obiectul lor de studiu, varietatea tematicii fiind condiţionată de factori cantitativi (pregătirea specialiştilor de înaltă calificare, stagieri peste hotare) şi de aspecte calitative (realizarea studiilor interdisciplinare, la interferenţă cu istoria şi istoriografia, sociologia şi demografia, administrarea publică şi teoria relaţiilor internaţionale etc.). Totuşi, direcţiile strategice de cercetare includ procesele multiaspectuale ce vizează edificarea sistemului politic democratic şi a societăţii deschise, diferenţierea şi coeziunea socială în perioada de tranziţie, funcţionalitatea partidelor politice şi a sistemelor de partide, aspectele social-politice ale dezvoltării durabile şi dimensiunea politologică a migraţiei etc.: V.Moşneaga, Gh.Rusnac (*Republica Moldova. Alegerile parlamentare şi geografia politică a electoratului,* 1997), V.Beniuc (*Instituţionalizarea puterii politice totalitare în Moldova postbelică,* 1998), V. Moşneaga (*Независимая Молдова и миграция,* 1999), V.Saca (*Interese politice şi relaţii politice: dimensiuni tranzitorii,* 2001), C. Solomon (*Instituţionalizarea şi evoluţia sistemului politic democratic în Republica Moldova,* 2002), Gh.Rusnac,

C.Manolache, A.Roşca (*Comunicarea politică şi democratizarea societăţii,* 2003), V.Moraru (*Mass-media versus politica,* 2001), C.Marin (*Societatea civilă: între mit politic şi pledoarie socială,* 2002), P. Varzari (*Elitologie*, 2003; *Elita politică din Republica Moldova: realizări şi perspective,* 2008), V.Teosa (*Республика Молдова: практические социальные политики в контексте глобализации труда,* 2006), V.Juc, Yu.Josanu, I.Rusandu (*Sisteme politice tranzitorii din Europa de sud-est,* 2008) ş. a. Fiind fundamentată pe principiile libertăţii academice, complementarităţii, consensului politic şi istoriografic, educând mai mulţi discipoli deveniţi savanţi cu renume şi participând în modul cel mai activ la procesele de racordare a învăţământului universitar din Republica Moldova la standardele europene, Gh. Rusnac este fondator al şcolii ştiinţifice istorico-politologice, unii dintre discipoli fiind V.Moşneaga, V.Moraru, V.Saca, C.Solomon, C.Manolache ş.a. Probleme de ştiinţe politice sunt cercetate de asemenea în publicaţiile lui V. Cujbă, I. Chistruga, M.Cernencu, S.Cornea, C.Mânăscurtă, I.Sandu, A.Sîmboteanu, V.Stan, D.Strah, T.Spinei, E.Balan, Gr.Pîrţac, O.Casiadi, P.Fruntaşu, V.Doroş, A.Zavtur ş.a.

La mijlocul anilor '90 sunt iniţiate investigaţii în ştiinţa relaţiilor internaţionale şi studii diplomatice, tematica de cercetare cuprinzând două blocuri de probleme majore: *politica externă*, urmărindu-se elaborarea suportului ştiinţific pentru a contribui la consolidarea Republicii Moldova pe arena mondială, succedată de opţiunea de integrare europeană (A. Burian, E.Ciobu, Gh.Căldare, V.Cibotaru ş.a.); *istoria şi teoria relaţiilor internaţionale*, fiind supuse analizei trăsăturile generale şi particularităţile unor perioade din istoria diplomaţiei şi relaţiilor internaţionale (A.Roman, S.Nazaria, A.Petrencu, O.Ţâcu ş.a.), aparatul categorial-ideatic, teoriile şi paradigmele clasice şi contemporane proprii acestui metadomeniu de caracter interdisciplinar, actorii, procesele şi tendinţele politicii mondiale (V.Beniuc, A.Burian, C.Eşanu, V.Sacovici, V.Juc, M.Sprînceană, D.Ilaşciuc ş. a.)

Tematica investigaţiilor ştiinţifice în domeniul sociologiei este variată, complexă şi de un vădit caracter aplicativ, incluzând studierea opiniei diferitor grupuri sociale privind problemele social-economice şi social-politice ale tranziţiei precum dezvoltarea sferei sociale şi managementul serviciilor sociale, interesele omului, nivelul de trai şi calitatea vieţii, perspectiva sociologică şi asistenţială a problemei genurilor, dimensiunea praxiologică a normelor sociale, integrarea şi cooperarea în spaţiul social, comportamentul delicvent şi contracararea criminalităţii (aspecte sociale) etc. Obiectivul strategic al cercetărilor constă în fundamentarea recomandărilor ştiinţifice cu privire la gestiunea reformelor în interesele omului: A.Timuş (*Interesele, binele omului – problema-cheie a reformelor. Sinteze sociologice,* 2006; *Perfecţionarea politicii sociale – imperativul timpului* (coautor P. Movileanu), 2001); S. Dmitrenco (*Человек на рынке труда: социальные проблемы занятости и безработицы,* 1999); V. Blajco (*Молодёжь Молдовы: особенности социализации в современном обществе,* 2003); T. Spataru (*Probleme ale dezvoltării durabile în societatea tranzitivă (studiu sociologic),* 2003); M. Bulgaru, D. Cheianu (*Dezvoltarea ştiinţei şi învăţămîntului sociologic în Republica Moldova,* 2005); T. Danii (*Republica Moldova în spaţiul tranziţiei şi costul social al reformelor,* 2004); V. Volovei, V. Mocanu, M. Ciocanu (*Sănătatea populaţiei Republicii Moldova: aspecte medico-sociale (realizări, opinii, perspective*, 2008) etc. A. Timuş este fondator al şcolii ştiinţifice în sociologie, edificată pe studiul problemelor sociale în dinamica lor şi concretizată prin pregătirea a peste 50 de doctori şi doctori habilitaţi, printre care T.Danii, L.Malcoci, V.Mocanu, V.Mîndru, Iu.Caraman ş.a.

Diferite aspecte din sociologie, dar şi din domeniul asistenţei sociale, sunt abordate de asemenea în publicaţiile lui Gh. Călcâi, V. Mîndru, L. Malcoci, T. Comendant, A. Mocanu, Iu.Caraman, N. Salii, S. Milicenco, M. Dilon, N. Ţurcanu, O. Gagauz ş.a.

Rezultatele investigaţiilor ştiinţifice în domeniile avizate sunt reflectate şi în numeroasele culegeri tematice, în articolele din anuare şi reviste recenzate (Analele Ştiinţifice ale USM, Seria ştiinţe socioumanistice; Revista de Filozofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice ş. a.).

Aşadar, gândirea filozofică şi socială din Republica Moldova s-a dezvoltat în contextul mişcării naţionale şi europene de idei, iar investigaţiile ştiinţifice contemporane au ca obiective punerea în valoare a moştenirii şi racordarea la teoriile şi paradigmele actuale. Rezultatele cercetărilor s-au concretizat prin fondarea şcolilor ştiinţifice, includerea în circuitul investigaţional internaţional şi dezvoltarea creatoare a ştiinţei în conformitate cu cele mai înalte exigenţe.

Bibliografie:

1. Academia de Ştiinţe a Moldovei: istorie şi contemporaneitate, 1946–2006. Chişinău: Ştiinţa, 2006.
2. Juc, Victor. Din istoria gîndirii politice româneşti (în Moldova). Chişinău: USM, 1997.
3. Ojovanu, Vitalie. Dimensiunile performanţei. Chişinău: UASM, 2007.
4. Profesorii Universităţii de Stat din Moldova. Dicţionar istorico-biografic. Chişinău: USM, 2001.
5. Universitatea de Stat din Moldova (1996 – 2006). Vol. II. Chişinău: CEP USM, 2006.

O PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA ANEVOIOASEI DESPĂRȚIRI DE STALIN (1956-1991)

Dr. ***Gheorghe COJOCARU***

A RETROSPECTIVE VIEW ON STALIN'S TOILSOME DEPARTURE (1956-1991)

On a retrospective insight into the period between 1965 and 1991 may be stated the fact that the old ruling power of PCM (Moldavian communist party) initiated, at the words of the Kremlin, a partial and controlled retribution of Stalin's personality cult, for keeping untouched and unmodified the Marxist-Leninist essence of the regime. Further, this process limited by destalinization was papered over, so that it had been continued with a new force in the years of perestroika of Mihail Gorbaciov, on the bar this time being PCUS itself and its remark from the soviet Moldova, PCM.

Gradually, after discovering the most tragic and dramatic pages of the historical past, the ruling authorities of the suzerain Republic of Moldova labeled the crimes against humanity of the Stalinist period, the society being more and more aware of the inhuman and condemned essence of the old communist regime, overall.

Până la formularea unei poziții oficiale de respingere a atrocităților totalitare comuniste, primii care au condamnat dictatura bolșevică de pe malurile Nistrului au fost cei care au trecut prin ororile războiului civil din Rusia lui Lenin, care au cunoscut epoca colectivizării staliniste şi foametea din anii 1932-1933 din Ucraina Sovietică, care au căzut sub ghilotina ”troicilor” NKVD în anii 1937-1938, care au luat calea exodului la 28 iunie 1940 sau au fost smulşi în plină noapte de la vatra strămoşească şi trimişi cu bou-vagonul în Siberia, care au pierit în cumpliții ani de foamete postbelică sau au fost din nou deportați dincolo de Ural în anii 1949-1951. Distanțarea ”oficială” de crimele şi atrocitățile comise sub fostul regim comunist din Moldova Sovietică s-a produs doar după ce liderul comunist Nikita Hruşciov, pentru a-şi consolida pozițiile în fruntea PCUS, şi-a rostit celebrul discurs cu privire la condamnarea cultului personalității lui Stalin, din 25 februarie 1956, la închiderea Congresului al XX-lea al PCUS. Această delimitare de crimele odioase ale epocii staliniste are deja propria sa istorie, de loc simplă, univocă sau ascendentă.

Drept punct de plecare în acest proces au servit deciziile istorice ale Congresului al XX-lea. Imediat după Congresul de la Moscova, la 7 martie 1956 la Chişinău a fost convocată o adunare a ”activului republican”, la care primul-secretar al Partidului Comunist al Moldovei, Zinovi T. Serdiuk, a prezentat raportul “Cu privire la bilanțul congresului al XX-lea al PCUS şi sarcinile organizației republicane de partid”. La adunare au fost invitați peste 900 conducători şi activişti de partid, membri ai Guvernului, ai Prezidiului Sovietului Suprem, responsabili din structurile sovietice şi administrative, şefi de întreprinderi şi de gospodării agricole, reprezentanți ai presei centrale[1].

După o amplă trecere în revistă a sarcinilor PCM în sfera social-economică şi a instruirii cadrelor de partid, Serdiuk a abordat chestiunea privind "Cultul personalității şi consecințele sale". El a reliefat aspectele esențiale ale raportului lui Hruşciov: ”Cultul lui Stalin, care s-a constituit treptat, s-a transformat la o etapă anume în sursa unui şir întreg de denaturări masive şi grele ale principiilor de partid, democrației de partid şi a legalității revoluționare”. Serdiuk a citat din ”testamentul” lui Lenin, din decembrie 1922, prin care se cerea înlocuirea lui Stalin din funcția de Secretar General, subliniind că trăsăturile negative ale lui Stalin au luat de-a lungul timpului forma unor abuzuri grave, prejudiciind mult autoritatea partidului. El sublinia că despotismul lui Stalin s-a manifestat în special după Congresul al XVII-lea din 1934. Dar, îl cita liderul comunist de la Chişinău pe Nichita Hruşciov, în lupta împotriva troțkiştilor, celor de dreapta, naționaliştilor burghezi Stalin ”a jucat un rol pozitiv”. În anii 1935-1938 s-a instituit ”practica represiunilor în masă”, Stalin fiind autorul termenului ”duşman al poporului”, o acuzație care nu lăsa nicio şansă celor vizați. Stalin era acuzat că a desconsiderat completamente ”metodele” de convingere şi educație ale lui Lenin, trecând direct ”de la pozițiile luptei ideologice la calea represiunilor în masă, la calea terorii”, acționând prin intermediul organelor represive şi încălcând ”adeseori” normele morale şi legile sovietice. O altă serie de acuzații aduse se refereau la faptul că Stalin a dispus arbitrar de puterea sa nelimitată, a comis ”nu puține fărădelegi”, a ignorat Comitetul Central: ”acționând în numele CC, nu cerea părerea membrilor CC şi nici a membrilor Biroului Politic”.

Lui Stalin i se imputa de asemenea că a încălcat normele vieții de partid, principiul ”leninist” al conducerii colective de partid. Astfel, între Congresul al XVIII-lea şi al XIX-lea s-au scurs 13 ani, perioadă în care nu s-au mai convocat, practic, plenarele CC. Serdiuk a reiterat datele statistice făcute publice de Hruşciov la Congresul al XX-lea privind arestarea şi executarea a 98 (70 la sută) din cei 139 de membri ai CC aleşi la Congresul al XVII-lea şi arestarea a 1108 din cei 1966 delegați la Congres. Represiunile în masă s-au intensificat la sfârşitul anului 1936, sub drapelul luptei împotriva troțkismului, deşi în acea fază troțkiştii nu mai reprezentau un ”pericol” pentru

puterea Sovietelor, fiind anihilați încă din 1927. Prin urmare, menționa Serdiuk, în condițiile victoriei socialismului nu mai erau justificate represiunile în masă. Stalin a comis ”abuzuri grosolane” în privința unor personalități marcante de partid, arestate în anii 1937-1938, decizând de unul singur excluderea acestora din partid şi violând modalitățile statutare de excludere a membrilor CC. Arestările în masă ale lucrătorilor organelor ”de partid, sovietice, administrative şi militare” au cauzat daune enorme statului sovietic şi cauzei construcției socialiste. Represiunile în masă, arăta Serdiuk, au influențat negativ starea politico-morală a partidului.

Concentrarea puterii nelimitate în mâinile lui Stalin s-a soldat cu consecințe dezastruoase în timpul războiului. Stalin era acuzat că nu a luat măsurile necesare pentru a exclude elementul unui atac ”prin surprindere”, că nu a decretat mobilizarea la timp a industriei de război şi remodernizarea armatei. Activitatea sa din timpul războiului era descrisă în culori caricaturale. Serdiuk îl cita pe Hruşciov, care declarase în fața delegaților la Congresul al XX-lea precum că Stalin planifica operațiunile militare pe globul din cabinetul său de la Kremlin. Nu Stalin a câştigat războiul, subliniase Hruşciov, ci partidul, Guvernul sovietic, armata sa eroică, conducătorii săi militari şi ostaşii săi neînfricați, poporul sovietic, în ansamblu, – au adus victoria pe câmpurile de luptă.

La Congres, informa audiența Serdiuk, Hruşciov s-a referit şi la alte acțiuni arbitrare ale lui Stalin, el fiind inițiatorul violării principiilor politicii naționale ”leniniste”. Primul Secretar al PCM a adus drept exemplu deportările în masă ale unor popoare ca ”karaceaevii, kalmucii, cecenii, inguşii, altele”. ”Stalin, îl cita Serdiuk pe liderul de la Kremlin, i-ar fi deportat şi pe ucraineni, dar ei s-au salvat de la aceasta numai pentru că sunt mulți şi nu i-a ajuns loc unde să-i deporteze pe toți”. (Agitație şi râsete în sală). ”Cum s-a putut, repeta retoric Serdiuk întrebarea formulată de Hruşciov la Congres, să se arunce responsabilitatea unor persoane sau grupuri aparte asupra unor popoare întregi, incluzând femei, copii, bătrâni, comunişti şi comsomolişti, şi să fie condamnați la represiuni în masă, lipsuri şi suferințe?”

Fidel liniei politice a lui Hruşciov, Serdiuk a reluat atacurile acestuia asupra lui Beria. El a afirmat că de trăsăturile negative de caracter ale lui Stalin, ca iritabilitatea, brutalitatea şi capriciile sale, amplificate în perioada postbelică, el suferind de mania persecuției, a profitat din plin ”provocatorul perfid şi duşmanul ticălos” Beria, care a fabricat o serie de dosare false precum cel ”leningrădean”, ”al mingrelilor” sau al ”medicilor” de la Kremlin, iar pe plan internațional – a urmărit ruperea relațiilor cu Iugoslavia.

Potrivit lui Hruşciov, cultul personalității lui Stalin a atins proporții monstruoase deoarece însuşi Stalin alimenta şi încuraja preamărirea propriei sale persoane, demonstrând o atitudine nerespectuoasă față de figura lui Lenin. Cultul personalității, conform liderului PCUS, a avut drept urmare ”introducerea unor metode vicioase în construcția de partid şi activitatea economică, a determinat încălcări grosolane ale democrației interne de partid şi a democrației sovietice, administrarea goală, diferite denaturări, dosirea neajunsurilor, lustruirea realității”. Lozinca zilei prevedea lupta împotriva tuturor acestor neajunsuri.

La întrebarea, pe care şi-o puteau pune unii: unde au fost membrii Biroului Politic în toată această perioadă, de ce nu s-au pronunțat la timp împotriva cultului personalității lui Stalin? – Hruşciov a dat la Congres un răspuns ambiguu, distingând două faze în activitatea lui Stalin: (1) în care acesta era considerat unul dintre cei mai redutabili marxişti din epoca de după dispariția lui Lenin, logica, forța şi voința căruia au exercitat o influență covârşitoare asupra partidului şi (2) în care, abuzând de puterea sa, Stalin a început să se răfuiască cu liderii indezirabili ai partidului şi de stat, ”să aplice împotriva oamenilor cinstiți sovietici metode teroriste”, încât orice încercare de protest era contracarată prin represiuni. În această atmosferă rolul Biroului Politic era insignifiant.

Concluzia Congresului al XX-lea era univocă: cultul personalității a cauzat prejudicii enorme. ”Dar, cel mai tragic în toate acestea, il cita Serdiuc din nou pe Hruşciov, este că procedând astfel Stalin era convins că acționează nu în detrimentul, ci în interesele partidului şi ale dictaturii proletariatului”. Iată în ce consta ”adevărata tragedie”!

La Congres, Hruşciov a făcut un apel la modestia ”leninistă” a bolşevicului, promițând să facă ordine în ceea ce priveşte acordarea numelor unor conducători de partid şi de stat încă în viață unor oraşe, fabrici şi uzine. Vor trebui însă să treacă ani lungi pentru ca aceasta să se întâmple abia după Congresul al XXII-lea, din 1961. ”Trebuie să demascăm odată şi pentru totdeauna cultul personalității, arăta Serdiuk cu referire la Hruşciov, să tragem concluziile respective atât în sfera teoretico-ideologică, cât şi în sfera activității practice”. Trei la număr erau sarcinile fixate de Hruşciov la Congres: (1) să fie condamnat şi dezrădăcinat de o manieră bolşevică cultul personalității, ”străin spiritului marxism-leninismului şi incompatibil cu principiile conducerii colective de partid şi normele vieții de partid”. Urma să fie reabilitată teoria marxist-leninistă despre popor ca şi ”creator al istoriei”, despre ”rolul decisiv al partidului în procesul luptei revoluționare pentru transformarea societății, pentru victoria comunismului”; (2) respectarea strictă, de jos până sus, în toate structurile de partid a principiului ”leninist” al conducerii

colective de partid, colectivității conducerii în ceea ce privește normele vieții de partid, critica și autocritica; (3) restabilirea principiilor ”leniniste ale democratismului socialist sovietic”, lupta cu persoanele care comiteau abuzuri în serviciu.

Abordarea în toată amplitudinea la Congresul al XX-lea a chestiunii principiale privind combaterea ”cultului personalității” și lichidarea ”consecințelor lui grave” vorbea, în opinia lui Serdiuk, despre ”marea forță morală și politică a partidului nostru”. Soluționarea acestor chestiuni avea o importanță majoră ”atât pentru prezentul, cât și pentru viitorul partidului nostru”[2].

Din cei 13 vorbitori la adunarea ”activului republican”, doar 2-3 au abordat chestiunea cultului personalității lui Stalin, între care – I. S. Codița, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, pe scurt într-un singur alineat[3], și C. U. Cernenko, șeful Secției propagandă și agitație a CC al PCM, puțin mai pe larg. Ca unul din principalii responsabili ai ”frontului ideologic”, Cernenko a menționat că la mitingurile și adunările din RSSM consacrate discutării materialelor Congresului al XX-lea au participat peste 1,9 mln de oameni, dintre care 17 mii au luat cuvântul, fapt care era interpretat drept o aprobare unanimă a hotărârilor Congresului. El a reluat teza despre necesitatea condamnării cultului personalității, promovării în munca ideologică a preceptelor fundamentale ale marxism-leninismului despre popor ca fiind creator adevărat al istoriei, al tuturor bunurilor materiale și spirituale și despre rolul hotărâtor al partidului marxist în lupta revoluționară de transformare a societății. Toate indicațiile Secretarului General în sfera combaterii cultului personalității urmau să-și găsească reflectare în munca de agitație și propagandă. Este demn de reținut că și Codița, și Cernenko au vorbit mai mult la general despre ”cultul personalității”, fără a lega această sintagmă direct de numele lui Stalin. Singurul lucru pe care și l-a permis Cernenko a fost o referință critică la caracterul învechit al ”Istoriei PC(b) din toată Uniunea. Curs scurt”, editat în 1938, arătând că aceasta nu reflecta și epoca ulterioară[4].

Dintre vorbitori, doar secretarul II al comitetului raional de partid Ciadâr-Lunga, A. N. Ivanov, a abordat chestiunea consecințelor cultului personalității și pentru RSSM. Având impresia că deciziile Congresului al XX-lea îi ofereau dreptul la inițiativă proprie, el a declarat: ”Această chestiune astăzi aproape că nu poate fi percepută de conștiința noastră. Și eu vreau să spun că noi simțeam o rumoare printre oamenii sovietici că nu se făcea așa cum trebuie, dar despre aceasta aproape că nu se putea vorbi. Dar, dacă e, tovarăși, să luăm republica noastră, eu îmi exprim părerea, înainte despre aceasta poate n-aș fi spus, dar acum vreau să spun. În 1949 am deportat chiaburimea din Moldova, câți mijlocași atunci au nimerit în numărul celor deportați! Mi se pare că aici a fost comisă o greșeală de către noi, lucrătorii din raioane, Biroul CC al partidului că această chestiune a fost încredințată Ministerului Securității de Stat, iar organizațiile de partid aproape că nu au luat parte la aceasta. Noi doar trăim în condițiile puterii Sovietice, într-o republică mică în care chiaburul nu este atât de puternic, în timp ce în China, vedeți cum se rezolvă această chestiune în toată țara, nu așa cum am rezolvat-o noi în Moldova (zgomot în sală). Mi se pare că trebuia să abordăm mai serios această chestiune, însă la noi un număr de țărani mijlocași au fost deportați, iar acum reabilitați”[5].

Din cele 10 întrebări adresate în scris raportorului, 5 se refereau la chestiunea privind cultul personalității lui Stalin. Participanții la adunare au întrebat care erau indicațiile CC referitoare la operele lui Stalin, care dintre acestea rămâneau actuale în continuare, cum să procedeze cu monumentele și portretele lui Stalin, să păstreze sau nu numele acestuia date întreprinderilor și gospodăriilor agricole, s-a discutat la Congres despre strămutarea corpului lui Stalin, aflat alături de cel al lui Lenin, în mauzoleul din Piața Roșie de la Moscova. Dacă membrii PCUS s-au edificat asupra rolului lui Stalin, întreba Osadciuk din or. Bălți, cum să le explice aceasta unor oameni simpli, colhoznici, participanți la război, care au mers la luptă cu numele lui Stalin? Trebuie oare să se vorbească acum despre greșelile lui Stalin, nu se va răsfrânge aceasta asupra situației interne și externe a URSS, ”nu vor profita oare de aceasta capitaliștii”? Rămâne Stalin în continuare un discipol al lui Lenin? Cum să se predea istoria în școală, știindu-se că manualele conțin o serie de citate din opera lui Stalin? Cum să se interpreteze acum lichidarea chiaburimii ca și clasă? Au fost juste măsurile de deportare în masă a unui număr mare de oameni?[6]

Răspunzând la aceste întrebări, Zinovi T. Serdiuk a arătat că CC s-a pronunțat ferm împotriva cultului personalității pentru a nu se admite repetarea ”greșelilor din trecut”. El a invocat spusele lui Hrușciov, potrivit cărora Stalin a fost excesiv glorificat, deși ”a avut indubitabil în trecut merite mari în fața partidului, clasei muncitoare și a mișcării muncitore și internaționale”, însă ulterior ”a deviat de la normele leniniste ale construcției de partid și de stat, iar practica de conducere, instituită în ultimii ani de viață a lui Stalin, devenise o frână serioasă în calea dezvoltării societății sovietice”. Serdiuk a reiterat că sarcina primordială a momentului consta în dezrădăcinarea cultului personalității, străin ideologiei și practicii marxism-leninismului, și lupta intransigentă împotriva oricăror încercări de a-l renaște sub o formă sau alta. CC urma să desfășoare o activitate amplă privind corectarea tuturor concepțiilor eronate, legate de cultul personalității,

din sfera istoriei, filozofiei, economiei, altor ştiinţe, literaturii, artelor, fără grabă şi oscilări bruşte. CC trebuia să discute şi chestiunea portretelor lui Stalin, denumirilor întreprinderilor şi să propună soluţii, fără a se admite greşeli şi excese. Concluzia sa finală era că ”activul republican” a aprobat unanim şi s-a angajat să traducă în fapt hotărârile istorice ale Congresului al XX-lea al PCUS[7].

Critica îngustă a lui Hruşciov a cultului personalităţii lui Stalin, fără a atinge esenţa regimului stalinist, având scopul de a reabilita ideile originare, ”leniniste”, ale socialismului şi comunismului, păstrarea intactă a dogmelor ideologice fundamentale pe care s-a întemeiat puterea Sovietelor, nu au avut cum să favorizeze o reformă a sistemului sovietic. Cedând în faţa forţelor conservatoare, Hruşciov, care purta o responsabilitate personală pentru crimele din perioada stalinistă, nu a rupt-o definitiv cu stalinismul. Noua conducere de la Kremlin realiza că demascarea deplină a stalinismului risca să conducă la delegitimarea regimului comunist. Iată de ce în Hotărârea CC al PCUS din 30 iunie 1956 ”Cu privire la depăşirea cultului personalităţii lui Stalin şi a consecinţelor sale” nu se spune nimic despre participarea personală a lui Stalin la organizarea represiunilor în masă, caracterizate doar ca ”unele limitări ale democraţiei interne de partid şi sovietice”. Cu toate acestea, în pofida jumătăţilor sale de măsură, Congresul al XX-lea a dat un impuls puternic proceselor de liberalizare internă şi externă în mediul aşa-numitelor ”democraţii populare”. Un indiciu al acestor prefaceri a devenit eliberarea deţinuţilor politici din lagărele de concentrare. Dacă între 1953-1956 au fost reabilitaţi circa 7,6 mii de oameni, numai din martie 1956 şi până în 1957 au fost reabilitaţi mai mult de 500 mii de oameni[8].

Ulterior, la 19 mai 1958, Preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, Kliment Voroşilov, a semnat Decretul ”Cu privire la anularea interdicţiilor pentru unele categorii de strămutaţi”, prin care erau puşi în libertate: (p.1. a) foştii colaboratori ai ilegalităţii naţionaliste şi membrii familiilor lor; (p.1. b) foştii chiaburi şi membrii familiilor lor; (p.1. c) membrii familiilor foştilor moşieri, fabricanţi, negustori, liderilor şi membrilor partidelor politice burgheze şi organizaţiilor antisovietice, conducătorilor fostelor guverne burgheze. A urmat Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, din 7 ianuarie 1960, ”Cu privire la anularea interdicţiilor pentru unele categorii de strămutaţi”, semnat de acelaşi Kliment Voroşilov, prin care erau puşi în libertate (p.1. a) ”membrii familiilor conducătorilor şi participanţilor la ilegalitatea naţionalistă şi în bandele armate naţionaliste, deportate din regiunile de Vest ale Ucrainei, Ltuaniei, Letoniei şi Estoniei; (p.1.b) foştii moşieri, fabricanţi, negustori, membrii guvernelor şi ai partidelor politice burgheze, deportaţi din regiunile de Vest ale Ucrainei, din republicile unionale Moldovenească, Lituaniană, Letonă şi Estonă. În ambele Decrete se preciza că anularea interdicţiilor pentru deportaţi nu atrăgea după sine restituirea bunurilor confiscate în momentul deportării. Reîntoarcerea celor vizaţi în cele două Decrete la locul lor de baştină putea fi permisă doar prin decizia Consiliilor Executive Regionale de deputaţi ai oamenilor muncii sau a Consiliului de Miniştri al republicii, din teritoriul căreia s-a efectuat deportarea[9].

După Congresul al XX-lea, la 1 martie 1956 şi Consiliul de Miniştri al RSSM a emis o Hotărâre prin care a abilitat Ministerul Afacerilor Interne al RSSM să respingă, în cazul unui motiv justificat privind deportarea, cererile deportaţilor de a li se permite reîntoarcerea la locurile de trai de unde au fost deportaţi. Prin aceasta, Guvernul şi-a declinat, practic, responsabilitatea pentru repunerea în drepturi a cetăţenilor deportaţi în conformitate cu Hotărârea sa secretă Nr. 509 din 28 iunie 1949 ”Cu privire la deportarea din RSS Moldovenească a familiilor chiaburilor, foştilor moşieri şi a marilor comercianţi”. La 16 octombrie 1957, Consiliul de Miniştri a adoptat Hotărârea ”Cu privire la anularea parţială a Hotărârii Consiliului de Miniştri Nr. 509 din 28 iunie 1949”, cu referire la 356 de familii care nu au fost deportate din diverse motive din RSSM şi cărora li s-a restituit averea, ca şi reabilitate. La 13 iunie 1958, după apariţia Decretului din 19 mai 1958 al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, Consiliul de Miniştri al RSSM a declarat că averea celor deportaţi în anii 1941-1951 rămânea confiscată şi nu putea fi restituită, cu excepţia averii celor care au fost reabilitaţi intregral. Această situaţie s-a păstrat până în anii perestroikăi lui Mihail Gorbaciov.

În epoca perestroikăi şi a glasnostului, chestiunea ororilor staliniste a revenit cu o nouă forţă în atenţia opiniei publice. Această chestiune s-a aflat de la bun început în vizorul Mişcării Democratice pentru Susţinerea Restructurării din RSSM, formate la 3 iunie 1988. În proiectul de Program al Mişcării Democratice se stipulau următoarele:

”(III). 6. Mişcarea Democratică cere anularea tuturor hotărârilor cu privire la deportările în masă din perioada stalinistă. Deportaţilor să li se restituie pagubele materiale. Mişcarea cere să se pună capăt atitudinii de discriminare faţă de rudele şi urmaşii celor reprimaţi. Mişcarea Democratică cere ca represiunile staliniste să fie declarate drept crime împotriva umanităţii, care nu au termen de prescripţie. Trebuie stabilite şi date publicităţii numele organizatorilor şi executanţilor acestor fărădelegi monstruoase.

7. Mişcarea Democratică pledează pentru alcătuirea unei Cărţi a Memoriei care să conţină

numele martirilor neamului, victimelor războiului, jertfelor stalinismului şi ale foametei din 1946-1947, precum şi mărturii, relatări, amintiri despre ei, pentru înveşnicirea memoriei lor pe teritoriul RSSM şi în alte regiuni ale ţării.

8. Mişcarea Democratică cere restabilirea bunului nume al tuturor celor care au avut de suferit în perioada brejnevismului şi bodiulismului, precum şi în epoca restructurării pentru concepţiile şi poziţia lor civică. Să fie anulate sentinţele celor condamnaţi din motive politice şi religioase”[10].

Pentru prima dată în istoria Moldovei sovietice, în ziua de 6 iulie 1988, Mişcarea Democratică a organizat un miting în memoria celor deportaţi la 6 iulie 1949, la care s-a cerut: (1) ziua de 6 iulie să fie declarată Zi a memoriei victimelor stalinismului; (2) să fie înălţate monumente în memoria victimelor stalinismului, la Chişinău – în regiunea Gării feroviare, şi în alte localităţi; (3) ”să fie publicate listele celor care au suferit în urma măcelului stalinist, precum şi ale executorilor acestor crime”; (4) să fie aduse despăgubiri familiilor supuse represiunilor; (5) să fie alcătuită o Carte a Memoriei care să cuprindă documente şi mărturii referitoare la acea perioadă.

Toate aceste revendicări se regăsesc integral în Programul Frontului Popular din Moldova, din 20 mai 1989. (Ibidem, Programul Frontului Popular din Moldova, p. 64.) Mai mult decât atât, Congresul constitutiv al FPM a votat Rezoluţia Nr. 14 ”Cu privire la crimele stalinismului şi la reabilitarea generală a victimelor terorii staliniste”, în care se arăta: ”Congresul FPM consideră că politica terorii staliniste a însemnat un real genocid naţional şi o crimă împotriva umanităţii. FPM propune să fie completat Codul Penal al RSSM cu un articol care ar conţine definiţia genocidului formulată în Convenţia ONU din 9 decembrie 1948, semnată de URSS la 3 mai 1954.

FPM cere respectarea Convenţiei ONU din 26 noiembrie 1986 cu privire la neaplicarea termenului de prescripţie criminalilor de război, organizatorilor represiunilor şi genocidului.

Obştimea este în drept să hotărască iertarea sau condamnarea criminalilor pentru fărădelegile săvârşite. Însă, indiferent de decizia judecăţii, sentinţa trebuie să fie dată publicităţii.

Reabilitarea victimelor trebuie să poarte un caracter general. Reabilitarea parţială ar putea fi înţeleasă şi ca o încercare de a justifica ororile represiunilor staliniste.

Congresul cere publicarea documentelor din arhivele RSSM şi a tuturor materialelor referitoare la aceste crime. Organizatorii şi executorii acestor crime trebuie să fie nominalizaţi şi calificaţi drept criminali de stat şi deferiţi justiţiei”[11].

În cadrul mitingului FPM din Chişinău, din 6 iulie 1989, s-a arătat că represiunile politice din fosta RASSM din anii 1930-1940, foametea ”organizată” din anii 1946-1947, deportările ”în masă” din anul 1949 s-au soldat ”cu sute de mii de vieţi omeneşti”, ”a fost nimicită intelectualitatea şi preoţimea, a fost distrusă ţărănimea, poporul întreg a fost supus unei traume din care nu şi-a revenit nici azi”[12].

La 24 iunie 1988, în conformitate cu decizia Consiliului de Miniştri al RSSM, a fost formată o Comisie de Stat pentru a examina petiţiile foştilor deportaţi. După examinarea materialelor privind deportarea din 6 iulie 1949, Comisia a propus Guvernului să anuleze Hotărârea sa Nr. 506 din 28 iunie 1949. Consiliul de Miniştri al RSSM a anulat Hotărârea ”Cu privire la deportarea din RSS Moldovenească a familiilor chiaburilor, foştilor moşieri şi a marilor comercianţi” la 10 aprilie 1989. Toţi cei vizaţi prin această Hotărâre au fost reabilitaţi, punându-se problema restituirii bunurilor şi averii lor confiscate. La 24 mai 1989, Consiliul de Miniştri al RSSM a adoptat Hotărârea ”Cu privire la restituirea averii şi recompensarea daunelor pricinuite cetăţenilor, deportaţi nejustificat în 1949”.

Glasnostul a scos la suprafaţă multe din ororile şi crimele comise de regimul totalitar stalinist, acest subiect revenind tot mai presant pe agenda publică şi reclamând conducerii PCM o luare explicită de poziţie.

La 1 martie 1990, Petru Lucinschi, Prim-Secretar al CC al PCM, a prezentat în faţa plenarei a XVIII-ea a CC al PCM raportul Biroului CC al PCM ”Aspecte politice ale restructurării în republică şi activitatea Partidului Comunist al Moldovei în condiţiile noi”. Lucinschi recunoştea de la tribuna plenarei că ”atât soarta republicii, cât şi a Partidului Comunist al Moldovei au fost, într-adevăr, dramatice. Ele au cunoscut tot greul politicii represive staliniste, suspiciunii şi neîncrederii faţă de oameni. Formarea şi statornicirea republicii aveau loc într-o atmosferă de frică, de tot felul de constrângeri. Situaţia a fost agravată de deportările în masă ale populaţiei. Astfel, dincolo de hotarele Moldovei în anul 1941 au fost deportaţi peste 5 mii de oameni, în anul 1949 – mai bine de 35 de mii, în anul 1951 – peste 2,6 mii de oameni. Iar în total, în anii 30-40-50, au fost supuşi represiunilor, deportaţi şi condamnaţi aproape 75 de mii de locuitori ai republicii. Caracterul ilegal al acestor acte este evident astăzi, când partidul, condamnând crimele săvârşite faţă de popoare în perioada cultului personalităţii lui Stalin, desfăşoară în ţară procesul de reabilitare a celor care au avut de suferit fără vină. O activitate similară se desfăşoară şi la noi, însă ritmurile ei trebuie accelerate”[13]. Liderul PCM s-a referit nu numai la perioada stalinistă, dar şi la cea de după Stalin: ”Multe dintre problemele actuale se explică prin deformările admise nu numai în această perioadă, dar şi în perioadele următoare. În anii când în fruntea

Partidului Comunist al Moldovei se afla L.I.Brejnev, iar apoi şi Z.T.Serdiuk, erau admise anticiparea evenimentelor pe tărâmul dezvoltării economiei. Intervenţiile necompetente în relaţiile interetnice – această sferă subtilă a existenţei sociale, manifestau în deplină măsură anume acel stil de conducere pe care îl numim administrativ de comandă”. Lucinschi a insistat în special asupra perioadei de aproape 20 de ani de conducere a lui I.I.Bodiul: ”Ar fi neobiectiv, dacă vom susţine că în aceşti ani republica nu s-a dezvoltat. Dimpotrivă. S-a făcut mult. Oamenii muncii din Moldova prin munca lor plină de abnegaţie sporeau avuţia ei, s-a schimbat aspectul oraşelor şi satelor, creştea intelectualitatea noastră. Toate acestea sunt un rezultat al marii munci depuse de popor şi de cadrele care lucrau atunci. Dar apare întrebarea, de ce oamenii, deşi de atunci au trecut deja mulţi ani, continuă să aibă o atitudine negativă, extrem de critică faţă de acea perioadă? Toate acestea se explică printr-un şir de cauze: stilul defectuos, voluntarist de conducere, ignorarea intereselor naţionale ale poporului moldovenesc, denaturările din politica de cadre, lipsa de modestie personală, ambiţiile, liderismul primului secretar al CC de atunci, protejat de conducerea supremă a ţării. Consecinţele acestei practici noi le simţim în mod acut şi astăzi”.

Este demn de remarcat că apelativul ”crime”, formulat de liderul PCM în discursul său la plenară cu referire la epoca stalinistă, nu se regăseşte şi în Hotărârea plenarei CC pe marginea raportului Primului Secretar. În Hotărârea respectivă se menţionează că ”în paralel cu transformările socialiste pozitive, Moldova, la fel ca şi toate republicile unionale, a cunoscut în deplină măsură presiunile sistemului de administrare prin directive, denaturărilor din politica naţională, care s-au răsfrânt asupra destinelor poporului, asupra dezvoltării politice, economice, naţionale şi spirituale. Dar, rămâne indiscutabil faptul că perioada socialistă i-a dat Moldovei posibilitatea să-şi renască propria statalitate, să creeze o economie modernă, ceea ce constituie o bază solidă pentru obţinerea pe viitor a adevăratei suveranităţi în cadrul federaţiei înnoite a Uniunii RSS.

Totodată, încercările serioase prin care a trecut poporul Moldovei – represiunile, foametea, deportările în masă din anii 30-40-50 – au lăsat în memoria generaţiilor urme ale încălcării principiilor socialiste. Monopolismul departamentelor centrale şi voluntarismul conducerii locale din perioadele ulterioare ale dezvoltării republicii au generat devieri serioase în economie şi sfera spirituală, în politica de cadre, au dat naştere valului migraţionist şi, în cele din urmă, au agravat problemele sociale şi naţionale. Pericolul degradării ameninţă cultura şi limba naţională, originalitatea modului de viaţă al grupurilor naţionale care populează republica. În activitatea Partidului Comunist al Moldovei au fost comise abateri şi greşeli politice care au adus prejudicii atât dezvoltării poporului moldovenesc, cât şi autorităţii partidului”[14].

”Încălcări ale principiilor socialiste”, ”abateri” şi ”greşeli politice” – acestea erau aprecierile pe care le dădea PCM trecutului său în condiţiile în care regimurile comuniste din fostele ţări socialiste se prăbuşiseră unul după altul, iar mulţimile ieşite în stradă cereau condamnarea univocă a crimelor comise împotriva umanităţii.

La 23 iunie 1990, Sovietul Suprem al RSS Moldova a adoptat Declaraţia cu privire la Suveranitatea RSS Moldova şi tot atunci, cu scopul de a întregi sub toate aspectele semnificaţia profundă şi amplă a Declaraţiei de Suveranitate şi Avizul Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova ”Pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune şi a Protocolului adiţional secret din 23 august 1939, precum şi a consecinţelor lor pentru Basarabia şi Bucovina de Nord”. În textul Avizului se menţiona: ”La 28 iunie 1940 URSS a ocupat prin forţă armată Basarabia şi Bucovina de Nord, contrar voinţei populaţiei acestor ţinuturi.

Proclamarea în mod nelegitim, la 2 august 1940, a RSS Moldoveneşti a fost un act de dezmembrare a Basarabiei şi Bucovinei. Trecerea arbitrară sub jurisdicţia RSS Ucrainene a Bucovinei de Nord şi a judeţelor Hotin, Ismail şi Cetatea Albă contravenea adevărului istoric şi realităţilor etnice existente în acea vreme.

Odată cu instaurarea în Basarabia şi Bucovina de Nord a regimului sovietic stalinist, în aceste ţinuturi au fost comise crime împotriva umanităţii: omoruri în masă, deportări, foamete organizată”[15].

Acesta este primul document oficial în care instituţia legislativă a Moldovei suverane formulează un punct de vedere tranşant asupra crimelor staliniste, calificându-le drept crime împotriva umanităţii.

La 13 august 1990, preşedintele URSS, Mihail Gorbaciov, a emis Decretul ”Cu privire la restabilirea în drepturi a tuturor victimelor represiunilor politice din anii 20-50”, prin care erau condamnate ”fărădelegile” comise de Stalin şi anturajul său. În Decret se constata că restabilirea dreptăţii, iniţiate de Congresul al XX-lea, s-a desfăşurat inconsecvent şi, practic, s-a stopat în a doua jumătate a anilor '60. Gorbaciov a decretat (p.1) recunoaşterea drept ilegală, în contradicţie cu Drepturile Fundamentale ale Omului, a represiunilor în masă orientate împotriva ţăranilor din perioada colectivizării, după cum şi împotriva altor cetăţeni din motive politice, sociale, naţionale, religioase sau din alte motive în anii 20-50, şi restabilirea deplină în drepturi a acestor cetăţeni, cu excepţia celor condamnaţi legal pentru comiterea unor crime ”împotriva Patriei şi oamenilor sovietici în timpul Marelui război pentru apărarea Patriei” (p.2)[16].

Asupra ororilor comise de regimul sovietic instalat în Basarabia după 28 iunie 1940 s-a pronunţat şi Conferinţa internaţională ”Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele sale pentru Basarabia”, convocată la 28 iunie 1991 la Chişinău.

Aproape la un an de la Decretul lui Gorbaciov,

ultimul Secretar General al PCUS, în iulie 1991, conducerea PCM a dat publicității ”Principiile de bază ale Programului Partidului Comunist al Moldovei”, în care se menționa: ”... apreciind în mod realist trecutul, Partidul Comunist al Moldovei este departe de a idealiza calea străbătută de el. Practic, principiile socialismului s-au dovedit a fi deformate. Transformările înfăptuite în stil stalinist demonstrează cu certitudine şi caracterul inacceptabil pentru socialism al formelor şi metodelor antiumane de rezolvare a problemelor puse în fața republicii.

PCM nu trece sub tăcere crudul adevăr despre evenimentele tragice şi marile nenorociri pe care le-au suportat populația republicii şi organizația ei de partid din cauza denaturărilor grave ale teoriei şi practicii socialismului. În documentele adoptate la Congresul al XVII-lea al PCM, la conferința republicană de partid, la Biroul CC al PCM sunt condamnate crimele stalinismului, la fel şi orice abuzuri, centralizarea excesivă a conducerii, birocratizarea tuturor sferelor vieții sociale care şi-au găsit răspândire nu numai în perioada stagnării, dar şi în primii ani de restructurare. În ele se dă o apreciere politică principială represiunilor din anii 30-40 şi de la începutul anilor '50, cauzelor foametei din anii 1946-1947, colectivizării forțate, deportărilor în masă din republică a oamenilor care nu aveau nicio vină, încălcărilor grave ale drepturilor elementare ale omului, precum şi deformărilor admise la înfăptuirea politicii naționale. Li s-a spus pe nume liderilor de partid şi altor conducători care au promovat cu râvnă politica stalinist-brejnevistă”.

PCM nu-şi declina responsabilitatea ”pentru participarea la instaurarea în republică a regimului autoritar şi pentru consecințele lui”, dar atenționa că ”principala vină pentru greşelile şi crimele comise o poartă, în primul rând, fosta conducere a PCM şi a PCUS, liderii lui din acea perioadă”[17].

PCM nu va mai reuşi să-şi adopte această declarație de intenții programatice, deoarece după puciul din August 1991 a fost interzis, dar, totuşi, înainte de a trece în istorie, a făcut un gest de recunoaştere publică a responsabilității sale pentru ”crimele staliniste”. Un gest mult întârziat care, aparținând unui partid compromis, a rămas, practic, neobservat şi fără impact societal.

La o privire retrospectivă asupra perioadei cuprinse între anii 1956 şi 1991, se poate constata că fosta conducere a PCM a inițiat, la indicațiile Kremlinului, o condamnare parțială şi controlată a cultului personalității lui Stalin, pentru a păstra intactă şi nealterată esența ”marxist-leninistă” a regimului. Ulterior, acest proces limitat de destalinizare a fost muşamalizat, pentru ca în anii de perestroika a lui Mihail Gorbaciov să fie reluat cu o nouă forță, pe banca acuzaților pomenindu-se de această dată însuşi fostul PCUS şi replica sa din Moldova sovietică, PCM. Treptat, odată cu descoperirea celor mai dramatice şi tragice pagini din trecutul istoric, autoritățile de vârf ale Republicii Moldova suverane au calificat crimele din epoca stalinistă drept crime împotriva umanității, societatea conştientizând tot mai mult esența inumană şi condamnabilă a fostului regim comunist, în ansamblu.

Note:

1. AOSPRM, f. 51, inv. 15 , d. 34, f. 291-324; au participat aproximativ 80% din cei invitați.
2. Ibidem, f. 75-101.
3. Ibidem, f. 141.
4. Ibidem, f. 184, 193-194.
5. Ibidem, f. 214-215.
6. Ibidem, 375-376.
7. Ibidem, f. 244-246.
8. Istoria Rossii s drevneişih vremen do naşih dnei pod redacției doctora istoriceskih nauk, professora, akademika A. N. Saharova, Moscva, ”Prospekt”, 2008, str. 692-693.
9. Sovetskaia Moldavia, din 22 august 1990.
10. Partidul Popular Creştin Democrat. Documente şi materiale. Vol. 1, 1988-1994, Chişinău, 2008, p.37-38.
11. Ibidem, p. 80.
12. Ibidem, p.96.
13. Moldova Socialistă, din 3 martie 1990.
14. Ibidem, din 5 martie 1990.
15. Ibidem, din 28 iunie 1990.
16. Sovetskaia Moldavia, din 15 august 1990.
17. Cuvântul, din 10 iulie 1991.

Moissey Kogan. Frauentorso. 1927, bronz, h. 35,5 cm. Museum Ludwig, Cologne

CRUCEA COMEMORATIVĂ A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Dr. **Silviu ANDRIEŞ-TABAC**

THE COMMEMORATIVE CROSS OF THE WORLD WAR TWO

The 5 March 2010, the Parliament of Republic of Moldova instituted the Commemorative Cross of the World War Two (1939-1945). This medal will be conferred to all the participants (military and civilians) of the World War Two, as of Red Army as of Romanian one. The concept of Commemorative Cross was preliminary also approved by the National Commission for Heraldry.

The new medal imitates the form of the Romanian Medal "Commemorative Cross of the 1916-1919 War" (a "Byzantine" cross with the limbs ended in rhombs), but its color is grey. In the cross centre there was a round medallion with the composition of central shield of the Republic of Moldova's coat of arms. The reverse has the date "1939/ 1945" written on. The ribbon is in seven black and white stripes, as a symbol of occidental and traditional mourning.

La 5 martie 2010, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea privind instituirea medaliei jubiliare *Crucea Comemorativă. Războiul al Doilea Mondial*, care a fost promulgată de Preşedintele interimar al Republicii Mihai Ghimpu la 16 martie (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 37-38, 19 martie, p. 7-8, art. 87 şi 88). Apariţia în sistemul naţional de decoraţii a acestui nou însemn faleristic a fost prilejuită de comemorarea aniversării a 65-a de la sfârşitul celei de-a doua conflagraţii mondiale în anul curent, iar iniţiativa creării lui s-a datorat Preşedintelui interimar al ţării. Crucea face pionieratul atât în tipologia distincţiilor noastre naţionale, care nu cunoscuse anterior decât forme de ordin de piept fără baretă şi de medalie rotundă suspendată de baretă, cât şi în manifestarea suveranităţii Republicii Moldova în decorarea veteranilor şi participanţilor războiului din 1939-1945, căci va însoţi pentru prima dată medalia jubiliară tradiţională a Comunităţii Statelor Independente. Dar noutatea cea mare, care a suscitat interesul general, a fost faptul că aceeaşi medalie se va înmâna şi veteranilor Armatei Roşii, şi celor ai Armatei Române, simbolizând împăcarea istorică şi renunţarea la etichetările stradale ofensatoare de „ocupanţi" şi „fascişti".

Concepţia medaliei comemorative a fost discutată în două şedinţe ale Comisiei Naţionale de Heraldică. La şedinţa din 26 ianuarie 2010 s-a decis doar ca viitoarea distincţie să aibă forma unei cruci cu panglică şi să nu includă milesime, membrii C.N.H. urmând să înainteze propuneri concrete. Concepţia în sine a fost dezbătută şi aprobată în şedinţa din 13 februarie 2010, prezidată

Crucea Comemorativă a celui de-al Doilea Război Mondial (avers şi revers)

de preşedintele C.N.H. dr. hab. în studiul artelor Mariana Şlapac. Viziunile expuse de doctorii în istorie Vladimir Mischevca, Ana Boldureanu, Varvara Buzilă şi alţi participanţi au fost rezumate de subsemnatul, care a propus o soluţie finală de întruchipare faleristică personalizată a acestor viziuni. Antrenat în calitate de desenator, pictorul Iurie Caminschi, ale cărui propuneri prezentate în şedinţa din acea zi nu fuseseră acceptate, a realizat o schiţă a medaliei în conformitate cu decizia comisiei. Această schiţă, cu doar două modificări principiale (excluderea ramurii de măslin de pe bareta distincţiei decisă în aparatul Preşedintelui ţării şi introducerea milesimelor „1939-1945" pe reversul însemnului decisă de Parlament) şi cu armonizarea dimensiunilor şi proporţiilor a şi fost adoptată de forul legislativ al ţării la 5 martie.

Calea afirmării Crucii Comemorative nu a fost una uşoară. Anumite forţe politice, în special revanşarde şi românofobe, au atacat ideea decorării comune a veteranilor moldoveni din ambele armate beligerante în cea de-a doua conflagraţie mondială, folosind procedee de atac dezgustătoare specifice campaniilor propagandistice din epoca totalitară şi furnizând informaţii false în mass-media pentru a denigra însemnul faleristic. Sarcina acestora a fost uşurată de sabotori neidentificaţi încă din aparatul tehnic al Legislativului, care în locul imaginii reale a proiectului medaliei au difuzat în Parlament şi în toate mijloacele de informare în masă o imagine eronată, deformată coloristic şi în ceea ce priveşte proporţiile. Această imagine denaturată trezea în mod firesc nemulţumirea şi nedumerirea oamenilor, încât preşedintele C.N.H. a fost nevoit să remită în ziua de 9 martie 2010 un comunicat de presă cu imaginea bună a proiectului distincţiei, iar apoi să acorde interviuri companiilor de televiziune şi radiodifuziune în care să explice realitatea obiectivă.

Din punct de vedere tehnic, însemnul medaliei, confecţionat din tombac patinat de culoare cenuşie,

reprezintă o cruce cu brațele egale având extremitățile terminate în romburi cu laturile ușor convexe, înscrisă într-un cerc imaginar cu diametrul de 35 mm. Crucea are în centru un medalion rotund, cuprinzând compoziția scutului central din Stema de Stat a Republicii Moldova (tăiat, roșu și albastru, cu un cap de bour broșând, însoțit între coarne de o stea cu opt raze, jos la dextra de o roză heraldică, iar jos la senestra de o semilună conturnată, totul de aur). Pe reversul însemnului, în centru, într-un cerc conturat, sunt incizate milesimele „1939/ 1945". Însemnul se fixează cu un inel de o baretă metalică, de formă dreptunghiulară și cu colțurile de jos tăiate, îmbrăcată cu o panglică de moar cu lățimea de 30 mm, dungată vertical alb și negru de șapte piese egale ca lățime. Înălțimea totală a distincției este de 90 mm. Distincția are pe revers un sistem de prindere de haină și se poartă în partea stângă a pieptului.

Crucea Comemorativă a celui de-al Doilea Război Mondial, instituită în Republica Moldova în 2010, a fost concepută ca să evite formele deja utilizate în faleristica națională departamentală (crucea de Malta, crucea Rupert etc.), dar și confundarea formală cu medalia *Crucea Comemorativă a celui de-al Doilea Război Mondial, 1941-1945*, instituită de România în 1994[1], care are forma solemnă a unei cruci de Malta iar panglica dungată de 11 dungi negre și albastru-deschis, sau cu arhicunoscuta cruce militară rusească Sf. Gheorghe[2], având forma unei cruci labate (croix pattée) și panglica dungată de 5 dungi negre și galbene (portocalii). Distincția comemorativă moldovenească se înscrie conceptual în tradiția crucilor comemorative ale aliaților din Primul Război Mondial și imită concret Medalia *Crucea Comemorativă a războiului 1916-1918*, instituită în Regatul României prin Decretul regal nr. 1744 din 8 iulie 1918, forma căreia era atunci definită drept „cruce bizantină"[3]. Aceasta, având forma unei cruci cu brațele egale și extremitățile romboidale cu laturile ușor convexe, iar bareta dungată în șapte dungi albastre și verzi, a fost conferită și veteranilor basarabeni.

În privința culorii însemnului crucii, C.N.H. a avut două soluții – oțel patinat sau bronz patinat – alegându-se prima, un cenușiu închis mai puțin uzitat și care accentuează caracterul sobru, fără festivism gratuit, al acestei cruci. Singura pată de culori vii este oferită de medalionul central din inima însemnului, care printr-o formă adaptată – în locul scutului pentagonal răsturnat din stema de stat s-a folosit un scut rotund – marchează Republica Moldova ca țară de emisie a distincției.

La alegerea culorilor dungilor panglicii, C.N.H. a insistat pe evitarea asemănării cu panglica medaliei românești similare contemporane, cu panglica rusească Sf. Gheorghe și cu panglica Crucii Comemorative românești pentru Primul Război Mondial. Este de la sine înțeles, că forma de cruce labată și combinația culorilor panglicii Crucii de Oțel a Germaniei naziste (roșie, lată de 7/15 și flancată cu câte o dungă albă și, alăturat, cu câte una neagră, fiecare lată de 2/15, pentru panglicile distincțiilor derivate fiind utilizate aceleași trei culori, dar în alte soluții)[4] au fost percepute ca tabu. Căutările s-au oprit asupra combinării celor două culori românești ale doliului: negrul contemporan preluat din Occident și albul tradiției naționale vechi[5]. Această formulă de șapte dungi negre și albe a accentuat caracterul comemorativ al medaliei și a ancorat-o și mai adânc în tradiția autohtonă. Întreaga distincție și-a găsit echilibrul estetic și conceptual.

În conformitate cu Statutul distincției, Medalia jubiliară *Crucea Comemorativă. Războiul al Doilea Mondial* se conferă cetățenilor Republicii Moldova:

a) militari, asimilați și angajați civili care au participat la acțiunile de luptă pe fronturile Războiului al Doilea Mondial;

b) partizani și participanți la mișcarea ilegalistă din perioada menționată;

c) militari și angajați civili care, în perioada războiului, și-au satisfăcut serviciul în forțele armate implicate în conflagrație;

d) persoane care au muncit în spatele frontului și care au fost decorate cu ordine și medalii pentru abnegația în muncă manifestată în anii războiului;

e) foști deținuți, inclusiv minori, care s-au aflat în lagăre de concentrare, ghetouri și în alte locuri de detenție forțată create de fasciști".

Este regretabil faptul că nu s-a ținut cont de propunerea C.N.H. ca noua distincție să fie acordată și neparticipanților la conflagrație – persoane care comemorează cultul eroilor din cel de-al Doilea Război Mondial, care restaurează monumentele și cimitirele militare, care reînvie memoria războiului în literatură și arte (artiști plastici, scriitori, poeți etc.).

În încheiere, aș vrea să mărturisesc faptul că am dedicat munca mea asupra acestei distincții participanților la cel de-al Doilea Război Mondial din familie, astăzi cu toții răposați la Domnul – bunicului Ion Tabac, soldat-veteran al Armatei Roșii, bunicului Timofei Andrieș, muncitor concentrat la o uzină militară de armament din București, și bunicei Tatiana Coroliuc, soră medicală într-un spital militar românesc, apoi într-unul sovietic, ultimii doi niciodată beneficiind de vreo recunoaștere sau recompensă a muncii lor militare pe altarul Patriei. La fel au gândit și ceilalți membri ai Comisiei Naționale de Heraldică care au decis în această problemă. Astfel, rămânem surzi la orice învinuire de rea intenție, din partea cui n-ar veni ea, și îi îndemnăm pe criticii sinceri și criticaștrii noștri la lectură, documentare sau pocăire.

1 Legea nr. 68/ 1984, ultima republicare: în „*Monitorul oficial al României*", 2000, nr. 14, 17 ianuarie, partea I, p. 15-16.

2 В. А. Дуров, *Ордена России*, Москва, «*Воскресенье*», 1993, с. 34-63.

3 Ion Safta, Jipa Rotaru, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război. 1860-1917*, București, *Editura Universitaria*, 1993, p. 140-141, 143.

4 О. П. Курылев, *Боевые награды Третьего Рейха: Иллюстрированная энциклопедия*, Москва, *Изд-во Эксмо*, 2006, с. 24-77.

5 Varvara Buzilă, *Simboluri ale doliului în Moldova*, în „*Revista de etnologie*", Chișinău, I, 2005, p. 94-117.

MODIFICĂRI ÎN ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

Dr. hab. ***Vasile BAHNARU***

SPELLING CHANGES IN ROMANIAN LANGUAGE

This article the necessity of „î" form „a" spelling and the form „sunt". Here it is briefly presented the history of Romanian spelling and the concrete modalities of transposing the new spelling stipulations in life.

0. La solicitarea Consiliului Ştiinţific al Institutului de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei din 24 noiembrie 2009 şi în conformitate cu *Hotărârea Adunării Generale a Academiei Române din 17 februarie 1993, privind revenirea la â şi sunt în grafia limbii române*, Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică, întrunit în ziua de 25 decembrie 2009, a hotărât să se adreseze Parlamentului Republicii Moldova cu rugămintea de a lua o hotărâre în problema revenirii în grafia limbii române la utilizarea lui *â* în interiorul cuvintelor, a formei *sunt* (*suntem*, *sunteţi*) şi la normele ortografice cuprinse în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM, ediţia a II-a, Bucureşti, 2005). Pornind de la ideea că literele *â* şi *î* corespund aceluiaşi sunet, Consiliul Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică a propus să fie aprobate Regulile „Sextil Puşcariu" pentru scrierea acestor litere după următoarele reguli: a) *î* se scrie întotdeauna la începutul şi la sfârşitul nemijlocit al **cuvântului:** *îl*, *îmbărbătez*, *înger*, *îşi*, *îţi*, *a amarî*, *a coborî*, *a hotărî*, *a târî*, *a urî* etc., b) tot *î* se va scrie şi în corpul cuvintelor, când, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat*, *neîndurat*, *preaînălţat*, *preîntâmpinat* etc. Vom scrie *într-însul*, dar *dânsul*; c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor, *â*: *bând*, *când*, *făcând*, *gât*, *râu*, *român*, *sfânt*, *vânt* etc. Totodată, a fost propus următorul mod de aplicare a hotărârii cu privire la revenirea la *â* şi *sunt* în grafia limbii române:

a) Lucrările aflate în prezent la edituri în proces tehnico-industrial, cu apariţie în anul 2010, precum şi cele în lucru redacţional prevăzute la predare la sectoarele tehnice ale editurilor, în cursul acestui an, se vor tipări cu grafia folosită de autori.

b) Manuscrisele aflate în portofoliile editurilor, inclusiv cele depuse cu 4-5 ani în urmă, precum şi cele ce se vor preda după data prezentei hotărâri vor fi revăzute de autori pentru a introduce peste tot grafia cu *â* şi *sunt*.

c) Publicaţiile periodice vor trece complet la grafia cu *â* şi *sunt* până la data de 1 ianuarie 2011.

d) Ziarele vor trece complet la grafia cu *â* şi *sunt* până la data de 1 mai 2011.

e) Pentru unele lucrări de mari dimensiuni şi complexitate, în general dicţionare şi atlase lingvistice, cu manuscrise predate la edituri până la 1 ianuarie 2011, se va putea păstra ortografia de scriere cu *î* din *i* şi *sînt*, chiar dacă au fost predate cu mai mulţi ani în urmă.

f) Nu se va retipări nicio carte şi nicio lucrare din motive de schimbare de grafic, decât numai şi numai din raţiuni editoriale, în care caz se va utiliza grafia cu *â* şi *sunt*.

g) Pentru editări prin copiere fotografică, acestea vor fi publicate cu grafia în care au fost iniţial tipărite.

h) Toate documentele oficiale ale instituţiilor din Republica Moldova vor fi scrise cu grafia *â* şi *sunt*, începând, cel mai târziu, de la data de 15 iulie 2011.

i) În învăţământul preuniversitar se va trece treptat la grafia cu *â* şi *sunt*, începând cu clasa I şi continuând cu celelalte clase şcolare, conform dispoziţiilor ce vor fi date de Ministerul Educaţiei care va încheia această trecere în decursul a 2 ani.

j) În învăţământul universitar se va trece la grafia cu *â* şi *sunt* începând cu anul universitar 2010/2011, aplicându-se pentru cărţi şi lucrări, prevederile de la pct. 1, 2 şi 3 de mai sus.

l) Institutul de Filologie al Academiei de Ştiinţe a Moldovei se va îngriji de editarea unui nou dicţionar ortografic, de volum redus, pentru a fi tipărit până la 1 septembrie 2010.

0.1. Pentru a elabora proiectul de hotărâre a Guvernului cu privire la punerea în aplicare a modificărilor ortografiei limbii române, propuse de către Academia Română, a fost constituit, în baza Dispoziţiei nr. 09-271 din 31 decembrie a preşedintelui AŞM acad. Gheorghe Duca, un grup de lucru, pentru **punerea în aplicare a modificărilor ortografiei limbii române,** în următoarea componenţă:

1. Doctor habilitat Vasile BAHNARU, directorul Institutului de Filologie, conducătorul grupului;
2. Doctor Galaction VEREBCEANU, secretar ştiinţific al Institutului de Filologie, secretarul grupului;
3. Academician Mihai CIMPOI;
4. Academician Dumitru MATCOVSCHI;
5. Membru corespondent Nicolae BILEŢCHI;
6. Membru corespondent Anatol CIOBANU;
7. Doctor habilitat Iraida CONDREA;
8. Doctor Victor BALMUŞ;
9. Doctor Aurelia HANGANU;

10. Doctor Gheorghe PRINI;
11. Doctor Constantin TĂNASE;
12. Scriitorul Nicolae DABIJA;
13. Scriitorul Vlad POHILĂ.

Tot prin această Decizie, s-a propus grupului respectiv ca până la 30 ianuarie 2010: să analizeze hotărârea Academiei Române la acest subiect şi să redacteze o notă informativă; să elaboreze proiectul de hotărâre a Parlamentului cu privire la punerea în aplicare a modificărilor operate în ortografia limbii române; să facă propuneri concrete în anexă la hotărârea Parlamentului sub formă de plan de implementare a modificărilor din ortografia limbii române; să raporteze propunerile grupului de lucru la şedinţa ordinară a Consiliului Suprem pentru Ştiinţă şi Dezvoltare Tehnologică; controlul asupra prezentei dispoziţii se pune în seama doamnei Mariana ŞLAPAC, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Întrucât problemele de ortografie vizează în mod special sistemul instructiv-educaţional, în data de 26 februarie a avut loc o întrunire de lucru a membrilor Comisiei cu reprezentanţii Ministerului Educaţiei, la care participanţii au votat unanim pentru modificările propuse de Academie.

1. Această iniţiativă de modificare a ortografiei limbii române din Republica Moldova este dictată de mai mulţi factori. În primul rând, este vorba de recunoaşterea identităţii limbii de stat din Republica Moldova cu limba română, chiar dacă acest adevăr ştiinţific nu este recunoscut oficial de Parlamentul Republicii Moldova, inclusiv de Constituţia Republicii Moldova. Astfel, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limbă moldovenească”, specialiştii-filologi ai Academiei şi-au expus opinia în problema respectivă, aceasta din urmă fiind acceptată la şedinţa lărgită a Prezidiului Academiei de Ştiinţe a Moldovei din 9 septembrie 1994: „Convingerea noastră este aceea că articolul 13 din Constituţie trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul ştiinţific, urmând a fi formulat în felul următor: LIMBA DE STAT (OFICIALĂ) A REPUBLICII MOLDOVA ESTE LIMBA ROMÂNĂ”.

Mai mult, la 28 februarie 1996, Adunarea Generală Anuală a Academiei de Ştiinţe a Moldovei a adoptat o declaraţie prin care a fost confirmată opinia ştiinţifică a specialiştilor filologi din republică şi de peste hotare, potrivit căreia limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ. Din 1996 şi până în prezent, opinia savanţilor de la Academie în problema glotonimului *limbă română* a rămas aceeaşi, în pofida faptului că s-au făcut diferite presiuni din partea conducerii comuniste în scopul recunoaşterii glotonimului „limbă moldovenească”, iar unii politicieni au ajuns să declare că sintagma *limbă română* este un termen ştiinţific, în timp ce sintagma *limbă moldovenească* ar fi un termen politic, recunoscându-se astfel că în joc sunt puse interese politice, străine, de altfel, adevăratelor aspiraţii ale neamului nostru.

1.0. Aşadar, unitatea, mai curând identitatea, glotică a limbii din Republica Moldova şi din România a determinat filologii de la Chişinău să adopte ortografia limbii române stipulată în *Hotărârea Adunării Generale a Academiei Române* din 17 februarie 1993, privind revenirea la *â* şi *sunt* în grafia limbii române. Evident, această Hotărâre a Academiei Române a provocat apariţia unor reacţii dintre cele mai variate, începând cu cele de susţinere entuziasmată cvasitotală şi terminând cu cele de condamnare acerbă a acestei iniţiative. Dacă în România discuţia în problema ortografiei are un caracter preponderent ştiinţific, în Republica Moldova problema ralierii la ortografia nouă are şi o conotaţie de accentuată pondere ideologică şi politică, adepţii moldovenismului promovând nu numai glotonimul antiştiinţific „limbă moldovenească”, ci şi o ortografie distinctă de cea a limbii române. În acest context, este cazul să amintim că în Austria nu se operează nicio modificare în ortografie a limbii germane, fără acordul instanţelor de profil din Germania. O situaţie similară atestăm şi în cazul ţărilor hispanofone, care de asemenea nu admit modificări în ortografia limbii spaniole decât de comun acord cu instanţa lingvistică din Madrid – Academia Regală.

Revenind la moldovenismul primitiv de la noi, constatăm că adepţii acestuia promovează o politică antiromânească de sorginte ţaristă şi sovietică, urmărind să perpetueze în conştiinţa moldovenilor dintre Nistru şi Prut ideea apartenenţei la o naţiune distinctă în raport cu cea română – naţiunea „moldovenească”, care vorbeşte o limbă proprie – „limba moldovenească”. Nu vom insista în continuare asupra acestei elucubraţii pseudoştiinţifice, încât esenţa şi falsele ei argumente sunt bine cunoscute de persoanele avizate. Tocmai din acest motiv vom stărui în cele ce urmează asupra consideraţiilor de natură lingvistică care stau la baza modificărilor ortografice operate de *Adunarea Generală a Academiei Române* din 17 februarie 1993.

1.2. Adversarii reformei ortografice din 1993 îşi motivează atitudinea lor prin faptul că hotărârea respectivă ar fi fost adoptată fără participarea lingviştilor şi a filologilor. Întru combaterea acestei false afirmaţii prezentăm în continuare lista celor care au luat cuvântul în cadrul Adunării generale a Academiei Române din 17 februarie 1993: acad. Eugen Simion, vicepreşedintele coordonator al Secţiei de filologie şi literatură, acad. Minai Drăgănescu, preşedintele Academiei Române, acad. Ion Coteanu (lingvist), prozatorul Titus Popovici, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. dr. Dan Rădulescu

(geolog, Univ. Bucureşti), membru corespondent al Academiei Române, acad. Marin Sorescu, acad. Petru Spacu, preşedintele Secţiei de ştiinţe chimice a Academici Române, acad. Liviu Constantinescu, preşedintele Secţiei de ştiinţe geonomice a Academiei Române, acad. Dan Berindei, preşedintele Secţiei de ştiinţe istorice şi arheologice a Academiei Române, acad. Emanuel Vasiliu (lingvist), prof. univ. dr. Radu Alexandru Dimitrescu (geolog, Univ. „Al. I. Cuza" din Iaşi), membru corespondent al Academiei Române, acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga, vicepreşedinte al Academiei Române, acad. Ştefan Augustin Doinaş, preşedinte de onoare al Uniunii Scriitorilor din România. În urma votului nominal, cu 94 de voturi pentru, 1 contra şi 2 abţineri, Adunarea generală a Academiei Române a adoptat Hotărârea respectivă.

În acest context urmează să reţinem că limba română este opera întregului popor român şi a oamenilor săi de cultură, din biserică, din literatură şi din ştiinţă, adică limba română a fost creată de toată cultura romană, din care considerente nimeni şi niciun grup de specialitate, fie el şi din domeniul lingvisticii sau al filologiei în general, nu poate s-o transforme de unul singur sau s-o menţină în tipare care nu i se potrivesc.

2.0. Primele preocupări de ortografie le atestăm la cărturarii ardeleni George Şincai, Samuil Micu, Petru Maior, importanţa lor în cultura românească urmând a fi evaluată "nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deştepta naţionalitatea română, a o deştepta cu orice preţ. *Sunteţi fii ai Romei*, au strigat ei; şi românul zguduit din somn, s-a pus pe gânduri"[1].

Elaborarea ortografiei limbii române pe baze strict lingvistice ţine de numele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu şi cel al lui Titu Maiorescu.

În problema transcrierii sunetului [î], Hasdeu, în primele două volume masive din *Cuvente den bătrâni*, promovează cu consecvenţă următoarea regulă: la începutul cuvintelor *î* este redat întotdeauna cu *î* şi *i* în transcripţie latină, iar în interiorul cuvintelor pentru redarea grafică a sunetului [î], Hasdeu folosea în absoluta majoritate a cazurilor simbolul [â]: *vândut*, *rând*, *când*, *sânt (sfânt)*, *ajungându-l*, *neavând*, *câmp, până*, *plângă* etc. Totodată, el foloseşte foarte rar pe [i] în interiorul cuvintelor: *sintei* pentru *sfântei* de la *sfântă*[2]. De altfel, în problema transcrierii sunetului [î] în funcţie de poziţia lui în cuvânt, s-a pronunţat şi cunoscutul lingvist german Hugo Schuchardt, într-o lucrare consacrată operei lui Hasdeu: "O întrebare apare la începutul oricărei cercetări care urmăreşte coloritul de limbă al unui text mai vechi: în ce măsură literele corespund sunetelor? Nu este niciodată uşor să răspunzi corect la o astfel de întrebare în toate punctele ei, iar la documentele româneşti din secolul al XVI-ea este chiar destul de dificil", constatând în cele din urmă că litera „*â* şi *î* exprimă doar aproape acelaşi sunet"[3]. Prin urmare, Hasdeu a preferat să transcrie sunetul [î] cu *â* în interiorul cuvintelor, iar la începutul cuvintelor cu *î*.

2.1. Un continuator fidel al ideilor promovate de Bogdan P. Hasdeu a fost Titu Maiorescu, care, de asemenea, s-a preocupat de ortografia limbii române. Titu Maiorescu a elaborat el însuşi un studiu *Despre scrierea limbii române*[4] şi a contribuit în mod esenţial la elaborarea regulilor ortografice aprobate de către Academia Româna în anul 1904. Chiar în prima pagină a studiului din 1866, el afirmă că „fiecare Român scrie că e Român, şi în orice va face de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură de cât va putea mai nemijlocit cu tradiţia latină de la care însuşi a primit viaţa sa intelectuală"[5]. Să reţinem că Maiorescu demonstrează necesitatea firească de introducere a caracterelor latine în scrierea limbii române, constatând şi anumite dificultăţi pentru simbolurile unor sunete româneşti care nu au corespondent în limba latină. În acest context, Maiorescu analizează principiul etimologic şi cel fonetic în scrierea limbii române şi lansează ideea că pentru limba română se impune un principiu fonetico-etimologic, în care accentul să fie pe aspectul fonetic, pronunţându-se pentru un fonetism atenuat de situaţia obiectivă a limbii române. Totodată, Titu Maiorescu nu susţine sistemul pur etimologic[6] care a influenţat la un moment dat şi Academia Română. El se pronunţă pentru adoptarea în esenţă a principiului fonetic care prevede ca fiecărui sunet să-i corespundă o singură literă şi, în general, fiecare cuvânt să se scrie astfel cum se pronunţă. Pornind de la natura specifică a limbii române, Maiorescu susţine că principiul fonetic „nu este un principiu general şi absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esenţial"[7]. În continuare, Titu Maiorescu susţine: "Prin urmare rămâne constatat că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii şi cu atât mai puţin principiul cel mai simplu, natural şi uşor şi dacă ne încredinţăm lui exclusiv în speranţa unei direcţii sigure pe calea noastră ortografică, la prima îndoială busola se dovedeşte a fi un fier brut fără spirit magnetic, şi cu toţii suntem siliţi a căuta acum ideea superioară, care, determinând marginile fonetismului, să ne arate, câte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, şi ce formă exterioară trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligenţă cu promptitudinea corespunzătoare scopului" …, „fiindcă scrierea din contra are între altele şi scopul intelectual de a fixa şi de a susţine unitatea naţională sau etnografică a unui popor, de nu a o frânge şi a o nimici"[8].

În privinţa scrierii sunetului [î] cu litera *a*, Maiorescu pentru sunetul [î] prefera scrierea numai prin *â*. În volumul său atestăm astfel: *âncă* pentru *înca, ânse* pentru *însă, eliminând* etc. Pentru sunetul [î] la început de cuvinte prefera scrierea cu litera *i*, dar uneori scrie cu *â*: *ângeru* pentru *înger*.

În cele din urmă Titu Maiorescu ajunge la concluzia că ”fonetismul nu este un principiu fundamental al scrierii, ci este o regulă secundară... Este dar falsă orice formulare a regulii fonetice exprimată în mod absolut”[9].

De altfel, Titu Maiorescu a avut o influenţă determinantă asupra ortografiei şi culturii române în genere, adepţii şi elevii lui, direcţi şi indirecţi, au fost filosofii Petre P. Negulescu, Constantin Rădulescu-Motru şi Ion Petrovici, criticii literari Mihai Dragomirescu, Eugen Lovinescu, Paul Zarifopol, Dumitru Caracostea, Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, George Călinescu şi lingviştii Sextil Puşcariu, Alexandru Rosetti.

2.2. Discuţia în problema scrierii sunetului [î] din *a* din perioada anilor 1926 şi 1932, iniţiată de mari lingvişti şi scriitori în frunte cu Sextil Puşcariu, s-a încheiat, din dorinţa de unitate a forului academic, cu acceptarea Regulilor „Sextil Puşcariu" care prevedeau scrierea acestor litere după următoarele reguli: a) *î* se scrie întotdeauna la începutul şi la sfârşitul nemijlocit al cuvântului: *îl*, *îmbărbătez*, *înger*, *îşi*, *îţi*, *a amarî*, *a coborî*, *a hotărî*, *a târî*, a *urî* etc., b) tot *î* se va scrie şi în corpul cuvintelor, când, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial: *neîmpăcat*, *neîndurat*, *preaînălţat*, *preîntâmpinat* etc. Vom scrie *într-însul*, dar *dânsul*; c) în toate celelalte cazuri se scrie, în corpul cuvintelor, *â*: *bând*, *când*, *făcând*, *gât, râu*, *român*, *sfânt*, *vânt* etc. Să reţinem că regulile „Sextil Puşcariu" constituie un compromis rezonabil. În această ordine de idei, lingvistul Gh.Constantinescu-Dobridor lansează următorul raţionament: „Şi noi considerăm că principiul fonetic în ortografia limbii române trebuie să prevaleze, aceasta însemnând în primul rând, simplificare şi accesibilitate, uşurare în scrierea cuvintelor, mai ales când este vorba de literele *î* şi *â*. Totuşi, suntem de părere că nu trebuie să ajungem la o absolutizare a acestui principiu, dacă practica, uzul, realităţile lingvistice şi culturale actuale, nevoile de perspectivă ale vorbitorilor impun unele mici concesii în favoarea principiului etimologic”[10].

2.3. Reforma ortografiei limbii române din 1953 a fost mai curând o iniţiativă proletcultistă, având drept principali inspiratori unele persoane străine de limba, cultura şi tradiţia neamului românesc (Leonte Răutu, Mihail Roller, Iosif Chişinevschi). Obiectivul principal al reformei ortografice din 1953 consta în deformarea graficii limbii romane pentru a o îndepărta de celelalte limbi romanice. În acest scop a fost falsificată istoria noastră naţională, iar limba română urma să fie apropiată de limba rusă, fiind elocventă în această ordine de idei constatarea lui Silviu Brucan care în cartea sa de memorii menţionează: „Academicianul Roller… iniţiase o adevărată campanie de rusificare a limbii române…”[11]. Mai mult, această iniţiativă, reducându-se în principiu la excluderea literelor „burgheze” *k*, *q*, *y*, *w* din alfabetul limbii române, nu era decât un ecou al „nemuritorului” studiu „Materialismul şi problemele lingvisticii”, elaborat de „ilustrul lingvist” sovietic I.V. Stalin. În acest context prezentăm în continuare un fragment din comunicarea lui Leonte Răutu la o sesiune lărgită a Academici R.P.R. din 21-25 martie 1951, dedicată lingvisticii, care a impulsionat modificarea ortografiei: ”Lucrările tovarăşului Stalin au determinat o schimbare binefăcătoare în domeniul ştiinţei lingvistice din ţara noastră. Au fost aruncate deoparte tezele marxiste perimate care constituiau o piedică în calea dezvoltării ştiinţei lingvistice. Lingviştii noştri, aşa cum a arătat-o în comunicarea sa acad. Petrovici, pregătesc o serie de lucrări de mare însemnătate pentru dezvoltarea limbii române. Dar, fără îndoială, rezultatele studierii lucrărilor geniale ale tovarăşului Stalin ar fi fost mai mari, dacă lingviştii noştri – din nefericire nu prea numeroşi – ar fi primit un ajutor mai eficient din partea filosofilor”. În continuare, făcând trimitere la afirmaţiile lui Gh.Gheorghiu-Dej, acelaşi Leonte Răutu susţine: ”Studierea influenţei slave asupra formării şi dezvoltării limbii române este una din cele mai actuale şi însemnate sarcini ale lingvisticii noastre. În acest domeniu au existat falsurile cele mai grosolane ticluite de salahorii ideologici ai claselor dominante în scopul de a ne izola de poporul rus, de Uniunea Sovietică. ... Studiul influenţei slave este mai ales un factor de strângere a legăturilor de prietenie şi frăţie cu marele popor rus, cu poporul ucrainean şi cu alte popoare ale eliberatoarei şi prietenei noastre, citadela socialismului şi a lumii – Uniunea Sovietică”[12]. În fine, la 8 mai 1951, Academia Română înaintează lui Iosif Chişinevschi, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri în acel moment, un raport asupra desfăşurării sesiunii Academiei din 21-25 martie 1951 în care se arată: c) Sesiunea Secţiei a Vl-a (Ştiinţa Limbii, Literaturii şi Artei), lărgită, cu participarea reprezentanţilor Ministerului Învăţământului Public, ai Institutelor Pedagogice şi ai Catedrelor Universitare de specialitate.

Sesiunea va avea ca obiect discutarea problemelor în vederea aplicării complete a învăţăturii lui I.V.Stalin la studiul şi predarea limbii române, a limbii ruse şi a limbilor popoarelor conlocuitoare în şcoli, institute şi universităţi, la întocmirea gramaticii, a ortografiei, a manualelor şcolare, precum şi a Dicţionarului limbii române, editat de Academia R.P.R.”[13].

2.4. În 1964, Prezidiul Academiei a luat Hotărârea privind reintroducerea în alfabetul limbii române a literei *â*, însă numai pentru cuvinte ca *România*, *român* şi derivatele lor, această Hotărâre fiind binevenită, dar insuficientă. Propunerea a venit din partea Biroului

Secției de Limbă, Literatură şi Artă, fără a fi discutată în secție. Inițierea propunerii s-a făcut de Institutul de lingvistică, unde A.Rosetti a cerut, în zadar, revenirea completă la scrierea cu *â* în interiorul cuvintelor. Partea bună a hotărârii a fost reintroducerea, alături de *î*, a literei *â* în alfabetul limbii române, alfabet care îşi mărea numărul literelor de la 27 la 28.

3. Revenirea la scrierea sunetului [î] cu litera *a* în conformitate cu Legile „Sextil Puşcariu" şi la forma *sunt* nu este un tribut plătit principiului etimologic sau un simplu blazon al latinității. Şi nici o renunțare la principiul fonetismului ortografic, întrucât etimologismul a fost eliminat încă de Titu Maiorescu, iar ceea ce a rămas din el nu este etimologism propriu-zis, ci tradiție, o parte a spiritualității româneşti. Mai mult, această revenire parțială la ortografia de până la 1953 este un deziderat promovat cu cea mai mare insistență de toți marii înaintaşi ai spiritului românesc. De altfel, toți corifeii lingvisticii români şi-au spus suficient de categoric opinia în problemele ortografiei. Amintim în această ordine de idei pe Bogdan P. Hasdeu, Titu Maiorescu, Sextil Puşcariu, Alexandru Rosetti, la care se adaugă Ioan Bogdan (slavist). Dumitru Macrea, care şi-a revăzut poziția sa din 1953, Gheorghe Mihăilă (slavist) si mulți alți lingvişti[14], dar şi un număr de scriitori, ca Victor Eflimiti, Marin Sorescu, Fănuş Neagu, Ioan Alexandru, Gheorghe Tomozei, Horia Zilieru, Valeriu Anania etc. Să nu uităm că ortografia cu privire la scrierea sunetului [î] cu *â* şi la forma *sunt*, votată de Academia Română în 1932, a fost susținută de oameni de cultură, de savanți şi de politicieni de talia lui Nicolae Iorga, Ion Inculeț, Ion Nistor, Simion Mehedinți, George Murnu etc.

4. În fine, urmează să conchidem că o scriere fonologică sau fonetică, de fapt, nu prea este posibilă, întrucât „Cea mai uzuală modalitate de a reprezenta în scris sunete şi/sau fonemele unei limbi este aceea constituită de diversele sisteme de scriere. În scrierile alfabetice, literele sau unele secvențe de litere reprezintă semnele grafice ale sunetelor şi/sau fonemelor. Sistemele de scriere uzuale nu reprezintă însă sunetele concrete (cele care se pronunță efectiv), chiar atunci când avem a face cu scrieri considerate „fonetice". Aşa cum s-a observat, prin scrierile fonetice se reprezintă nu sunete efectiv pronunțate, ci *tipuri sonore*, adică sunete cu proprietăți fonetice asemănătoare (de ex., în scrierea românească, acelaşi semn grafic, litera *i*, notează atât vocala [i], ca în *vin*, cât şi semivocala [i] în *dai*, sau o semivocală asurzita, în *lupi*; se poate observa că toate aceste sunete se „aseamănă" prin localizarea palatală a articulației"[15].

Prin urmare, un sistem de scriere ca cel al limbii române nu poate fi considerat a fi fonologic pentru exact aceleaşi motive pentru care nu poale fi considerat a fi fonetic, întrucât nu toate distincțiile fonologice sunt înregistrate de scriere, tot aşa cum nici toate distincțiile fonetice nu sunt înregistrate. Tocmai din aceste considerente foneticienii recurg la sisteme artificiale de simbolizare a sunetelor, ca în cazul scrierii lui [î] din *a* şi a formei *sunt*.

Referințe bibliografice

[1] Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Cuvente den bătri(ă) ni* (ediție îngrijită de G. Mihăilă). Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1984, vol. III. p. 8.
[2] Idem, p. 163.
[3] Idem, p. 39.
[4] Titu Maiorescu. *Despre scrierea limbei române*, Iaşi, 1866.
[5] Idem, p. 97.
[6] Idem, p. 89.
[7] Idem. p. 95.
[8] Idem, p. 96.
[9] Idem, p. 89.
[10] Gh. Constantinescu-Dobridor, *Despre noua ortografie*. Limba română. XLI, 1992, nr. 9, p. 475.
[11] Citat după: Silviu Brucan, *Generația irosită*, Editurile Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, p. 77.
[12] Leonte Răutu. *Lucrările tovarăşului Stalin asupra lingvisticii şi problemele ştiințelor sociale din țara noastră*, comunicare tipărită în 1951, Arhiva Academiei Române, Dosar A3-88/1951, Fila 71 şi următoarele.
[13] Citat după: Minai Drăgănescu, *De la naşterea la renaşterea Academiei Romane*, Academica, an I, nr. 12, 1991, p. l şi 16-17.
[14] Emanuel Vasiliu, *Introducere în teoria limbii*. Bucureşti, Editura Academiei Romane, 1992. p. 44-45.
[15] Idem, p. 45.

Moissey Kogan. Nud şezând. 1927, teracotă, 25x14,5x 13 cm., Te Koop Gevraard Werk van Museum

"LIMBA NOASTRĂ CEA ON-LINE DE TOATE ZILELE"

Elena UNGUREANU,
postdoctorandă,
Institutul de Filologie al A.Ş.M.

"OUR DAILY ON-LINE LANGUAGE"

The difference between face to face and online communication is a significant one. In classical communication the share of nonverbal communication is much higher than of the verbal, due to gestures expressing more than words can do. In online communication smileys and excessive punctuation are substitutes of non-verbality (mimic, gestures, etc.). Creativity, alterity, materiality (manifested "physically" as priority to scriptical), orality, scripturality, verbality / nonverbality, intertextuality, hypertextuality are features of online language used within Internet phenomenon.

1. Argument. Limbajul Internetului şi impactul acestuia asupra gândirii moderne constituie o problematică extrem de dificilă. În virtutea meseriei de filolog, dar şi îndemnată de o dorinţă firească de a ţine pasul cât de cât cu noile tehnologii informaţionale, ne-am pus în permanenţă întrebarea: ce schimbări "suferă" limbajul utilizat de această tehnologie-maşinărie-industrie uriaşă, ce se întâmplă, de fapt, cu unealta de bază a acestei cândva utopii, astăzi realităţi, fără de care nici ştiinţa, nici cultura, nici comunicarea nu mai pot fi concepute? În cele ce urmează ne vom referi, bineînţeles, la limba română, iar şi mai exact, la unele particularităţi ale textelor lansate în spaţiul virtual de către internauţi (utilizatorii de Internet).

Am navigat cât am avut timp şi pricepere prin Google, prin alte motoare de căutare, prin messenger, prin unele site-uri, prin unele bloguri, pe twiter, am urmărit mai multe emisiuni televizate de la PRO TV cu legătură la internet, citind în fugă unele mesaje de pe scroll expediate de către telespectatori ca să desprind nişte potenţiale repere pentru respectivul subiect.

2. Limbă sau limbaj. Dicţionarele nu fac o deosebire clară între aceşti doi termeni, explicându-i unul prin celălalt [a se vedea, cel puţin, dex online [1]. Pentru studiul nostru însă o asemenea distincţie este necesară: vorbim aşadar de limba sau de limbajul Internetului?

Constantin Noica, în *Repede aruncătură de privire asupra limbii*, un articol publicat în revista *Secolul XX*, nr. 1-2-3, 1980, compară relaţia dintre limbă şi limbaj cu cea dintre limbă şi comuniune. **Limba**, vorbirea articulată, este „patria noastră interioară", este o „comuniune de cunoaştere", credinţă, angajare, speranţă, istorie a unei comunităţi. **Limbajul** este ceva exterior, aparţine semnelor şi intră în categoria comunicării, şi nu în cea a comuniunii. Limba, spre deosebire de limbaj, reprezintă saltul decisiv al omului spre raţiune, spre meditaţie, ea permite posibilitatea de interogare asupra lumii şi a Eu-lui. Limbajul semnelor (nearticulat – al fricii, foamei, erosului), specific animalelor, le leagă pe acestea de concret, de imediat, de „acum şi aici", de nevoile fiziologice. Limba însă ne desprinde de planul imediatului, „eliberează omul de natură" şi îi oferă şansa gândirii, conceptualizării, adică şansa culturii. Cuvântul, spre deosebire de lătratul câinelui (care nu poate indica decât concretul), ne induce în teritoriul posibilului, al interogaţiei. „Limba ne duce din necesitate la libertate". Iar această libertate este cea a culturii, evocată şi de un dicton german: „Adevărata libertate este cultura". Afirmaţia pe care o face Constantin Noica este că acum „orice comunicare are loc în interiorul comuniunii" [apud 2]. Cu alte cuvinte, limbajul (cum utilizăm semnele limbii noastre) este determinat de anumite caracteristici ale comuniunii cu ceilalţi, şi în ultimă instanţă ale specificului societăţii în care trăim.

Un mare teoretician al limbajului – Eugeniu Coşeriu (lingvistul nr. 1 al secolului XXI, ale cărui studii abia urmează să fie evaluate la adevărata lor valoare) a abordat problematica în cauză din perspectiva politicului, în sens larg: "Aspectul politic al limbajului este limba; şi dat fiind că **limbajul este totdeauna limbă**, el este totdeauna politic. **Deja faptul de a vorbi o limbă este un act politic implicit**, deoarece exprimă adeziunea la anumite tradiţii şi la o anumită comunitate istorică, cel puţin virtual opusă altor comunităţi." [3, p. 20]. Cu siguranţă, aceste probleme fundamentale ale teoriei limbajului ar fi fost mai limpezi dacă Maestrul ar fi reuşit să ia în discuţie şi problemele legate de noul limbaj – limbajul "messenger" (vezi caracteristicile lui mai jos). Politicile lingvistice (care au ca scop reglementarea utilizării limbilor într-un anumit areal) întotdeauna au avut ca reper limba exemplară (sau "standard") şi raportul acesteia faţă de limba comună – ar fi poate mai actuale ca oricând, deşi o asemenea comunicare cum e cea virtuală nu poate fi nici interzisă, nici controlată. Este aici, fără îndoială, influenţa atât pozitivă, cât şi negativă a limbii engleze – limbă cu un prestigiu enorm în toată lumea la ora actuală. Dar marşul triumfal al limbii "imperiale" (după cercetătorul de la Sankt Petersburg Raymund Piotrowski, engleza, face şi ea parte, alături de rusa, franceza etc., din grupul limbilor "imperiale"), se pare că nu mai poate fi oprit (a se vedea rezumatul nostru din revista Cugetul, *Sinergetica limbii române din Basarabia: evoluţii şi involuţii* [4]). Sociolingvistului nu-i rămâne decât să constate şi să analizeze aceste modificări, eventual să propună căi de ameliorare a comunicării. Între timp, aceasta îşi urmează cursul.

2. Alteritatea şi creativitatea limbajului. Pentru

o mai bună conexiune cu domeniul filologiei, vom apela din nou la studiile lui Eugeniu Coşeriu, care afirma că, în calitate de subiecţi ai limbajului, noi „nu vorbim numai cu limba, cu sistemul lingvistic, ci vorbim, în afara faptului că vorbim, şi cu tot corpul, vorbim şi cu toată cunoaşterea lucrurilor, şi cu toate ideile despre lucruri, şi cu toate imaginile pe care le avem despre lucruri, şi cu toate contextele, nu numai explicite, ci şi implicite” [5]. Limbajul natural dispune, după Coşeriu, de 5 trăsături universale: **semanticitate**, **creativitate**, **alteritate**, **materialitate** şi **istoricitate** [pentru definirea lor a se vedea 3, p. 18]. Chiar dacă nu a operat cu distincţia limbaj natural – limbaj virtual, considerăm că cele 5 trăsături identificate sunt specifice şi derivatei limbajului natural – limbajul internetului. Dintre acestea alteritatea şi creativitatea sunt, alături de materialitate, trăsăturile la care se reduce esenţa lui.

Alteritatea limbajului este corespunzătoare alterităţii omului – adică a manifestării faptului de „a-fi-cu-altul” ca dimensiune esenţială a fiinţei umane. Acest „a-fi-cu-altul” – faptul de a se recunoaşte pe sine în alţii, faptul de a recunoaşte în „tu” pe alt „eu” – este tocmai ceea ce se numeşte dimensiune „socială (sau politico-socială) a omului şi coincide cu intersubiectivitatea originară a conştiinţei” [3, p. 17-18].

Creativitatea limbajului înseamnă însuşirea de a fi creatori a subiecţilor care îl practică. Cum suntem însă cu toţii vorbitori ai unei limbi, „într-un sens mai profund, vorbitorul este cel care c r e e a z ă continuu limba prin faptul că o vorbeşte” [3, p. 20]. Ideea că fiecare reinventează de fiecare dată limba atunci când o vorbeşte este aplicabilă şi pentru limbajul scris al Internetului. Tot ce utilizăm ca discurs în afara Internetului are ecou în limbajul on-line, care este un limbaj mixt – elementul lingvistic străin coexistă cu cel autohton, prestigiul cultural al tradiţiei (preţiozitatea, stilul înalt, stilul ştiinţific, literaturizarea) se intersectează cu oralitatea familiară şi argotică, spaţiul privat devine spaţiu public, cultura stă alături de incultură etc. Este chiar ceea ce se numeşte postmodernitate.

Ceea ce se poate afirma cu siguranţă e faptul că **niciodată limbajul scris (mai exact comunicarea prin scris) n-a fost mai creativ şi mai orientat spre altul decât acum**, în epoca Internetului, când se produce o interacţionare fără limite a stilurilor de scriere. Astfel, alteritatea şi creativitatea rămân două principii fundamentale ale limbii, respectiv ale limbajului.

3. Limbajul Internetului. Odată cu apariţia Internetului, deci şi a comunicării on-line, în istoria scrisului, pentru prima dată poate, devine posibilă negocierea atât de rapidă a sensului între **emiţător** (E) şi **receptor** (R). Pe vremuri, textul scrisorii abia după ceva timp ajungea la destinatar şi urma să fie “decodificat”. Extinderea globală a comunicării şi scurtarea fantastică a timpului de receptare datorită internetului constituie unele dintre cele mai impresionante descoperiri ale timpului pe care îl trăim. Comunicarea internaută se realizează de asemenea între emiţător şi receptor, emiţătorul fiind cel care transmite, iar receptorul cel care primeşte informaţia, pe cale electronică. Fiecare la rândul nostru suntem atât receptori, cât şi emiţători. Pentru o bună comunicare, emiţătorul şi receptorul trebuie să aibă o modalitate comună de exprimare, să nu existe diferenţe prea mari între încărcătura semantică transmisă prin cuvinte a celor doi, cu alte cuvinte, să se utilizeze un cadru comun de referinţă.

Încet-încet, cu eforturi mai mari sau mai mici, începem să “ieşim din copilăria şi din „sălbăticia” internetului, se vorbeşte deja de un internet de generaţia a doua („wiki”), deşi mai corect ar fi să spunem: de vârsta a doua. <…> După ce păruse a stagna în ograda comerţului, ca superbă bestie prematur domesticită, internetul pare a începe, în sfârşit, a evolua, a se perfecţiona, a se diversifica” [6].

Astăzi, în mod tranşant, pentru instituţii, firme, organizaţii etc., problema deja se pune în felul următor: nu doar a fi, ci a comunica despre faptul că exişti, căci dacă nu comunici, pentru ceilalţi nici nu exişti. Se poate afirma: exişti mai mult cu cât mai mulţi te aud, te văd, te citesc, te citează – şi se pare că actuala generaţie a început nu doar să înţeleagă acest lucru, dar şi să-l aplice fervent. Cu atât mai mult mediul academic nu face excepţie în acest sens.

În ceea ce priveşte limbajul blogurilor şi al chaturilor, conversaţiile on-line (chat, blog, site, forum, portal, twitter etc.), mai exact “comments”-urile, acestea nu au formatul unei conversaţii reale, cotidiene, ci reprezintă o dimensiune derivată, care merită toată atenţia cercetătorilor-lingvişti. Din punctul de vedere al teoriei comunicării, sau al lingvisticii psihologice, în limbajul conversaţiei on-line dispar elementele paraverbale, mimica, gesturile, tonalitatea, extrem de importante în reproducerea expresivităţii limbajului natural, acestea însă au fost înlocuite de emoticoane, gen , adică imagini sugestive care se substituie paralimbajului. Deşi este însoţit de toate avantajele (comunicare fără limite de spaţiu şi timp şi cu un număr nelimitat de persoane, studiere prin lectură continuă, perfecţionarea stilului propriei scrieri etc.), este totodată însoţit şi de numeroase dezavantaje (ortografiere defectuoasă a enunţurilor, limbaj extrem de abreviat, ambiguitate, greşeli de stil perpetuate prin imitare şi/sau ignoranţă etc.).

Cercetătorii constată că limbajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune şi cu cel mai puternic impact asupra limbii comune (Rodica Zafiu). Apropo, faptul că limba se dezvoltă rapid, ne-o demonstrează chiar următorul lucru – de-abia a reuşit DOOM-2 (editat în 2005) sa înregistreze cuvântul *on-line/online, respectiv off-line/offline* (ca

variante de scriere) calificându-le ca *loc. adj*. sau *loc. adv*., că în limbajul Internetului deja se înregistrează frecvent aceleaşi cuvinte cu statut de substantiv, de exemplu: *Nu-i online-ul ca offline-ul* (http://nu-i-on-line-ul-ca-off-line-ul.blogspot.com/), făcându-se aluzie, bineînţeles, la sloganul de esenţă paremiologică din lexiconul lui Traian Băsescu: „Iarna nu-i ca vara".

Chatul şi blogul au devenit o formă de conversaţie cu trăsături distincte. „Primul element, şi cel ce diferenţiază blogurile de alte forme de comunicare on-line, este personalitatea, care include felul de a fi al autorului sau autoarei, opiniile şi valorile sale, subiectivitatea inerentă a acestuia/acesteia şi stilul propriu de scriere (a se vedea articolul „Comunicarea on-line prin intermediul blogurilor" semnat de lect. dr. ec. Cristian Morozan, în care găsiţi informaţii foarte interesante privind natura şi tipologia blogurilor). Nu ne-am putut abţine să nu furnizăm de acolo câteva informaţii, nu înainte de a vă recomanda articolul în întregime:

"În august 2005 Technorati, un serviciu de urmărire şi măsurare a blogurilor, a dat publicităţii rezultatele unei statistici întreprinse la nivel mondial, referitoare la amploarea fenomenului. Cele mai importante aspecte sunt redate mai jos:

- în lume sunt peste 14.000.000 de bloguri, valoare dublă faţă de luna martie a aceluiaşi an, iar tendinţa se păstrează (dintre acestea, 40 la sută sunt în altă limbă decât engleza);
- la fiecare secundă se creează un blog, iar în fiecare zi apar peste 80.000;
- aproximativ 55 la sută dintre bloguri sunt active, iar 13 la sută sunt actualizate săptămânal;
- numărul însemnărilor în cadrul blogurilor depăşeşte 900.000 pe zi." [7]:

În contextul problemelor pe care le discutăm, chatul şi blogul au devenit o formă de conversaţie on-line (în anumite medii) cu dimensiunea creativităţii şi cea a alterităţii deosebit de evidente. Specificitatea mediului on-line constă în natura sa colaborativă. Spre deosebire de limbajul natural, utilizat în forma sa tradiţională, de comunicare face to face, limbajul conversaţiilor on-line se caracterizează printr-o sintaxă mixtă: una – a oralităţii, şi alta – a limbii literare; participanţii la discuţie retuşează şi negociază în permanenţă sensurile replicilor conversaţionale, încercând să câştige teren, să devină persuasivi, să demonstreze cunoştinţe, abilitate, umor etc. Limbajul chatului şi al blogului, de exemplu, se caracterizează prin: renunţarea la majuscule (pentru a economisi timpul), care totuşi se folosesc pentru a sugera ridicarea tonului; codificare (specializare); recurgerea la acronime (reducerea frazelor întregi la iniţialele lor), inflectives, audibles şi emoticons pentru a-şi exprima mai bine stările de spirit [cf. 8]. Chiar dacă se constată cu îngrijorare că „Având în vedere regulile nescrise ale limbajelor folosite pe chat şi blog, am putea concluziona că aceste mijloace de comunicare inovatoare ameninţă limba, ortografia, cultura şi chiar interacţiunea umană", precum şi invazia anglicismelor, totuşi, acesta e mai degrabă un „trend, o modă, şi că naşterea unor noi limbaje nu pun neapărat în pericol limbajele mai vechi, deja consacrate" [idem].

La ora actuală, există autori notorii în blogosferă, pentru care bloggingul a devenit o profesie (funcţie utilitară). Apropo, cuvântul ***blog*** la ora actuală este unul dintre cele mai uzitate. Derivatele acestuia au explodat odată cu apariţia fenomenului: *Blogatu, Madame Blogary*, *Blogovăţ, Blogostart, bloggeriţă, Blogovatul, blogoritm, blog-upp* etc. (Pentru o mai bună familiarizare cu blogosfera care ia amploare în Republica Moldova, recomandăm a se vizita: http://blogovat.blogosfera.md/2009/participanti.php. În acest context, ni s-a părut interesante discuţiile unor aspecte legate de dezvoltarea bloggingului şi chiar de soarta limbii române în acest spaţiu virtual: *Spune ce bloguri citeşti şi îţi spun cine eşti tu; Jurnalismul şi blogging-ul în RM; Complexul limbii române în blogosferă; Întroducere în blogosfera moldovenească feminină; Blogul meu fara cuvinte; Bloggerul şi Înţelepciunea* (a se vizita, din curiozitate: http://soacramica.ladyclub.md). Deşi nu sunt decât nişte opinii, studiul acestor aspecte abia urmează să fie întreprins.

4. Relaţia scriptic–oral. Raportul scris-oral în limbajul Internetului de asemenea îşi aşteaptă cercetătorii autohtoni, generând o gamă foarte largă de aspecte, cum ar fi: formarea cuvintelor, evoluţia sensurilor, împrumutul lexical, calcul sintactic, interferenţa registrelor, importul terminologic din engleză, probleme de integrare lingvistică şi de standardizare, interferenţă între scris şi oralitate, între limbajul standard (uneori cu elemente tehnice) şi registrul familiar, extinderi metaforice ale terminologiei în limbajul curent, coexistenţa stilurilor, adaptarea terminologiei, limbajul comentariilor, problema denominării, înflorirea limbajului argotic etc. – pentru cei interesaţi recomandăm studiile semnate de Rodica Zafiu [9].

Scrisul literar (al cărţilor tipărite, al mass-mediei) implică formulări definitive, care exclud negocierea sensurilor între E şi R (aceştia putând fi separaţi, cum am mai spus, prin mari distanţe spaţiale şi/sau temporale). Spre deosebire de acesta, scrisul on-line (cu evidente trăsături de oralitate) "este domeniul retuşabilului şi al sensurilor negociabile între parteneri coprezenţi" [10, p. 8]. Această din urmă remarcă, făcută de cercetătoarea Liliana Ionescu-Ruxăndoiu vizavi de româna vorbită în medii conversaţionale tradiţionale (cu exemple de texte dialectale) este valabilă, după cum vom vedea mai jos, şi pentru limbajul de tip conversaţional al internauţilor.

În epoca Internetului scrisul a ajuns să fie practicat cu atâta "înverşunare", încât devine un mod de a fi „Ochii şi tastatura înlocuiesc gura", transformând vorbirea colocvială în scris, în scriere. Dacă am face

o paralelă cu textele dialectale sau cu textele sociolingvistice – înregistrate şi apoi audiate, descifrate cu mare trudă, transpuse într-un cod grafic specializat, textele-comments de pe Internet sunt texte gata înregistrate, având toate datele de intrare exacte – ora, numele de cod, spaţiul (real sau virtual), starea de spirit etc. – material pus gratis la îndemâna cercetătorului interesat să deducă specificul şi tendinţele comunicării on-line. Vor deveni sau nu caracteristici definitorii ale limbii contemporane (care pur şi simplu invadează comunicarea şcolarilor, strecurându-se abil în toate formele de predare şi evaluare), nu ştie nimeni deocamdată, cert e că se atestă o simplificare şi o schematizare fără precedent a limbii vorbite. Se constată astfel caracterizarea **canalul oral** printr-o deschidere absolută faţă de variantele teritoriale şi sociale ale unei limbi, în timp ce **canalul scris** impune norme mult mai stricte în alegerea acestor variante. Ţinem să remarcăm doar faptul că azi comunicarea on-line defineşte modul în care oamenii folosesc Internetul şi cuprinde acţiunile acestora prin intermediul tehnologiilor, în plan social şi comunicativ. Internetul are o capacitate extraordinară care s-ar numi: „Nimic nu se pierde, totul se adaugă". Din moment ce a fost plasată acolo o informaţie – nu-ţi mai aparţine... Mai mult. Internetul este un loc în care tehnologia întâlneşte cultura şi identităţile indivizilor [11].

Opiniile mai multor cercetători nu par să fie prea optimiste în ceea ce priveşte corectitudinea limbajului în epoca Internetului: "Noua generaţie, care comunică mai mult prin *mesageria instantanee* (MI) decât la şcoală cu profesorii, acasă cu părinţii sau cu prietenii, specialistă în acest cod/jargon acaparator, nu pare să mai aibă nevoie de DOOM-2 sau de gramatici" [12]. După Gina Necula, limbajul „messenger" se caracterizează prin:

a) scrierea fără semnele diacritice *ă, î, â, ş, ţ*; iar aici pericolul nu este doar diminuarea informaţiei, ci şi faptul că acest tip de scriere trece din scrierea MI în toate celelalte contexte în care internauţii se văd nevoiţi să scrie, pierd sau nici nu apucă să dobândească competenţe legate de normă;

b) înlocuirea valorii diacriticelor cu combinaţii de litere (de exemplu, grupurile *sh/j* sau *tz* pentru a înlocui diacriticele *ş* şi *ţ*: *asha, ejti, tzara*;

c) renunţarea la notarea vocalelor, unele cuvinte fiind indicate doar prin consoane: *nmc – nimic, nmdkt – numaidecât, cnd/knd – când*;

d) în scopul evidenţierii, se practică scrierea cu majuscule a unor cuvinte (*SUPER!*), aglomeraţia semnelor de punctuaţie (*bestial!!!!!*) sau repetarea unor litere (*mooolt*);

e) scrierea cu iniţială minusculă a propoziţiilor, a numelor proprii;

f) utilizarea cuvintelor din registrul familiar-argotic (*beton, marfă, fain* etc.);

g) uzul vocativelor şi al interjecţiilor (*omule!, fato, bă* etc.);

h) folosirea diminutivelor (*poopik – pupic, pooiutz – puiuţ* etc.);

i) omiterea articolului hotărât enclitic *-l* (marcă a oralităţii) (*băiatu', prietenu'*);

î) cel mai frecvent – renunţarea la semnele de punctuaţie şi ortografie (cratima, punctul, punctul şi virgula, linia de dialog etc.) (*teai, lam, intro* etc.);

j) folosirea cifrelor *1, 3* în locul literelor *i, e*: *pr1ntz3sa, publ1citat3* etc., din cauza confundării cu tastele învecinate;

k) utilizarea unor pseudonime, nick-uri, id-uri, în care predomină semnul underline „_";

l) preferinţa pentru abrevierea cuvintelor: *d c – de ce, c f – ce faci, f b – foarte bine, n b – noapte bună, poa' – poate, scz – scuze, npc – nu ai pentru ce, k – ca/că, vb – vorbim/vorba/vorbeşte, sc – şcoală* etc;

m) folosirea ludică a limbajului (a jocului de litere şi cuvinte): a acronimelor (combinaţii de litere cuprinzând silabe şi logograme precum #, &, @ sau numere): *2day* (*today*), *22ror* (*tuturor*), şi numeroase abrevieri ale unor cuvinte/ propoziţii sau împrumuturi din engleză (*b4 – before, f2f – face to face*);

n) pentru a exprima afectivitatea mesajului sunt folosite ideogramele (emoticoanele/smiley).

Iată câteva exemple de „informatizare" a limbajului conversaţional din Internet. Am excerptat exemplele din comentariile vizitatorilor Portalului de ştiri UNIMEDIA din R.Moldova**:** Oamenii Politici ai anului 2009:

38. @ŋ†¡□, ora: 17:49; 22 dec 2009

@34 Este ceea despre ce am scris la comment 14 si 15. Acuma cei care au timp, sau sunt remunerati de catre cineva pot sa faca ce vor din acest "sondaj". Dupa ce votezi, verifica rezultatele prin link-ul de sub "See previous responses". Apoi fixeaza cursorul pe bara de adrese, da-i Enter si ai din nou sondajul in fata bun pt a-ti oferi inca o sansa de votare. Si tot asa si tot asa cat nu te doare Enter. (...) (http://www.unimedia.md/?mod=news&id=15392)

Acelaşi vizitator: *Aloooo!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! UNIMEDIA, aveti magari sau programatori? CU asa php code ca la sondajul vostru se poate vota cam de 20 de ori/minut. !ATENTIE, si asta fara sa faci golirea memoriei cache. Este din start un sondaj ERONAT!!!!!* (http://unimedia.info/index.php?mod=news&id=15414)

În scrisul elevilor şi al studenţilor îşi fac loc tot mai insistent aceste devieri de la norma literară, iar pentru a atrage cât mai mulţi cumpărători, nici editorii nu se dau în lături să utilizeze un asemenea cod (vezi, bunăoară, modalitatea de a scrie numele autorului şi titlul cărţii: Susan_Morris_Shaffer, Linda_Perlman_Gordon. *Cum să comunici cu fetele adolescente. Ghid_de_supravietzuire pentru_ parintzi*. Editura Amaltea, 2006).

Analizând mai multe schimburi de “replică”, de mesaje scrise, David Crystal [13] constată un fenomen semnificativ: în aceste situaţii se comunică puţin sub aspect informativ (mesajele sunt de obicei banale în conţinut, repetitive; se produce o veritabilă confuzie a vocilor). „Limbajul devine esenţial, ca mijloc de a fixa identităţi şi de a permite competiţii: într-o conversaţie ludică între anonimi, ierarhiile şi victoriile se stabilesc doar prin **abilităţi lingvistice** [pentru o analiză a cărţii vezi 14].

5. Limbajul internetului şi INTERtextualitatea. Limbajul noii generaţii se remarcă printr-o recurgere spontană la tot inventarul procedeelor intertextuale. Studiind cartea lui David Crystal (deşi acesta se referă doar la limba engleză), Rodica Zafiu constată cu oare-care satisfacţie şi speranţă că nu e totul pierdut: „Dezvoltarea Internetului va permite integrarea a tot mai multe dintre trăsăturile normale şi diverse ale comunicării umane, cu întreaga lor varietate de texte şi stiluri: de la cele intens familiar-argotice până la cele solemne şi formale. ”Vorbind despre „viitorul lingvistic” al Internetului, autorul de la Universitatea din Cambridge îşi linişteşte cititorii afirmând că „realitatea comunicării dovedeşte că în Internet e loc destul şi pentru limbajul solemn, ceremonios, atent stilizat, ca şi pentru judecăţile asupra gradului de cultură a vorbitorilor”. „În dezacord cu puriştii periodic îngrijoraţi asupra sorţii limbajului, autorul nu vede în tehnologia modernă niciun fel de risc de distrugere şi sărăcire a limbilor – ci doar o şansă pentru diversificare şi creativitate” [15].

Internetul e un nesfârşit intertext, e o nesfârşită carte electronică. Limbajul acestei megacărţi urmează regulile sale – în el coexistă texte vechi, din epoci apuse, şi texte noi, contemporane, precum şi texte care se nasc în momentul scrierii (şi rescrierii!) chiar a acestui text la calculator. Cartea electronică (e-cartea sau electronic book, e-book, eBook) este o publicaţie fără un suport propriu fizic, ea existând doar sub formă logică – de „gânduri” într-un creier electronic. Textul cărţilor electronice (altfel spus – e-textul), spre deosebire de textul cărţilor tipărite pe hârtie, poate fi parcurs mult mai dinamic. Datorită Internetului, lanţului de texte al acestuia, ne putem conecta la o multitudine de surse de informaţie, transformând actul lecturii într-o explorare, o navigare prin informaţii. Cartea nu doar că nu pare să dispară, dar se multiplică la infinit prin “editarea” sa (şi) pe suport informatic. O carte editată pe internet are atât tiraj câţi cititori potenţiali o accesează.

Intertextul este o unitate a fenomenului numit intertextualitate: proprietate a textului (literar) de a fi legat (deliberat sau nu) de alte texte anterioare, aparţinând unor autori precedenţi. Conceptul datează de la formaliştii ruşi: M. Bahtin este acela care a adus în discuţie posibilitatea unui text de a fi interpretat în mai multe „chei”, atunci când a analizat caracterul polifonic al romanului lui Dostoievski. Noţiunea a fost preluată de naratologia franceză contemporană şi situată la baza conceptului de intertextualitate (Julia Kristeva, Roland Barthes, Gerard Genette). În sens larg, intertextualitatea poate fi deci interpretată ca o relaţie a fiecărui text cu alte texte, pe care le absoarbe şi le transformă, în ansamblul aceleiaşi culturi literare. În sens restrâns, intertextualitatea presupune o preluare directă în text a unui (fragment de) enunţ aparţinând unui alt text şi autor (sau chiar aceluiaşi autor), „prezenţa efectivă a unui text în altul”. De altfel, citatul ştiinţific şi citatul utilizat în literatură constituie două forme diferite de intertextualitate, fiecare dintre ele respectând rigorile genului şi stilului.

Fenomenul intertextualităţii vizează numeroase aspecte legate de utilizarea şi reproducerea textelor Internetului: informare/dezinformare, triere (selectare) a informaţiei/ utilizarea primei surse, drept de autor/plagiat etc. Intertextualitatea se referă atât la textele reproduse în variantă electronică după ce au fost publicate iniţial în format tradiţional, pe hârtie, cât şi la conversaţiile de tip comentariu, ataşate la cele mai variate informaţii (texte scrise, imagini, video, produse publicitare etc.).

6. Internetul şi HIPERtextualitatea. Pentru cercetătorii ştiinţelor limbii şi literaturii, într-o perspectivă nu prea îndepărtată, studiul hipertextului va deveni o necesitate. Ne aflăm în faţa unui nou cod lingvistic (mesageria instantanee), care, împreună cu textul internetului şi hipertextul (în limbajul informaticii – mai ales în varianta cu *y*: *hypertext*) se va impune tot mai mult, generând ceea ce se numeşte „o nouă cultură a comunicării virtuale”, la fel şi o cultură a „citirii virtuale”, în fine, o nouă cultură – cultura Internetului. Ted Holm Nelson este cel care a impus noţiunile de *hypertext* şi *hipermedia* în 1965. În viziunea sa, hypertextul leagă documentele asemenea unui păianjen. Este o viziune similară celei pe care au intuit-o Roland Barthes, Mihail Bahtin, Umberto Eco, Julia Kristeva ş.a. asupra textului [a se vedea, în acest sens, 16]. Este indiscutabil că acest fenomen are şi va avea un impact semnificativ asupra tuturor sferelor existenţei umane, inclusiv asupra sferei cercetării şi inovării. De asemenea, se poate presupune că un asemenea limbaj va genera cu timpul particularităţi similare şi în limbajul natural – şi atunci ne vom aştepta, pe de o parte, la schematizarea progresivă a formulelor de exprimare în scrisul on-line, iar pe de alta, la influenţarea scrisului literar – iar stilurile administrativ, publicistic, artistic deja le atestă. Aşadar, limbajul Internetului (această “halucinaţie colectivă”, vorba lui William Gibson) – domeniu foarte mediatizat prin însăşi esenţa lui, apreciat şi criticat deopotrivă – coexistă tendinţe de degradare a limbajului tradiţional cu tendinţe de extindere a capacităţilor textului virtual într-o manieră cum alte tehnologii încă nu au imaginat-o. Hipertextul este copilul lingvistic al acestui limbaj, este codul şi unitatea la care lumea virtuală se raportează tot

mai frecvent şi cu mai multă necesitate. „Rezumatul unui hipertext este imposibil, şi la fel este să spui şi care este subiectul lui. Hipertextul nu se poate reduce la o singură unitate, nu poate fi schematizat, nu are caracteristicile unui text: început, sfârşit, coeziune, coerenţă" [17]. Internautul are libertatea să pornească de la oricare unitate sau subunitate a unui hipertext, ajungând direct la o alta. Prin intermediul *link*-urilor, cititorul de texte virtuale poate naviga de la un nod textual la altul, realizând conexiuni arbitrare, pe care le intuieşte şi care pot fi modificate pe măsură ce lectorul înaintează în „adâncul" textului. Astfel, hipertextul este fragment din TEXTUL LUMII în care pot fi încorporate alte texte (la fel de importante sau minore), bucăţi muzicale, imagini fixe sau în mişcare, numeroase atribute paratextuale, care facilitează accesul la cultură: date biobibliografice, traduceri, versiuni anterioare ale cărţii, index-uri şi instrumente de căutare, scenariile unor ecranizări sau chiar filmele respective. În ţările în care tehnologiile informaţionale au ajuns foarte departe, în ultimii ani au apărut diverse ediţii hipertextuale ale unor autori clasici, la care se face referinţă în mod constant, care au devenit surse de informare pentru toate categoriile de cititori. Altminteri, omenirea dintotdeauna a creat hipertext, atâta doar că altă terminologie îi mărginea în vremuri nu prea îndepărtate limitele conceptuale, iar epoca Internetului i-a oferit un suport tehnologic care începe s-o exprime tot mai articulat.

Am insistat să denumim acest articol cu termenul "limba", şi nu „limbajul" mai ales pentru ultimul argument invocat – hipertextualitatea – care este factor al CULTURII, inclusiv al culturii virtuale, mai exact al „spaţiului virtual", căci oricum o lume întreagă se îndreaptă spre o asemenea cultură. Iar în cultura Internetului nu există nimic care să nu fi fost mai întâi în cultura nonvirtuală, adică în cultura tradiţiilor, comunităţilor, globalităţii. Într-o asemenea lume se vor da lupte grele pentru puterea cuvintelor. Constantin Noica, pe care îl citam la începutul acestui articol, comparând termenii *cumpăt* şi *computer*, constata că acesta din urmă „va putea orice; dar e o întrebare dacă va avea şi cumpăt". „Dar la a doua revoluţie tehnică a lumii, acolo unde vin computerele, s-ar putea să nu piară cumpătul. Căci totul vine să-l ceară, şi ferice de lumile care nu trebuie să-l inventeze, ci îl au" [18, p. 102-103].

7. Câteva concluzii. Diferenţa dintre comunicarea face to face şi cea mediată de citirea unor bloguri, comentarii, messaging, este una radicală. În cadrul comunicării clasice ponderea comunicării nonverbale este mai mare decât a celei verbale, gesturile exprimând mai mult decât exprimă cuvintele. În comunicarea on-line emoticoanele (sau smiley) gen ( ) şi excesul semnelor de punctuaţie sunt substutele nonverbalităţii (ale mimicii, gesturilor etc.). Două aspecte primordiale rămân să caracterizeze atât limbajul natural, cât şi limbajul virtual (limbajul on-line): **creativitatea** şi **alteritatea**. În acelaşi timp, limbajul conversaţiilor on-line are trăsătura **materialitate** manifestată „fizic" prioritar sub forma scripticului, deci a scrisului on-line, care adesea reprezintă o revalorizare, o reconsiderare a funcţiilor clasice de altădată ale unităţilor comunicati-ve – cuvântul nu mai e cuvântul atestat ca în dicţiona-re, la fel propoziţia, fraza, textul... **Oralitatea, scripturalitatea, verbalitatea/nonverbalitatea, intertextualitatea, hipertextualitatea** sunt caracteristici ale limbajului on-line utilizat în cadrul fenomenului Internet. Coexistenţa ambelor forme de scriere şi comunicare (ale limbajului natural, consacrat – formele lui literară şi orală), se va impune consecvent limbajului Internetului, care îl va influenţa, definindu-i viitorul.

Referinţe bibliografice

1. http://dexonline.ro/
2. Florentin Cristian. *Video-copilul. Destructurarea lingvistică actuală* http://www.bookblog.ro/stiinte-umaniste-religie/articole-speciale/video-copilul-destructurarea-lingvistica-actuala/ 20 noiembrie 2009
3. Eugeniu Coşeriu, *Limbaj şi politică*//Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară, 1996, nr.5 [Omagiu prof. E.Coşeriu la 75 de ani].
4. Elena Ungureanu, *Sinergetica limbii române din Basarabia: evoluţii şi involuţii //* Cugetul (Revistă de Istorie şi cultură), 2002, nr. 3–4, p. 41–44.
5. Eugeniu Coşeriu, *Semantica structurală* // Prelegeri şi conferinţe, / Anuar de lingvistică şi istorie literară, t. XXXIII, 1992–1993. Seria A. Lingvistică, Iaşi, 1994, Iaşi, 1994, p. 98.
6. Bogdan Ghiu. Utopia limbii universale revine! 24.06.2007 http://atelier.liternet.ro/articol/4695/Bogdan-Ghiu/Utopia-limbii-universale-revine.html
7. Cristian Morozan. *Comunicarea on-line prin intermediul blogurilor.* http://opiniamea-vinti.blogspot.com/2007/07/comunicarea-on-line-prin-intermediul.html
8. **Grosseck,** Maria-Dana; **Negru, Adina. Chat-ul şi blog-ul – limbaje ale noii generaţii şi influenţa lor asupra comunicării.** http://www.culturasicomunicare.com/v2/negru.pdf
9. Rodica Zafiu. *Diversitate stilistică în romàna actuală*. http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/21.htm
10. Liliana Ionescu-Ruxăndoiu. *Conversaţia. Strategii şi structuri. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*. Editura ALL, Bucureşti, 1995.
11. Claudiu Gamulescu**.** *Definirea noţiunilor de bază şi mecanismele comunicării on-line* (14 aprilie 2009)] http://www.underclick.ro/articol-2450-elemente_de_comunicare_online.html
12. Gina Necula. *Utilizări aberante ale semnelor de punctuaţie şi ortografie în comunicarea pe internet* http://www.academiaromana-is.ro/philippide/distorsionari_2008/249-258%20NECULA%20Gina.pdf)
13. David Crystal. *Language and the Internet*. 2006.
14. Rodica Zafiu. *Câteva observaţii lingvistice*. http://www.romlit.ro/cateva_observatii_lingvistice
15. Rodica Zafiu. *Stilurile Internetului*. http://www.romlit.ro/stilurile_internetului
16. *Teoria textului*. Antologie de Alexandra Gherasim, Nadejda Cara. CEP USM, Chişinău, 2008.
17. Camelia Dedu. *Viata ca hipertext* http://asalt.tripod.com/a_012.htm
18. Constantin Noica. *Cuvânt împreună despre rostirea românească*. Ed. Eminescu, Bucureşti, 1987.

INDUSTRIA COMPUTERIZATĂ A DICȚIONARELOR: SCURTĂ PRIVIRE

Igor COJOCARU, Irina COJOCARU
Institutul de Dezvoltare a Societăţii Informaţionale, A.Ş.M.

COMPUTER DICTIONARIES INDUSTRY: OVERVIEW

At present, are crucially important issues as definition and improvement of thesaurus lexicographic projects; collaboration between authors of electronic lexicographic products and philologists; analysis of these products and their impact on the development of national languages; careful selection of information provided by such online products. In the Republic of Moldova these are only poorly investigated issues, but they could represent a separate compartment for future language policies, and state programs aimed at ensuring the support of the Information Society. ISDI is open to collaboration with professional linguists, from the country and abroad, in the view of launching joint projetcs for research and development of online dictionaries.

1. În societatea informaţională, dicţionarul în format electronic – dicţionar ce poate fi folosit on-line, a devenit o sursă de informare extrem de utilă. Industria computerizată a dicţionarelor şi a altor resurse lexicografice a luat o amploare greu de imaginat cu câteva decenii în urmă. Milioane de utilizatori (programatori, traducători, lingvişti etc.) „stau cu mâna pe pulsul mouse-ului" în căutare de informaţie necesară comunicării, perfecţionării, exactităţii.

Dicţionarul electronic (*e-dictionarul* sau, în engleză, *electronic dictionary*, *e-dictionary*, *edictionary*) este o publicaţie fără un suport propriu fizic, ea existând doar sub formă logică. Diferenţierea *dicţionar în format tradiţional – dicţionar electronic* este doar una din multitudinea de dihotomii produse în câmpul tehnologiilor informaţionale şi al ştiinţelor limbajului.

Experienţa lexicografică tradiţională, în sensul instrumentelor de lucru (consultarea dicţionarelor clasice de format mare – explicative, bilingve, enciclopedice, dar şi a dicţionarelor de format mai mic – pentru o anumită categorie de cititori – elevi, specialişti dintr-un anumit domeniu etc., confruntarea definiţiilor propuse ale lexemelor, nu rareori diferite, alegerea şi propunerea unei variante acceptabile, înlăturarea erorilor din sursele utilizate, aducerea la zi prin completarea cu noi sensuri a anumitor lexeme, înregistrarea şi tălmăcirea termenilor noi, împrumutaţi din limbile de largă circulaţie etc.) arată că toate acestea sunt probleme care pot fi soluţionate într-un ritm incomparabil mai rapid şi mai eficient, datorită noilor tehnologii informaţionale. Internetul este unealta şi spaţiul virtual, unde aceste schimbări spectaculoase se desfăşoară sub ochii contemporaneităţii, iar realizările de ultimă oră se datorează şi unor proiecte lexicografice electronice, care reprezintă produse intelectuale cu impact. De altfel, termenul *virtual* – fundamental în informatică – si-a extins profund semnificaţia, lucru pe care nici dicţionarele tradiţionale, nici cele în format electronic nu se grăbesc să-l înregistreze. De exemplu: *agent virtual, realitate virtuală, mediu virtual, spaţiu virtual, comunităţi virtuale, oraş virtual, muzeu virtual, imagini virtuale, birou virtual, proces virtual, cuvânt virtual etc*., în toate cazurile, însemnând că ele posedă proprietăţile virtuale, sau fac parte dintr-o realitate virtuală, semnificaţie care mai exact poate fi determinată de context.

2. În spaţiul limbii române, primul proiect românesc de dicţionar lingvistic computerizat Dicţionarul confruntativ de sinonime, de analogii şi de asociaţii al limbii române (DCSAAs), după Ion Dănăilă, îşi are începuturile încă din 1976, când acad. Ion Coteanu a propus sectorului de lexicologie şi lexicografie al Institutului „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti să elaboreze un „dicţionar analogic", adică de analogii semantice. Anii '80 au fost martorii implementării primelor sisteme moderne de prelucrare automată a textelor în română: BANDASEM (Banca de date fonomorfosemantice a limbii române), SDLR, SIRLIN, IURES, QUERNAL, SINAL, PARADIGM, MORPHO etc. Aplicaţiile tipice ale acestor sisteme erau regăsirea documentară inteligentă, interfeţe la baze de date, comanda vocală a unor dispozitive, cercetări lexicografice. „Au apărut preocupări sistematice privind implementarea de resurse lingvistice de mare acoperire, destinate prelucrării limbajului natural (scris şi vorbit): dicţionare generale şi de specialitate, tezaure terminologice, baze de date lingvistice, gramatici, corpusuri. Proiectele internaţionale din domeniul tehnologiei limbajului, în care sunt implicaţi cercetători români (MULTEXT-EAST, TELRI, ELSNET, ELSNET-GOES-EAST, BABEL, PRACTEAST, ONOMASTICA, PATRON, ROMTERM-Bank etc.) au contribuit la focalizarea eforturilor de cercetare/dezvoltare, alinierea la metodologiile şi standardele internaţionale, precum şi la stabilirea de echipe interdisciplinare de cercetare" [1].

Pe lângă Academia Română există o Comisie pentru informatizarea limbii române (din 2001), condusă de prof. dr. Dan Tufiş, din care fac parte şi câţiva specialişti din Republica Moldova. În 2000, a fost creat un Consorţiu pentru Informatizarea Limbii Române cu sediul la Iaşi, reprezentând o iniţiativă ce îşi propune să eficientizeze eforturile cercetătorilor lingvişti şi informaticieni care

lucrează în domeniul limbii române prin promovarea mijloacelor informatice de prelucrare lingvistică. De asemenea, există mai multe proiecte şi aplicaţii în lucru sau realizate deja de cercetătorii de la ICIA (Institutul de Cercetări pentru Inteligenţă Artificială, director Dan Tufiş), descrise pe Internet şi în lucrări apărute pe suport clasic (cum ar fi RoLTech. Platforme pentru tehnologia limbii române: resurse, instrumentar şi interfeţe) de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi, de la Cluj, Timişoara, Galaţi etc., dar şi de cercetători de la Institutul de Matematică şi Informatică al AŞM. În 2010 urmează să fie încheiat proiectul major eDTLR — *Dicţionarul tezaur al limbii române în format electronic*, coordonat de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Facultatea de Informatică (UAIC-FII), proiect complex CNCSIS pentru perioada 2007-2010 şi din care fac parte Academia Română, prin Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti (ILB), Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi (IFRI), Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca (ILILC), Institutul de Cercetări pentru Inteligenţă Artificială din Bucureşti (ICIA), Institutul de Informatică Teoretică din Iaşi (IIT) şi Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, Facultatea de Litere (UAIC-LIT). Dintre alte proiecte se pot enumera: *DLRI. Bază lexicală informatizată. Derivate*. Proiect finanţat de CNCSIS (cod 1609) pentru perioada 2007-2008 şi realizat de Institutul de Filologie Română „Al. Philippide", Iaşi în colaborare cu Facultatea de Informatică de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi (director de proiect – Cristina Florescu) a se vedea [2], pentru alte realizări – [3].

În Republica Moldova activează câteva echipe de specialişti care elaborează de ceva timp **dicţionare multimedia ale limbii române.** De exemplu, o echipă de **tineri cercetători** de la Academia de Studii Economice din Moldova **a publicat o serie de secvenţe de implementări şi experimentări legate de elaborarea unui dicţionar economic [4]. Mai mulţi cercetători de la Institutul de Matematică şi Informatică al AŞM sunt preocupaţi de probleme ale limbii române şi dimensiunea informatizării acesteia [a se vedea, de exemplu, unele articole din 5].** De asemenea, pentru anii 2009–2010, în cadrul Centrului de Terminologie al Institutului de Filologie al ASM este în curs de desfăşurare proiectul de cercetare *Armonizarea şi standardizarea terminologică: modalităţi de transfer al cunoştinţelor în societatea informaţională prin dicţionare terminologice electronice* (cond. de proiect dr. Inga Druţă).

În spaţiul altor limbi, contribuţiile şi realizările sunt incomparabil mai avansate. Pentru a se împrumuta din experienţa lor, este nevoie de pregătirea specialiştilor, finanţarea echipelor de cercetare şi demararea proiectelor utile pentru dezvoltarea societăţii informaţionale. Pentru limba rusă, bunăoară, o amplă prezentare a fenomenului oferă volumul *Русский язык в Интернете* [6].

3. Un dicţionar cu mare deschidere spre public este *DEX online,* lansat la 28 august în 2001, creat şi întreţinut de un colectiv de voluntari. *DEX online* constituie transpunerea pe Internet a unor dicţionare de prestigiu ale limbii române (cel mai important dintre acestea fiind DEX' 98). Definiţiile sunt preluate textual din sursele menţionate, cu excepţia erorilor evidente de tipar, pe care autorii proiectului le-au corectat. „*DEX online* este un proiect distribuit; oricine doreşte poate ajuta la dezvoltarea acestuia, de exemplu contribuind cu definiţii noi. Accesul la *DEX online* va fi întotdeauna gratuit. Baza de definiţii a *DEX online* este disponibilă liber şi gratuit sub licenţa publică generală GNU (GPL)" [7].

Proiectul, care a adunat eforturile a 201 utilizatori, a fost iniţiat de către programatorul Cătălin Frâncu în 2001. Autorii *DEX online* recunosc din capul locului că nu sunt „lingvişti de profesie", ci mai degrabă „pasionaţi de limba română" şi nu sunt subordonaţi nici Academiei, nici altui for. În 22 august 2007 *DEX online* a lansat componenta *Dex Flex* (denumită şi *Flex online*), o unealtă care permite consultarea formelor flexionare ale cuvintelor din *DEX online*, căutarea unui cuvânt după o formă flexionară, afişarea accentelor în formele flexionare., Iniţial, proiectului respectiv puţini îi dădeau sorţi de izbândă. Din mărturiile Deliei Oprea (care nu o dată a auzit în adresa ei eticheta de *geek*), în *Elogiul nebuniei* [8], aflăm că „pe 1 august 2004, echipa de voluntari a *DEX online* a terminat de cules şi transpus pe Internet ediţia 1998 a *Dicţionarului explicativ al limbii române*. Acesta conţine 65.531 definiţii însumând circa 1200 pagini şi 13,5 milioane de caractere. Pentru comparaţie, *Biblia* are circa 4 milioane de caractere." „O idee nebună în care o mână de entuziaşti au crezut suficient încât să o ducă la îndeplinire". După aproape un deceniu de când a demarat proiectul, constatăm că îndoielile privind faptul dacă se vor găsi suficienţi oameni cu devotament şi timp liber care să contribuie la acest efort s-au risipit în totalitate. Extinderea proiectului se produce neîncetat şi la ora actuală se poate spune că acest dicţionar este unul dintre cele mai vizitate pe Internet de către utilizatorii limbii române.

4. Dicţionarele specializate se găsesc în număr exorbitant pe net, fiind mai bine sau mai puţin bine elaborate, multe dintre ele pur şi simplu copiate din variate surse, nerespectând niciun fel de rigori ale domeniului. Altele, dimpotrivă, au însemne clare de originalitate şi noutate şi merită chiar interesul

lingviştilor şi nu numai. De exemplu: *Dicționar de termeni comunitari* (e vorba de terminologia legată de integrarea europeană); *Dicționar de informatică; Dicționar textil online; Dicționar imobiliar; Dicționar de alimente* etc. (pentru o familiarizare mai amplă cu domeniul, a se consulta şi listele din [9; 10]).

Printre alte surse lingvistice ale limbii române, care au deja publicul lor interesat, se pot număra:

http://www.archeus.ro, care, pe lângă alte extinderi, oferă şi forme flexionare – oricare dintre formele derivate ale cuvântului. Pentru substantive, aceasta poate fi, de exemplu, o formă articulată: *copilul* pentru forma bază *copil*.

http://www.123urban.ro este "o colecție de termeni şi expresii, care deşi nu şi-au găsit locul în dicționarele tradiționale, umblă libere şi nestingherite în limbajul colocvial. E de datoria noastră (şi a voastră) să continuăm de unde a lăsat Academia". De exemplu: *a blogui* „a scrie într-un blog; a menține un jurnal online".

http://dictionarurban.ro e un dicționar al slangului (argoului) românesc (pentru conformitate – **slang** [sleng] *s.n.* 1. ansamblu de cuvinte şi expresii de origine populară pe care englezii le folosesc în vorbirea curentă. 2. argou englez al unei meserii, al unui grup social. (< engl. *slang*)). De exemplu: *săpunieră* „aparat digital de fotografiat, de amator". Cuvântul este în general folosit de fotografi. Minicontext: Sony DSC-P92. *Ia uite bă ce săpunieră are chinezu' ăla.*

5. Dicționarele distribuite pe un CD-ROM sunt identificate cu o casă de publicație anumită şi au publicații din care aceste produse au derivat. Utilizatori pot fi persoanele individuale sau instituțiile. Dezvoltarea acestor produse (atenție!) este susținută de profesionişti în domeniul lingvistic. Dintre cele mai renumite edituri care şi-au digitalizat produsele sunt Longman, Oxford Dictionary, Britannica, COBUILD, Collins, Dictionnaires Le Robert, Larousse, Cambridge etc. Pe piață au apărut şi produse ce tind să combine o multitudine de limbi propuse. Un astfel de exemplu ar fi produsul companiei ABBYY Lingvo, un produs extraordinar care la momentul actual a ajuns la versiunea 12, oferită în diferite opțiuni în funcție de tematici şi de dicționarele incluse.

Acest segment nu s-ar dezvolta atât de vertiginos dacă nu ar fi solicitat de piață. Tendințele de globalizare şi comunicarea foarte liberă sporesc necesitatea de traducere, atât la nivel individual, cât şi la nivel de organizații internaționale. Un exemplu elocvent în acest sens este Uniunea Europeană, care dispune de circa 50 000 de funcționari care se ocupă exclusiv de traducere.

Tot din aceste considerente se dezvoltă şi sistemele de traducere automată a textelor. Lingvistica computațională este astăzi ştiința care utilizează instrumente de ultimă oră din ştiința calculatoarelor şi a inteligenței artificiale pentru a-şi satisface scopurile. Asemenea produse sunt comerciale, dar pe lângă ele există şi o serie de produse oferite gratuit, precum *DEX online*, de care am vorbit mai sus, care sunt susținute de entuziaşti sau voluntari, sau de susținători ai mişcărilor de Free Software. În Internet există servicii calitative de dicționare multilingve, explicative, servicii de traducere a textelor şi a paginilor web: Google, serviciul online al produsului PROMPT (versiune limitată după tematici), Cambridge dictionary, Lingvo, SDL (free translation).

Câteva descrieri sumare:

ABBYY Lingvo 12 www.lingvo.ru – este un produs de înaltă calitate recunoscut la nivel mondial. Reprezintă un dicționar explicativ, care dispune de traducere multilingvă, este extensibil. Compania oferă opțiuni flexibile pentru diferiți clienți, fie pentru persoane individuale, instituții sau corporații. Pe lângă baza de date extraordinară şi un număr mare de limbi utilizate există posibilitatea de extensie. Fiecare poate crea un dicționar adițional ce poate fi inclus în produs, sunt oferite astfel de adaosuri gratuite cu alte limbi, printre care şi limba română. La toate acestea se include pronunțarea audio a fiecărui cuvânt, un sistem interactiv pentru studierea unei limbi şi o foarte bună gestionare a tematicilor. Baza de date cuprinde peste 7,5 milioane de articole.

Le Robert – http://www.lerobert.com/ – cel mai mare dicționar al limbii franceze propus în 6 ediții specializate. Include tehnologii revoluționare de analiză comparativă a cuvintelor, pronunțare audio şi alte opțiuni interactive. În plus, se oferă actualizări ale dicționarelor descărcabile de pe site-ul oficial. Versiunea completă Le Grand Robert oferă la fiecare cuvânt pagini întregi de material, de la sens la sinonime, sens etimologic, exemple, expresii şi derivate. Ex.: la cuvântul *nature* sunt afişate peste 10 pagini de informație! Are numeroase ediții: Le Nouveau Petit Robert, Le Petit Robert 2, Le Grand Robert V1, Le Grand Robert V2, Le Grand Robert & Collins, Le Robert des enfants etc.

Dicționar Roman-Rus – http://www.rorus.net/ - produs din Republica Moldova, include peste 200 000 articole de dicționar în Dicționar Român-Englez şi Român-Rus. Este prezentată şi versiunea online gratuită.

Actualmente, pe lângă dicționarele online, Internetul oferă numeroase **baze de date terminologice**, multe dintre ele accesibile gratis. Iată câteva dintre ele oferite de site-ul Centrului Național de Terminologie al Institutului de Filologie al AŞM [11].

http://realiter.net Rețeaua panlatină de terminologie.

http://www.unilat.org Uniunea Latină.

http://www.rint.org Rețeaua Internațională Francofonă de Amenajare Lingvistică.

http://www.uwasa.fi/comm/termino Forum de terminologie.

http://www.termcat.es Centrul de Terminologie TERMCAT (limba catalană).

http://www.eaft-aet.net Asociația Europeană de Terminologie.

http://www.ier.ro Institutul European din România. Traducerea acquis-ului comunitar, bază de date, ghid stilistic pentru traducători etc.

http://europa.eu.int/eur-lex/en/ Legislație comunitară.

http://europa.eu.int/eurodicautom/Controller Baza de date terminologice Eurodicautom.

http://europa.eu.int/scadplus/glossary/index_en.htm Terminologie comunitară.

http://europa.eu.int/comm/eurostat/research/index.htm Glosare de termeni statistici.

http://www.granddictionnaire.com/btml/fra/r_motclef/index800_1.asp Le Grand dictionnaire terminologique (Canada).

http://www.yourdictionary.com Dicționare online.

http://www.glossarist.com

Pe piața din RM se află în vânzare produsele „RoRus" și „RomEn" ale societății *Primasoft*, deja bine cunoscute utilizatorului, la fel ca și dicționarele electronice puse în vânzare de editura *Litera* (DEX, DOOM, Dicționar de sinonime & de antonime) etc.

6. Cercetarea producției lexicografice online. Analiza dicționarelor online (la fel ca și analiza limbajului Internetului) ar putea constitui subiectul unor ample cercetări (teze, proiecte individuale sau colective, instituții etc.), pentru care trebuie instruiți specialiști (lexicologi-lexicografi) și antrenați în activitatea de navigare și cercetare a informației de acest gen afișată în format electronic. În viitoarele biblioteci digitale (virtuale) sursele lexicografice vor ocupa un loc de cinste.

Astăzi, numeroase echipe de specialiști din întreaga lume sunt antrenate în activitatea de elaborare a dicționarelor de tip tezaur, care să înglobeze cât mai multă informație și, prin urmare, să poată servi cât mai multor categorii de utilizatori. Societatea electronică se îndreaptă cu pași rapizi spre elaborarea unui *dicționar total* sau *megadicționar* (un dicționar care să cuprindă de toate), în corpusul căruia se vor suprapune, fragmentar, mostre și stiluri diferite de interpretare și practică lexicografică (coexistând dicționare cu amprenta epocii ideologizate și dicționare de generație nouă). Specialiștii filologi vor trebui să caute modele care să dea unitate produsului lor, în timp ce informaticienii vor fi preocupați să transpună în format digital acest produs intelectual cum e „opera lexicografică" [12]. Acestea vor putea fi consultate rapid, iar în ultimă instanță apelarea la serviciile lexicografice online presupune și o alfabetizare cu principiile acestei științe (sau chiar o școlarizare continuă) și totodată formarea unui simț ascuțit lexicografic de selectare – prin impunerea utilizatorului să aleagă una dintre opțiunile pe care le oferă dicționarul on-line, și nu prima, cea mai la îndemână, așa cum apare aceasta în șirul definițiilor expuse în pagina electronică a articolului de dicționar.

Pe lângă dicționarele on-line, a luat amploare industria enciclopediilor on-line, deci a producției lexicografice de o mai mare întindere decât a dicționarelor, cuprinzând cunoștințe amănunțite dintr-un singur domeniu sau din toate domeniile (cea mai importantă sursă fiind Wikipedia [13]). Pentru o descriere detaliată a produsului respectiv, precum și aspecte privind corectitudinea, securitatea informației stocate etc., a se vedea, de exemplu, [14].

Elaborarea a mai multor asemenea produse, evident competitive, în RM, precum și a unor studii comparative ale capacității și calității dicționarelor on-line, studiul bazelor de date ale acestora, descrierea detaliată a produsului, numărul de vizitatori, preferințele utilizatorilor, îmbunătățirea continuă a conținutului lor etc. ar trebui la ora actuală să constituie una din prioritățile specialiștilor în domeniul lexicografiei și lexicologiei.

Concluzii. Spre deosebire de alte tipuri de cărți, dicționarele, precum și bazele de date terminologice, nu sunt citite ca cele de beletristică, pentru plăcerea sufletului. Ele sunt utilizate sau ca instrumente de lucru, de către toate straturile sociale, sau sunt studiate cu mare atenție de către specialiști (lingviști-lexicologi, lexicografi etc. în practicarea meseriei lor). Or, instrumentele de lucru trebuie să stea întotdeauna la îndemână, ca să se poată apela intermitent la ele, fără a fi nevoie ca acestea să ocupe o anumită poliță în biblioteca personală. Dacă pe un CD-ROM ar încăpea 600 de cărți fundamentale, apoi un dicționar online, se pare, ar putea fi completat și gestionat la nesfârșit. Dicționarele tradiționale nu pot include toată informația ce trebuie să o ofere și nici nu pot s-o ofere într-o formă cât mai accesibilă. În același timp, dicționarele electronice le pot face pe ambele. Zeci și sute de volume dintre cele mai bogate pot încăpea pe un circuit integrat cu suprafața de câțiva centimetri pătrați. Este adevărat că de aici încolo se vor da lupte grele între cei care oferă asemenea servicii pe piața electronică pentru a câștiga, prin calitate, încrederea utilizatorului/vizitatorului, precum și în probleme precum dreptul

de autor (a se vedea, de exemplu, prevederile Legii privind drepturile de autor şi drepturile conexe: Programele pe calculator ([15], distincţia informaţie adevărată/informaţie falsă etc.). Unora dintre acestea li se va da preferinţă pentru calitatea traducerii, altora pentru rapiditatea sau costul rezonabil ş.a.m.d. Deocamdată însă nimic nu poate opri fenomenul carte online, în speţă dicţionar online, bibliotecă online. Tehnologiile informatice şi Internetul vor influenţa în mod semnificativ viitorul cărţii, şi în mod special pe cel al producţiei lexicografice. Primul impact este în domeniul comerţului cu cărţi, dar la fel de important devine şi procesul elaborării electronice a cărţii, precum şi distribuirea cărţii. O întreagă industrie va fi obligată să se redefinească.

Aşadar, se impune cu necesitate definitivarea şi perfecţionarea proiectelor de tip tezaur; colaborarea autorilor de produse lexicografice electronice cu specialişti filologi; analiza acestor produse şi a impactului lor asupra dezvoltării limbilor naţionale; selectarea cu discernământ a informaţiei oferite de asemenea produse online. Deocamdată, în Republica Moldova, acestea reprezintă doar aspecte insuficient cercetate, dar care ar putea constitui un compartiment distinct al viitoarelor politici lingvistice, precum şi al programelor de stat vizând asigurarea cu suport a societăţii informaţionale. IDSI este dispus să colaboreze cu specialiştii în domeniul lingvisticii, inclusiv din străinătate, în vederea demarării proiectelor comune de cercetare şi elaborare a dicţionarelor on-line. Chiar dacă în Internet este loc pentru orice – trebuie să existe întotdeauna repere care să faciliteze accesul prioritar la informaţia de calitate, inclusiv cea oferită de dicţionarul viitorului.

Referinţe bibliografice

1. Dan Tufiş. *Resurse lingvistice computaţionale pentru limba română: trecut, prezent şi viitor*// Limbaj şi tehnologie, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1996, p. 29–36.
2. Propuneri şi sugestii privind *Dicţionarul limbii române informatizat şi unificat* (DLRI) *consilr.info.uaic.ro/ro/resources/pre/**DLRI/DLRI**.ppt*
3. *DTLRd. Bază lexicală informatizată. Derivate în -ime şi -işte*. Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza" (coordonator Cristina Florescu). Iaşi, 2008.
4. **Limba română în societatea informaţională – societatea cunoaşterii** (Coord.: Dan Tufis, Florin Gh. Filip). **Ed. Expert, 2002;** http://www.racai.ro/~tufis/papers/SISC.pdf
5. ICT + „Information and Communication Technologies – 2009", intern. conf. (2009, Chsinau). Proceedings of the International Conference „Information and Communication Technologies – 2009", Republic of Moldova, 18-21 May 2009. Ed. I, Chişinău, 2009, 216 p.
6. *Русский язык в Интернете*. Казань: Отечество, 2003.
7. http://dexonline.ro/
8. http://portal.edu.ro/
9. http://www.util21.ro/invatamant/dictionare-explicative-dex.htm
10. http://www.gentil.ro/dictionare.htm
11. http://cnt.dnt.md/refer/index.php
12. Silviu Berejan. *Dicţionarul ca operă lingvistică şi antinomiile practicii lexicografice* //Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară, 1992, nr. 2.
13. http://wikipedia.org/
14. Traian Anghel. *Instrumente Web 2.0 utilizate în educaţie*. Cluj-Napoca, Editura Albastră, 2008, pag. 222-247.
15. Legea Republicii Moldova nr. 293-XIII/1994 privind dreptul de autor şi drepturile conexe // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr. 13/124.

Moissey Kogan. Primavera. 1909, bronz, 17 x 26 cm., Museum Folkwang din Hagen

SUBTERANELE UNEI ENIGME LITERARE

Acad. **Haralambie CORBU**

THE VAULTS OF THE LITERARY ENIGMA
The present essay-study is a try to figure out, in the parameters of the scientific argument, the real sense of the Eminescu's metaphor "Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahare", which in author's opinion, sight him out directly the big scholar and politic man Dimitrie Cantemir. In favor of this interpretation come the historic come the authentic historical deeds, as well as the traditions for the centuries of popular collective creation.

Opinii controversate în ce priveşte sursa de inspiraţie şi care anume dintre Cantemireşti i-a servit drept model lui Eminescu în versul „... *Cantemir croind la planuri din cuţite şi păhară...*" din poezia *Epigonii* (1870) au fost lansate şi discutate aprins de critici şi istorici literari notorii din trecut, dar şi din zilele noastre. S-au emis ipoteze cum că în acest Cantemir din versul citat ar putea să fie identificaţi: domnitorul Ţării Moldovei Constantin Cantemir (1685-1693); fiul acestuia Dimitrie Cantemir (1673-1723) – marele cărturar şi scriitor umanist, domnitor şi el al Ţării Moldovei (1693, 1710-1711); sau Antioh Cantemir (1708(9), fiul mezin al lui Dimitrie Cantemir – celebrul scriitor şi diplomat, fondatorul şi promotorul iluminismului şi clasicismului european în literatura rusă. Astfel, într-un studiu relativ recent istoricul literar Pavel Balmuş ţinea cu tot dinadinsul să remarce: deşi majoritatea criticilor şi istoricilor literari anteriori credeau că Eminescu îl avea în vedere ba pe C. Cantemir, ba pe (mai ales) D. Cantemir, „noi continuăm a susţine că au-torul *Epigonilor,* referindu-se la generaţia imediat precedentă de „*poeţi* ce-au scris o limbă ca un fagure de miere", *Satirele*... de la 1844 şi 1858, impunându-l pe autorul lor drept un *poet* din Moldova anilor 40-60 (într-atât de bine şi natural – moldoveneşte sunând tălmăcirile!), a creat metafora în cauză cu gândul numai la Antioh Cantemir". Referindu-se la un articol al său, publicat în paginile săptămânalului *Literatura şi arta* din 21 ianuarie 1988 şi intitulat „Probe de interpretare a *Epigonilor*", P. Balmuş adaugă că el ar mai putea aduce şi alte dovezi de cazuri lexicale şi stilistice parvenite din *Satirele*... lui A. Cantemir..." [1, p. 217].

Fără a diminua logica argumentelor invocate şi ataşamentul legitim al cercetătorului moldovean faţă de opera excelent tradusă a lui Antioh Cantemir, am dori, totuşi, să formulăm sau să ne raliem la nişte repere logice şi ştiinţifice de altă natură.

Ne vom referi, mai întâi, la o remarcă a distinsului eminescolog Perpessicius, ce se află inserată în *note-le* de la sfârşitul volumului I al ediţiei: M. Eminescu. *Opere alese* (în trei volume), 1964. Versul cu pricina (*Cantemir croind la planuri*...), în opinia istoricului literar D. Morăraşu, zice autorul notelor, adică Perpessicius, „sursa acestei imagini este capitolul în care Nicolae Costin povesteşte „banchetul" de la Iaşi, din 28 iunie 1711, în care ţarul Petru cel Mare încuviinţează „domn vecinic pe Dumitraşcul-vodă şi pe seminţia lui", capitol reprodus în *Lepturariul* lui Pumnul, pe care, reluând vechea sugestie a lui Ovid Densuşeanu, îl socoteşte izvorul principal al caracterizărilor din *Epigonii*". O părere identică, zice Perpessicius, formula şi D.Popovici în cursul său universitar despre Eminescu, ceea ce de loc nu vrea să zică, că lecturile lui Eminescu se limitau numai la atât. [2, p. 280.]

Mai întâi, e necesar să sesizăm, că *Epigonii* nu încep şi nu sfârşesc cu *generaţia imediat precedentă* lui Eminescu. Prima strofă a poeziei proclamă patetic şi ataşant:

Când privesc zilele de-aur a scripturilor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine
Şi în jur parcă-mi colindă dulci şi mândre primăveri,
Sau văd nopţi ce-ntind deasupră-mi oceanele de stele,
Zile cu trei sori în frunte, verzi dumbrăvi cu filomele,
Cu izvoare-ale gândirii şi cu râuri de cântări.

Să reţinem: cronologia poetul nu o respectă (şi nici nu şi-a pus drept scop) şi în strofa a doua, ca şi în toate celelalte; Cantemir (fie Dimitrie, fie Antioh) în versul eminescian, urmându-i pe Cichendeal, Mumulean, Prale, Daniil, Văcărescu, – oarecum predecesori din preajmă, se postează concomitent şi după A.Donici, A.Paun, Heliade-Rădulescu, C. Bolliac, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri – antemergători, dar şi contemporani (iar în anumite cazuri depăşindu-l cronologiceşte pe autorul *Epigonilor*). Apoi, raportate la realităţile istorice concrete, ar fi greu de imaginat ca Eminescu să fi încadrat în toposul fondatorilor literaturii naţionale scriitori aparţinând altor literaturi şi altor epoci, cum e cazul lui Antioh Cantemir, chiar dacă originea lui moldovenească, reminiscenţele operei şi activităţilor sale în spaţiul nostru cultural-spiritual, cât şi performanta traducere a operei sale de către A. Donici şi C. Negruzzi, îi creau – în conştiinţa generaţiei de atunci, ca şi a celor care i-au urmat – un statut aparte. La toate acestea, s-ar mai cere adăugat faptul, că Dimitrie tatăl şi Antioh fiul nu pot fi puşi în raporturi de interdependenţă „concurenţială", fiecare avându-şi meritele incontestabile şi general recunoscute în istorie şi în spaţiile cultural-spirituale cărora aparţin. Atâta

doar: familiarizarea cărturarului şi cititorului autohton cu opera lui Dimitrie Cantemir şi imensul ei potențial intelectual – filozofic – ştiințific – artistic era cu mult mai bine cunoscută la el acasă (deşi încă insuficient la acea vreme), şi în lume – decât cea a celebrului şi mult înzestratului său fiu Antioh. Despre aceste lucruri nu putea să nu ştie şi să nu le intuiască Eminescu.

O altă chestiune care ține de descifrarea versului eminescian din *Epigonii* referitor la Cantemir vizează însăşi lexemele cuprinse în sintagma respectivă: „*… Cantemir croind la planuri din cuțite şi păhară…”*. Este evident faptul că *a croi planuri* nu se referă la *a întocmi planuri de creație sau de odihnă*; dicționarele abilitate indică drept unul din sensurile de bază ale verbului *a croi*: „a pune la cale, a plănui; *a croi legi, planuri*;" sau, puțin mai altfel: „A plănui, a pune la cale o lucrare care are nevoie de indicații, de planuri etc." Prin urmare, *a croi planuri* ține de domeniul acțiunilor subordonate unor scopuri extrapersonale, unor scopuri de stat, politice, sociale, militare etc. cu conotații de schimbări şi combinări structurale majore. Aceste planuri şi proiecte pot apărea în mintea şi în câmpul de interese ale unor persoane, antrenate nemijlocit în derularea proceselor şi capabile să influențeze direct asupra desfăşurării lor.

Apare, deci, întrebarea: pot fi aplicate toate aceste criterii autorului *Istoriei ieroglifice* – savantului şi scriitorului umanist de talie europeană Dimitrie Cantemir? Răspunsul e unul singur: fără îndoială că da! Dimensiunea politică a activității lui D. Cantemir e caracteristică pe parcursul întregii vieți, cunoscând însă, în anumite perioade, fluxuri şi refluxuri însemnate. Unul dintre acestea îl constituie cea de-a doua domnie a lui D. Cantemir de aproximativ jumătate de an (decembrie 1710 – iulie 1711). Instalat în scaunul Moldovei de către Poarta Otomană, în capitala căreia s-a aflat, în calitate de ostatic, cca două decenii. Venea, D. Cantemir, ca om de încredere al acesteia. Patriot al țării sale şi savant ce reprezenta în egală măsură cultura Orientală şi Occidentală, D. Cantemir luase însă hotărârea fermă (la început ascunsă, nedeclarată) de a abandona asuprirea de secole a Imperiului Otoman şi a adera la Rusia creştină, pornită – datorită țarului reformator Petru I – pe calea europenizării şi înnoirilor radicale. Era *o decizie politică fundamentală* pentru destinul de mai departe al Țării Moldovei, decizie pândită însă de incertitudine şi riscuri enorme atât pe plan extern, cât şi pe plan intern, domnitorul țării fiind declarat de către Poartă *duşman şi trădător* față de stăpânii de ieri, cu toate consecințele ce reieşeau din verdictul enunțat şi situația extrem de tensionată ce se crease. A fost unul din cei mai grei paşi, pe care i-a întreprins Dimitrie Cantemir în întreaga sa carieră de om politic şi de stat. Înfrângerea de la Stănileşti a armatelor ruso-moldoveneşti din iulie 1711 şi instalarea lui D. Cantemir, împreună cu familia, apropiații şi cei peste 2000 de supuşi militari, în Rusia, constituie momentul de vârf al acestei drame politice.

Şi aici revenim la remarca istoricului literar D. Morăraşu, asupra căreia a insistat academicianul Perpessicius şi la care ne-am referit şi noi mai sus. Cronicarul Nicolae Costin (1660-1712) e principalul, dacă nu singurul martor ocular, dintre personalitățile remarcabile ale timpului, care au reflectat în scris evenimentele legate de a doua domnie a lui D. Cantemir (decembrie 1710 – iulie 1711). Vorba e, după cum lesne ne putem da seama, de *Letopisețul Țării Moldovei (1709–1711)* de Nicolae Costin, cel de-al doilea din cei trei fii ai marelui cronicar Miron Costin (1633-1691). Făcând un scurt rezumat al *Letopisețului*… lui N. Costin, istoricul literar Ştefan Ciobanu în a sa *Istorie a literaturii române*, capitol reprodus *în loc de Cuvânt înainte* la ediția chişinăueană de *Scrieri* a cronicarului nostru, printre altele, menționa: „Se vorbeşte (în *Letopiseț…*) despre începutul războiului dintre ruşi şi turci, până la intrarea armatei ruseşti în Moldova în frunte cu Kropotov, care l-a bucurat mult pe Cantemir, ca şi „când au văzut pre Dumnezău cu mii de îngeri". Cu multă precizie se povesteşte primirea țarului Petru la Iaşi, banchetele date de către domnitor şi țarul Rusiei. Autorul subliniază jafurile ce se făceau de către armatele ruseşti şi turceşti şi suferințele populației moldoveneşti. Bătălia de Stănileşti, dezastrul armatei ruseşti, luarea Brăilei şi interimatul la domnie, până la venirea din nou a lui Alexandru Mavrocordat, sânt pline de amănunte". [3, p. 15.]

S-a constatat în repetate rânduri că Nicolae Costin nici pe departe nu a fost un admirator al lui Dimitrie Cantemir, deşi s-a văzut dator să consemneze mai multe lucruri pozitive din viața şi activitatea marelui nostru cărturar, savant şi om politic. Astfel, după întâlnirea cu alai în capitala Moldovei, „Dumitraşco Vodă au făcut voroavă singur la toți de obşte, că era slovednic la acestea, dzicându să fie unii cătră alții întru dragoste, poftindu pe cei bătrâni ca pre nişte părinți, pre cei de vârsta sa ca pre nişte frați, pre cei mai tineri ca pre nişte fii, arătând ce ar fi folosul unirii boiereşti" [4, p. 366]. Pe de altă parte, Dumitraşco vodă, „ştiindu-se el pre sine foarte a fi învățat, n-au socotit ca să întrebe sfat de boierii cei bătrâni, ce cu mintea sa cea crudă au socotit de au trimis pe Pricopie căpitanul din Țara Leşească la împăratul Moscovei…" [5, p. 369]. Amănunte intime impresionante: la întâlnirea cu Petru I în Iaşi, acesta, *venind de la feredeu*, Dumitraşco vodă „i-au sărutat mâna şi împăratul l-au sărutat pe cap, luându-l în brață şi rădicându-l sus cu o mână, fiind Dumitraşco vodă om scundu şi împăratul om de fire întru tot şifaeş" [6, p. 384]. Pe 25 iunie 1711 D. Cantemir îi dă mare ospăț

împăratului rus, „masă mare”, cum zice autorul, „şi au ospătat pe toţi ghenerarii cât să tâmplasă; ce, Petru împăratul n-au vrut să şază în capul mesii, ci-au pus pe vezirul său, pe Gavriil Hlovcin… Iar din driapta pe scaun au şezut şi împăratul şi mai sus decât sine pusa-au în capul scaunului pe Dumitraşco vodă şi când au vrut să şadză i-au sărutat mâna împăratului; împăratul încă l-au sărutat pre cap, şi la pahar dintâiu i-au închinat Dumitraşco vodă, iară aşea au făcut sărutare” [7, 384].

Ca gest simetric de răspuns pe 28 iunie, 1711, în zi de miercuri, „au făcut masă mare şi Petru împăratul, de au cinstitu pe Dumitraşco vodă şi toţi boerii ţării; şi acolo s-au iscălit boerii de au priimit domnu vecinic pe Dumitraşco Vodă şi pe semenţie lui. Iar macar c-au fost postul lui sfetii apostol Petru, cu toţii au mîncat carne; şi mare banchetul au fost toată dziua aceia; şi acolo au mas…” [8, p. 385].

Ritualul sau ceremonia ospăţului, a primirii oaspeţilor aşteptaţi e prezentată de cronicar cu amănunte şi detalii de o uimitoare veridicitate şi autenticitate, ele venind din adâncile tradiţii şi obiceiuri populare ca semn al păcii şi înţelegerii, al solidarităţii şi respectului reciproc. Căci *ospitalitatea*, uşa deschisă a casei şi portiţa rezemată de la intrare în curtea gospodarului, întotdeauna, de când ne ţinem minte, au fost semne distincte, fundamentale ale poporului nostru, semne, confirmate de atâtea ori şi cu atâta veneraţie de geniul colectiv al oamenilor simpli. Iar *masa fără bucate*, ca şi *banchetul fără sângele Domnului,* sunt de neconceput. Dar cum poate fi realizat ceremonialul ospăţului fără *instrumentarul* de bază: *cuţitul* şi *paharul*? *Pâinea* şi *cuţitul* – e semnul distinct al puterii supreme. *Paharnicul* în vremurile vechi devenise un rang înalt la curtea domnitorului, şi nu numai ca *dregător* al acestuia la mesele fastuoase de pe timpuri, dar şi în structurile puterii de stat, ale comunităţii colectiviste, în genere. Eminescu o fi făcut cunoştinţă cu *Letopiseţul Ţării Moldovei. 1709-1711* de Nicolae Costin fie într-o versiune manuscris, fie în versiunea fragmentară, publicată în *Letopiseţele Ţării Moldovei*, tomul II, Iaşi, 1845. Oricum, ecourile cronicii nicolae-costiniene privind cea de a doua aflare a lui Dimitrie Cantemir în scaunul Ţării Moldovei se fac clar auzite, într-un fel sau altul, în menţionatul vers eminescian. Trebuia să intervină în subiect forţa creativă a unui geniu de dimensiuni urieşeşti, cum era cea reprezentată de autorul *Luceafărului,* pentru ca, în perimetrii unei metafore din cinci lexeme, să cuprinzi dimensiunile latente – epice şi dramatice – ale unui întreg destin uman, surprins în formule irepetabile la o răspântie tragică a istoriei.

Această interpretare de manieră ritual-folclorică a uneia din componentele metaforei eminesciene – *cuţitele* – nu exclude, desigur, şi o altă sensibilizare a simbolisticii poetice, condiţionată, cum spuneam şi mai înainte, de conjunctura politică, internă şi externă, extrem de tensionată, care afecta la modul direct atât destinele ţării şi ale poporului, cât şi viitorul nemijlocit al lui Dimitrie Cantemir, al familiei şi apropiaţilor săi. Într-un asemenea context *cuţitul* (cuţitele) poate obţine şi o conotaţie semantico-stilistică invers poziţionată celei menţionate mai sus: de mijloc sau armă de împotrivire, de autoapărare în faţa răului, în faţa duşmanului, în faţa agresorului din preajmă sau venit de peste mări şi ţări. Argumentele noastre înclină însă, evident, spre prima versiune.

Referinţe bibliografice

1. Антиох Кантемир. *Сатиры и другие стихотворные произведения / Сатире ши алте поетиче компунерь.* Издана на русском и молдавском языках. Едицие билингвэ. Перевод с русского А. Донича и К. Негруци. Традучере де А.Донич ши К. Негруци. – Кишинэу, «*Литература артистикэ»*, 1988.

2. M. Eminescu. *Opere alese I*. Editura pentru literatură, Bucureşti, 1964.

3. Nicolae Costin. *Scrieri* în două volume. Ediţie îngrijită de Svetlana Korolevski. Volumul I. – Chişinău, Editura *Hyperion*, 1990.

Moissey Kogan. Bust. 1925, bronz, h. 17 cm., Kunsthandel Henk van der Kamp Amsterdam

O ALTĂ TĂLMĂCIRE A POEZIEI "FORMULAR" DE GRIGORE VIERU

Acad. ***Mihail DOLGAN***

ANOTHER INTERPRETATION OF THE POESY FORMULAR BY GRIGORE VIERU

The author analyses the well-known poetry Formular by Grigore Vieru, being for some decades in the aperture of the literary critic like a poetry sample of great esthetic, ethic, social-politic value, that gained it through a profound dramatism, forming it in a metaphoric revealing of the discriminatings applied by the totalitary system of Moldovan intellectuals. In the article is proposed a new hermeneutics of the Formular, a new affective and thropologic logic, a new interpretation; the poetry is treated as a quintessence of the origin poetic ego, as a guiding artistic credo of Grigore Vieru.

Fiind o mică capodoperă – şi estetică, şi etică, şi social-politică, şi spirituală, şi patriotică – de un patriotism *naţional* şi nu de un patriotism sovietic de paradă, poezia *Formular* a „cotropit" demult întreaga Europă: a fost tradusă în limba rusă mai întâi la Moscova, în fosta Uniune Sovietică, apoi în Finlanda, în Suedia, în Bulgaria, în Franţa, în Germania. A cucerit pe toţi prin simplitatea, dar şi dramatismul ei profund, prin laconismul aforistic şi sinceritate, dar şi prin modernitate, prin dialogismul de o sugestivitate absolută, prin curajul civic exemplar. Poezia, în întregimea ei, este o subtilă subminare şi divulgare politică – pe calea învăluirii / dezvăluirii metaforice – a discriminărilor aplicate de regimul totalitar intelectualilor moldoveni (şi nu numai). Scrisă într-o perioadă când înfloreau etichetările (*antisovietic, duşman al poporului, disident*), *Formular*-ul vizează în primul rând pe paznicii politici ai regimului, care, pentru orice deviere de la „codul comunist", îi bănuiau pe oameni de patrioţi şovăielnici sau chiar de posibili *trădători* (a fost scrisă în anul 1968 şi inclusă în volumul *Numele tău*). O mică „pată" descoperită în biografie devenea imediat prilej de neîncredere în individul respectiv, de desconsiderare şi de marginalizare pentru toată viaţa: nu puteai să te mai bucuri de aceleaşi drepturi ca şi semenii, nu puteai să aspiri la vreun post de conducere, bunăoară, ţi se lua până şi dreptul de a călători în vreo ţară străină. Cam acesta ar fi – în linii generale – contextul social-politic. Prin ea Gr. Vieru a urmărit să sugereze cu mult curaj şi rafinament nu numai un mesaj antirăzboinic de un vibrant dramatism, dar şi mai multe adevăruri crude care sfidau puterea sovietică. Autorul apelează la *eufemism*, *paradox, echivoc* – modalităţi eficiente de învăluire a mesajului, de „camuflare" chiar, pentru a păcăli cenzura timpului şi a viza anumite realităţi anormale ale sistemului.

Într-un anume conţinut-formă poetul a *introdus* un cu totul *alt* conţinut-formă de mare surpriză estetică. O face, desigur, şi cu ajutorul „puterii metaforei", cum zice el, căci întreaga piesă lirică reprezintă o *metaforă globală*.

În cele ce urmează vă propunem o nouă hermeneutică a *Formular*-ului, o nouă logică afectivă şi tropologică, o nouă tălmăcire. Voi încadra această poezie în întreaga creaţie a autorului, căci ea se prezintă ca o chintesenţă a eului său poetic originar, ca un crez artistic călăuzitor.

Să coborâm în subtextul poeziei şi să scoatem de acolo „aurul" ei adevărat, pe care, până în prezent, n-a făcut-o critica literară. Singurul lucru ce l-au remarcat mai toţi criticii de la noi şi în deosebi cei din România e că poezia e cutremurătoare prin dramatismul ei şi prin mesajul antirăzboinic deosebit de original (din final). Atât. S-a mers, deci, nu mai departe de „suprafaţa" bucăţii. Ba s-a mai constatat că are un limbaj total **sec** şi se distinge printr-o **dezarmantă simplitate** (ne referim la monografiştii Stelian Gruia şi Theodor Codreanu). Dar oare *sec* să fie limbajul şi *dezarmantă* să fie *simplitatea*?! (Critica rusă o consideră „model de patriotism sovietic").

În fapt, nu numai finalul poetic e o **poantă** surprinzătoare (critica n-a folosit acest termen), ci întreaga poezie este o **poantă globală**, constituită din mai multe micropoante, şi un **eufemism global**, constituit din mai multe microeufemisme. Nu sunt pomenite direct nici „războiul" (de parcă ar fi un tabu), nici „patriotismul" adevărat al fiului de ţăran, nici voinţa de pace şi libertate a acestuia, nici demnitatea şi verticalitatea omului simplu, nici revolta, neîmpăcarea subversivă cu socialismul sovietic. Toate acestea sunt doar sugerate în mod latent, ele trebuie „smulse" din textul poetic şi conştientizate în profunzime.

Însuşi titlul poeziei *Formular*, titlul generalizator (iniţial *Completând un formular*, i s-a părut prea particularizat) urmăreşte să sugereze faptul latent că intelectualitatea din Moldova şi, în genere, toţi cetăţenii acestui pământ sunt obligaţi să-şi trăiască viaţa în limitele unor **scheme** prestabilite de socialism, a unor **restricţii** pentru toţi, a unor **dogme** de supuşenie şi de disciplină de cazarmă. Întreaga viaţă sovietică e un **formular** impus tuturor, în cadrul căruia reprezentanţii puterii oricând puteau *percheziţiona* pe oricine, supunându-l unei înjosiri şi – dacă existau

„motive” – unor aspre pedepse. De frica unor presupuşi „duşmani” ai poporului, ai unor posibili răzvrătitori sau chiar „trădători” de ţară, KGB-ul, cenzura comunistă aplicau cu severitate şi cu o vigilenţă exagerată acest „formular” draconic, căruia, evident, nu toţi puteau să-i ţină pieptul. Iată de ce *Formular*-ul lui Vieru are în faţă nu hârtia albă pe care trebuie să o completeze poetul de unul singur, ci chiar pe micul, răutăciosul şi suspiciosul om al puterii, un fel de executant viclean, care lucrează ca un „mecanism” bine pus la punct. El, acest om al puterii, operează o înscenare, îl cheamă în faţă pe poet, el însuşi pune întrebări provocatoare, cu singurul scop de a-i găsi vreo „pată” pe conştiinţa acestuia, de a-l prinde cu vreo „poticneală” ideologică, pentru a-l pedepsi cât mai greu şi a-l izola în felul acesta de cetăţenii „loiali”. Întrebările „curg” toate doar într-o singură direcţie: de la cele mai simple la cele mai provocatoare. În „corpul” poeziei se împletesc, se ciocnesc, duelează trei limbaje, polemizând şi subminându-se unul pe altul: *limbajul administrativ-cancelăresc* (întrebări cu dedesubturi ale agentului puterii), *limbajul oral* (dialogul prin întrebări-răspunsuri) şi *limbajul propriu-zis poetic* (răspunsurile cu substrat polemic şi autobiografic ale însuşi eului liric). Este aici o conjugare perfectă a profanului cu sacrul. În terminologia lui Tudor Vianu, am putea spune că se luptă două limbaje, două intenţii diametral opuse ale limbajului uman: **intenţia tranzitivă** (proprie omului puterii, străinului) şi **intenţia reflexivă**, specifică omului de creaţie, poetului. Se luptă crâncen ca să biruie reflexivitatea, largheţea poetică asupra micimii de suflet ranchiunos.

Descifrăm poezia rând cu rând:

– *Numele şi prenumele*? /– *Eu*.

Eu exprimă aici pe stăpânul acestui pământ, nu pe „eliberatorul”, pe străinul care a venit să conducă şi să dicteze. Concomitent, prin acest „eu” autorul polemizează în surdină cu acei „noi” şterşi şi inerţi, cu „oameni comuni” (în terminologia lui N. Labiş), fără personalitate şi fără atitudini proprii: ei îndeplineau totul fără nicio crâcnire. Pentru prima dată vine Vieru, fiu de ţăran moldovean, şi rosteşte tare şi răspicat: „Eu”. Acest „eu” de sine stătător judecă altfel: pe acest pământ mioritic stăpân sunt eu, basarabeanul, nu veneticul totalitar, care, sub masca creării unui „om nou”, distrugea de fapt esenţa omului, desfiinţa omenescul din om. De frică, de frica Siberiei, basarabenii nu îndrăzneau să recunoască să sunt români, că au neamuri în România („refuzau” până şi să corespondeze cu aceştia, „ca să nu se dea de gol”), că sunt plugari de când existau „codrii” lui Ştefan cel Mare şi că au o bogată zestre spirituală, turnată într-o frumoasă limbă românească şi în strălucite producţii folclorice, comune pentru toţi românii (doine, balade, cântece). Omul puterii, se vede, n-a înţeles metafora încăpătoare, dovadă că posedă un nivel de cultură destul de limitat.

Mai departe:

– *Anul de naştere?/ – Cel mai tânăr an: / când se iubeau / părinţii mei*.

Se sugerează aici norocosul an 1935 – anul de naştere a lui Vieru, când Basarabia făcea parte din România Mare şi, evident, părinţii, oricât de săraci ar fi fost, trăiau totuşi o dragoste supremă, iar dintr-o dragoste supremă nu putea să nu ia naştere o altă Dragoste mare, care a fost minunatul **Om şi Poet Grigore Vieru** – sursă inepuizabilă de dragoste pentru toţi românii şi basarabenii de pretutindeni. După care anchetatorul formulează întrebări mai grave şi mai provocatoare:

– *Originea?*

Se aştepta la un răspuns exact, dezvăluitor de provenienţă, dar autorul, contrariindu-l, rosteşte adevăruri istorice răspicate, urmându-şi propria „logică”:

– *Ar şi samăn / Dealul acel din preajma codrilor. /Ştiu toate doinele…*

De la Ştefan cel Mare încoace, „eul” basarabean, descendent din ţărani, „ară şi samănă” acest pământ bogat, trăieşte în suflet şi în gând cu codrii seculari, păstrează tradiţiile naţionale şi bogăţia spirituală, ştie „toate doinele” – şi triste, şi suferinde, şi cele vesele etc. Spre deosebire de tine, omuleţ al percheziţiei, care nu ştii nici doine, nici codri, nici nimic. O replică subtextuală extraordinară „strecoară” aici Grigore Vieru.

Mai departe:

– *Profesiunea?*

Aici e aici, îşi zice în sine omul mic, te „prind” eu, poetule!

– *Îmi iubesc plaiul…* (în prima variantă). E bine, e patriotic spus. Dar ceva îl nemulţumeşte pe autor. De aceea prin anii '80 el a făcut o modificare radicală, care să fie în consens cu imaginarul specific al poeziei. Iat-o:

– ***Ostenesc în ocna cuvintelor***.

E mai aproape de adevăr. „Chinurile” creaţiei amintesc, prin analogie, de suferinţele poporului în anii de colectivizare forţată. Anchetatorul îşi freca mâinile de plăcerea de a se agăţa de vreun cuvânt „demascator”. „A, *ocna*! Bănuiam eu că dumneata trebuie să fi fost şi prin „*ocne*”. Ai fost pedepsit, probabil, pentru ceva, deci nu eşti atât de „curat” cum te arăţi”. „Ocna”, ştiţi dvs. ce este – mina de unde se extrage sarea, la propriu. La figurat, exprimă munca extrem de grea şi extrem de exigentă asupra versului ce „exprimă adevărul”. Omul mărunt al

puterii, care, în incultura neagră a lui, habar nu are de metaforă, de existenţa însăşi a profesiei de poet, profesie de chinuitoare „lucrare în cuvânt”, a început să nu-şi încapă în piele de mulţumire (comunistă!) înainte de vreme la auzul cuvântului echivoc **ocnă** (cu sensul lui propriu; pe cel figurat n-a reuşit încă să-l distingă). După care urmează precizarea, tot în doi peri:

– Părinţii? / Am numai mamă…

Intervine dramatismul copilului rămas orfan de tată, cu toate consecinţele ce decurg de aici, pe care însă nu-l observă sau nu vrea să-l observe cel care duce ancheta. Din care motiv continuă să tune:

– Numele mamei? /*– Mama.*

Autorul ca şi cum ar murmura pentru sine: „Ce ţi-ar spune dumitale, străinule, numele concret al mamei mele – *Eudochia*, dacă nu eşti în stare să înţelegi că pentru mine *mama* este totul – şi la propriu, şi la figurat. Degeaba m-aş strădui să-ţi descifrez sensurile laice şi mitice ale cuvântului „mamă”: creierul dumitale are prea puţine circumvoluţiuni pentru a pătrunde aceste lucruri”.

– „Eu îl întreb de una, el răspunde alta…”, îşi zice în gând omul puterii. „Eu îl întreb de numele mamei, el însă îmi răspunde generalizator „mama”. Se vede că „ceva” îi lipseşte. Da, mama, fiindcă pentru Vieru mama este o noţiune inepuizabilă: „Mamă, tu eşti patria mea”, „mamă, tu eşti limba mea”, „mamă, tu eşti Eminescul meu”, „mamă, tu eşti identitatea mea”, eşti istorie şi crez românesc, eşti icoană şi Fecioara Maria. Pentru Vieru mama este, într-adevăr, absolut totul. Câte definiţii încap într-un singur cuvânt! Prin urmare, cuvintele lui Vieru nu sunt „seci”, cum afirmă critica superficială, ci doldora de sensuri şi frumuseţi …

Citām mai departe:

– Ocupaţia ei? / – Aşteaptă.

Mama aşteaptă nu numai pe soţul mort în război, ci aşteaptă şi pe unicul fiu, rămas fără tată, pe Grigore Vieru, aşteaptă să crească mare, să-l educe, să-l ducă pe la şcoli, institute… să iasă în lume şi el. Viaţa însăşi e făcută din aşteptări. Omul puterii însă nu ştie de cuvântul „aşteaptă”. El nu aşteaptă pe nimeni şi nimic.

Aşteaptă, pe de altă parte, răspunsurile la unele întrebări voit provocatoare:

– Ai fost supus / judecăţii vreodată?...

E o întrebare-cheie. Dacă răspundeai pozitiv, erai privit de acum înainte printre degete, deveneai periculos pentru societate. Dacă mai aveai şi rude peste hotare, gata, s-a zis cu tine. Caracteristica era neapărat negativă, erai privit ca un presupus duşman al poporului, ca un nepatriot în care nu puteai avea încredere ş.a.m.d.

Iată de ce omul puterii insistă cu întrebări de acest soi:

– Ai fost supus / judecăţii vreodată? Şi iată cum răspunde Grigore Vieru – cu demnitate, verticalitate şi, spre mirarea anchetatorului, răspunde „afirmativ”, ca să-l „păcălească”, să-l dezamăgească: *– Am stat nişte ani închis…* Atâta i-a trebuit agentului puterii, care gândea cam aşa: „Aha! Intuiam eu că ai vreo pată pe conştiinţă, că vei fi stat închis în „vreo puşcărie”. Dar imediat urmează poanta sfidătoare: **închis în sine**. Aceasta e un fel de „închidere” benevolă, e un fel de „exil interior”, pe care omul mic aşa şi nu l-a înţeles. Pentru că îl măcina singurătatea şi cenuşiul vieţii, pentru că nu putea să se împace cu nelegiuirile regimului totalitar, pentru că nu putea rosti în poezie adevărul până la capăt, pentru că erau interzise temele cele mai dureroase ale poporului: deportările, foametea, daunele colectivizării forţate şi ale ateismului agresiv, identitatea neamului şi a limbii etc.; – pentru că a încercat să facă aceasta, în parte, în poezia *Curcubeul* din volumaşul pentru copii *Trei iezi* (1970) şi a păţit-o cu simbolizarea tricolorului (cartea a fost arestată, iar autorul criticat la o plenară specială, deşi adevărul a fost de partea poetului, după cum a demonstrat-o mai târziu timpul). Apoi „amărăciunile” provocate de „Albinuţa”… Apoi atâtea alte piedici şi alte „critici” la diverse plenare. Nu întâmplător el avea să mărturisească: *N-am avut pace sufletească nicicând*. Iată de ce a fost nevoit să se închidă în sine, să cântărească lucrurile la rece, să vadă cum va acţiona mai departe. Theodor Codreanu specifică just: „Închis în sine” înseamnă a-ţi fi conservat identitatea pentru ca întoarcerea să fie posibilă” (monografia *Duminica mare a lui Grigore Vieru*, 2004). Ca să nu-şi piardă patria, căci „exilaţii” de obicei şi-o pierd. Mai apoi e foarte dramatic să-ţi pierzi patria în propria ta Ţară! De altfel, aceste „amărăciuni”-insatisfacţii sunt evocate sugestiv şi în poezia *Steaua de vineri*: *Şi, tu, joie mohorâtă – / Tinereţea mea pierdută*. Or, adevărul e acesta, exprimat metaforic şi de Stelian Gruia: „Gr. Vieru a făcut pentru reîntoarcerea spiritului românesc în Basarabia mai mult decât ar fi făcut orice armată” (monografia *Poet pe Golgota Basarabiei*, 1995).

Revenim la întrebarea „zdrobitoare” a anchetatorului, lăsată pentru la urmă:

– Rubedenii peste hotare ai? E întrebarea întrebărilor, pentru că, dacă ai „rubedenii peste hotare”, s-a zis cu tine, nu mai obţii niciodată o „caracteristică” pozitivă. Vieru însă şi de astă dată răspunde „pozitiv”, urmând aceeaşi „tactică” de sfidare:

– Da. Pe tata. Îngropat, / în pământ străin. Anul 1945.

Efectul e nemaipomenit. „Cel mic” s-a făcut acum cât un titirez. Pentru că poetul a răspuns mai mult decât convingător, punând cărțile pe masă, cum se zice: „ruda” cu pricina e chiar propriul tată, care şi-a jertfit viața pentru biruința contra duşmanului cotropitor. Iar anul 1945 e, de asemenea, simbolic: după ce a purtat pe umeri povara întregului război, a trebuit să cadă în lupte în chiar anul biruinței. Tragismul e de câteva ori mai tragic!

… *Tata. Îngropat, / în pământ străin…*. Adică, pentru omul puterii pământul patriei e „străin”, pentru autor însă pământul e natal, căci e aceeaşi Românie, unde tatăl, de fapt, a căzut în lupte. Dar încă niciun critic n-a „citit” în felul acesta versurile respective ...

Am analizat parțial această poezie în „L.A.” (din 2005); în aceeaşi seară Vieru mi-a telefonat emoționat: „Dragă Mihai, numai tu ai ştiut să-mi citeşti poezia astfel. E ca şi cum m-ai continuat pe mine, m-ai prelungit, ai concreat alături … E o dovadă elocventă a faptului că îmi iubeşti în adevăr poezia … Mulțumescu-ți”. Pe mine m-a bucurat în deosebi atitudinea poetului față de el însuşi.

Continuând munca la hermeneutica acestei poezii, am ajuns să formulez unele concluzii şi mai cuprinzătoare, mai general-umane. În anul 1968 să îndrăzneşti a lăsa să se subînțeleagă că regimul sovietic este opresiv, că este unul care distruge omul, reprezenta un act ideologic cu totul ieşit din comun, un act poetic extraordinar. Uite că Vieru, printr-o ingenioasă împletire de cuvinte, printr-o rețea de analogii *subversive* ca şi cum pare a ne spune: „Moldova Sovietică ar fi un fel de închisoare”, cu un regim de cazarmă. De unde expresiile metaforice obsedante, care utilizează un vocabular evocând intenționat „închisoarea”: **„ocnă”**, **„închis”**, **„judecată”** **„ostenesc”**… Toată această rețea de mărturisiri cu jumătate de gură ne duce la gândul că întreaga republică ar fi, într-un fel, o țară ținută în atmosferă de închisoare. E o extraordinară îndrăzneală acest model de poezie patriotico-națională.

Să-ți jertfeşti părintele ca să ai dreptul la pământul natal, la „patria mică” a ta (în raport cu patria mare U.R.S.S.; a se reține polemica în surdină!), înseamnă să plăteşti libertatea de a te considera adevărat patriot cu ceea ce ai mai scump pe lume.

E locul să evocăm aici şi un moment intrigant: poezia *Formular* a fost tradusă în franceză de către cunoscutul poet Alain Bosquet. I-a plăcut într-atât de mult formula *Formular*-ului încât a împrumutat-o pentru propria-i creație în câteva piese lirice – *Unde e pâinea, Tatăl meu e marmura* ş.a., aproape cu aceleaşi întrebări, dar, desigur, cu răspunsuri originale: *Locul de naştere* – taința sacră a eului, *Data naşterii* – anul ce nu este indicat, *Studiile* – şcoala vântului dogorâtor, *Locul de trai* – pretutindeni unde ai dori-o tu, *Profesia* – să vorbesc în stil ales etc. (am demonstrat acest lucru într-un studiu special). Iată, aşadar, un caz cu totul aparte când un poet străin este influențat de creația unui poet autohton – prin intermediul *dialogismului*, practicat de ambii. Theodor Codreanu, referindu-se la faptul constatat de noi, exclama în monografia amintită: *„Iată o revelație care ar putea schimba radical imaginea unui Vieru anacronic, „tradiționalist”, „sămănătorist”, când în realitate, el a inovat în lirica modernă, producând schimbări de paradigmă şi în alte spații, cu ceea ce puțini poeți români s-ar putea lăuda, chiar şi cei mai mari decât Vieru ...*” (p. 105).

E o revelație, într-adevăr, căci întreaga poezie a lui Gr. Vieru este *dialogică* de la un capăt la altul, şi lucrul acesta trebuie să-l cunoască şi elevii, şi studenții, şi cititorul larg. Pentru că poetul nu putea să nu dialogheze. Singur cu mama şi cu prietenii, dar tot singur era. El dialoga cu întreaga lume ca să se cunoască mai bine pe sine şi să-şi despovăreze sufletul.

În *Formular*, ca şi în întreaga creație, Gr. Vieru foloseşte o tehnică psihologică specifică pentru poezia sa: caută să „învingă”, să biruie pe adversar, tocmai când toate împrejurările vieții îi sunt împotrivă (rezistență prin poezie!) – prin „dovezi” artistice solide, care exprimă gândurile şi sentimentele la extrema intensității lor emoționale. Cel care intenționa să iasă deasupra şi să pedepsească (anchetatorul) rămâne până la urmă singur răpus şi pedepsit, condamnat chiar.

Fără să vreau îmi amintesc aici de reflecțiile poetei **Ana Blandiana** în legătură cu rolul metaforei în *poezia subversivă* a regimului totalitarist: „În toate țările din Est, metafora a fost folosită ca o bombă care făcea explozie la mijlocul drumului dintre scriitor şi cititor, atunci când adevărul pe jumătate rostit al unuia se întregea cu jumătatea trăită de celălalt, într-o înțelegere complice şi subversivă. Poeții au devenit astfel **plămânii** prin care popoarele încercau să respire aerul din ce în ce mai rarefiat al libertății şi să se salveze”. Aceste aserțiuni privesc în modul cel mai direct şi întreaga creație a lui Grigore Vieru.

Adevăr rostea scriitorul Andrei Strâmbeanu în articolul său *Poetul ca trandafirul ...*, când a observat, pentru prima dată, la noi, că anume geniul l-a ajutat pe Grigore Vieru *să fie disident, evitând Siberia*.

PRINCIPIILE ŞI MODALITĂȚILE DE UNIFICARE ŞI STANDARDIZARE A NOMENCLATURII BOTANICE ROMÂNEŞTI

Acad. ***Andrei NEGRU***

PRINCIPLES AND MODALITIES CONCERNING THE UNIFICATION AND STANDARDIZATION OF BOTANICAL ROMANIAN NOMENCLATURE.

The absence of botanical scientific national nomenclature, so the persistence of anarchic utilization in current orrally and scribed of the nomenclatural Rumanian terminology inadequate but actually existent (synonyms, homonims, local and popular dialects) essentially disfavors the processes of the educational system and the cultural development of civil society (population).

On the target of optimization, unification and standardization the Rumanian designation of plants, follow five fundamental principles for utilization are proposed: 1. Necessity of Rumanian denomination (nomen necessarium) specific to every genus and species; 2. Unicity of denomination (nomen unicum) give to every genus and species; 3. Uninominality (nomen univerbum) of denomination give to the genus 4. Binominality (nomen biverbum) of denomination of species. 5. Persistence of the significance of Latin complemantary name of species.

In the article the modalities of realizing and implementation the five above-mentioned principles are presented.

În viața de toate zilele, omul încă în faza dezvoltării sale preistorice (până la apariția primelor documente scrise) folosea frecvent şi intens sursele vegetale naturale – produse ale diferitelor ierburi, arbuşti şi arbori pe care le denumea diferenţiat printr-un cuvânt sau grup de cuvinte cu semnificaţie nomenclatorică. Deja la etapa colectării primitive a plantelor şi vânatului, diferite triburi şi popoare dispuneau, probabil, de un bagaj destul de bogat de nume de plante spontane cu valori apreciabile alimentare, medicinale etc. Procesul de formare şi îmbogăţire a lexicului botanic, inclusiv a nomenclaturii populare, a căpătat o amploare mai vastă după apariția scrisului (cca 30 de secole î. e. n.), perfectându-se şi dezvoltându-se treptat şi concomitent cu dezvoltarea limbii şi culturii poporului respectiv.

Problema denumirilor româneşti de plante, mai cu seamă subiectele ce țin de originea, istoria, clasificarea şi utilizarea nomenclaturii botanice populare, sunt profund şi documentat elucidate în două lucrări deosebit de valoroase ca analiză şi sinteză, semnate de către eminentul botanist Al. Borza (1968) şi lingvistul D. Bejan (1991). În urma studiului realizat, D. Bejan a formulat un şir de concluzii de mare interes ştiinţific referitor la căile de formare şi istoria terminologiei botanice româneşti, precum şi de incontestabil interes practic, întrucât pot servi ca reper şi călăuză pentru specialiştii botanişti în scopul perfectării, precizării şi dezvoltării în continuare a lexicului terminologic, în special în ce priveşte verificarea, îmbogăţirea, optimizarea şi unificarea terminologiei şi nomenclaturii ştiinţifice botanice naţionale.

Pentru confirmarea ideilor expuse în lucrările menţionate şi întru justificarea motivaţiei şi actualităţii subiectului abordat în prezentul articol vom releva spicuiri de citate din concluziile mai elocvente cuprinse atât în lucrările susnumite, cât şi în alte surse de domeniu ce țin, în special, de utilizarea nomenclaturii botanice româneşti.

D.Bejan (ibidem, p. 228), în baza analizei multiplelor surse ştiinţifice de domeniu (peste 350 de titluri) publicate, începând cu a. 1815, în limbile română, germană, engleză, franceză, rusă, maghiară etc. conclude, că „Sub aspectul istoriei terminologice româneşti, începuturile acesteia trebuie căutate în numele de plante dacice cuprinse în lucrările învăţaţilor antici Dioscoride (sec. I, e. n.)... şi Pseudo-Apuleius-Platonicus (sf. sec. III, e. n.)”. Deosebit de valoros este că „A doua componentă a fundamentului lexicului botanic românesc, mult mai numeroasă şi mai importantă, o constituie numele de plante aduse de romani odată cu venirea lor în Dacia” (ibidem, p. 229), şi că „Fondul principal al lexicului botanic românesc este alcătuit deci, în esenţa lui, din elemente de origine latină” (ibidem, p. 230). In acest context ideea expusă se exemplifică prin denumirile: carpen (*Carpinus*), frasin (*Fraxinus*), ulm (*Ulmus*), cireş (*Cerasus*), fag (*Fagus*), plop (*Populus*), salcie (*Salix*), trifoi (*Trifolium*), in (*Linum*), mintă (*Menta*) etc.

În aceeaşi sursă autorul constată, că „Un rol deosebit în formarea şi îmbogăţirea lexicului botanic românesc revine însăşi poporului român, care începând cu secolul al VII-lea (finele formării limbii române) activ participă la îmbogăţirea fondului nomenclatoric botanic, atât prin crearea numelor româneşti de plante, cât şi prin împrumutarea denumirilor de la popoarele cu care românii aveau contact direct” (p. 230). Astfel „...influenţele exercitate asupra limbii române, prin aceasta şi asupra lexicului botanic românesc, sunt: parţial slavă (care se manifestă începând cu secolul al VII-lea), bulgară, germană (săsească), greacă bizantină, maghiară, sârbocroată, turcă veche, ucraineană, care au început să se exercite cam în aceeaşi perioadă

(după sec. X), turcă şi neogreacă (începând cu sec. al XIV-lea), franceză, germană, italiană şi engleză, fiind influenţe mai noi” (ibidem, p. 235).

Prin urmare, din punct de vedere structural, nomenclatura botanică românească este constituită din elemente moştenite din limba traco-dacică şi latină, elemente împrumutate din alte limbi ale popoarelor vecine, din elemente create de poporul român şi din calchieri ale numelor ştiinţifice internaţionale latineşti. Semnificativ e şi faptul, că „Împrumuturile de nume de plante pe care româna le-a făcut din alte limbi sunt o componentă bine determinată a lexicului botanic românesc” (ibidem, p. 234).

Lucrarea capitală „Dicţionar etnobotanic” (Borza, 1968), consacrată subiectului ce ţine de utilizarea nomenclaturii botanice populare culese între anii 1911-1961 de pe teritoriile României, Moldovei şi Bucovinei, după cum menţionează însăşi autorul, reprezintă un „conspect general al denumirilor româneşti de plante...” şi „cuprinde 11.000 de nume populare referitoare la 2.095 specii” (p. 5). Privitor la modalităţile de selectare şi componenţa denumirilor populare autorul în continuare specifică: „Am evitat denumirile româneşti cărturăreşti, construite artificial adeseori prin simpla traducere sau adaptare a denumirii ştiinţifice la limba noastră”... păstrând „doar acele denumiri împământenite în terminologia uzuală a specialiştilor agronomi, horticultori, silvicultori etc.” (p. 6).

Constatăm, că în „Flora R. P. R.” (vv. 1-13) au fost utilizate aceleaşi criterii de selectare şi utilizare a nomenclaturii botanice populare – realitate confirmată de redactorul principal acad. Tr. Săvulescu, care menţionează: „În ceea ce priveşte nomenclatura populară română, am introdus numai numirile date de popor... cu care creatorul limbii, poporul, a botezat plantele” (v.1, p. XXIII). În acest context cunoscutul botanist, specialist în domeniul terminologiei şi nomenclaturii botanice C.Vaczy, colaborator al „Florei R. P. R.” (vol. 13, p. 70, 71), relevă că „În numeroase cazuri însă, speciile tratate în Flora R. P. R. nu aveau denumiri populare cunoscute, sau denumirile aveau numai o utilizare regională, care în alte regiuni desemnau alte specii de plante. Pentru evitarea unor confuzii, în aceste cazuri s-a renunţat la indicarea denumirilor româneşti.”

Analiza retrospectivă a criteriilor şi modalităţilor de selectare şi utilizare a denumirilor botanice româneşti, aplicate într-un şir de lucrări de domeniu (Flora R. P. R., vv. 1-13, 1952-1976; Андреев, 1957, 1964, 1968; Prodan, Buia, 1961; Холоденко, 1974; Гейдеман, 1975, 1986; Гейдеман şi a., 1980; Растительный мир Молдавии, 1986-1989; Паланчан, Денисов, 1990; Sârbu şi a., 2001; Comanici, Palancean, 2002; Negru şi a., 2002, 2005, 2006; Negru, 2007; Pânzaru, Negru, Izverschi, 2002; Tofan-Burac, Chifu, 2002; Ciubotaru, Postolache, Teleuţă, 2007; Teleuţă şi a., 2008; Ciocârlan, 2009), pune în evidenţă un adevăr care a condus şi continue să conducă la multiple situaţii de impas al nomenclaturii botanice naţionale.

Adevărul este că majoritatea absolută a genurilor şi speciilor de plante (fie autohtone spontane, fie cultivate alohtone) nu au denumiri în limba maternă sau, deseori, denumirile româneşti ale speciilor sunt omonime (mai multe specii poartă o singură denumire română) ori sinonime, dialecte locale (o singură specie poartă mai multe denumiri româneşti). Aplicarea în literatura de botanică taxonomică numai a denumirilor populare de plante reprezintă nu altceva decât un ecou, credem noi, al conceptului depăşit de timp, anterior promovat de Poporanism (curent social-politic de la sfârşitul sec. al XIX-lea şi prima jumătate a sec. XX, care considera ţărănimea drept elementul de bază al dezvoltării sociale) şi implementat în tratatele de botanică taxonomică românească, începând, probabil, cu publicarea lucrării „Marele precursor al botanicii româneşti: ţăranul” (Săvulescu Tr., 1943, p. 5). În situaţiile de impas se pomenesc deseori nu numai ţăranii şi agronomii, horticultorii, silvicultorii, dar şi specialiştii antrenaţi atât în activităţile didactice, cât şi de cercetare, educaţie, editare, conservare şi popularizare a cunoştinţelor botanice.

Haosul existent în circulaţia uzuală scrisă şi vorbită a nomenclaturii botanice româneşti este, din păcate, evident şi dur, iar situaţiile dificile cu caracter confuzionant pot fi exemplificate prin zeci şi zeci de cazuri. Ex.: toate cele 8 specii de *Ecvisetă* din flora spontană a Republicii Moldova, conform tuturor publicaţiilor (ştiinţifice, didactice, ştiinţifico-populare, informaţionale), poartă o singură denumire în limba română – *Coada calului*. Din aceste 8 specii doar una (*E.arvense* L.) dispune de particularităţi curative şi este recomandată ca plantă medicinală, însă alte 3 specii (*E. ramosissimum, E. palustre, E. telmatea*) sunt plante otrăvitoare, dar fiind cunoscute de vorbitorii de limbă română sub aceeaşi denumire de *Coada calului* se colectează şi se utilizează deseori în scopuri curative provocând consecinţe nedorite. Confuzii de acest tip pot provoca şi speciile din alte genuri, care includ specii medicinale şi otrăvitoare cunoscute sub aceeaşi denumire omonimă românească.

Este cert faptul, că lipsa nomenclaturii ştiinţifice botanice naţionale şi persistenţa utilizării anarhice şi confuze a terminologiei nomenclatorice româneşti existente defavorizează esenţial procesul de cunoaştere, educaţie şi dezvoltare culturală a tineretului studios şi nu numai.

Botaniştii din ţările europene, vorbitori de limbă engleză, germană, rusă, bulgară, ucraineană etc., fiind conştienţi de valoarea şi rolul nomenclaturii

botanice naţionale în dezvoltarea culturii generale a poporului respectiv, au purtat responsabilitatea şi au contribuit esenţial la formarea, utilizarea, dezvoltarea şi popularizarea nomenclaturii botanice ştiinţifice naţionale. În calitate de exemplu elocvent şi simplu de sesizat poate servi nomenclatura ştiinţifică naţională rusească, formată şi îngrijită de specialiştii botanişti ruşi începând cu a. 1934, odată cu iniţierea întocmirii şi editării lucrării capitale „Флора СССР" în 30 de volume. De menţionat, că principalul capitol al conceptului de formare a denumirilor ştiinţifice ruseşti a servit şi serveşte în continuare procedeul de traducere din limba latină în limba rusă a denumirilor ştiinţifice internaţionale a tuturor taxonilor floristici, inclusiv, a genurilor şi speciilor. În acest context menţionăm, că renumita specialistă în domeniul nomenclaturii botanice şi lingvistă-latinistă Забинкова Н.Н. (1965), în lucrarea „О переводе на русский язык латинских названий растений" („Despre traducerea în limba rusă a denumirilor latine ale plantelor") menţionează: „Deoarece nomenclatorul ştiinţific rusesc indiscutabil trebuie să poarte un caracter binar, una din metodele esenţiale de creare a epitetelor ruseşti este calchierea acestora, adică traducerea mai mult sau mai puţin exactă din limba latină" („Так как русская научная номенклатура несомненно должна носить бинарный характер, одним из основных методов создания русских эпитетов является их калькирование, т.е. более или менее точный перевод с латинского языка") (p. 692). Astfel, peste 90 la sută din denumirile ştiinţifice naţionale ruseşti ale speciilor reprezintă traduceri şi preluări ale denumirilor latineşti, iar cca 6-7 la sută sunt selectate din multitudinea denumirilor vocabularului popular rusesc. De menţionat, că botaniştii ruşi au standardizat denumirile ruseşti şi ale taxonilor familiali de asemenea utilizând procedeul de traducere sau preluare şi adaptare a denumirilor latineşti la specificul limbii ruse contemporane (Забинкова, Кирпичников, 1976). Ex.: Aceraceae – Клёновые, Alliaceae –Луковые, Rutaceae – Рутовые, Verbenaceae – Вербеновые etc.

Semnificativ e faptul, că şi nomenclaturile botanice naţionale germană, engleză, bulgară, ucraineană etc. au fost formate de asemenea prin traducerea denumirilor ştiinţifice latineşti, utilizându-se uneori şi denumirile populare cu statut de nume unic.

Pentru a clarifica ce reprezintă în sine nomenclatura ştiinţifică botanică naţională, citām definiţia formulată explicit de către cunoscuţii profesori botanişti ruşi după cum urmează: „Denumirea ştiinţifică (nomen scientificum) – este denumirea taxonului în limba latină, care s-a format în conformitate cu regulile Codului Internaţional de Nomenclatură Botanică. Ca uzanţă, denumiri ştiinţifice se consideră şi denumirile taxonilor în limba naţională, dacă nomenclatura botanică în această limbă este destul de elaborată şi stabilizată, adică fiecărui taxon îi corespunde o singură denumire fixată după el." (Алексеев, Губанов, Тихомиров, 1989, p. 123).)

În lucrarea sa remarcabilă „Nume româneşti de plante" D. Bejan (1991) menţionează conclusiv că, „Specialiştii din domeniul botanicii şi din altele apropiate au opus nomenclaturii ştiinţifice a plantelor doar nomenclatura populară (numele populare ale acestora)" ... şi că „Cea dintâi opoziţie, care trebuie făcută în sânul terminologiei botanice, este între nomenclatura ştiinţifică (latină, internaţională) a plantelor şi cea naţională, românească" (p. 236). În aceeaşi lucrare autorul specifică în continuare: „Pentru terminologia românească a plantelor considerăm fundamentală opoziţia dintre numele populare româneşti ale acestora şi cele oficiale, „oficial" fiind sinonim aici cu „literar", „comun", „generalizat", şi chiar standardizat. Prin numele oficial al unei plante înţelegem numele sub care apare planta respectivă în literatura cultă, în literatura de specialitate, dicţionare (sub formă de cuvânt-titlu), în limbajul presei, al radioului, televiziunii, în cursurile universitare etc." (p. 237).

Revenind la conceptul existent de formare a denumirilor româneşti de plante constatăm un adevăr simplu, şi anume, că nu poporul a "botezat" plantele, poporul a „poreclit" unele specii de plante atribuindu-le câte unul sau mai multe supranume vulgare (lipsite de suport ştiinţific). La drept vorbind, speciile de plante au fost „botezate" de către specialiştii botanişti, care pentru prima dată au descoperit şi descris genurile şi speciile respective şi le-au dat denumirile ştiinţifice latineşti.

Studiul situaţiilor reale existente şi al opiniilor specialiştilor botanişti şi lingvişti, expuse mai sus, reliefează cu certitudine realitatea că, pentru optimizarea lexicului botanic românesc, mai cu seamă pentru perfecţionarea, îmbogăţirea, standardizarea şi oficializarea denumirilor româneşti de plante este necesar, în primul rând, ca specialiştii botanişti de toate nivelurile şi gradele de competenţă ştiinţifică să conştientizeze existenţa delimitării statutului nomenclaturii botanice în: nomenclatură botanică ştiinţifică internaţională, nomenclatură botanică ştiinţifică naţională şi nomenclatură botanică populară.

Sigur că ansamblul denumirilor populare româneşti de plante reprezintă un tezaur cultural de nepreţuit al naţiunii şi constituie un domeniu separat de cercetare abordat atât de specialiştii etnografi, istoriografi, lingvişti, cât şi de specialiştii botanişti în vederea utilizării acestui tezaur ca sursă importantă, dar nu unică, la formarea nomenclaturii botanice ştiinţifice naţionale, în special – a

denumirilor genurilor şi speciilor de plante. Apropo de ideea expusă, aici e cazul să ne întrebăm şi să ne explicăm: de ce denumirile taxonilor supragenerici, ca exemplu, Fil. *Ecvisetofite, Cl. Ecvisetopside*, Ord. *Ecvisetale, Fam. Ecvisetacee* sunt considerate ca denumiri oficializate fiind preluate din limba ştiinţifică latină, iar când e vorba de gen şi specii le denumim pe toate *Coada calului* şi nu genul *Ecviseta* cu speciile respective*: E. palustră, E. campestră, E. telmicolă* etc.? Doar termenii *„ecvi", „setă", „palustru", „telmicol*" etc. sunt termeni ştiinţifici româneşti? Oare ar fi corect să nu acceptăm că latina romanică este „bunicuţa" limbii române? Răspunsul, evident, e pe faţă şi nu cere explicaţii.

Conştientizând necesitatea optimizării, unificării şi standardizării denumirilor româneşti de plante şi în baza studiului de analiză a metodologiei utilizate de botaniştii altor ţări europene, care au reuşit să-şi rezolve cu succes problemele similare ce ţin de subiectul în cauză şi, nu în ultimul rând, ţinând cont de specificul originii structurii gramaticale şi lexicale a limbajului nostru comun, am întocmit un sistem de principii şi modalităţi de unificare, formare şi standardizare a nomenclaturii botanice ştiinţifice naţionale după cum urmează în continuare.

1. Principiul **necesităţii denumirii (nomen necessarium) româneşti,** specifice fiecărui taxon intrafamilial şi fiecărei specii. Pentru nomenclatura botanică naţională un viciu defectuos este lipsa denumirilor în limba maternă a genurilor şi speciilor de plante, prezente nu numai în flora autohtonă spontană, dar şi de plante alohtone introduse şi cultivate la noi în sere, grădini botanice, parcuri, scuaruri, în scopuri alimentare, curative, decorative, etc. Este o situaţie frecventă nu numai în literatura ştiinţifică şi didactică, dar şi populară, informaţională etc. Principiul prevede atribuirea denumirii româneşti obligatorii pentru fiecare gen, specie, subspecie etc.

2. Principiul **unicităţii denumirii (nomen unicum) româneşti** pentru fiecare gen şi specie. Multiplele situaţii de confuzie provocate de prezenţa şi circulaţia denumirilor româneşti sinonime sau omonime ale genurilor şi speciilor de plante pot fi evitate numai prin aplicarea principiului dat, care prevede atribuirea fiecărui taxon (gen, specie, subspecie) a unui singur nume românesc prioritar, preferat în circulaţia limbii literare materne.

3. Principiul **uninominalităţii denumirilor genurilor (nomen genericum univerbum)**. În literatura botanică ştiinţifică şi didactică sistemul de nominalizare a genurilor de plante în limba maternă este dominat de situaţii confuzionante cauzate atât de prezenţa frecventă a denumirilor omonime şi sinonime, de prezenţa metaforelor compuse cu sau fără animate, cât şi de neglijarea, lipsa în circulaţia scrisă a denumirilor generice româneşti. Esenţial este faptul, că în lipsa unui sistem raţional de nomenclatură generică botanică în limba română este imposibilă şi unificarea, standardizarea denumirilor ştiinţifice româneşti ale speciilor, subspeciilor etc. Un obstacol evident la formarea nomenclaturii botanice naţionale reprezintă utilizarea numelor populare generice formate din două cuvinte, dintre care deseori unul sau ambele semnifică animate, cum sunt *Coada calului, Ochiul boului, Coada vulpii, Iarba şarpelui, Barba caprii, Mălaiul cucului* etc. Principiul dat prevede selectarea, formarea denumirilor obligatorii şi unice dintr-un singur cuvânt.

4. Principiul **binominalităţii denumirii speciei (nomen specificum biverbum).** Totalitatea denumirilor populare româneşti ale speciilor de plante constituie un conglomerat de elemente foarte eterogene din punct de vedere al etimologiei, structurii lexicale, valorii semantice etc. Aceste denumiri, de regulă, nu indică nici apartenenţa generică a plantei respective, nici particularităţile morfo-biologice caracteristice speciei date, reprezentând, deseori, denumiri sinonime sau omonime. Respectarea principiului binominalităţii denumirii speciilor prevede selectarea sau formarea denumirilor speciilor din două cuvinte: din numele genului respectiv şi numele complementar (epitetul), care este tipic numai speciei date din genul respectiv.

5. Principiul **persistenţei semnificaţiei numelui complementar (nomen epiteton persistento) latinesc al speciei**. Principiul prevede păstrarea semnificaţiei originale a numelui complementar latinesc. Ex.: *Trifolium palustre – Trifoi palustru*, *Astragalus theophrasti – Coşaci teofrast*.

În scopul facilitării procesului de formare şi oficializare a nomenclaturii botanice ştiinţifice naţionale în continuare expunem modalităţile principale de implementare a principiilor enumerate.

1. Indicarea obligatorie în circulaţia uzuală scrisă (literatura ştiinţifică, didactică, populară, informaţională etc.) a denumirii româneşti alături de numele latinesc al fiecărui gen şi fiecărei specii. Realizarea procedeului dat revine autorilor lucrărilor ştiinţifice, didactice, internaţionale, instituţiilor ştiinţifice şi de învăţământ, întreprinderilor editoriale.

2. Atribuirea denumirii româneşti unice fiecărui gen şi fiecărei specii prin procedee de selectare a acestora din tezaurul denumirilor populare sau prin preluarea, traducerea şi adaptarea denumirii ştiinţifice latineşti la specificul limbii române contemporane, inclusiv a numelor create în scopul eternizării unor personalităţi celebre: *Magnolia, Keleria, Forsiţia, Begonia, Buşia* etc.

3. Acordarea priorităţii denumirii generice prin forme de singular *mur*, *cocoşel, clopoţel, mărgeluşă, toporaş* şi nu *mure, cocoşei, clopoţei, mărgeluşe, toporaşi etc.*

4. Excluderea denumirilor generice prin animate cu semnificaţie dezonorantă, cum sunt *Buhăieş, Văcărică, Păduchernița* etc., care pot deseori provoca confuzii ce țin de etică.

5. Excluderea denumirilor generice exprimate prin metafore compuse formate numai din cuvinte animate sau din inanimate şi animate unite prin liniuță, cum sunt: *Coada-calului, Limba-boului, Părul-porcului, Mălaiul-cucului, Colțunul-doamnei* etc. Astfel de nume cu uzualitate foarte vastă pot fi acceptate numai pentru o singură specie din acelaşi gen. Ex.: *Coada-calului* numai pentru *Equisetum arvense, Barba-caprei* numai pentru *Tragopogon dubius* şi a.

6. Utilizarea cât mai vastă şi posibilă a termenilor ştiinţifici româneşti în procesul de selectare, preluare din limba latină a numelui complementar al speciei. Ex.: *palustru* şi nu *de-baltă*, *parviflor* şi nu *cu-flori-mici*, *latifoliu* şi nu *cu-frunza-lata*, *eleagrifoliu* şi nu *cu-frunză-ca-de-sălcioară* etc.

Principiile şi modalitățile de unificare (standardizare) a nomenclaturii botanice româneşti, expuse mai sus, au fost discutate şi aprobate de către Consiliul Ştiinţific al Grădinii Botanice (Institut) a Academiei de Ştiinţe a Moldovei (Procesul verbal din 25 ianuarie 2010).

Bibliografie

1. Bejan D. *Nume româneşti de plante*. Cluj-Napoca, 1991.
2. Beldie Al. *Flora României.* Vol. 1, 2; Bucureşti, 1977, 1979.
3. Borza Al. *Dicționar etnobotanic.* Bucureşti, 1968.
4. Ciocârlan V. *Flora ilustrată a României*. Bucureşti, 2009.
5. Ciubotaru A., Postolache G., Teleuță A. *Lumea vegetală a Moldovei*, vol. 4.
6. Comanici G., Palancean A. *Botanica agricolă şi forestieră*. Chişinău, 2002.
7. Negru A. *Determinator de plante din flora Rep. Moldova*. Chişinău, 2007.
8. Negru A. şi a. *Plantele rare din flora Republicii Moldova*. Chişinău, 2002.
9. Negru A. şi a. *Lumea vegetală a Moldovei*, v. 2. Chişinău, 2005.
10. Negru A. şi a. *Lumea vegetală a Moldovei.* v.3. Chişinău, 2006.
11. Pânzaru P., Negru A., Izverschi T. *Taxoni rari din flora Republicii Moldova*. Chişinău, 2002.
12. Prodan I., Buia Al. *Flora mică ilustrată a R. P. Române.* Bucureşti, 1961.
13. Săvulescu Tr. *Marele precursor al botanicii româneşti: țăranul*. // Începuturile ştiinţei în România. Bucureşti, 1943.
14. Săvulescu Tr. (*red.*). *Flora Republicii Populare Române*. vol. 1-13. Bucureşti, 1952-1976.
15. Sârbu I. şi a. *Flora ilustrată a plantelor vasculare din estul României*. vol.1, 2. Iaşi, 2001.
16. Teleuță şi a. *Plantele medicinale*. Chişinău, 2008.
17. Tofan-Burac T., Chifu T. *Flora şi vegetaţia din valea Prutului*. Iaşi, 2002.
18. Алексеев Б. Е., Губанов И. А., Тихомиров В.Н. *Ботаническая номенклатура*. Москва. 1989.
19. Андреев В. Н. *Деревья и кустарники Молдавии*. Кишинев. Вып.1, 1957; вып. 2, 1964; вып. 3, 1968.
20. Гейдеман Т. С. *Полезные дикорастущие растения Молдавии*. Кишинев, 1962.
21. Гейдеман Т.С. *Определитель высших растений Молдавской ССР*. Изд. 2. Кишинев 1968; Изд. 3. Кишинев, 1975.
22. Гейдеман Т. С. (отв. ред.). *Растительный мир Молдавии*; тт. 2-5, Кишинев. 1986-1989.
23. Забинкова Н.Н. *О переводе на русский язык латинских названий растений*. //Ботан. журн., 7, 1965.
24. Забинкова Н.Н., Кирпичников М.Э. *Проект стандартизации русских названий семейств сосудистых растений.*// Ботан. журн., 10, 1976.
26. Паланчан А.И, Денисов В.А. *Красивоцветущие деревья и кустарники*. Кишинев, 1990.
25. Холоденко Б.Г. *Деревья и кустарники для озеленения в Молдавии*. Кишинев, 1974.

Moissey Kogan. Două nuduri. 1929/30, 25 x 19 cm., linogravură, Montgomery Art Center, San- Francisco

LEVIGAREA NITRAŢILOR LA CULTURILE DE CÂMP ÎN STEPA BĂLŢULUI

Dr. hab. ***Boris BOINCEAN***
Dr. ***Leonid NICA***
Dr. ***Stanislav STADNIC****
Institutul de Fitotehnie,
Centrul Ştiinţifico-Practic „Selecţia”
**Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălţi*

NITRATE LEACHING FOR FIELD CROPS IN BALTI STEPPE

The article includes the experimental data on nitrate leaching in a long-term experiment with different systems of fertilization in crop rotation on cernozem soils from Balti steppe. Losses of nitrates have been found even on unfertilized plots. The lower is the vegetation period of crops or the shorter is the period between sowing and harvesting of crops the higher are the amount of unused nitrates. The dangers of nitrates losses are very high in the cool seasons of the year when the precipitations are higher than evapotranspiration, especially when the stocks of soil moisture are higher than field capacity of the soil. The losses of nitrates in average for 14 years on unfertilized plots consisted for different crops from 0,5 for 7,4 kg N-NO3/ha. The potential for nitrates leaching is higher on fertilized plots.

The share of soil fertility in productivity formation for the whole crop rotation and the nitrogen use efficiency for different crops were determined. A proper crop and soil management can find solutions for preventing nitrate leaching in modern farming systems.

Tables – 9; diagrams – 1; bibliographical sources – 10.

Introducere

Agricultura modernă este bazată pe folosirea inputurilor din exterior în formă de surse energetice nerenovabile şi derivatele lor (îngrăşăminte minerale, pesticide etc.) pentru obţinerea producţiei de culturi agricole. Unul din cele mai costisitoare elemente chimice este azotul folosit preponderent în formă de azotat de amoniu, la a cărui fabricare, potrivit procesului Haber-Bosch, se consumă cantităţi enorme de energie nerenovabilă. Pentru producerea unui kilogram de azotat de amoniu se consumă 14700 kkal de energie din surse energetice naturale nerenovabile [1, 8, 9].

Aproximativ a treia parte din toată energia folosită în agricultura modernă este consumată la producerea îngrăşămintelor minerale, în deosebi, la cele de azot [9]. Conform calculelor lui David Pimentel, utilizarea unei doze de 152 kg/ha de azot în formă de îngrăşăminte minerale la porumb în SUA reprezintă 28 % din inputul total de energie la 1 ha [1].

Preţurile la îngrăşămintele minerale de azot sunt astăzi mari şi vor creşte pe viitor din cauza resurselor limitate de energie nerenovabilă. De aceea, căutarea unor căi alternative de asigurare a necesităţilor plantelor cu azot rămâne o problemă acută nu doar pentru Republica Moldova, ci şi pentru toată omenirea. Semnificaţia problemei creşte în legătură cu faptul că eficacitatea folosirii azotului din îngrăşămintele minerale de către plante este relativ mică. Conform datelor relatate de Mulvaney R.L. şi coautorii (2009), coeficientul de folosire a azotului din îngrăşămintele minerale de azot de către culturile cerealiere constituie 33 şi 36 % [10]. Date similare au fost obţinute în experienţe de lungă durată la cultura grâului de toamnă în Republica Moldova de către Andrieş S.V., Zagorcea C.L., Nakonecinaia Z.I. ş. a. [3, 5, 7]. Cantitatea nefolosită de azot provoacă probleme de ordin ecologic prin poluarea apelor subterane cu nitraţi, pe de o parte, şi prin volatilizarea oxizilor de azot în atmosferă, contribuind la încălzirea globală, pe de altă parte [2, 4, 6].

Prezenta lucrare urmăreşte să evalueze pericolul levigării nitraţilor pe profilul solului într-o experienţă de lungă durată cu studierea diferitor sisteme de fertilizare a solului în asolament pe cernoziomul tipic din stepa Bălţului.

Materiale şi metode de cercetare

Experienţa a fost executată în asolament de câmp cu un caracter staţionar de lungă durată în cadrul CŞP „Selecţia” prin rotaţia culturilor: borceag de primăvară – grâu de toamnă – sfeclă de zahăr – porumb pentru boabe – orz de primăvară – floarea soarelui.

Solul lotului experimental reprezintă cernoziom tipic, luto-argilos, cu următoarea caracteristică agrochimică: humus – 4,7-4,1%; azot total – 0,24-0,26 %; fosfor – 0,12-0,13 %; potasiu – 1,20-1,40 %; pH_{H20} – 6,6-7,1 %. În experienţă conţinutul de nitraţi s-a determinat prin metoda potenţiometrică cu electrodul selectiv. Conţinutul de amoniac prin metoda fotocalorimetrică cu reactivul Nessler; fosforul mobil şi potasiul schimbabil după Cirikov; rezervele de umiditate prin metoda gravimetrică.

Îngrăşămintele minerale sunt prevăzute anual pentru culturile principale: grâu de toamnă, sfeclă de zahăr, porumb la boabe şi floarea soarelui sub lucrarea de bază a solului în doze corespunzătoare cu excepţia grâului de toamnă, unde doza de azot tehnic se administrează în 2 etape: ½ din toamnă şi ½ primăvara devreme ca nutriţie suplimentară. Dozele de îngrăşăminte minerale nemijlocit sub culturile studiate constituie: la grâul de toamnă – $N_{90}P_{60}$ K_{60} kg s.a./ha; la sfecla de zahăr – N_{60} P_{60} K_{60} kg s.a./ha; la porumb pentru boabe – $N_{90}P_{45}$ K_{45}; la floarea soarelui – $N_{60}P_{90}K_{60}$ kg s.a./ha.

Gunoiul de grajd se încorporează în sol din toamnă pentru arătura de toamnă rezervată sfeclei

de zahăr (60 t) şi florii soarelui (30 t). Orzul de primăvară şi borceagul folosesc postacţiunea îngrăşămintelor organice şi minerale. Amplasarea variantelor în spaţiu, sistematică, în 4 repetiţii şi 2 niveluri. Suprafaţa totală a parcelelor este de 242 m^2 în formă dreptunghiulară (5,6 x 43,2 m).

În experienţă a fost aplicată agrotehnica acceptată pentru culturile de câmp respective în zona de nord a Republicii Moldova.

Rezultate şi discuţii

Metoda clasică de determinare a dozelor optime de fertilizare a solului cu îngrăşăminte minerale şi organice pentru diferite culturi constă în obţinerea curbelor de reacţie a culturilor la majorarea dozelor de îngrăşăminte. Eficacitatea agronomică a utilizării diferitor îngrăşăminte a fost determinată pentru diferite zone pedoclimaterice şi pe diferite tipuri de sol. Totuşi, această metodă nu permite sincronizarea cantităţii aplicate de azot cu cantitatea de azot extrasă cu producţia de culturi. Asta, de fapt, este problema cheie la aplicarea îngrăşămintelor minerale şi organice, deoarece aprovizionarea cu azot şi consumul de azot de către plante nu coincid. În biocenozele naturale solul este permanent acoperit cu covor vegetal, care foloseşte apa şi nutriţia din toate straturile de sol pe parcursul întregii perioade de vegetaţie. În agrocenoze solul nu este acoperit permanent cu covor vegetal şi există o discrepanţă considerabilă dintre cantitatea de azot prezentă în sol şi cea necesară plantelor, în deosebi, în fazele critice de consum a nutrienţilor. De obicei, dozele de azot aplicate sunt mai mari pentru a compensa deficitul de azot în perioada de maximă folosire a azotului de către plante. Dozele de azot aplicate nu ţin cont de mineralizarea azotului din sol şi folosirea azotului de diferite culturi în cadrul asolamentului.

Pentru evaluarea capacităţii de mineralizare a azotului din sol autorii experienţei au folosit cantitatea de azot extrasă de cultura sfeclei de zahăr pe martorul absolut (fără fertilizare). În medie, pentru anii 1996-2008, acest indicator a constituit 152,5 kg azot la 1 ha.

Diferenţa între cantitatea de azot extrasă de sfecla de zahăr şi cantitatea de azot extrasă de orice altă cultură din asolament, reprezintă excesul de azot, care rămâne în sol pentru cultura următoare. În *tabelul 1* a fost calculat excesul de azot rămas în sol după diferite culturi pe martorul absolut (fără fertilizare).

Tabelul 1. Diferenţa între cantitatea de azot extrasă de sfecla de zahăr şi celelalte culturi pe martorul absolut din asolamentul de lungă durată cu diferite sisteme de fertilizare, media pentru 1996-2009, CŞP "Selecţia", kg N/ha

C u l t u r i					
borceag de primăvară	grâu de toamnă	sfeclă de zahăr	porumb la boabe	orz de primăvară	floarea soarelui
+ 60,5	+26,4	0	+27,4	+92,1	+59,8

Cea mai mare cantitate de azot rămâne în sol după borceagul de primăvară şi floarea soarelui (60,5 – 59,8 kg N/ha), dar, îndeosebi, după orzul de primăvară (92,1 kg N/ha). O cantitate mai mică de azot rămâne după grâul de toamnă şi porumbul de boabe (26,4-27,4 kg N/ha).

Excesul de azot, determinat prin diferenţa de azot extras de sfecla de zahăr şi celelalte culturi, rămâne în sol pentru cultura următoare conform rotaţiei. În *tabelul 2* prezentăm bilanţul azotului pentru diferite culturi din asolament pe martorul absolut, ţinând cont de cantitatea de azot rămasă în sol de la cultura precedentă.

Tabelul 2. Bilanţul azotului pentru diferite culturi pe martorul absolut (fără fertilizare), ţinând cont de cantitatea de azot rămasă în sol de la cultura precedentă, kg N/ha, media 1996-2009, CŞP "Selecţia"

Indici	C u l t u r i					
	borceag de primăvară	grâu de toamnă	sfeclă de zahăr	porumb la boabe	orz de primăvară	floarea soarelui
N extras de cultură	92,5	122,6	152,5	123,7	59,9	95,8
N rămas în sol de la cultura precedentă	59,8	60,5	26,4	0	27,4	92,1
Bilanţul de N	-32,7	-62,1	-126, 1	-123,7	-32,5	-3,7
Deficitul necompensat de N, %	35,3	50,6	82,7	100	54,2	3,9

Cel mai înalt deficit necompensat de azot pe martorul absolut rămâne pentru porumbul la boabe (100 %) şi sfecla de zahăr (82,7 %). Datorită azotului rămas de la cultura precedentă, deficitul de azot se reduce pe jumătate pentru culturile cerealiere spicoase – grâu de toamnă şi orz de primăvară (50,6-54,2 %).

Deficitul de azot scade până la 35,3 % pentru borceagul de primăvară şi practic dispare pentru cultura florii soarelui (3,9 %).

Dar pericolul levigării nitraţilor pe profilul solului rămâne pe martorul absolut (nefertilizat). Acest pericol este major în perioada de iarnă-primăvară, atunci când cantitatea de precipitaţii este mai mare decât evapotranspiraţia (*fig. 1*).

La depăşirea capacităţii de câmp în stratul de sol 0-200 cm, apa se mişcă în straturile mai adânci ale solului, transportând concomitent şi nitraţii dizolvaţi în ea. Conform analizelor şi calculelor efectuate, capacitatea de câmp pentru cernoziomul tipic unde este amplasată experienţa dată constituie pentru stratul 0-200 cm – 333,9 mm. In tabelele ce urmează prezentăm conţinutul de azot în formă de nitraţi şi rezerva de apă primăvara în stratul de sol 0-200 cm. Concomitent, se indică pe fiecare cultură şi an aparte depăşirea rezervei de apă a capacităţii de câmp a solului şi cantitatea de azot în formă de nitraţi, care mai mult ca probabil va leviga în straturile mai adânci pe profilul solului.

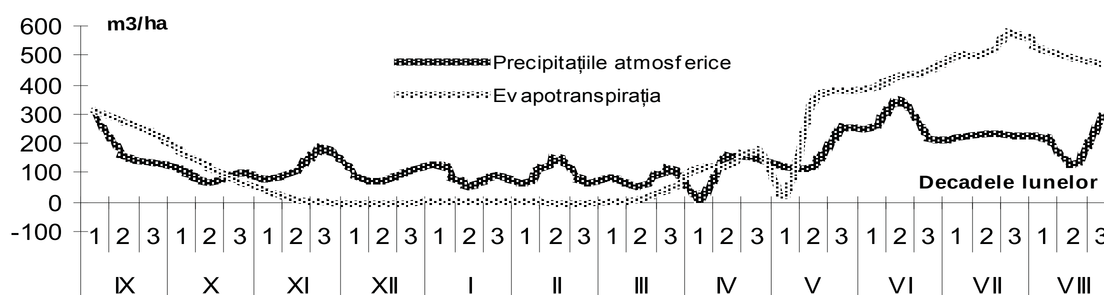

Fig.1. **Evapotranspirația şi precipitațiileatmosferice pe decade în medie pentru perioada 1982-2009**

Tabelul 3. Cantitatea de azot (N-NO_3, kg/ha) supusă probabil levigării din stratul de sol 0-200cm sub diferite culturi în perioada anilor 1996-2009 pe martorul absolut (fond nefertilizat) în experiența de lungă durată cu studierea diferitor sisteme de fertilizare în asolament, CŞP "Selecția"

Culturi	Indicatori	Anii 1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Medie
Borceag de prim.	N-NO_3, kg/ha		1034,9	161	211,7	11,6	0	22,1	169,6	20,3	44,0	37,6	203,3	-	23,9	143,6
	Apă productivă, mm	-	328	353	350	324	197	324	361	300	362	325	128	-	300	
	Depăşirea cap.de câmp, mm			+19	+16	-	-	-	+27	-	+28	-	-	-	-	-
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha			8,7	9,7	-	-	-	12,7	-	3,4	-	-	-	-	2,5
Grâu de toamna	N-NO_3,kg/ha	64,0	1337,9	408,4	24,2	9,2	24,7	14,9	147,8	36,4	0	247,2	67,6	111,4	61,0	182,5
	Apă productivă, mm	283	352	331	381	338	286	323	327	386	443	376	224	324	283	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	+18	-	+47	+4	-	-	-	+52	+109	+42	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	68,4	-	3,0					4,9	0	27,6	-	-	-	7,4
Sfecla de zahar	N-NO_3,kg/ha	51,0	1167,6	139,8	166,7	28,7	1,4	26,5	135,9	106,1	77,5	112,2	257,5	41,4	52,9	169
	Apă productivă,mm	338	331	324	361	290	242	296	302	247	402	335	100	309	250	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	+4	-	-	+27	-	-	-	-	-	+68	+1	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	0,6	-	-	12,5	-	-	-	-	-	13,1	0,33	-	-	-	1,9
Porumb la boabe	N-NO_3,kg/ha	34,0	1978,0	103,2	202,8	23,2	0	23,3	151	12,8	29,3	160,6	230,1	-	-	210
	Apă productivă,mm	349	316	354	332	326	302	236	268	321	329	390	168	-	-	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	+15	-	+20	-	-	-	-	-	-	-	+56	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	1,5	-	5,8	-	-	-	-	-	-	-	23,1	-	-	-	2,2
Orz de primăv.	N-NO_3, kg/ha	32,2	409,9	19,5	21,2	0	43,4	186,8	190,2	338,1	76,6	68,3	50,7	58,2	42,1	109,8
	Apă productivă, mm	330	286	379	363	384	297	333	338	316	316	277	229	324	220	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	-	+45	+29	+50	-	-	+4	-	-	-	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	-	2,3	1,7	0			2,3	-	-	-	-	-	-	0,5
Floarea soarelui	N-NO_3, kg/ha	86,6	1468	163,2	200,8	25,8	6,7	36	26,2	121,3	20,9	112,7	154,8	88,9	33,1	182
	Apă productivă, mm	322	250	312	335	295	336	266	300	288	351	356	213	301	316	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	-	-	+1	-	+3,2	-	-	-	+17	+22	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	-	-	0,6	-	0,6	-	-	-	1,0	7,0	-	-	-	0,7

Cantitatea de azot în formă de nitrați (N-NO_3) levigată de profilul solului depinde de rezerva de apă, care depăşeşte capacitatea de câmp a solului şi concentrația nitraților în apa levigată. La rândul său, concentrația de azot în formă de nitrați a fost determinată reieşind din rezerva de apă în stratul de 0-200 cm şi conținutul de azot în formă de nitrați pe tot profilul solului până la adâncimea de 2 metri. Astfel am determinat cât azot în formă de nitrați revine la 1 mm de apă. Corespunzător a fost determinat şi conținutul de azot în formă de nitrați în excesul de apă, care depăşeşte capacitatea de câmp a solului pentru diferite culturi şi în diferiți ani.

Pe martorul absolut (fără fertilizare) depăşirea capacității de câmp a solului pentru stratul 0-200 cm, se observă pentru diferite culturi în diferiți ani după cum urmează (*tab. 3*):

- pentru borceagul de primăvară – 1998; 1999; 2003 şi 2005;
- pentru grâul de toamnă – 1997; 1999; 2004 şi 2006;
- pentru sfecla de zahăr – 1996; 1999; 2005 şi 2006;
- pentru porumb la boabe – 1996; 1998 şi 2006;
- pentru orz de primăvară – 1998; 1999 şi 2003;
- pentru floarea soarelui – 1999; 2001; 2005 şi 2006.

Cantitatea medie de azot în formă de nitrați (şi diapazonul fluctuației) pentru toată perioada vizată (1996-2009), levigată mai mult ca probabil împreună cu excesul de apă în straturile mai adânci ale solului, a constituit (kg N-NO_3/ha) pentru :

- borceag – 2,5 (1,0-15,9);
- grâu de toamnă – 7,4 (5,0-23,0);
- sfecla de zahăr – 1,9 (1,5-52,6);
- porumb la boabe – 2,2 (1,5-3,7);
- orz de primăvară – 0,5 (1,4-25,6);
- floarea soarelui – 0,7 (1,4-16,3).

Excesul de apă în sol față de capacitatea de câmp nu întotdeauna coincide cu cantitatea de precipitații căzute în perioada septembrie-aprilie, excepție constituind doar anii: 1996, 1997 şi 1999 (*tab. 4*).

La aplicarea îngrăşămintelor minerale, organo-minerale şi organice bilanțul de azot în sol se ameliorează (*tab.5*).

Tabelul 4. Precipitațiile atmosferice în perioada din septembrie până în aprilie pentru anii 1996-2009, mm Stațiunea Meteo a CŞP „Selecția"

Indici	A n i i													
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Precip. mm	441,3	479,9	256,8	424,2	281,6	264,8	290,4	236,8	212,2	246,7	252,5	107,2	335,6	330,0

Tabelul 5. Bilanțul azotului pentru diferite culturi pe diferite fonduri de fertilizare în experiența de lungă durată cu studierea sistemelor de fertilizare în asolament, media pentru anii 1996-2009, kg N/ha

Indicatori	C u l t u r i						În medie pe asolament
	borceag de prim.	grâu de toamnă	sfeclă de zah.	porumb la boabe	orz de prim.	floarea soarelui	
a) Sistemul mineral							
N extras cu producția	106,4	156,0	190,7	143,6	79,1	109,8	130,9
N rămas de la cultura precedentă	59,8	60,5	26,4	0	27,4	92,1	44,4
Input de N cu îngrăşăminte	0	90	60	90	0	60	50,0
± , kg N/ha	-46,6	-5,0	-104,3	-53,6	-51,7	+42,3	-36,5
Deficitul necompensat de N, %	43,8	3,2	54,7	37,3	65,4	+38,5	27,9
b) Sistemul organo-mineral							
N extras cu prod., kg/ha	122,4	157,5	217,5	144,3	91,0	114,5	141,2
N rămas de la cultura precedentă	59,8	60,5	26,4	0	27,4	92,1	44,4
Input de N cu îngrăşăminte	0	90	360	90	0	210	125,0
± , kg N/ha	-62,6	-7,0	+168,9	-54,3	-63,6	+187,6	+28,2
Deficitul necompensat de N, %	51,1	4,4	+77,6	37,6	69,9	+163,8	+20,0
c) Sistemul organic							
N extras cu prod., kg/ha	118,5	154,9	209,5	147,5	82,9	115	138
N rămas de la cultura precedentă	59,8	60,5	26,4	0	27,4	92,1	44,4
Input de N cu îngrăşăminte	0	0	300	0	0	150	75,0
± , kg N/ha	-58,7	-94,4	+116,9	-147,5	-55,5	+127,1	-18,7
Deficitul necompensat de N, %	49,5	60,9	+55,8	100	66,9	+110,5	13,5

Pe fondul aplicării îngrăşămintelor minerale, cantitatea de azot extrasă cu producţia depăşeşte cantitatea de azot introdusă cu îngrăşămintele minerale şi excesul de azot de la cultura precedentă cu excepţia culturii florii soarelui. Deficitul necompensat de azot este cel mai mic pentru cultura grâului de toamnă (3,2 %) şi cel mai mare pentru orzul de primăvară şi sfecla de zahăr (65,4 şi 54,7%, corespunzător). O poziţie intermediară ocupă borceagul de primăvară şi porumbul la boabe (43,8-37,3 %). În medie la 1 ha suprafaţă de asolament bilanţul de azot constituie -36,5 kg, iar deficitul necompensat de azot alcătuieşte 27,9 %.

La aplicarea aceloraşi doze de îngrăşăminte minerale pe fondul a 15 tone gunoi de grajd, la 1 ha suprafaţă de asolament bilanţul de azot devine pozitiv pentru cultura sfeclei de zahăr şi floarea soarelui, sub care se aplică nemijlocit gunoiul de grajd, rămânând practic la acelaşi nivel ca şi în cazul precedent pe celelalte variante. În medie pentru întreaga rotaţie a asolamentului bilanţul azotului este pozitiv +28,2 kg N/ha, iar cantitatea de azot în sol depăşeşte cea extrasă de culturi cu 20 %.

Aceeaşi tendinţă se observă şi în cazul sistemului organic de fertilizare, dar în lipsa îngrăşămintelor minerale deficitul de azot este mai mare sub celelalte culturi cu excepţia sfeclei de zahăr şi florii soarelui, unde nemijlocit se introduc îngrăşămintele organice. Ca rezultat, bilanţul azotului la 1 ha de asolament este negativ (-18,7 kg/ha), iar deficitul necompensat de azot constituie 13,5 %.

În realitate, bilanţul azotului pe variantele fertilizate diferă de cele indicate în *tab.5*.

Tabelul 6. Coeficientul de folosire a azotului din îngrăşămintele minerale pentru diferite culturi în experienţa de lungă durată a CŞP "Selecţia" cu diferite sisteme de fertilizare în asolament, media pentru 1996-2009

Indicatori	Culturi			
	grâu de toamnă	sfeclă de zahăr	porumb la boabe	floarea soarelui
Extrasul de N pe martor absolut, kg/ha	123,1	144	130,0	100,3
Extrasul de N pe varianta fertilizată, kg/ha	155,8	177	133,4	101,8
Diferenţa în extrasul de N, kg/ha	32,7	33	3,4	1,5
N introdus cu îngrăşămintele minerale, kg/ha	90	60	90	60
Coeficientul de folosire a N din îngrăşăminte minerale, %	36,3	55,0	3,8	2,5

În baza datelor experimentale, obţinute în perioada 1996-2009, a fost determinat coeficientul de folosire a azotului din îngrăşămintele minerale pe variantele cu sistemul mineral de fertilizare (*tab. 6*).

Sfecla de zahăr se deosebeşte prin cel mai înalt coeficient de folosire a azotului – 55,0 %, urmată apoi de grâul de toamnă – 36,3 %. Porumbul la boabe şi floarea soarelui foloseşte azotul doar la 3,8-2,5 %.

Ţinând cont de coeficientul de folosire a azotului din îngrăşămintele minerale, deficitul de azot pentru culturile fertilizate cu îngrăşăminte minerale va creşte corespunzător, dar concomitent va creşte şi cantitatea de azot nefolosită din îngrăşămintele minerale. Aceste pierderi de azot se produc prin volatilizare în formă de oxizi de azot sau prin levigare în formă de nitraţi.

Cantitatea de azot supusă probabil levigării în experienţa de lungă durată cu studierea diferitor sisteme de fertilizare în asolament pe variantele cu sistemul de fertilizare mineral şi organo-mineral este prezentată în *tab. 7* şi *8*.

Asemănător martorului absolut (fond nefertilizat), pericolul levigării diferă pe ani în funcţie de culturi. El rămâne la acelaşi nivel, în medie pentru perioada studiată, indiferent de fondul de fertilizare pentru borceagul de primăvară – 2,2-2,5 kg N/ha. Riscul levigării nitraţilor creşte pe fond fertilizat, comparativ cu fondul nefertilizat, pentru grâul de toamnă de la 7,4 până la 9,7-10,7 kg N/ha, floarea soarelui de la 0,7 până la 1,8-10,6 kg N/ha şi orzul de primăvară de la 0,5 până la 1,3-3,2 kg N/ha. Pentru sfecla de zahăr cantitatea de azot probabil levigată este la acelaşi nivel pe fond nefertilizat şi fertilizat cu îngrăşăminte minerale (1,7-1,9 kg N/ha), crescând pe fond fertilizat cu îngrăşăminte organice până la 3,9 kg N/ha. Pentru porumb la boabe se atestă o situaţie diametral opusă – pericolul levigării nitraţilor este maximal pe fond nefertilizat (2,2 kg N/ha) şi fertilizat cu îngrăşăminte minerale (3,3 kg N/ha) reducându-se până la 0,6 kg N/ha pe fond cu fertilizare organică.

Astfel, putem menţiona influenţa îngrăşămintelor organice în reducerea pericolului levigării nitraţilor atât la cultura porumbului la boabe cât şi, în deosebi, la cultura florii soarelui.

Este de subliniat faptul, că toate sistemele de fertilizare majorează conţinutul de azot în stratul 0-200 cm comparativ cu martorul absolut (*tab. 3, 7, 8*), ceea ce contribuie, în anii când rezervele de apă în sol depăşesc capacitatea de câmp a solului, la levigarea unei cantităţi mai mari de azot în apele subterane.

Din cele expuse anterior putem conchide că problema nitraţilor este acută atât pe fond nefertilizat cât şi, în deosebi, pe fond fertilizat. Soluţionarea cu succes a problemei depinde de managementul raţional al culturilor şi solului, care include: rotaţia culturilor, lucrarea, irigarea şi fertilizarea solului etc. Întocmai o astfel de abordare reiese din evaluarea experimentală a ponderii fertilităţii solului în formarea nivelului de producţie pentru diferite culturi în asolament.

Tabelul 7. Cantitatea de azot (N-NO_3, kg/ha) supusă probabil levigării din stratul de sol 0-200 cm sub diferite culturi în perioada anilor 1996-2009 pe fond fertilizat cu îngrăşăminte minerale în experienţa de lungă durată cu studierea diferitor sisteme de fertilizare în asolament, CŞP "Selecţia"

Culturi	Indicatori	A n i i														Medie
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Borceag de prim.	N-NO_3, kg/ha	-	1088,2	186,1	237,5	16,9	0	123,8	194,2	36,8	54,5	140,07	19,7	-	30,7	152,0
	Apă productivă, mm	-	316	344	350	328	274	299	339	348	389	339	65	-	268	
	Depăşirea cap. de câmp, mm		-	+10	+16	-	-	-	+5	+14	+55	+5	-		-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha			5,4	10,9				2,9	1,5	7,7	2,1				2,2
Grâu de toamna	N-NO_3,kg/ha	41,1	1424,7	274,5	100,6	18	81,2	289,2	170,3	143,9	10,5	423	122,1	152,1	135,5	242
	Apă productivă, mm	373	359	336	373	354	291	308	340	390	440	335	214	348	307	
	Depăşirea cap. de câmp, mm	+39	+25	+2	+39	+20	-	-	+6	+56	+106	+1	-	+14	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	4,3	99,2	1,6	10,5	1,0	-	-	3,0	20,7	2,5	1,3	-	6,1	-	10,7
Sfecla de zahar	N-NO_3,kg/ha	96,1	2017,0	167,5	179,2	47,4	6,1	105,3	148,7	145,9	144,4	132,9	1406,7	158,9	176,5	352,3
	Apă productivă, mm	316	330	330	353	304	300	287	293	254	372	326	193	242	260	
	Depăşirea cap. de câmp, mm	-	-	-	+19	-	-	-	-	-	+38	-	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	-	-	9,6	-	-	-	-	-	14,7	-	-	-	-	1,7
Porumb la boabe	N-NO_3,kg/ha	55,7	1801,6	131,3	335,7	32,7	3,7	72,6	265,9	39,3	59,8	184,6	411	-	-	242
	Apă productivă, mm	346	284	350	343	330	285	275	246	318	350	383	190	-	-	
	Depăşirea cap. de câmp, mm	+12	-	+16	+13	-	-	-	-	-	+16	+49	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	1,9		6,0	12,6	-	-	-	-	-	2,7	23,6	-	-	-	3,3
Orz de primăvară	N-NO_3, kg/ha	38,1	1229,5	22,9	24,9	1,1	13,3	324,2	167,5	246,4	106,4	71,2	23,6	65,0	43,4	169,8
	Apă productivă, mm	296	295	353	357	361	294	333	356	297	325	362	200	307	275	
	Depăşirea cap. de câmp, mm	-	-	+19	+23	+27	-	-	+22	-	-	+28	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha		-	1,2	1,6	0,1			10,3			5,5				1,3
Floarea soarelui	N-NO_3, kg/ha	98,9	2326,7	164,7	560,8	42,0	6,1	79,1	25,3	190,6	35,8	221	268	135,2	123,1	305,5
	Apă productivă, mm	319	350	319	340	324	347	291	285	314	351	361	215	342	274	
	Depăşirea cap. de câmp, mm	-	+16	-	+6	-	+13	-	-	-	+17	+27	-	+8	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	116,6	-	9,9	-	0,2	-	-	-	1,7	16,5	-	3,2	-	10,6

Pe fond nefertilizat, tot azotul extras cu producţia diferitor culturi este rezultatul proceselor de descompunere a substanţei organice a solului, adică 100 % din necesităţile culturilor sunt îndestulate din contul fertilităţii solului (t*ab. 9*).

La utilizarea îngrăşămintelor, o parte din producţia obţinută la diferite culturi este formată din contul îngrăşămintelor aplicate, iar o altă parte din contul fertilităţii solului. În întregime pe asolament, ponderea fertilităţii solului în formarea nivelului de producţie este mai înaltă la aplicarea doar a îngrăşămintelor minerale – 82,3 % cu tendinţa de scădere la aplicarea îngrăşămintelor organice – 78,1% şi organo-minerale – 76,3 % (*tab. 9*).

Tabelul 8. Cantitatea de azot (N-NO_3, kg/ha) supusă probabil levigării din stratul de sol 0-200cm sub diferite culturi în perioada anilor 1996-2009 pe fond fertilizat cu îngrăşăminte organo-minerale în experienţa de lungă durată cu studierea diferitor sisteme de fertilizare în asolament, CŞP "Selecţia"

Culturi	Indicatori	Anii														Medie
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Borceag de prim.	N-NO_3, kg/ha	-	1419,3	197,7	211,5	24	3,1	177,7	268,7	66,8	42,6	83,6	50,3	-	40,1	184,7
	Apă productivă, mm	348	335	347	319	320	259	291	355	225	342	338,9	96,7	-	277	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	+14	+1	+13	-	-	-	-	+21	-	+8	+4,3	-		-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	4,2	7,4					15,9	-	1,0	2,5				2,2
Grâu de toamna	N-NO_3,kg/ha	129,8	1830,5	212	28,4	18,1	52,7	202,8	228,8	120,2	1,8	521,7	170,8	100,9	146,4	269
	Apă productivă, mm	374	352	331	357	320	302	291	324	220	339	352	216	326	292	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	+40	+18	-	+23	-	-	-	-	-	+5	+18	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	13,9	93,6		1,8						0,03	26,7	-	-	-	9,7
Sfecla de zahar	N-NO_3,kg/ha	196,8	2227	295,2	383,4	87,4	35,2	78,3	198,9	253,6	416,8	268,6	2054,4	84,5	-	463
	Apă productivă,mm	308	330	325	331	263	276	314	299	222	362	336	189	308	-	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+28	+2	-	-		
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha										+28	52,6	1,5			3,9
Porumb la boabe	N-NO_3,kg/ha	135,9	2451,3	116,9	518,6	56,9	55,3	36,9	105,6	163,4	58,7	173	249	-	-	294
	Apă productivă,mm	316	296	345	336	285	302	255	232	307	305	337	139	-	-	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	-	+11	+2	-	-	-	-	-	-	+3	-	-	-	
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha			3,7	3,1							1,5				0,6
Orz de primăv.	N-NO_3, kg/ha	64,8	876,8	28,3	22,7	21,0	42	500,1	204,3	379,1	182,8	142,7	-	58,1	74,7	185
	Apă productivă, mm	310	246	357	356	360	320	352	360	317	285	318	-	317	261	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	-	+23	+22	+26	-	+18	+26	-	-	-	-	-	-	-
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	-	1,8	1,4	1,5	-	-	25,6	14,7	-	-	-	-	-	3,2
Floarea soarelui	N-NO_3, kg/ha	198,3	1827,7	191	411,9	57,4	10,6	59,9	39,2	232,2	42,4	187,1	194,7	190	217,6	276
	Apă productivă, mm	317	337	320	331	312	297	242	309	216	345	322	187	349	241	
	Depăşirea cap.de câmp, mm	-	+3	-	-	-	-	-	-	-	+11	-	-	+15	-	-
	N-NO_3 cu apa levigată, kg/ha	-	16,3	-	-	-	-	-	-	-	1,4	-	-	8,2	-	1,8

Tabelul 9. Ponderea azotului solului în formarea nivelului de producţie pe diferite sisteme de fertilizare în asolament de lungă durată a ICCC "Selecţia", media pentru anii 1996 – 2009; kg N/ha şi %

Indicatori	Culturi						În medie pe asolament
	borceag de prim.	grâu de toamnă	sfeclă de zah.	porumb la boabe	orz de prim.	floarea soarelui	
Martor absolut (fără fertilizare)							
N extras cu prod., kg/ha	92,5	122,6	152,5	123,7	59,9	95,8	107,8
Ponderea N sol. în prod., %	100	100	100	100	100	100	100
Sistemul mineral							
N extras cu prod., kg/ha	106,4	156,0	190,7	143,6	79,1	109,8	130,9
N extras cu sporul de prod., kg/ha	+13,9	+33,4	+38,2	+19,9	+19,2	+14	+23,1
Ponderea N sol. în prod., %	86,9	78,6	80,0	86,1	75,7	87,2	82,3
Sistemul organo-mineral							
N extras cu prod., kg/ha	122,4	157,5	217,5	144,3	91,0	114,5	141,2
N extras cu sporul de prod., kg/ha	+29,9	+34,9	+65,0	+20,6	+31,1	+18,7	+33,4
Ponderea fertilităţii sol., %	75,6	77,8	70,1	85,7	65,8	83,7	76,3
Sistemul organic							
N extras cu prod., kg/ha	118,5	154,9	209,5	147,5	82,9	115	138
N extras cu sporul de prod., kg/ha	+26	+32,3	+57	+23,8	+23	+19,2	+30,2
Ponderea fertilităţii sol., %	78,0	79,1	72,8	83,9	72,2	83,3	78,1

Cu alte cuvinte, îngrăşămintele minerale secătuiesc într-o măsură mai mare fertilitatea solului comparativ cu îngrăşămintele organice şi organo-minerale. În aspect agronomic, aceasta înseamnă că eficacitatea îngrăşămintelor organice şi organo-minerale este mai înaltă comparativ cu îngrăşămintele minerale.

Reacția culturilor diferă în funcție de sistemul de fertilizare a solului. Mai eficient folosesc îngrăşămintele minerale, organo-minerale şi organice grâul de toamnă şi sfecla de zahăr. Mai slab reacționează la fertilizare porumbul la boabe şi floarea soarelui. Borceagul de primăvară şi orzul de primăvară folosesc foarte eficient postacțiunea fertilizanților utilizați sub culturile precedente în asolament.

Concluzii

1. Capacitatea potențială de mineralizare anuală a azotului din sol a fost determinată după cantitatea de azot extrasă de sfecla de zahăr pe martorul absolut.
2. Bilanțul azotului în sol urmează a fi corectat pentru fiecare cultură ținând cont de diferența în capacitatea potențială de mineralizare a azotului din sol şi cantitatea de azot folosită de cultura cultivată cu durata respectivă. Cu cât perioada de vegetație a culturii este mai scurtă (sau termenul de recoltare mai devreme), cu atât cantitatea de azot mineralizată şi nefolosită de plante este mai mare.
3. Pericolul levigării nitraților sau pierderii azotului prin volatilizare este cauzat de lipsa sincronizării dintre cantitatea de azot prezentă în sol în urma mineralizării substanței organice a solului şi necesitățile culturilor în el. Probabilitatea levigării nitraților este sporită pe martorul absolut în lipsa îngrăşămintelor aplicate în perioada de iarnă-primăvară, când evapotranspirația este redusă comparativ cu cantitatea de apă din precipitații. Levigarea nitraților are loc în anii, când rezervele de apă în sol primăvara depăşesc capacitatea de câmp a solului în apă. Cantitatea de azot în formă de nitrați supusă probabil levigării pe martorul absolut (fără fertilizare) diferă pe ani în funcție de culturi şi variază în medie pentru anii 1996-2009 de la 0,5 până la 7,4 kg $N\text{-}NO_3$/ha.
4. Aplicarea îngrăşămintelor minerale, organice şi organo-minerale majorează pericolul levigării nitraților în straturile inferioare pe profilul solului, deoarece sporeşte conținutul de azot în formă de nitrați în stratul de sol 0-200 cm. Cantitatea de azot în formă de nitrați supusă probabil levigării pe fond fertilizat cu îngrăşăminte minerale şi organo-minerale în medie pentru anii 1996-2009 a constituit pentru diferite culturi de la 0,6 până la 10,7 kg $N\text{-}NO_3$/ha.
5. Coeficientul de folosire a azotului din îngrăşămintele minerale a constituit în medie pe 14 ani pentru:
   - grâul de toamnă – 36,3 %;
   - sfecla de zahăr – 55,0 %;
   - porumb la boabe – 3,8 %;
   - floarea soarelui – 2,5 %.
6. Ponderea fertilității solului în formarea nivelului de producție în medie pe asolament constituie 76,3-82,3 %, ceea ce confirmă importanța complexului de măsuri în vederea menținerii fertilității solului în condițiile agriculturii moderne.
7. Pierderile economice în urma eficacității reduse de utilizare a azotului din îngrăşămintele minerale, de rând cu consecințele ecologice negative în urma levigării nitraților sau volatilizării azotului în formă de oxizi de azot (cu influență asupra încălzirii globale), urgentează necesitatea găsirii unor căi alternative de management al culturilor şi solului în agricultura modernă.

Autorii prezentei publicații exprimă mulțumiri tuturor colaboratorilor, laboranților, care au contribuit la efectuarea cercetărilor în experiențele de lungă durată privind studierea diferitor sisteme de fertilizare în asolament.

Bibliografie

1. Andrieş S. V. Optimizarea regimurilor nutritive ale solurilor şi productivitatea plantelor de cultură. Pontos, 2007, Chişinău, 374 p.
2. Claude Aubert. Organic Farming and climate change. Can organic farming mitigate the impact of agriculture on global warming? // The materials of the First International Conference „Innovations transfer in agriculture activities in the context of climate change and sustainable development" Chişinău, 11-12 November, 2009, pp. 296-306.
3. Gliessman S. R. Agroecology. Ecological processes in Sustainable Agriculture. Editor: Eric Ehgles, Lewis Publishers, Boca Raton, 2000, 357 p.
4. Goulaing K.W.T., Poulton P.R., Webster C.P., Howe M.T. Nitrate leaching from the Broadbalk Wheat Experiment, Rothamsted, UK, as influenced by fertilizer and manure inputs and the weather // Soil use and management, 2000, 16, pp.224-250.
5. Handbook of energy utilization in agriculture. Editor David Pimentel. Cornell University, 1980, CRC Press, Boca Raton, Florida.
6. Lal R. Managing World Soils for food security and environmental quality. // Advances in Agronomy, Vol. 74, 2001, pp. 155-186.
7. Mulkaney R.L., Khan S.A. Ellsworth T.R. The browing of the Green Revolution. Journal of Environment Quality 38, pp. 2295-2314.
8. Жученко А. А. Адаптивное растениеводство. Кишинёв, Штиинца, 1990, 431 с.
9. Загорча К. А. Оптимизация системы удобрения в полевых севооборотах, Кишинёв, Штиинца, 1990, 288 с.
10. Наконечная З. И. Агроэкологическое обоснование системы удобрения в зерно-свекловичных севооборотах Молдавии, Кишинэу, Штиинца, 1988, 373 с.

PROPORȚIILE ÎN ARHITECTURĂ CA INSTRUMENT DE INVESTIGARE

Dr. **Tamara NESTEROV**

PROPORTIONS IN ARCHITECTURE AS A INSTRUMENT OF INVESTIGATION

In architecture, the proportions achieved metaphysic properties under the influence of the antique philosophy, and during the history till the modern period, they were used according to it. The analysis through mathematic methods of the architecture of the monuments of historic Moldova, have highlighted the utilization of a small number of numerical rapports (proportions), installed between the parts of its spatial structure. The proportions were installed according to the external width of the buildings, in accordance to the chosen type: rectangular, trilobite or mixed (the dome diameter, the radius of the sanctuary apse, external parameters, etc.)

Lumea este semănată
în dezordine cu forme ordonate.
Paul Valéry

Monumentele celebre ale arhitecturii universale antice și medievale impresionează prin grandoarea dimensiunilor și prin aspectul armonios. Problemele cu care se confruntau constructorii la edificarea clădirilor erau diverse, dintre cele mai importante fiind două: de ordin tehnic (asigurarea durabilității și echilibrului static al structurii portante) și de ordin artistic. Ambele exigențe erau soluționate perfect, mărturie fiind supraviețuirea edificiilor de-a lungul secolelor și capacitatea lor de a sensibiliza vizual coardele sufletești până acum.

Vicisitudinile vremurilor au întrerupt de mai multe ori transmiterea experienței arhitectural-constructive, din care cauză cunoștințele edificării arhitecturale de până la epoca modernă sunt calificate drept secrete profesionale. Ele erau păstrate în taină de breslele meșterilor constructori, cunoscute sub denumirea Loji masonice, care se împotriveau dezvăluirii secretelor profesionale, până la desființarea activității lor constructive din secolul Luminilor, după care structura lor ermetică este utilizată în scop politic.

Încercarea de a descoperi „elixirul", care a menținut în timp capodoperele arhitecturale ale trecutului, a luat amploare odată cu cercetările umanistice ale Renașterii italiene. Cele mai multe studii au apărut în ultimul secol, mai ales în fosta URSS, odată cu căutările unei paradigme arhitecturale noi, care să fie pe măsura orânduirii socialiste. În raport cu etapele antică și medievală, era evident că problemele de ordin tehnic, specifice antichității și evului mediu, au fost depășite de progresul tehnico-științific planetar din secolul XX, în centrul atenției rămânând expres doar problemele armonizării aspectului artistic al edificiilor.

Cercetarea formei arhitecturale a monumentelor istorice a început prin măsurări ale planului, elevației și fațadelor clădirilor și interpretarea datelor obținute. Deoarece toate clădirile, mai simple și mai complexe, prezintă combinări volumetrice de forme geometrice, mărimea cărora poate fi determinată prin calcul matematic, s-a format opinia, cum că analiza raporturilor dintre mărimea elementelor și formelor artistice pot sugera informații despre calitățile lor arhitecturale. În urma studierii mai multor monumente ale arhitecturii universale, coroborate cu doctrina filozofică antică a lui Pitagora, Platon, pitagorici și neoplatonici privitor la armonia operelor de arhitectură exprimată prin *număr și raporturi numerice,* a fost renăscută opinia că aspectul artistic al clădirilor se datorează anumitor *proporții* dintre părțile componente ale edificiului. Astfel, noțiunea de proporție în arhitectură, în funcție de valoarea numerică a raportului, este o categorie estetică, iar *numărul*, în viziunea antică, exprimă nu numai cantitatea, dar și calitatea raportului. Tratatul arhitectului roman Vitruviu, mult timp a rămas singura și principala sursă documentară antică de proporționare a clădirilor, expusă sumar și extrem de vag, cu referire doar la construcția clădirilor sacre păgâne. Maeștrii renașterii italiene au întreprins cercetări pe cont propriu în ruinele edificiilor romane, cu deducerea raporturilor numerice după modelul antic, dar care erau diferite prin valoarea lor numerică.

În secolul XX au fost reluate cercetările monumentelor antice și medievale cu tendința de a generaliza și extinde rezultatele asupra experienței constructive universale. Proporțiile arhitecturale depistate au fost elocvente pentru formularea unei aserțiuni categorice: constructorii antici și medievali au utilizat operațiile geometrice pentru trasarea pe teren a planului clădirilor, iar calculele matematice – pentru determinarea mărimilor părților componente ale clădirilor. Coroborarea raporturilor numerice depistate cu cele istorice, ale teoriei arhitecturii, și reconstruirea lor retrospectivă conform informațiilor indirecte din științele conexe artei de a construi, a condus la evidențierea unui număr limitat de proporții.

Au fost depistate proporții *aritmetice* exprimate prin numere naturale **1:2; 1:3; 3:4**. Au fost utilizate și numere iraționale **1:√2**; **1:√5**; **1:√5/2**; **2:(√5-1)** sau **(√5+1):2**. Utilizarea preferențială a acestor raporturi matematice în arhitectură „prinde viață" în formele geometrice, reprezentând laturile unor patrulatere rectangulare. Proporția **1:√2** exprimă legătura dintre expresiile valorice ale laturii pătratului cu diagonala sa (**1,414..**), iar raportul **1: (√5–l)** legătura dintre latura dreptunghiului alcătuit din două pătrate (**1:2**) și diagonala sa (**√5**). Valoarea ultimelor

două formule extrem de abstractizate – **2:(√5-1)** sau **(√5+1):2** redau valoarea „secţiunii de aur" – **1,618...**, însemnate prin **Φ** (de la numele sculptorului Fidias). Obţinerea raportului respectiv în practică era deseori înlocuită cu raportul din numere întregi din şirul aditiv al lui Fibonacci ... **3:5; 5:8; 8:13; 13:21** etc. Aceste proporţii celebre au fost depistate în monumentele arhitecturale prin analize grafice, formându-se aşa numitele „reţele regulatorii", ele în sine reprezentând o latură a esteticii matematice, dar mai des „înlănţuiri" de rapoarte între dimensiunile elementelor clădirii, cu întrepătrunderi reciproce ale formelor asemănătoare.

Cunoaşterea esenţei metodei instalării proporţiilor a format obiectul preocupărilor ştiinţifice, devenită o iminentă Fata Morgana a istoriei teoriei arhitecturii. Cele mai renumite monumente ale arhitecturii universale au fost studiate prin diferite metode de cercetare cantitativă a parametrilor şi detaliilor: *canonică, grafică*, *aritmetică, geometrică*, *a secţiunii de aur*, *metoda de lucru a meşterului constructor, modular-metrologică* etc., rezultând de fiecare dată alte soluţii, în funcţie de conceptul de abordare. Aceste experienţe ale împătimiţilor de studiul formei arhitecturale prin prisma proporţiilor au spulberat orice îndoială în privinţa utilizării mijloacelor matematice precise la elaborarea planului şi elevaţiei clădirilor istorice, dar fără a fi soluţionată natura proporţiilor: sunt ele o panacee estetică, un procedeu tehnic sau un instrument universal de creaţie.

Mai rămânea întrebarea, dacă proporţiile sunt caracteristice numai capodoperelor arhitecturii universale sau şi patrimoniului arhitectural naţional. Au fost elaborate studii dispersate în această direcţie, considerată iniţial para-ştiinţifică, care au avut în vizor arhitectura antică egipteană, elenă şi romană; ecleziastică medievală europeană din Armenia, Bulgaria, Georgia, Grecia, România (Moldova şi Ţara Românească), Rusia, ş.a.; orientală din Azerbaidjan, Asia Centrală şi Anterioară, America Centrală, ş.a., fiecare areal dovedind a avea soluţii proprii. Probabil, este imposibil de a găsi o singură paradigmă a proporţiilor pentru toate timpurile şi ariile culturale, dar se poate propune o metodă de studiu a monumentelor de arhitectură, instrumentul căreia să devină proporţiile.

Intuim că proporţiile arhitecturale, la o abordare corespunzătoare, ar putea oferi răspunsuri concrete la mai multe întrebări, printre care: expresia cantitativă a componentelor formei arhitecturale, esenţa constructivă sau artistică a operaţiilor de constituire, corpusul de procedee constructive, evoluţia sau involuţia formelor arhitecturale pe perioade mai îndelungate, ş.a. În acest scop, este necesară formularea unor condiţii pentru a limita căutarea proporţiilor:

1. Se iau în consideraţie numai raporturile dintre părţile arhitectonice, care creau structura planimetrică şi spaţială.

2. Numărul operaţiilor de construcţie era minim, dar suficient pentru edificarea tipului propus.

3. Proporţiile vor fi cercetate conform grupelor tipologice de edificii.

4. Operaţia constructivă are o explicaţie simplă, reieşind din practica perenă a activităţii arhitecţilor.

5. Utilizarea proporţiilor şi a metodelor de construcţie ar fi benefică pentru confirmarea lor în sursele documentare-istorice.

6. Rezultatul studiului depinde de precizia măsurărilor, exigenţe deosebite fiind ridicate faţă de releveele analizate.

Utilizarea proporţiilor ca instrument de studiu poate fi examinată în baza arhitecturii ecleziastice din Moldova. Bisericile moldoveneşti de piatră din sec. al XIV-lea – prima jumătate a sec. al XV-lea se înscriu în două tipuri structural-planimetrice: dreptunghiular şi trilobat.

Tipul dreptunghiular era alcătuit din trei compartimente ritualice: naos, pronaos şi absida altarului decroşată. Analizei au fost supuse 15 planuri de biserici, unele din ele presupuse a fi din această perioadă, dintre care cea mai cunoscută este biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi. După cum s-a stabilit, procesul de trasare a planului tipului dreptunghiular de biserică consta din patru operaţii constructive:

1. *Determinarea parametrilor dimensionali exteriori ai clădirii.* Între lăţimea şi lungimea bisericii, fără absida altarului, au existat următoarele raporturi:

1x2; 2x3; 3x5; Φx1.

Raporturile instalate dintre lungimea şi lăţimea bisericilor moldoveneşti demonstrează că dimensiunea primară, cu rol de *modul,* era lăţimea exterioară a clădirii. Bisericile de tip dreptunghiular din Moldova medievală îşi au ascendenţa nu în arhitectura bizantină, ci în cea romano-bizantină şi în bazilicile paleocreştine greco-macedonene, decăzute structural la bazilica populară cu o singură navă, acoperită cu tavan sau boltită cilindric, cunoscută din secolul al XIV-lea şi până în pragul perioadei moderne.

2. *Determinarea mărimii absidei altarului.* Deoarece absida altarului în plan este semicirculară sau poligonală (variantă: semicirculară în interior şi poligonală în exterior), pentru trasarea ei era suficient de cunoscut doar două mărimi: poziţia centrului absidei şi raza exterioară (R) a conturului exterior circular sau a cercului circumscris sau înscris formei poligonale a absidei altarului.

După cum au arătat studiile bisericilor de influenţă occidentală, lungimea în exterior a decroşului absidei (măsurată de la peretele de est al bisericii până la punctul extrem al absidei) este primul membru (*major*) – **Φ** al *secţiunii de aur* în care se împarte lăţimea bisericii. Raza exterioară a altarului (R), în raport cu lăţimea bisericii, formează al doilea membru (*minor*) – **Φ^2**.

Se mai întâlnesc şi alte valori ale razei altarului: R=1/4, R=√2/4 la bisericile Sf. Nicolae din Rădăuţi.

3. *Separarea interiorului în pronaos şi naos.* Biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi, bisericile din satele Dolheşti şi Giuleşti, judeţul Suceava, sunt de origine occidentală. Ele au fost adaptate cultului creştin ortodox prin divizarea navei în două compartimente. Construcţia unui perete median a separat un naos pătrat în plan, pronaosul obţinând o formă îngustă, orientat perpendicular axei longitudinale.

4. *Grosimea pereţilor.* Între lăţimea exterioară a clădirii şi lăţimea interioară au fost depistate raporturile **1:√2** şi **1:2Φ²**.

Raportul **1:√2** rezultă din procedeul de calculare grafică, folosit în arhitectura occidentală şi în cea orientală atât la determinarea grosimii zidurilor, cât şi a stâlpilor de susţinere a cupolei. Rezulta din înscrierea a două pătrate diferenţa dintre lungimile laturilor pătratelor – înscris şi circumscris, ce indică grosimea zidurilor. În Moldova acest raport între lăţimea exterioară şi cea interioară a fost depistat în planurile bisericilor din satele Netezi (distanţa dintre pilonii arcului-dublou), Ştefan cel Mare, Dolheşti şi Lujeni şi la biserica din situl Orheiul Vechi.

Al doilea raport, depistat de noi în urma analizei grafice a bisericilor de tip dreptunghiular, nu este susţinut prin surse istorice, dar este foarte răspândit. Lăţimea naosului, egală cu **2Φ²**, au bisericile Sf. Nicolae din Rădăuţi, Netezi, Giuleşti, Dolheşti, Fântânele, Târgul Trotuş şi biserica catolică din Baia.

Tipul trilobat este de origine bizantino-balcanică, iniţial fiind compus din trei compartimente: naosul cu două abside laterale, pronaosul şi absida altarului decroşată. Specific acestui tip este boltirea sferică a naosului printr-o calotă sau o cupolă. Sunt cunoscute 8 biserici de acest tip, unele presupuse că ar data din această perioadă, dintre care doar biserica Sf. Treime din Siret a păstrat elevaţia.

După cum s-a stabilit, pentru trasarea pe şantier a planului bisericii de tip trilobat erau necesare 6 operaţii constructive.

1. *Determinarea parametrilor dimensionali exteriori ai clădirii.* Între lungimea şi lăţimea exterioară a bisericii, ca şi în cazul tipului dreptunghiular, au fost depistate raporturi simple: **1xΦ; 1x2; 1x√5.**

Raportul dintre lungimea şi lăţimea bisericii Sf. Treime din Siret este de **1x2**, planul formând dreptunghiul numit „două pătrate", care este remarcabil prin proprietatea sa de a genera *secţiunea de aur*. Proporţiile acestei biserici sunt calculate, în exclusivitate, cu folosirea secţiunii de aur.

2. Determinarea diametrului cupolei. Ca în orice construcţie ecleziastică bizantină, cupola este centrul compoziţional al clădirii. În cele mai vechi cazuri cunoscute, cum se prezintă la biserica Sf. Treime din Siret, cupola este o calotă cu înălţimea mai mică decât raza. Din analiza dimensiunilor s-a relevat faptul, că diametrul cupolei, precum şi al calotei, era egalat cu membrul major (**Φ)** al secţiunii de aur, calculat în raport cu lăţimea bisericii. Acelaşi raport a fost depistat între lăţimea exterioară a bisericii şi distanţa dintre pilonii care susţineau cupola bisericii mănăstirii Moldoviţa.

3. *Trasarea axei transversale* este începutul creării planului cruciform al bisericii trilobate. La intersecţia axei transversale cu axa longitudinală se află axa verticală a clădirii, subliniată de cupola centrală, susţinută de absidele laterale.

Axa transversală, pe care sunt construite absidele laterale ale bisericii Sf. Treime din Siret, împarte corpul dreptunghiular al bisericii în raportul *secţiunii de aur*. Segmentul major al secţiunii de aur (**Φ)** este orientat spre vest, segmentul minor (**Φ²)** – spre est. Amplasarea absidelor în acest loc este îndreptăţită prin evidenţierea în exterior a locului oportun pentru perceperea lor vizuală.

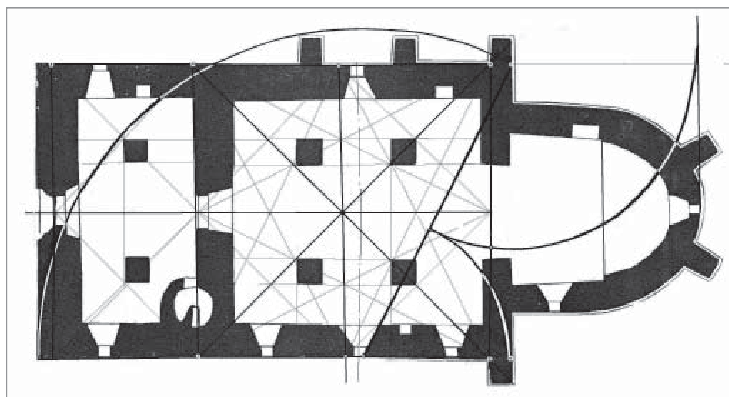
4. *Determinarea razei exterioare (R) a absidei altarului.* Metoda, cunoscută din perioada arhitecturii paleocreştine, când lungimea bisericii împreună cu absida altarului este egalată cu diagonala conturului exterior al pereţilor, a fost folosită la biserica Sf. Treime din Siret, rezultând **√5**. Raza exterioară a absidei, ca şi la tipul dreptunghiular, este egală cu membrul minor al secţiunii de aur (**Φ²**) în care este divizată lăţimea bisericii. Rezultă că centrul absidei altarului se află la distanţa **Φ** de la axa transversală **(1=Φ+Φ²)**, divizând segmentul de est al axei longitudinale în raportul secţiunii de aur.

Raza absidei altarului, egală cu **Φ²**, a fost utilizată şi la bisericile mănăstirilor Vatra Moldoviţei, Gura Humorului şi Sf. Nicolae din Poiană şi din satul Volovăţ. Lungimile exterioare a absidei bisericii mănăstirii Vatra Moldoviţei şi a bisericii mănăstirii Gura Humorului, sunt egale cu **Φ**, ceea ce le apropie de soluţiile aplicate la bisericile de tip dreptunghiular, de origine occidentală.

La biserica Sf. Treime din Siret, lungimea în exterior a absidei altarului este egală cu al treilea membru al progresiei secţiunii de aur – **Φ³**, fiind mai scurtă decât cea a bisericilor de tip occidental, în ambele cazuri ele fiind calculate în raport cu lăţimea exterioară a bisericii. La bisericile de tradiţie bizantino-balcanică, absida altarului este mai scurtă, „înfundată".

5. *Crearea trilobului absidelor.* Parametrii *trilobului absidelor* depind de diametrul cupolei centrale. La biserica Sf. Treime din Siret, lungimea ramurii de est se află în raportul secţiunii de aur cu diametrul cupolei (**Φ**), iar diametrul absidelor laterale sunt egale cu diametrul cupolei. Toate componentele trilobului absidelor erau create prin divizarea lăţimii exterioare a bisericii în raportul *secţiunii de aur*, segmentul major **Φ** fiind egal cu diametrul cupolei, segmentul minor **Φ²** – cu raza absidei altarului.

Ca şi în cazul absidei altarului, pentru trasarea

Biserica Sf.Nicolae din or.Rădăuți, sf. sec. al XIV-lea. Planimetrie rezultată din *descompunerea pătratului* şi *secțiunea de aur*

conturului absidelor laterale este suficient de cunoscut lungimea lor şi raza. În cel mai elocvent exemplu de biserică trilobată, cu cea mai clară sistemă a proporțiilor, biserica Sf. Treime din Siret, raza absidelor laterale este egală cu **Φ/2**, ceea ce înseamnă că centrele absidelor laterale se află între ele la o distanță egală cu **Φ**.

Mărimea ramurilor laterale ale bisericilor mănăstirilor Gura Humorului şi Vatra Moldoviței a fost calculată în acelaşi mod, dar prin proporția **√2**.

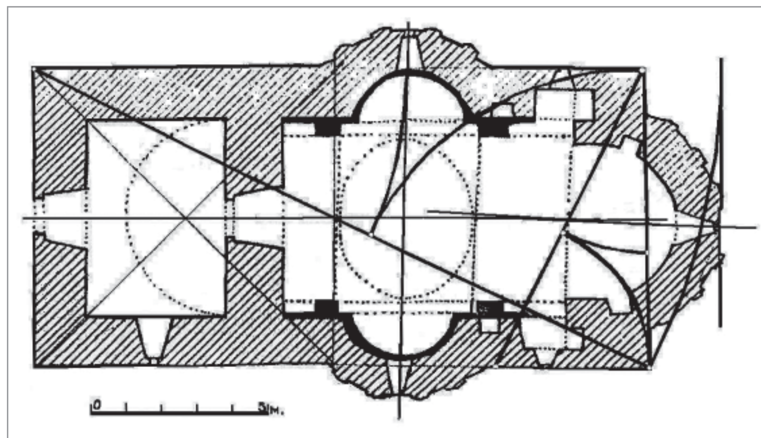
6. ***Separarea interiorului în naos şi pronaos.*** Locul peretelui de vest al naosului la tipul trilobat, spre deosebire de tipul dreptunghiular, este determinat din considerente de asigurare a echilibrului static, care cerea amplasarea structurilor de rezistență la aceeaşi distanță de centrul cupolei. Astfel, la biserica Sf. Treime, peretele despărțitor, inclusiv cu grosimea sa, se află la distanța **Φ** de axa transversală, dimensiune egală cu mărimea ramurilor laterale şi cu distanța până la centrul absidei altarului. Este evident că toate elementele constructive se află la aceeaşi distanță de centrul cupolei, ceea ce-i asigură echilibrul. Aceeaşi metodă a fost folosită şi la biserica mănăstirii Vatra Moldoviței.

7. ***Determinarea grosimii pereților.*** Constructorii medievali acordau atenție orientării clădirilor în spațiu, peretelui nordic atribuindu-i o grosime mai mare decât celui sudic. Acesta este un indiciu că grosimea pereților se făcea după trasarea proiecției cupolei pe şantier şi a determinării absidei altarului şi a absidelor laterale. După cum au arătat analizele planurilor bisericilor trilobate, lățimea interioară este calculată în raport cu lățimea exterioară a bisericii, prin calcule grafice similare celor utilizate în construcția tipului dreptunghiular, fiind egală cu **√2/2, 2Φ²** şi **Φ**. Grosimea pereților exteriori, calculată grafic, era apoi folosită la abside şi la peretele despărțitor dintre naos şi pronaos.

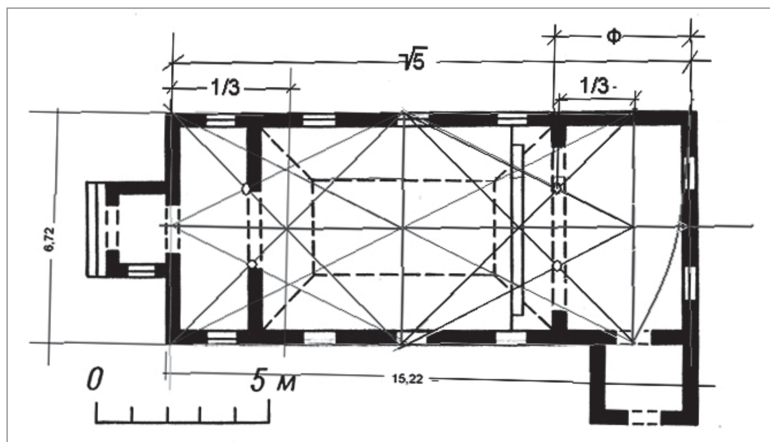
Astfel, rezultatele interpretării valorice a proporțiilor depistate în toate bisericile din perioada anterioară domniei lui Ştefan cel Mare, obțin un caracter generalizator. Se poate afirma, că ele dovedesc continuitatea unor soluții tehnico-constructive şi arhitecturale străvechi. Impresionează mai ales calcularea proporțiilor bisericii Sf. Treime din Siret, în baza unei singure legi a formelor, care aminteşte de expresia atribuită, prin tradiția antică, lui Policlet: *Integritatea este asigurată prin combinarea precisă a şirului de numere consecutive*. Proporțiile utilizate în bisericile moldoveneşti sunt caracteristice atât pentru ariile istorico-culturale ale Europei de Vest, cât şi a celei de Sud-Est, fiind o parte componentă a civilizației creştine europene, o mărturie a perpetuării cunoştințelor profesionale în sfera meşterilor-constructori, ocolind tratatele medievale teoretice de arhitectură.

Aceleaşi proporții cu aceeaşi explicație constructivă, ca la bisericile de tip dreptunghiular de piatră, sunt depistate în arhitectura bisericilor de lemn de tip drept, care şi mai mult se apropie de prototipul paleocreştin din antichitatea târzie. Bisericile de lemn de tip cruciform sunt de proveniență slavă, fiind, ca şi bisericile de piatră de tip cruce greacă înscrisă, realizate prin „descompunerea pătratului”, de origine bizantină.

Pornind de la aserțiunea, că între regiunile europene au existat mereu relații de varia natură, mărturiile datând din perioada neolitică, acestea s-au întărit şi mai mult odată cu răspândirea religiei creştine, care a unificat spiritual Europa, iar ca o consecință a relațiilor ecleziastice a avut loc construcția clădirilor de cult creştin, cunoştințele despre care erau răspândite de acei care aduceau şi învățătura evanghelică. Bazilicile paleocreştine din Dobrogea, bisericile de piatră din Rusia premongolă şi bisericile de piatră din secolul al XIV-lea din Țara Moldovei sunt diferite, dar realizate de constructorii

Biserica Sf.Treime din or. Siret. Sf. sec. al XIV-lea. Compartimentare în baza *secțiunii de aur*

Biserica Sf.Mihail şi Gavriil din. S.Hlinca, r.Briceni, 1911. Compartimentare în baza *descompunerii pătratului* şi reminiscențe ale *secțiunii de aur*

veniţi din anumite centre de spiritualitate creştină, care au implementat pe locuri virane modelul lăcaşurilor de cult, în soluţia evoluată proprie centrelor de origine a meşterilor. Odată cu această precizare de ordin istoric, trebuie să admitem o omogenitate a soluţiilor iniţiale planimetrice, constructive şi decorative, cu inevitabila detaşare de ele pe parcursul mersului timpului, dar cu păstrarea unor soluţii tehnice şi artistice. Cunoştinţele profesionale ale meşterilor constructori, iniţial empirice, stabilite în baza experienţei şi metafizicii, erau concretizate tot mai mult, prezentând cu timpul elemente cvasi-constante ale profesiei. Acele componente pot fi reconstituite prin metode ce studiază procesele dinamice în contextul noţiunilor de *constante diacronice* – unităţi dinamice ale proceselor în evoluţie, după exemplul lingvisticii.

Constantele diacronice au un anumit timp de funcţionare. Dar valorile raporturilor dintre mărimea elementelor structurii tectonice ale clădirilor, de exemplu din Ţara Moldovei, în care acestea sunt prezente începând cu secolul al XIV-lea şi sunt utilizate în bisericile ridicate în Basarabia până la începutul secolului al XIX-lea, fără îndoială, mărturisesc o continuitate a transmiterii cunoştinţelor, a utilizării unor ”formule” pentru a le calcula şi a le transmite succesiv din generaţie în generaţie de meşteri constructori.

Procedeele geometrice au fost utilizate nu numai la crearea formei arhitecturii ecleziastice, ci şi a tuturor obiectivelor artificiale construite de artizanii arhitecturii. Cercetarea locuinţelor populare s-a soldat cu depistarea, fără excepţie, a anumitor mărimi preferenţiale la determinarea planului. Astfel, de lăţimea casei, care de la 15 tălpi în secolul al XIX-lea (caracteristică şi Greciei antice), a crescut până la 20 de tălpi în secolul XX, depindea lungimea, calculată după formulele **3:4**, **1:√2**; **2:(√5-1)**. Amplasarea tindei era efectuată prin separarea camerei de casa mare, care împreună cu tinda formau separat câte un pătrat. Grinda mare sau „coarda” diviza casa în jumătate, servind la izolarea bucătăriei în partea din fund a casei printr-un perete care urma direcţia grindei principale. Variantele planimetrice ale caselor erau foarte diverse, dar de fiecare dată forma locuinţei populare era calculată prin operaţii geometrice.

Prin calcule precise a fost elaborată şi partea centrală a Chişinăului. Cartierul, ocupat de Casa Guvernului, este un pătrat cu latura de 130 stânjeni, stipulaţi în documentul de dăruire mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni de către arhimandritul mănăstirii Galata, când Chişinăul era târg mănăstiresc. Această lăţime a cartierului a dat tonul întregii soluţii urbanistice, geometria planului urban al Chişinăului fiind compusă din cartiere cu lungimea şi lăţimea de 120, 90, 60 stânjeni. În grila planului era inclusă şi mărimea străzilor reciproc perpendiculare, cele ordinare cu lăţimea de 10 stânjeni, printre care domina artera principală, viitorul bulevard Ştefan cel Mare cu lăţimea de 20 stânjeni. Numai două cartiere aveau dimensiunea de 130x130 stânjeni – cartierele pătrate ale Mitropoliei şi Grădinii publice. Cartierul Catedralei Naşterea Domnului avea dimensiuni mai mari, de 130x150 stânjeni, prin aceasta subliniindu-se importanţa sa urbanistică.

În încheiere, putem conchide că şi arhitectul antic, şi meşterul constructor medieval, şi artizanul popular din Moldova, şi arhitectul modern determinau prin calcul, metafizic sau raţional, raportul dintre elementele clădirilor, dintre clădiri şi spaţiu, astfel încât afirmaţia, atribuită lui Pitagora – *Totul este orânduit după număr* – prezintă o călăuză de creaţie perenă.

Tema a fost tratată de autoare în studiile, cu aparatul critic de rigoare:

1. *Continuitatea modelului structural-numeric paleocreştin în arhitectura medievală timpurie a Moldovei.* //*Arta.* Anuarul IPC al AŞM, 2004. - p.5-12.
2. *Relicte ale canonului medieval de proporţii în arhitectura ecleziastică de piatră din Basarabia* // Tyragetia. Anuarul Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei, vol. XV, Chisinau, Editura: Tyragetia, 2006, p. 139-148.
3. *Cu privire la mărimea casei de locuit din microzona Orheiului Vechi.* // În: *Diversitatea experienţelor culturale a habitatului tradiţional.* Chişinău: Ed. Cartdidact. 2007. p.31-39.
4. *Cu privire la modulul structurii spaţiale a clădirilor ecleziastice bizantine, ruse şi din Ţara Moldovei* //*Arta.* Anuarul IPC al AŞM, 2007, p. 14-31.
5. *Studierea proporţiilor sau căutarea sensului pierdut* //*Arta.* Anuarul IPC al AŞM, 2008, p. 22-38.
6. *Proporţiile bisericilor de lemn – argument în problema perpetuării modelului creştin din antichitatea târzie* //*Arta.* Anuarul IPC al AŞM, 2009.

AREALUL SÂNGEREI. CONSIDERAȚII GEOGRAFICE, ISTORICE, SOCIOLINGVISTICE

Dr. hab. în filologie ***Anatol EREMIA***

SÂNGEREI'S AREA. GEOGRAPHIC, HISTORIC AND SOCIOLINGUISTIC CONSIDERATIONS.

The study treats problems and aspects that regard the historical-geographic and sociolinguistic area of Sângerei. There are highlighted in synchronic and diachronic plan the polyvalent peculiarities regarding the evolution and actual state of the respective territorial unit. In the process of investigation are applied more research methods, being used information from different spheres of science (geography, history, ethnology, linguistics).

Teritoriul bazinelor hidrografice ale Răutului (cursul mediu) şi ale celor trei Ciulucuri (Mare, Mic şi de Mijloc) reprezintă un areal cu trăsături specifice şi cu un caracter unitar din punct de vedere geografic, istoric şi sociolingvistic. Arealul Sângerei şi-a păstrat identitatea proprie din cele mai vechi timpuri, purtând amprentele principalelor epoci din istoria ținutului. În prezent, acest spațiul este cuprins parțial între limitele actualului raion Sângerei.

Cadrul geografic. Raionul Sângerei este situat în partea central-nordică a Republicii Moldova, între paralelele 47°28' şi 47°50' latitudine nordică şi meridianele 27°54' şi 28°23' longitudine estică. Se învecinează cu raioanele Drochia la nord, Floreşti la nord-est, Teleneşti la est şi sud-est, Ungheni la sud-vest şi Făleşti la vest. Suprafața raionului Sângerei este aproximativ de 1100 km^2.

Oraşul de reşedință administrativă a raionului este Sângerei. Din componența raionului mai fac parte încă un oraş (Biruința) şi 68 de localități rurale, dintre care 24 cu statut de comună. Cele mai mari localități din această zonă sunt Sângerei, Bilicenii Vechi, Heciul Nou, Copăceni, Drăgăneşti, Rădoaia, Pepeni, Prepelița, Coşcodeni, Dumbrăvița.

R e l i e f u l raionului este predominat de câmpie deluroasă, aceasta făcând parte din Câmpia Colinară a Bălților. Partea central-vestică a zonei o ocupă Dealurile Ciulucurilor, cu înălțimi marcante de 250 - 350 m: *Chiciorul* (253 m), *Huhurezul* (257 m), *Strigoiul Mare* (266 m), *Chetrişul* (272 m), *Dealul Galben* (296 m), *Rădiul* (350 m). Partea de est se învecinează cu Podişul Nistrului, unde culmile colinare şi vârfurile dealurilor au şi aici mari altitudini: *Călimănelul* (267 m), *Chiatra* (279), *Dumanul* (280 m), *Oituzul* (288 m), *Dealul Vechi* (313 m).

Văile râurilor mari sunt în general largi şi întinse, costişele dealurilor din preajmă fiind prelungite, domoale. Mai repezi sunt versanții colinelor ce împrejmuiesc vâlcelele semiînchise, hârtoapele, zăvoaiele.

Rețeaua h i d r o g r a f i c ă este formată de ape curgătoare (râuri, râulețe, pâraie) şi stătătoare de diferite dimensiuni (lacuri, heleşteie, iazuri). Limitele de nord şi de est ale zonei sunt marcate de râul Răut, pe cursul său mediu. Partea de vest este străbătută de Ciulucul Mare (60 km), cu afluentul său Ciulucul Mic (58 km) şi coafluentul Ciulucul de Mijloc (45 km). Aceste râuri acumulează apele mai multor pâraie, fiecare formând microbazinele lor cu trăsături hidrografice mai mult ori mai puțin comune. În Răut se varsă râulețele *Solonețul* (40 km), *Iligacea* (20 km) şi *Chiua* (19 km), care străbat partea de est a zonei.

Pe văile şi vâlcelele din zonă se află o mulțime de lacuri şi lăcuşoare, iazuri, iezere şi iezurcane. Cele mai mari şi mai vechi sunt lacurile din preajma satelor Iezăreni, Chişcăreni, Dumbrăvița, Bilicenii Vechi. Odinioară şi apele mari, şi apele mici erau deosebit de bogate în peşte, faima de altă dată păstrând-o până astăzi doar unele dintre ele.

C l i m a locală are un caracter continental temperat, cu temperaturi medii anuale pozitive. Temperatura aerului oscilează vara între +18° şi + 30°C, iar iarna între -3° şi -13°C. Pe întreg parcursul anului predomină vânturile cu direcțiile dinspre nord şi nord-vest, precum şi din sud şi sud-est. Presiunea medie anuală este cea generală pe republică – 763-764 mm a coloanei de mercur. Cantitatea medie anuală de precipitații atmosferice este de 500 mm.

În zonă predomină s o l u r i l e de ciornoziom, în amestec cu cele cenuşii şi brune de pădure. Şi clima, şi solurile sunt favorabile agriculturii. V e g e t a ț i a este reprezentată de plante specifice zonelor de câmpie, cu unele particularități de stepă şi silvostepă. Pădurile sunt rare, acestea ocupând suprafețe neînsemnate pe culmile colinare şi pe văile din apropierea satelor Rădoaia (*Pădurea Rădoaiei*), Heciul Vechi (*Pădurea Veche*), Chişcăreni (*Pădurea Popii*), Coşcodeni (*Zimbroaia*), Dumbrăvița (*Rădiul*), Prepelița (*Schinăriile*). Speciile de arbori şi arbuşti mai răspândite sunt stejarul, carpenul, fagul, frasinul, arțarul, plopul, salcâmul. Flora este bogată şi în plante de cultură: cerealiere, legumicole, tehnice, floricole; pomi fructiferi, viță-de-vie.

F a u n a o alcătuiesc speciile tipice de câmpie: vulpea, iepurele, mistrețul, bursucul, țistarul, iar dintre păsări – vrabia, ciocârlia, graurul, pițigoiul, cucul, cioara, potârnichea, prepelița, porumbelul de câmp, ciocănitoarea. Speciile de peşti cele mai răspândite, din lacuri şi iazuri, sunt crapul, carasul, ştiuca, şalăul, plătica, baboiul, țiparul.

R e s u r s e l e d e s u b s o l cele mai însemnate sunt: calcarul, gresia, nisipul, argila. Resursele energetice naturale lipsesc cu desăvârşire. Pentru alte informații a se vedea "Referințele bibliografice", nr. 1 – 5.

Evoluţia istorică. Descoperirile arheologice probează în această zonă o străveche viţă umană. Sondajele şi cercetările de teren demonstrează că oamenii au locuit aici permanent încă din epoca paleoliticului, cea mai veche perioadă a istoriei omenirii, caracterizată prin folosirea uneltelor şi armelor din piatră cioplită. Principala lor ocupaţie era vânatul, pescuitul, culesul fructelor şi poamelor de pădure. Prezente sunt şi vestigiile arheologice din epocile de mai târziu.

Din p a l e o l i t i c (mil. XV-XI a.Hr.) s-au găsit obiecte din cremene pe teritoriul satelor Alexăndreni, Coşcodeni, Cotiujenii Mici, Dumbrăviţa, Iezărenii Vechi, Pepeni, Prepeliţa, Rădoaia. În preajma aceloraşi sate şi pe moşiile altor localităţi (Bilicenii Vechi, Copăceni, Chirileni, Chişcăreni, Mândreştii Noi, Pelinia) au fost identificate obiecte din m e z o l i t i c (mil. XII-VII a. Hr.) şi n e o l i t i c (mil. VI-V a. Hr.). Perioada n e o l i t i c u l u i şi cea a e n e o l i t i c u l u i (mil. IV-III a. Hr.) se caracterizează prin folosirea uneltelor de piatră deja şlefuită, de oase de animale şi din aramă. Îşi fac apariţia, în faza lor primitivă, agricultura, creşterea animalelor, olăritul.

Din epocile f i e r u l u i (mil. II-I a. Hr.) şi b r o n z u l u i (sec. X-VII a. Hr.), perioade istorice când au fost descoperite fierul şi bronzul şi s-a început producerea uneltelor de fier şi a obiectelor de bronz, datează reminiscenţele de cultură materială găsite pe teritoriul satelor Bilicenii Vechi, Bursuceni, Chişcăreni, Copăceni, Grigoreşti, Gura Oituz, Rădoaia. Pe întreg teritoriul raionului au fost descoperite urme de aşezări omeneşti din epoca r o m a n ă, perioadă a istoriei geto-dacilor (sec. II-IV), când spaţiul geografic carpato-danubiano-pontic, inclusiv regatul Daciei, a fost ocupat de romani sau, parţial unele regiuni, s-au aflat sub controlul şi influenţa Imperiului Roman, şi când în acest spaţiu a avut loc romanizarea populaţiei autohtone. În această perioadă băştinaşii se ocupau cu agricultura, creşterea vitelor, vânatul, pescuitul. Îşi construiau case din bârne şi nuiele, lipite cu lut, confecţionau vase din argilă, ornamentate şi colorate, practicau diferite meşteşuguri. Monedele străine descoperite sunt o dovadă că locuitorii băştinaşi practicau comerţul cu ţările învecinate. Vestigii din această epocă au fost identificate în preajma satelor Bilicenii Noi, Bilicenii Vechi, Cotiujenii Mici, Cubolta, Drăgăneşti, Dumbrăviţa, Pepeni, Sacarovca.

Actualele localităţi din zonă sunt de vechime mult mai târzie (sec. XV-XVIII şi XIX-XX), însă pe vetrele lor şi pe locurile din vecinătate au existat aşezări din cele mai vechi timpuri (mil. I şi încep. mil. II). Aceste aşezări, în cea mai mare parte, au fost distruse sau părăsite de locuitori în timpul invaziei popoarelor migratoare. În secole III-VII regiunile pruto-nistrene, rând pe rând, au fost supuse năvălirii triburilor nomade (huni, goţi, avari, slavi, turanici). A urmat apoi cel de-al doilea val de invazii străine (sec. IX-XIV), pământurile noastre fiind ocupate de triburile asiatice: pecenegi, cumani, tătaro-mongoli. Zădarnice au fost şi războaiele cu turcii şi tătarii (sec. XV-XVIII). În urma acestor calamităţi social-istorice au avut de suferit şi oamenii, şi aşezările umane, ţara în întregime.

Multe dintre satele băştinaşilor au fost devastate, incendiate şi distruse până la temelie, altele au fost părăsite de locuitorii care s-au retras din calea năvălitorilor şi s-au refugiat în regiunile de munte, în codri, în locurile ferite de pericolul invaziei duşmanilor din afară. Vechile aşezări au fost „şterse" de pe faţa pământului, aşa încât nu s-au mai păstrat nici urmele şi nici numele lor. Doar cercetările arheologice şi, mai rar, documente scrise atestă existenţa în trecut a unor sate şi cătune vechi. Vetre ale aşezărilor din acele vremi au fost descoperite pe locul sau în apropierea localităţilor de astăzi Alexăndreni, Brejeni, Bursuceni, Chirileni, Ciuciuieni, Drăgăneşti, Pepeni, Răzălăi, Sângerei, Sângereii Noi, Vrăneşti. Pentru aceste şi alte informaţii de istorie veche a se vedea "Referinţele bibliografice", nr. 6-9.

Unele popoare şi triburi migratoare s-au aflat doar în trecere pe teritoriul pruto-nistrean, altele au poposit aici mai mult timp sau au rămas pentru totdeauna. Cu pecenejii şi cumanii, dar mai ales cu slavii, îndeosebi cu slavii de răsărit (vechii ruşi şi vechii ucraineni), strămoşii noştri au convieţuit câteva secole, până la asimilarea acestora de către populaţia autohtonă, sedentară şi mult mai numeroasă în regiune. De pe urma turanicilor pecenegi şi cumani ne-au rămas unele nume de râuri (*Căinar, Ciuhur, Ciuluc, Cogâlnic, Cula* ş.a.) şi doar câteva cuvinte din lexicul comun. Slavii orientali au influenţat mai mult lexicul apelativ şi cel onimic (*Bucovăţ, Drabişte, Horodişte, Işnovăţ, Lozova, Sadova, Târnova, Terebna, Zamca),* fără însă a modifica esenţial sistemul şi structura limbii. În zona cercetată au fost identificate arheologic multe aşezări slave existente în sec. XI-XII.

Printr-o perioadă destul de dificilă a trecut populaţia românească şi în sec. XIII-XIV. În anul 1241 hoardele tătaro-mongole năvălesc de peste Nistru şi ocupă aproape întreg spaţiul est-carpatic, supunând acest teritoriu dominaţiei Hoardei de Aur. Orheiul Vechi devine centru de reşedinţă al căpeteniilor hanului de Serai. Locuitorii satelor erau siliţi să plătească mari impozite, să întreţină armata şi administraţia turanicilor. Pe şesurile de pe văile râurilor Răut, Ciuluc, Cula, Ichel nomazii îşi purtau la păscut hergheliile de cai şi tamazlâcurile de vite.

După destrămarea Hoardei de Aur, nomazii tătaro-mongoli părăsesc regiunile est-carpatice şi se retrag în stepele nord-pontice şi nord-caspice. Între timp, este lichidată hegemonia Regatului Maghiar în regiunea Carpaţilor. În spaţiul carpato-danubiano-nistrean începe astfel o nouă etapă în istoria poporului

român. Îşi fac apariţia primele formaţiuni statale, se intensifică procesele de unificare şi consolidare a naţiunii române. În perioada prestatală viaţa social-economică a populaţiei rurale era concentrată în *obşti săteşti,* conduse de *cnezi* şi *juzi,* şi în *uniuni ale obştilor săteşti,* acestea avându-i în frunte pe *vătămani.* Ulterior uniunile obşteşti care cuprindeau regiuni naturale întinse, teritorii pe văile râurilor mari sau din preajma cetăţilor, s-au dezvoltat în unităţi teritoriale numite *ţinuturi* în Moldova, *judeţe* în Ţara Românească şi *comitate* sau *districte* în Transilvania. Ţinuturile moldoveneşti care aveau cetăţi erau administrate de *pârcălabi*, iar cele fără cetăţi de *vătavi* sau *staroste.*

În sec. al XVI-lea ţinuturile din Moldova au fost unite în regiuni administrative majore, superioare, conduse de vornici: *Ţara de Sus* şi *Ţara de Jos*. Pe timpul lui Dimitrie Cantemir, Ţara de Sus cuprindea ţinuturile Suceava, Dorohoi, Hârlău, Neamţ, Cernăuţi, Hotin, Bacău, iar Ţara de Jos – ţinuturile Putna, Roman, Vaslui, Cârligătura, Tutova, Covurlui, Tecuci, Fălciu, Lăpuşna, Orhei, Soroca. Basarabia propriu-zisă, partea de sud a interfluviului pruto-nistrean, aflată pe atunci sub stăpânirea turcilor, includea ţinuturile Cetatea Albă, Chilia, Ismail şi întreg Bugeacul. Fiecare ţinut era divizat în câteva *ocoale*, iar ocolul consta din mai multe *sate* şi *cătune* [10, p. 75].

Cronica moldo-polonă, scrisă în anii 1564-1565, consemnează pe teritoriul dintre Prut şi Nistru următoarele 6 ţinuturi: Chigheci (Tigheci), Lăpuşna, Orhei, Soroca, Hotin şi Iaşi (partea din stânga Prutului) [11, p. 176, 186].

În sec. al XVIII-lea, actualul areal Sângerei făcea parte din ţinutul Iaşi şi parţial din ţinuturile Soroca şi Orhei. Hotarul dintre ţinutul Iaşi şi cele două unităţi-administrative, în perimetrul arealului cercetat, îl forma o linie ondulată care trecea pe la sud de Bălţi, pe la nord de Biliceni şi Chirileni, apoi pe la est de Sângerei şi Dumbrăviţa. Potrivit recensământului din anul 1774, incomplet în mare parte, ţinuturile comasate Orhei şi Lăpuşna includeau 11 ocoale: a Culii, a Răutului, Faţa Bâcului, a Bucovăţului, Ichelului, Prutului, Cogâlnicului, Botnei, Nistrului, a Satelor de Jos şi a Câmpurilor [12, p. 400-472].

Un alt recensământ, din 1817, fixează în ţinutul Iaşi 6 ocoale: a Ciuhurului, Prutului, Câmpului, Codrului, Braniştei şi Turiei. Din componenţa ocolului Câmpului făceau parte satele Iezăreni, Bursuceni, Coşcodeni, Flămânzeni, Dumbrăviţa. În ţinutul Soroca se aflau satele Alexăndreni, Cubolta, Ţipleteşti (ocolul Răutului), Răzălăi, Bălăşeşti, Cotiujenii Mici, Rădoaia, Ţipleşti, Heciul Nou, Heciul Vechi, Biliceni (ocolul de peste Răut), iar în ţinutul Orhei – Sângerei, Pepeni, Drăgăneşti, Copăceni, Prepeliţa (ocolul Răutului de Sus) [13, p.66, 68-69, 87-119, 130].

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, noua stăpânire a păstrat provizoriu împărţirea administrativ-teritorială românească a provinciei, aceasta cuprinzând 12 ţinuturi: Cetatea Albă, Chilia, Codru, Greceni, Hotărniceni, Hotin, Iaşi, Ismail, Lăpuşna, Orhei, Soroca. În 1828, autorităţile ţariste, după exemplul principatelor române, au divizat teritoriul Basarabiei în judeţe. Ca subdiviziune a judeţului este introdusă *volostea* (plasa). Acum, acest ţinut avea 8 judeţe: Bălţi, Cetatea-Albă, Cahul, Chişinău, Hotin, Orhei, Soroca, Tighina, Ismail. Această împărţire administrativ-teritorială Basarabia şi-a păstrat-o până în 1918, cu excepţia judeţelor Cahul, Ismail şi Bolgrad (Cetatea Albă), care, în perioada 1856-1878, s-au aflat sub administraţia României. Satele din arealul Sângerei au fost încorporate în cele trei judeţe învecinate: Bălţi, Orhei şi Soroca.

Aflată în componenţa României, Basarabia, prin *Legea pentru unificarea administrativă* din 14 iunie 1925, a fost împărţită din punct de vedere administrativ-teritorial în judeţe, iar judeţele în comune. Comuna rurală era alcătuită din unul sau mai multe sate, cu reşedinţa de comună într-unul din sate. Judeţelor şi comunelor li s-a conferit statut de personalitate juridică. Activitatea comunei era administrată de un consiliu, în frunte cu primarul comunei [14, nr. 128]. Ulterior, în anii 1936, 1938, 1940-1944, prin legi şi decrete regale, a fost reglementată şi perfecţionată organizarea administrativă a României [10, p. 52-66].

În 1930, judeţul Bălţi includea majoritatea localităţilor din actualul raion Sângerei: Alexăndreni, Antoneni, Bălăşeşti, Biliceni, Bilicenii Noi, Bobletici, Bocancele-Schit, Brejeni, Bursuceni, Chirileni, Chişcăreni, Ciuciuieni, Coada Iazului, Copăceni, Coşcodeni, Cotiujenii Mici, Cubolta, Dobrogea Nouă, Drăgăneşti, Dumbrăviţa, Flămânzeni, Funduri, Fundurii Noi, Grigoreni, Gura-Oituz, Heciul Nou, Heciul Vechi, Iezărenii Noi, Iezărenii Vechi, Işcălău, Lipovanca, Mihăileni, Mândreştii Noi, Nicolaevca, Pălăria, Pepeni, Prepeliţa, Rădoaia, Răzălăi, Secăreni, Sângerei, Sângereii Noi, Slăveanca, Slobozia-Chişcăreni, Slobozia-Măgura, Tăura Nouă, Tăura Veche, Trifăneştii Noi, Ţambula, Ţipleşti, Ţipleteşti, Valea lui Vlad, Valea Rădoaiei, Vladimireşti, Vrăneşti [15, vol. II, partea I, p. 54-56]. Aproximativ aceeaşi repartiţie administrativ-teritorială au avut-o localităţile din zona cercetată în anul 1943 [16, p. 497-507].

Perioada anilor 1918-1945 a fost marcată de evenimente deosebit de importante pentru istoria românilor de la răsărit de Prut: 1918 (24 ianuarie) – Basarabia s-a declarat republică independentă; 1918 (27 martie) – Sfatul Ţării a hotărât reunirea Basarabiei cu România; 1924 – dincolo de Nistru, pe teritoriul R.S.S. Ucrainene, din cadrul U.R.S.S., a fost creată Republica Autonomă Moldovenească (cu reşedinţa la Balta, iar din 1929 – la Tiraspol); 1940 (28 iunie) – ca urmare a ultimatumului U.R.S.S. adresat României, Basarabia, împreună cu Bucovina de Nord şi Ţinutul Herţa, au fost

cedate Uniunii Sovietice, din care, la 2 august 1940, a fost formată R.S.S. Moldovenească; 1941 – declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, care s-a încheiat cu Pacea de la Berlin în 1945; 1941-1944 – reinstaurarea în provincie a administraţiei române; 1945 – reocuparea Basarabiei de către statul sovietic ş.a.

În anii de după război, stăpânirea rusească modifică radical organizarea administrativ-teritorială a R.S.S. Moldoveneşti, teritoriul ei fiind fărâmiţat în raioane şi soviete săteşti (comune), fenomen străin tradiţiilor noastre, aplicat de autorităţi în vederea colectivizării forţate şi rapide a agriculturii, în scopul reorganizării vieţii comunităţilor rurale.

Prin anii '50 ai sec. XX teritoriul acesta era divizat în 60 de raioane şi 700 de soviete săteşti. În 1955, fostul raion Sângerei consta din 12 soviete săteşti, care aveau în componenţa lor 41 de sate: **Bălăşeşti** – Slăveanca; **Drăgăneşti** – Chirileni, Sacarovca, sovhozul Drăgăneşti; **Copăceni** – Grigorăuca, Petropavlovca, Mihailovca, Clişcăuţi, Alacai, Şestaci, Odaia-Prepeliţa; **Cotiujenii Mici** – Alexeevca, Gura-Oituz; **Nicolaevca** – Valea-Rădoaiei, Eminescu; **Sângereii Noi** – Marineşti, Trifăneşti, Mândreştii Noi, Bilicenii Noi; **Pepeni** – Pepenii Noi, Răzălăi, Romanovca; **Petreşti** – Antonovca, Vladimirovca, Gavrilovca, Evghenievca; **Prepeliţa; Rădoaia; Bilicenii Vechi** – Coada Iazului, Lipovanca; **Sângerei** – Vrăneştii Noi (cu caractere bold sunt grafiate denumirile satelor-reşedinţe de comună) [17, p. 85-86].

Ulterior structura administrativă a raioanelor a fost modificată şi numărul lor s-a redus întrucâtva: 40 în 1988, 32 în 1995, cu Unităţile administrativ-teritoriale din stânga Nistrului (fostele raioane Camenca, Râbniţa, Grigoriopol, Slobozia) şi Unităţile administrativ-teritoriale din componenţa Unităţii Teritoriale Autonome Găgăuze (fostele raioane Comrat, Ceadâr-Lunga, Vulcăneşti), această stare de lucruri păstrându-se, în fond, până în prezent. În anul 1998 s-a revenit la organizarea administrativ-teritorială pe judeţe şi comune, dar în 2003 s-a renunţat la sistemul respectiv de divizare a teritoriului, motivele fiind de ordin mai mult politic.

Actualul raion Sângerei este alcătuit din 2 oraşe (Sângerei, Biruinţa) şi 24 de comune, cu 44 de sate în componenţa lor: Vrăneşti (subordonat administrativ oraşului Sângerei); **Alexăndreni** – Grigoreşti, Heciul Vechi, Ţipleşti, Ţiplăteşti; **Bălăşeşti** – Slăveanca; **Bilicenii Noi** – Lipovanca, Mândreştii Noi; **Bilicenii Vechi** – Coada Iazului; **Bursuceni** – Slobozia-Măgura; **Chişcăreni** – Nicolaevca, Slobozia-Chişcăreni; **Ciuciuieni** – Brejeni; **Copăceni** – Antonovca, Evghenievca, Gavrilovca, Petrovca (Petreşti), Vladimireuca, **Coşcodeni** – Bobletici, Flămânzeni; **Cotiujenii Mici** – Alexeuca, Gura-Oituz; **Cubolta** – Mărăşeşti; **Dobrogea Veche** – Cotovca, Dobrogea Nouă; **Drăgăneşti** – Chirileni, Sacarovca; **Dumbrăviţa** – Bocancea-Schit, Valea lui Vlad; **Grigorăuca** – Cozeşti, Petropavlovca; **Heciul Nou** – Trifăneşti; **Iezărenii Vechi** – Iezărenii Noi; **Izvoare** – Valea Norocului; **Pepeni** – Pepenii Noi, Răzălăi, Romanovca; **Prepeliţa** – Clişcăuţi, Mihailovca, Şestaci; **Rădoaia; Sângereii Noi** – Mărineşti; **Täura Veche** – Tăura Nouă; **Ţambula** – Octeabrscoe, Pălăria [18, nr. 49; 19, p. 85-87].

Pe parcursul ultimilor 15-20 de ani, din iniţiativa şi cu participarea activă a specialiştilor toponimişti, precum şi cu susţinerea oamenilor de cultură şi a autorităţilor locale, a fost restabilit statutul de unităţi administrative pentru multe sate, s-a revenit la denumirile vechi tradiţionale ale oraşelor şi satelor noastre, a fost reglementată scrierea în limba română şi transcrierea în alte limbi a numelor de locuri şi localităţi din republică şi inclusiv din raionul Sângerei (a se vedea „Referinţele bibliografice", nr. 19, 20, 21).

Aspecte sociolingvistice. Din timpuri străvechi, viaţa socială a comunităţilor de oameni s-a desfăşurat în aşezări umane cu atribuţii şi funcţii bine determinate. Primele locuri şi aşezări de convieţuire a oamenilor au fost peşterile de sub malurile stâncoase ale râurilor şi staţiunile de pe văi, acestea dosite de povârnişurile înalte şi abrupte ale dealurilor sau de pădurile greu de pătruns. Staţiunile, alcătuite din câteva bordeie sau colibe, aveau un caracter temporar, pentru că grupurile de oameni care le locuiau adesea se vedeau nevoiţi să le părăsească şi să se strămute în alte locuri, favorabile vieţii, dar şi ferite de pericolul invaziilor. Satele îşi trag originea din perioada romană a Daciei (sec. II-IV), însăşi denumirea lor fiind de origine latină – *fossatum* – „loc populat şi întărit printr-un şanţ şi val de apărare". Geto-dacii le numeau *dave* (cf. *Buridava, Petrodava, Tamasidava, Zargidava*).

Existau şi aşezări ce reprezentau nişte conglomerate de locuinţe şi menaje gospodăreşti permanente sau provizorii, în funcţie de tipul şi structura lor, precum şi de ocupaţiile celor care le locuiau. Acestea sunt desemnate astăzi prin termeni care le fixează tipul şi funcţia: *cătun, odaie, câşlă.* Pe parcursul timpului, în anumite condiţii, datorită factorilor social-economici, micile aşezări umane s-au dezvoltat şi s-au transformat în sate mari, apoi unele dintre ele în târguri şi oraşe.

În concepţia actuală, satul este definit ca aşezare rurală a cărei locuitori se ocupă, în fond, cu agricultura. Satele de astăzi sunt unităţi administrativ-teritoriale cu statut oficial şi juridic. Au existat şi există diferite sate, vechi şi noi, mari şi mici, de vădită importanţă economică şi culturală şi de însemnătate redusă sub toate aspectele. La dezvoltarea şi constituirea satelor au contribuit factori şi împrejurări de ordin complex: geografici, istorici, sociali, economici etc.

Pentru a-şi asigura viaţa din punct de vedere material oamenii au ales ca locuri de aşezare zonele prielnice pentru agricultură şi creşterea animalelor. Locuitorii satelor au căutat să beneficieze de bogăţiile naturale ale subsolului pentru dobândirea mineralelor şi cărbunelui, cu precădere în regiunile muntoase, apoi ale pădurilor – pentru vânat şi lemn de construcţie şi de foc, ale apelor – pentru pescuit, ale şesurilor şi fânaţelor pentru întreţinerea animalelor de casă.

Vechii locuitori adesea îşi întemeiau aşezările în locurile ferite de invazia triburilor barbare, de pericolul războaielor, acestea de cele mai multe ori purtate de armatele străinilor, dar pe pământul strămoşilor noştri. Prin acele locuri au rămas să dăinuie până astăzi multe aşezări ascunse prin desişul codrilor şi prin pădurile de nepătruns, prin fundacuri de văi, departe de drumurile mari şi de locurile deschise şi neapărate. Multe sate şi oraşe din spaţiul românesc au apărut pe vetrele fostelor dave geto-dacice, pe locul vechilor cetăţi şi fortificaţii de pământ. Amintirea lor o păstrează până astăzi numele de locuri *Cetăţuia, Şanţu, Valu, Troianu, Zamca,* precum şi denumirile de localităţi *Gradişte, Horodişte, Palanca, Parcani* etc.

Din punctul de vedere al formei şi al structurii lor se disting câteva tipuri de aşezări rurale: a) *risipite,* specifice regiunilor de munte, dispoziţia caselor şi menajelor gospodăreşti fiind dictate de condiţiile de relief; b) *răsfirate,* influenţate de formele de relief colinar, dar şi de ocupaţiile oamenilor, situate fiind pe văi sau pe dealuri, în funcţie de amplasarea terenurilor agricole; c) *adunate,* caracteristice reliefului de câmpie, marilor regiuni agricole [22, p. 27-30; 23, p. 47-52].

Satele din cuprinsul arealului Sângerei ţin, în majoritatea lor, de categoria aşezărilor rurale adunate: Bilicenii Noi, Bilicenii Vechi, Drăgăneşti, Dumbrăviţa, Hechiul Nou, Heciul Vechi, Iezăreni, Pepeni, Prepeliţa, Rădoaia, Ţipleşti. Forme relativ răsfirate, cu locuinţe dispuse în lungul văilor sau drumurilor, într-un rând sau două au unele sate mai noi: Brejeni, Grigorăuca, Lipovanca.

Multe dintre satele româneşti actuale datează din primele perioade ale epocii feudalismului. Pe atunci comunităţile de oameni din mediul rural erau organizate în obşti săteşti, conduse de un jude, cnez sau vătăman. Conducătorul obştii, împreună cu „oamenii buni şi bătrâni" organizau viaţa socială şi economică a obştii. După numele judelui, cnezului sau vătămanului şi-au luat denumiri multe sate vechi: *Balomireşti* „unde a fost jude Balomir", *Ostăpceni* „unde a fost Ostapco jude", *Procopinţi* „unde a fost Procop şi Vasile vătămani". Membrii obştii, vechii locuitori ai satului, fie că se trăgeau de pe un strămoş comun, fie că erau adunaţi pe lângă o căpetenie a obştii săteşti.

Odată cu crearea Statului Moldova, domnitorul devine stăpân al tuturor pământurilor libere, pentru ca mai târziu să le dăruiască marilor feudali, mănăstirilor, demnitarilor, conducătorilor de oşti. Beneficiarii donaţiilor, căpătând drepturi de proprietari asupra moşiilor, deveneau totodată şi stăpâni ai satelor respective. Din actele de donaţie rezultă că boierilor, demnitarilor şi oştenilor li se donau moşii pentru „dreapta şi credincioasa lor slujbă" faţă de domnie, pentru participarea lor în războaiele victorioase. Satele întemeiate pe moşiile „de donaţie" adesea erau denumite după numele proprietarilor de pământuri. Acest mod de nominaţie se aplica şi atunci când proprietari ai moşiilor şi satelor deveneau, prin vânzare-cumpărare sau prin dare în moştenire, alţi proprietari, procedeul durând secole la rând, până la începutul sec. XX.

În sec. al XVIII-lea încep să apară tot mai multe sate de *răzeşi*, de ţărani mai înstăriţi, descendenţi ai unei clase de mici feudali. Aceştia, de asemenea, au marcat toponimia locală, prin nominaţii şi renominaţii de aşezări şi locuri din cuprinsul moşiilor. Răzeşeşti sunt şi unele sate din arealul cercetat: Coşcodeni, Dumbrăviţa, Flămânzeni.

Perspectiva unei dezvoltări complexe şi mai rapide au avut-o, mai cu seamă, aşezările din preajma târgurilor şi a oraşelor, precum şi cele situate de-a lungul drumurilor mari şi pe malurile râurilor navigabile. Locuitorii acestor sate aveau posibilitatea să-şi vândă pe la pieţe şi iarmaroace produsele agricole şi cele meşteşugăreşti. Prin mijlocirea căilor mari de comunicaţie se întreţineau relaţii comerciale între populaţia locală şi negustorii din marile oraşe din ţară şi de peste hotare. De acest privilegiu s-au bucurat şi aşezările din preajma drumurilor de pe văile râurilor Prut, Nistru, Bâc, Răut, Ciuluc, inclusiv fostele sate şi târguri, unele dintre ele devenite apoi oraşe: Străşeni, Călăraşi, Orhei, Sângerei, Bălţi. Din cuprinsul arealului Sângerei au beneficiat de aceste posibilităţi de creştere şi dezvoltare economică satele Prepeliţa, Copăceni, Bilicenii Vechi, Alexăndreni, Grigoreşti, Heciul Vechi ş.a.

Datorită aceloraşi împrejurări, fostul sat Bălţi, menţionat documentar din sec. al XVII-lea, după unele opinii încă din sec. al XV-lea, devine târg în sec. al XVIII-lea şi primeşte statut de oraş la începutul sec. al XIX-lea (în a.1818). Sângereii, satul de altădată, prezent în documente începând din anul 1584, este trecut în categoria târgurilor spre sfârşitul sec. al XIX-lea, apoi în cea a localităţilor de tip orăşenesc în perioada postbelică, statut de oraş acordându-i-se în anul 1994.

Căile mari de comunicaţie au favorizat apariţia şi dezvoltarea târgurilor, aceasta, bineînţeles, pe lângă o reţea densă de aşezări rurale din apropierea lor, cu mari suprafeţe de pământ lucrător şi cu condiţii prielnice pentru creşterea animalelor şi desfăşurarea altor activităţi gospodăreşti: albinăritul, pescuitul, vânatul, legumăritul, meşteşugăritul etc. În baza

acestor surse materiale târgurile şi oraşele erau asigurate cu produse agricole, cu unelte de muncă şi obiecte casnice de primă necesitate. Târgurile au fost pe vremuri principalele centre economice şi comerciale, pe baza cărora au crescut şi s-au dezvoltat oraşele de mai târziu [24, p. 128-129].

Distanţa dintre târguri era aproximativ de 50-60 km, aceasta pentru ca locuitorii satelor, cu carele încărcate şi cu vitele lor de vânzare, să parcurgă drumul, dus şi întors, într-o zi-două. Între târguri, la distanţe de circa 20 km, se aflau instaurate hanuri de popas pentru negustori şi călători, cunoscute pe atunci cu denumirile *han, ratuş, făgădău,* fixate şi în toponimie, prin numele topice, de locuri şi localităţi: *Hanul Conului Duca, Hanul Frăsinei, Ratuşul, Făgădăul.* Pe lângă hanuri erau amenajate localuri pentru serviciile de poştă, asigurate cu locuri pentru staţionarea vehiculelor ce transportau corespondenţa, cu grajduri pentru caii de schimb. Acea depărtare dintre staţiunile de poştă devenise o măsură pentru distanţe, egală cu aproximativ 20 km, denumită *poştă.* Astăzi acest cuvânt mai are înţelesul de „distanţă mare, nedeterminată". De aici provine şi expresia *cale de o poştă.* Termenul *poştă* a rămas şi el să denumească în toponimia noastră locurile aflării în trecut a staţiunilor de poştă, precum şi vechile drumuri şi şleahuri dintre fostele poşte. Din arealul toponimic Sângerei fac parte actualele nume de locuri: *Dealul Poştei, Drumul Poştei, La Poştă, Podul Poştei, Şleahul Poştei.*

Târgurile au fost întemeiate de autohtoni, mai cu seamă că ele s-au dezvoltat pe vetrele şi pe baza fostelor sate de locuitori băştinaşi. În procesul dezvoltării lor economice şi comerciale şi-au adus contribuţia negreşit şi negustorii, cei interni şi cei străini. Populaţia majoritară a târgurilor şi oraşelor o alcătuiau ţăranii şi orăşenii de etnie română. Aici însă locuiau şi reprezentanţi ai altor etnii: ruşi, ucraineni, armeni, bulgari, polonezi, turci. După cum s-a arătat deja, şi majoritatea satelor au fost întemeiate şi populate de băştinaşii români. Doar unele localităţi din raionul Sângerei au fost înfiinţate de alogeni, şi aceasta pe cale de colonizare în urma strămutării forţate a ţăranilor ucraineni şi ruşi din fostele gubernii apusene ale Imperiului Rus. Unele colonii au apărut în perioada reformei agrare din 1868, altele, cele mai multe dintre ele, datează de la începutul sec. XX, când cei veniţi au cumpărat aici pământuri prin „Banca ţărănească" sau au fost împroprietăriţi cu loturi de pământ de instituţia „Casa noastră" în anii 1918-1924. Localităţile întemeiate de autorităţile regimului ţarist poartă de regulă denumiri ruseşti sau ucrainene (cele ucrainene însă adaptate în limba rusă, limbă utilizată pe atunci de oficialităţile administraţiei ţariste): *Antonovca, Evghenievca, Gavrilovca, Petropavlovca, Romanovca, Vladimirovca.*

Satele apărute în epoca medievală timpurie erau mici, alcătuite doar din 20-30 de case, cu un număr de până la 100 de locuitori. Datorită sporului natural demografic, precum şi mişcărilor de populaţie, cu strămutări dintr-un loc în altul, dintr-o regiune în alta, în căutarea unor condiţii favorabile vieţii, în sec. al XIX-lea, în satele mari numărul locuitorilor ajungea la 300-400, iar uneori la 900-1000 de suflete. Pentru arealul cercetat să se compare în această ordine de idei: Bursuceni – 41 loc. (1817), 254 loc. (1859); Ciuciuieni – 92 loc. (1817), 343 loc. (1875); Coşcodeni – 91 loc. (1817), 416 loc. (1875), 734 loc. (1897); Dumbrăviţa – 116 loc. (1817), 358 loc. (1859), 967 loc. (1875), 1262 loc. (1897); Iezăreni – 125 loc. (1817), 623 loc. (1859); Pepeni – 104 loc. (1817), 361 loc. (1859), 933 loc. (1875), 1486 loc. (1897); Prepeliţa - 109 loc. (1817), 689 loc. (1859), 741 loc. (1875), 997 loc. (1897); Ţipleşti – 16 loc. (1817), 293 loc. (1859), 546 loc. (1897) [13, p. 99-100, 130; 25, p. 230, 238, 253, 255, 259; 26, p. 53, 56, 58, 75; 27, p. 6, 8].

Târgurile moldoveneşti aveau 500-600, iar uneori şi peste 1000-1500 de locuitori. La recensământul din 1817 Sângereii numărau doar 254 de locuitori, la cele de mai târziu – 1344 loc. în 1859, 1978 loc. în 1897. Oraşele dispuneau de populaţii mult mai numeroase. Acestea reprezentau mari centre administrativ-teritoriale, economice, comerciale şi culturale. Unele s-au dezvoltat pe baza fostelor târguri sau a satelor mari (Bălţi, Cahul), altele au evoluat din oraşele şi mai vechi (Cetatea Albă, fosta colonie elenă Tyras, Chilia, Orhei) sau au luat fiinţă pe lângă vadurile fortificate de la Nistru (Hotin, Soroca, Tighina). Străvechile fortificaţii au fost refăcute şi reconstruite, ulterior transformându-se în puternice cetăţi de apărare şi de pază la hotare, iar oraşele din preajma lor devenind reşedinţe de ţinuturi. Sângereii şi satele din jur s-au aflat în perimetrul de relaţii economice şi comerciale cu oraşele Bălţi, Orhei şi Soroca. Şleahurile Sângerei-Bălţi, Sângerei-Orhei, Sângerei-Soroca, aceste drumuri mari şi vechi, au susţinut temeinic şi au asigurat în permanenţă aceste relaţii.

În prima perioadă de după crearea Statului Moldova, oraşele şi târgurile mari aparţineau domnitorilor, urmând mai apoi să devină proprietatea unor feudali, demnitari sau mănăstiri. Astfel, Lăpuşna, fost târg domnesc, este donat mănăstirii Sfântul Ioan Gură de Aur, Chişinăul devine proprietatea unor mănăstiri din Iaşi – Sf. Vineri şi Galata. Către sfârşitul sec. al XVIII-lea, Teleneştii aparţinea moşieriţei Raluca Mavrocordat, iar târgul Sorocii – vistiernicului Anastasie Iancu, care l-a vândut apoi logofătului Nicolae Rosset.

Nu toate oraşele, târgurile şi satele au supravieţuit şi aceasta din cauza vicisitudinilor de tot felul. Orheiul vechi a dispărut, fiind distrus de tătarii-mongoli la retragerea lor din spaţiul pruto-

nistrean, în anii '60 ai sec. al XIV-lea, şi apoi în urma repetatelor invazii ale turcilor şi tătarilor, în sec. XV-XVI. În anii '50 ai sec. al XVI-lea, în locul lui a luat fiinţă, tot pe Răut, dar mai la nord, noul oraş Orhei. În aceleaşi împrejurări au fost desfiinţate târgurile *Costeşti* de pe Botna, *Sărata* de la gurile râului Sărata, ţin. Tigheci, *Tintul* de pe râul Cahul, ţin. Greceni, *Troianu* de pe Prut, din acelaşi ţin. Greceni. Multe dintre satele menţionate în documentele vechi nu le mai găsim printre cele existente astăzi. Despre locul aflării lor de cândva ne amintesc doar numele topic *Sălişte* (*Selişte*), desemnând atât localităţi: *Selişte* (sate în rn. Leova, Nisporeni, Orhei), *Seliştea Nouă* (Călăraşi), *Selişteni* (Nisporeni), cât şi terenuri agricole, inclusiv cele din arealul cercetat: *Imaşul Seliştei, Seliştea de sub Sat, Toloaca din Selişte.*

Multe localităţi rurale au luat fiinţă în urma reformelor agrare din Basarabia, aceasta având loc în anii 1864-1868, 1906-1912 şi 1918-1924. Astfel, la 12/24 august 1864, Consiliul de Stat al României adoptă Legea rurală, promulgată de Al. I. Cuza prin decretul din 14/26 august 1864. Prin această lege ţăranii au fost eliberaţi de toate sarcinile feudale faţă de stat şi faţă de marii proprietari de moşii şi au fost împroprietăriţi cu loturi de pământ. În România au fost împroprietărite atunci 463554 de familii de ţărani, cu o suprafaţă totală de 1.810.311 ha. În temeiul aceleiaşi legi, au fost împroprietărite 48.342 de familii de însurăţei cu circa 228.329 ha, ceea ce însumează un total de 2.038.640 ha, împărţite la 511.896 familii [28, p. 210-211]. De prevederile acestei legi au beneficiat locuitorii satelor din judeţele de sud ale Basarabiei – Bolgrad, Cahul şi Ismail, retrocedate de Rusia ţaristă Principatului Moldova în 1856. Pe locurile respective de împroprietărire au luat fiinţă mici aşezări agricole şi păstoreşti, care, cu timpul, s-au transformat în sate mari şi târguri: Cârpeşti, Constantineşti, Cotihana, Cucoara, Găvănoasa, Vişineşti. Şi multe terenuri agricole denotă prin denumirile pe care le poartă până astăzi caracterul lor istoric funciar: *Dealul Răzeşiilor, Măhălaua Răzăşilor, Răzăşiile, Răzăşiile lui Cuza, Răzăşiile Vechi.* Termenul *răzăşie* e cunoscut în această zonă cu sensul de „pământ moştenit de la Cuza", „teren de împroprietărire la reforma agrară a lui Al. I. Cuza", *răzeş* însemnând „ţăran liber, posesor al unei bucăţi de pământ primit la împroprietărire".

Reforma agrară din 1868 a fost înfăptuită în Basarabia de către autorităţile guvernului ţarist din regiune, în urma crizei generale a orânduirii feudale şi a dezvoltării relaţiilor capitaliste din Rusia. Ţăranii basarabeni din judeţele centrale şi de nord au primit loturi de pământ în schimbul unei plăţi de răscumpărare, pe care trebuiau să o achite moşierilor locali. Până la achitarea costului însă ţăranii trebuiau să plătească dijma şi să presteze claca faţă de moşieri. Loturile respective de pământ, în limbajul administraţiei de pe atunci, se numeau *nadeluri* (din rus. *надел* "lot de împroprietărire"). Locuitorii mai în vârstă din unele sate din raionul Sângerei păstrează până astăzi în memorie, prin tradiţiile populare orale, numărul de *nadeluri* distribuite cândva strămoşilor lor: 60 în Cubolta, 86 în Ţipleşti, 46 în Ţipleţeşti, 60 în Heciul Vechi, 116 în Heciul Nou, 84 în Bilicenii Vechi, 67 în Chişcăreni, 71 în Ciuciuieni. Terenurile agricole respective şi astăzi îşi păstrează vechile denumiri: *Nadelul* (Chişcăreni), *Nadelurile* (Heciul Vechi), *Nadelurile din Sus* (Cubolta). Şi unele sate şi-au luat începutul din acele vremi.

Reforma agrară din 1906-1912, denumită stolâpinistă, după numele lui A.A. Stolâpin, preşedintele Consiliului de Miniştri al Rusiei, conducătorul acestei reforme, a dat posibilitate ţăranilor de a ieşi din obştea ţărănească şi de a deveni proprietari de loturi. Legile din 9 noiembrie 1906, 14 iunie 1910 şi 29 mai 1911 prevedeau consolidarea „Băncii ţărăneşti", reglementarea regimului proprietăţii funciare şi a politicii de colonizare a unor regiuni. Deşi această reformă a suferit eşec pe întreaga Rusie, în Basarabia s-au produs totuşi unele schimbări. A fost lichidată parţial insuficienţa de pământ în unele zone, a fost creată în mediul rural posibilitatea apariţiei unei clase de ţărani mai înstăriţi. În Basarabia, prin „Banca ţărănească", au cumpărat pământuri de la moşieri şi de la stat locuitorii unor sate din regiune, dar şi mulţi ţărani aduşi din guberniile apusene ale Rusiei. Pe cale de colonizare au luat fiinţă multe sate din judeţele basarabene, inclusiv din fostul judeţ Bălţi, parţial din actualul raion Sângerei: Antonovca, Cotovca, Pălăria, Evghenievca, Gavrilovca, Petrovca, Tăura Nouă, Vladimirovca ş.a. După cum se poate observa, majoritatea acestor sate au fost denumite de autorităţile ţariste în limba rusă, după modelele toponimice ruseşti preexistente. Loturile de împroprietărire respective se numeau în ruseşte *участки* (sing. *участок* „lot, parcelă de pământ, teren"). De aici denumirea unor terenuri agricole: *Oceşti* (Chişcăreni), *Uceşti* (Iezărenii Vechi).

Reforma agrară din 1918-1924 a fost înfăptuită de administraţia României, conform Înaltului Decret Regal din 21 decembrie 1918. Organul de aplicare a reformei agrare a fost „Casa Noastră", instituţie care funcţiona autonom, dar sub controlul Ministerului Agriculturii. „Casa Noastră" conducea şi efectua toate lucrările de expropriere şi împroprietărire, de cadastrare a proprietăţilor imobiliare, de sistematizare a fondului funciar rural. Se expropriau pământurile moşiereşti şi mănăstireşti cu suprafeţe mai mari de 100 ha (cota maximă lăsată expropriaţilor). Loturile de împroprietărire aveau suprafaţa de 5-6 ha şi, în rare cazuri, 6-8 ha. În jud. Bălţi existau 513 moşii cu o suprafaţă de 287 930 ha, din care au fost

expropriate 258 585 ha, acestea fiind distribuite pentru rezerve şi pentru interes comun, şi 206 804 ha pentru împroprietărirea a 11 183 de familii din 297 de sate [29, p. 76]. Au fost împroprietăriţi toţi ţăranii nevoiaşi: şi cei fără de pământ, şi cei cu puţin pământ, de până la 5-6 ha, indiferent de apartenenţa lor naţională şi confesională, de convingerile lor politice.

Pe loturile de împroprietărire, special prevăzute pentru locuire, ţăranii îşi întemeiau gospodăriile agricole şi păstoreşti, îşi construiau case de locuit şi alte menaje (ambare, saraiuri, ocoale, saivane etc.). Aceste aşezări umane s-au transformat apoi în sate mari, legate între ele prin şleahuri şi drumuri de ţară. Din acea perioadă îşi trag începuturile mai multe sate din actualul raion Sângerei: Bilicenii Noi, Clişcăuţi, Cotovca, Dobrogea Nouă, Gura-Oituz, Mărăşeşti, Mărineşti, Mândreştii Noi, Pepenii Noi, Sângereii Noi, Valea Norocului ş.a. De acele parcele de pământ distribuite localnicilor ne amintesc astăzi denumirile de terenuri agricole: *Loturile* (Pepeni), *Loturile de Casă* (Drăgăneşti, Heciul Vechi), *Lotul Şcolii* (Evghenievca, Mihailovca), *Planu* (Iezărenii Vechi, Prepeliţa; *plan* „lot destinat pentru construcţia casei de locuit").

În spaţiul pruto-nistrean au luat fiinţă sate şi oraşe noi şi în perioada postbelică. Acestea s-au dezvoltat pe baza unor instituţii sociale sau întreprinderi agricole şi industriale. Astfel, în 1973, oraşul *Cantemir* a avut ca bază de formare clădirile gospodăreşti şi casele de locuit ale muncitorilor de la fabrica de conserve „Prut" din preajma satului Cania din fostul raion Leova. Orăşelul *Bugeac* din raionul Comrat a luat fiinţă, în 1978, pe lângă sovhozul-fabrică „Bugeac". Un alt orăşel, *Dnestrovsc,* din raionul Slobozia (UATSN), a apărut în 1963 pe lângă staţia hidroelectrică „Cuciurgan". În 1976, pe lângă lacul de acumulare Costeşti-Stânca de pe Prut s-a format orăşelul *Costeşti.* Pe lângă asociaţia ştiinţifică de producţie „Progres" din raionul Orhei, în 1977, şi-a făcut apariţia orăşelul *Progres.* În total – 11 localităţi de tip urban. Aproximativ aceeaşi provenienţă o au aşezările rurale apărute în perioada anilor 1961-1983: *Câmpeni* (Cahul), *Cricova Nouă* (mun. Chişinău), *Drujba* (Ungheni), *Dubovca* (Hânceşti), *Floreni* (Ungheni), *Gornoe* (Străşeni), *Grădiniţa* (Căuşeni), *Iantarnoe* (Camenca, UATSN), *Lugovoe* (Soroca), *Maiac* (Grigoriopol, UATSN), *Novosiolovca* (Taraclia) ş.a. În total – 36 de sate. Majoritatea acestor localităţi, după cum se poate observa, de la bun început au fost denumite de oficialităţi în limba rusă, după modelul formaţiilor toponimice ruseşti. În acelaşi timp, 245 de localităţi, majoritatea lor absolută cu denumiri româneşti, au fost desfiinţate sau comasate cu alte aşezări, aceasta pentru a li se pierde urma şi la propriu, şi la figurat. Iată doar unele dintre ele: Alexăndreşti, Bădicenii Noi, Bădragi, Băiuş, Bereşti, Bisericuţa de Jos, Bisericuţa de Sus, Bocşa, Bogdăneşti, Braşov, Bulgărica, Butuceni, Camencuţa, Căpreşti, Cioriţa, Ciulucani, Coluneşti, Coropceni, Dăncuţa, Eminescu, Gălileşti ş.a. Ulterior, la insistenţa locuitorilor, doar unora li s-a restabilit statutul lor de localitate separată, independentă [21, p. 276-281].

În raionul Sângerei două localităţi au apărut în modul discutat: orăşelul *Biruinţa,* în 1965, pe lângă fabrica de zahăr din Alexăndreni, şi satul *Octeabrscoe,* în 1964, pe lângă sediul central al sovhozului „Belski". Comasate însă au fost două localităţi – *Flămânzeni* cu Coşcodeni (1965), *Pavlovca* cu Cubolta (1964), şi redenumite două – *Chişcăreni* prin *Lazo*, *Sângerei* prin *Lazovsc*, dar, în anii 1992-1994, pentru ambele localităţi denumirile vechi tradiţionale au fost restabilite.

În prezent, conform legii nr. 764-XV, din 27 decembrie 2001 – *Legea pentru modificarea şi completarea Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova* nr. 37-XV din 14 februarie 2003, raionul Sângerei include 70 de unităţi administrativ-teritoriale, inclusiv 2 oraşe, 24 de sate-comune şi 44 de sate [19, p. 85-87; 21, p. 303]. În anii 1998-2003, localităţile din acest raion făceau parte din judeţul Bălţi, care cuprindea totalul de 251 de localităţi, inclusiv 1 municipiu (Bălţi), 6 oraşe (Biruinţa, Costeşti, Făleşti, Glodeni, Râşcani, Sângerei), 75 de sate-comune şi 169 de sate [30, p. 10-17].

O c u p a ţ i i l e dintotdeauna ale românilor au fost, după cum s-a menţionat, agricultura şi creşterea animalelor. În diferite regiuni şi zone însă, locuitorii practicau şi alte îndeletniciri: dobândirea zăcămintelor subterane de subsol, prelucrarea metalelor, munca la pădure şi prelucrarea lemnului, vânatul, pescuitul, morăritul, comerţul, cărăuşia etc. Toate ce erau legate de munca câmpului şi ce se putea obţine din rodnicia pământului, precum şi din păstorit, alcătuiau cu precădere ocupaţiile şi îndeletnicirile populaţiei aşezărilor de câmpie. Prin aceste manifestări ale activităţii câmpenilor se caracterizează şi viaţa oamenilor din localităţile sângereiene.

Se ştie că Transilvania era considerată „ţara oieritului", Moldova – „ţara vităritului". Pământurile de la est de Prut dispuneau de bogate păşuni pentru vitele mari, dar şi pentru oi şi capre. În sec. al XVI-lea, pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu (1552-1561, 1564-1568), vestită devenise *Scutăria* de pe Răut. Termenul *scutărie (scotărie)* ne-a venit din slavonă, în care *скотарь* însemna „lucrător la o crescătorie de vite", „administrator al unei crescătorii de vite". Câmpiile Bălţilor şi Sorocii, cu bogatele şesuri de fânaţ şi de păşunat de pe văile râurilor Răut, Ciuluc, Cubolta, Căinar, erau împresurate de tot felul de odăi, câşle, târle şi stâne, care adăposteau numeroase cirezi de vite şi turme de oi. Mocanii ardeleni pătrundeau cu turmele lor în această regiune, unde

adesea îşi întemeiau gospodării şi apoi rămâneau aici pe totdeauna. Produsele din domeniul vităritului şi oieritului aveau o largă întrebuinţare locală, carnea, laptele, untul, brânza – pentru hrana de toate zilele, pieile şi lâna – pentru vestimentaţie, toate acestea având ca puncte de desfacere atât oraşele şi târgurile din interiorul ţării, cât şi cele de peste hotare.

Prelucrarea pământului, ca una din cele mai vechi ocupaţii ale românilor, este documentată istoric de vestigiile arheologice şi de scrierile antice. Alexandru Macedon, în expediţia sa împotriva geţilor (sec. IV a. Hr.), a întâlnit în regiunile din nordul Dunării şi Mării Negre întinse lanuri de grâu şi de alte cereale. Unul dintre basoreliefurile de pe Columna lui Traian din Roma, ridicat în anul 113 d. Hr., evocă o scenă care îi prezintă pe ostaşii romani secerând grâu pe un câmp din Dacia. Terminologia agrară din limba română este foarte veche, fiind în cea mai mare parte de origine latină [31, p. 28].

În toate timpurile, în spaţiul pruto-nistrean se cultivau principalele plante pentru hrana şi îmbrăcămintea omului: meiul, grâul, orzul, secara, inul, cânepa. În evul mediu, cerealele devin obiect de vânzare-cumpărare şi de schimb pe alte produse alimentare şi pe mărfuri industriale, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern. Negustorii locali comercializau grâul şi orzul în oraşele şi târgurile din spaţiile româneşti, iar cei străini, veneţieni şi genovezi – în multe ţări europene. În Moldova şi moşiile se vindeau pe grâu, orz şi secară.

Munca la pământ, locurile de desfăşurare ale acestei munci, plantele cultivate şi rodul câmpurilor şi-au găsit reflectare, într-un fel sau altul, în toponimia minoră a zonei cercetate: *Bostanul* (Sângereii Noi), *Bostănăria* (Grigorăuca), *Cânichiştea* (Chişcăreni), *Cânichiştile* (Romanovca), *Grădinile* (Pepeni), *Grădinile Vechi, Grădinile Noi* (Chişcăreni), *Fâneţele* (Ciuciuieni), *Lanul* (Prepeliţa), *Livezile, Movila din Livezi* (Ţipleşti), *Loturile* (Iezărenii Noi, Romanovca, Sacarovca), *Nadelurile* (Heciul Vechi), *Oreşnic* (Grigorăuca), *Prosia* (Heciul Vechi), *Răzăşiile* (Dumbrăviţa), *Ţarina* (Chişcăreni), *Ţarna* (Iezărenii Vechi), *Valea Cânichii* (Dumbrăviţa), *Valea Mălaiului* (Slobozia-Măgura) ş.a.

Diferite aspecte legate de creşterea animalelor şi de păstorit, de locurile de păşunat, de adăposturile pentru vite şi pentru lucrătorii care executau diversele activităţi în acest domeniu, le găsim oglindite în numele de locuri: *Câşla* (Bălăşeşti), *Hârtopul Mănăstirii* (Cubolta), *Imaşul Boilor* (Pepeni), *Mânzălăria* (Heciul Nou), *Odaia* (Sângerei), *Prohonu* (Sacarovca), *Toloaca* (Chişcăreni), *Valea Ciobanilor* (Copăceni), *Valea Stânii* (Coşcodeni), *Valea Şesului* (Iezăreni).

A l b i n ă r i t u l era una din ocupaţiile de bază a locuitorilor nu numai din mediul rural, dar şi din cel urban, şi aceasta pentru că pe vremuri mierea înlocuia zahărul, iar ceara era un material preţios pentru iluminat, fiind utilizat în confecţionarea lumânărilor, acestea folosite în ceremoniile religioase, oficiale şi populare. Mierea se păstra în butoiaşe şi în buţi închise. Ceara brută, curăţată şi topită, se turna în forme, denumite *calupuri,* şi se păstra în depozite speciale. Încă prin sec. XV-XVI, negustorii transportau ceara de pe la prisăcile din Moldova în ţările vecine pentru a o comercializa în oraşe şi târguri. Se creşteau albine şi se producea miere şi ceară şi prin satele din părţile Sângereilor, cândva demult, dar şi în timpurile mai apropiate, până astăzi. Despre aceasta ne vorbesc cuvintele şi termenii din vorbirea populară: *albinărie* „locul unde se ţin stupii de albine pe timp de vară”; *captari* „stupul familiei de albine nou format”, „albinărie”; *prisacă* „albinărie”; *stup* „adăpost pentru albine”, „familie de albine”; *stupărie* „albinărie, prisacă”; *stupină* „stupărie”; *temnic* „adăpost de iarnă pentru stupurile de albine”; *urdiniş* „loc unde poposeşte o familie de albine care a părăsit stupul de origine”. Să se compare şi denumirile de locuri respective: *Albinăria* (Sângereii Noi), *La Albini* (Pepeni), *Prisaca* (Slăveanca), *Pârâul Prisăcii* (Slăveanca), *Valea Prisăcii* (Pervomaiscoe).

Râurile şi apele stătătoare de pe şesurile văilor mari au favorizat dezvoltarea unei alte ocupaţii ale oamenilor – p e s c u i t u l şi prepararea peştelui. Pe Răut, pe cele trei Ciulucuri, pe Soloneţ şi Chiua se aflau numeroase iezere, bălţi şi lacuri bogate în tot felul de vieţuitoare acvatice: peşti, păsări, animale de apă. Acestea sunt vizate şi de nomenclatura topică locală: localităţi – *Chişcăreni, Coada Iazului, Iezărenii Vechi, Iezărenii Noi, Tăura Veche, Tăura Nouă;* locuri – *Balta* (Heciul Nou), *Broscăria* (Heciul Nou), *Iazul* (Pepeni), *Lacul* (Ţipleşti), *Nagâţii* (Coada Iazului), *Răcăria* (Bilicenii Vechi).

P ă d u r i l e constituie o adevărată avuţie a comunităţilor săteşti, ele servind şi ca locuri de vânătoare, şi ca depozite naturale de lemn, lemnul fiind folosit în construcţia caselor şi a menajelor gospodăreşti şi ca material combustibil pentru încălzirea locuinţelor. Prezenţa locurilor împădurite în toponimia zonei e consemnată de microtoponimele: *Pădurea Rădoaiei* (Ţipleşti), *Pădurea Veche* (Heciul Vechi), *Rădiul* (Chişcăreni), *Rădiul Mare, Rădiul Mic* (Prepeliţa), *Salcâmii* (Dumbrăviţa), *Schinăriile* (Prepeliţa), *Stejării* (Rădoaia). Procesul despăduririi pământurilor este vizat de numele topic *Tăietura* (Chişcăreni; *tăietură* „teren defrişat prin tăierea copacilor”). În cuprinsul altor zone acest proces este redat onimic prin microtoponimele: *Arsura* (*arsură* „teren defrişat prin arderea copacilor”), *Corceuca* (*corceucă* „teren defrişat prin dezrădăcinarea copacilor, prin smulgere”), *Curătura* (*curătură* „teren curăţat de copăcei, mărăcini etc.), *Lazul* (*laz* „teren defrişat prin lăzuire, prin curăţare

de copaci şi arbuşti"), *Secătura* (*secătură* „teren defrişat prin desecare, prin cojire, dezrădăcinare") ş.a.

Progresul continuu al forţelor de producere şi al relaţiilor economice a contribuit favorabil la dezvoltarea m e s e r i i l o r şi m e ş t e ş u g u r i l o r nu numai în mediul urban, dar şi în cel rural. Astfel, şi printre ţăranii de la sate apar lucrători specializaţi într-un anumit domeniu din sfera producerii: tâmplari, pietrari, fierari, zidari, rotari, olari, tăbăcari, croitori, cojocari, pitari, tinichigii, hămurari etc. Această categorie de săteni însă nu a generat apariţia unor denumiri de localităţi cu statut profesional aparte. Denumirile de profesii au ajuns să denumească doar nişte grupuri de familii sau nişte dinastii de familii separate şi, în rare cazuri, nişte mahalale, părţi de sate, pentru că, aşa cum afirmă acad. Iorgu Iordan, „ocupaţia este un semn distinctiv individual, nu colectiv, oricât de redusă ca număr ar fi o colectivitate umană" [32, p. 223].

Referinţe bibliografice

1. Râmbu N. *Geografia fizică a Republicii Moldova.* Chişinău, 2001
2. *Republica Moldova. Geografia fizică. Atlas.* Chişinău, 2002.
3. Postolache Gh. *Vegetaţia Republicii Moldova.* Chişinău, 1995.
4. Рымбу Н. *Природные условия и ресурсы Молдавской ССР*. Chişinău, 1985.
5. *Атлас Молдавской ССР*. Moscova, 1990.
6. Кетрару Н. А. *Памятники эпох палеолита и мезолита.* Chişinău, 1973.
7. Маркевич В. И. *Памятники эпох неолита и енеолита.* Chşinău, 1973.
8. Хынку И. *Археологические памятники Лазовского района.* Chişinău, 1986.
9. Hâncu Ion. *Vetre strămoşeşti din Republica Moldova.* Chişinău, 2003
10. Nistor I.S. *Comuna şi judeţul. Evoluţia istorică.* Cluj-Napoca, 2000.
11. *Cronicele slavo-polone din secolele XV-XVI*. Bucureşti, 1999.
12. *Moldova în epoca feudalismului*. Chişinău, vol. VII, partea II, 1975.
13. *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии.* Chişinău, vol. 3, 1907.
14. *Monitorul oficial al României*. Bucureşti, nr.128, 14 iunie 1925.
15. *Enciclopedia României.* Bucureşti, vol. I-II. 1938.
16. *Împărţirea administrativă a României.* Bucureşti, 1943.
17. *Молдавская ССР. Административно-территориальное деление.* Chişinău, 1955.
18. *Monitorul oficial al Republicii Moldova.* Chişinău, nr. 49, 2003.
19. Eremia Anatol, Răileanu Viorica. *Nomenclatorul localităţilor din Republica Moldova*. Chişinău, 2005.
20. Eremia Anatol. *Reglementarea şi ocrotirea toponimiei naţionale* // Limba română (Chişinău), nr. 1-2, 2008.
21. Eremia Anatol, Răileanu Viorica. *Localităţile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar.* Chişinău, 2008.
22. Isbăşoiu Constantin. *Despre noţiunile de habitat rural, aşezare rurală şi sat* // Terra (Bucureşti), nr. 4, 1984.
23. Cucu Vasile. *Oraşele României* // Terra (Bucureşti), nr. 1, 1991.
24. Ciurea D. *Evoluţia aşezărilor şi a populaţiei rurale din Moldova în secolele XVII-XVIII.* Bucureşti, 1998 (Extras).
25. *Списки населенных мест Российской Империи (1859 г.). Бессарабская область.* Sankt-Petersburg, 1861.
26. *Перечень населенных мест (1870-1875 г. г.). Бессарабская губерния.* Chişinău,1912.
27. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи (1897 г.). Бессарабская губерния.* Sankt Petersburg, 1905.
28. *Istoria României în date.* Chişinău, 1992.
29. *Reforma agrară din Basarabia (1918-1922). Date statistice.* Chişinău, 1030 (Extras).
30. Eremia Anatol. *Nomenclatorul localităţilor din Republica Moldova.* Chişinău, 2001.
31. Bocăneţu A. *Terminologia agrară în limba română* // Codrul Cosminului. Cernăuţi, vol.II-III, 1927.
32. Iordan Iorgu. *Toponimia românească.* Bucureşti, 1963.

Nud. 1927, bronz, h. 34 cm., Galerie Vomel Gmbh, Dusseldorf

MEŞTEŞUGURILE POPULARE, FACTOR DE MENȚINERE A CONTINUITĂȚII ŞI IMAGINII ETNICE

Dr. în etnologie **Elena POSTOLACHI**

POPULAR HANDCRAFTS, MAINTAINING ELEMENT OF THE CONTINUITY AND ETHNIC IMAGE

Popular handcrafts and artistic pursuits represent an inestimable potential of technological values, practical and esthetic knowledge selected and improved by the people for the centuries. Due to these handcrafts was settled up a cultural material original environment of decorative utilitarian objects, tools and equipments. The author pledges for launching again the fundamental applied research process of handcrafts and artistic pursuits at the state level; setting up of a national centre of identification through research and development of the patrimonial handcrafts values, giving methodical support in organizing small handcraft enterprises, studying and finding intern and extern markets for the commercialization of popular handcrafts.

1. Industria casnică, meşteşugurile populare – parte continuă a ocupațiilor de bază – de-a lungul timpului au fost un factor important în dezvoltarea economiei şi culturii, în menținerea continuității şi imaginii etnice, în instruirea şi educarea generației tinere.

În număr de circa 200 după cele 100 zile de muncă intensivă în agricultură, viticultură, pomicultură şi a., industria casnică şi meşteşugurile populare au ocupat şi completat timpul liber al populației rurale cu îndeletniciri de înaltă măiestrie tehnologică şi decorativă. Bazate pe materia primă locală şi brațele de muncă ale familiei, ele au satisfăcut necesitățile în obiecte de uz casnic şi decorative, de ritual şi ca zestre copiilor, fiind practice şi delicate, tradiționale. Piesele manuale poartă în sine amprenta îmbinării logice a raționalului şi frumosului, a căldurii mâinilor şi viziunii estetice, a stării sufleteşti. Piesele artizanale conțin în sine anumite mesaje cu funcții comunicative şi simbolice care pot fi descifrate, citite.

Uneltele de muncă, mijloa-cele de transport tradiționale, ustensilele şi utilajul meşteşugăresc de prelucrare a produselor alimentare, a fibrelor textile, de confecționare a țesăturilor populare, a mobilierului țărănesc, a atributelor de ritual din cadrul ceremoniilor familiale, a artei culinare populare ş.a. – toate demonstrează marele talent creativ al poporului, coeziunea lui cu mediul natural şi ocupațiile de bază.

Dacă industria casnică satisfăcea necesitățile familiei în obiecte practice şi decorative – îmbrăcăminte, împodobirea locuinței, legătorile de nuntă, zestrea copiilor, atribute pentru ritualul funerar, – meşteşugurile populare intraseră într-o altă etapă, meşteşugarii confecționând obiecte nu doar pentru sine, ci la comandă, pentru membrii comunității în care locuiau, realizând surplusul de obiecte la piață.

Potrivit datelor recensământului din 1774-1777, renumitul istoric Pavel Dmitriev a sistematizat 157 specialități meşteşugăreşti. În sec. al XIX-lea numărul acestora a crescut, multe fiind meşteşuguri artistice. În Moldova erau dezvoltate numeroase centre meşteşugăreşti. În județul Orhei, bunăoară, în 1894 erau 9 centre de ceramică: la Cinişeuți, Iurceni, Văşcăuți, Mîndra, Frumoasa, Hodjineşti, Păuleşti. Numai în s. Cinişeuți cu olăritul se ocupau 184 familii, circa 600 oameni, iar în tot județul Orhei erau 237 cuptoare de ars ceramică. Meşteşugarii olari, ca şi spătarii, abajerii realizau mărfurile pe întreg teritoriul țării, deseori schimbând vasele pe produse agricole. Datorită profesării unui meşteşug familia îşi asigura o mare parte din venit.

Prin urmare, sistematizând aceste îndeletniciri meşteşugăreşti executate la comandă, pentru piață sau oferite ca servicii comunității rurale, au fost depistați mulți meşteri care pot fi divizați potrivit domeniilor de activitate profesate şi în funcție de materia primă folosită:

- pietrar, vânător, pescar, culegător de plante medicinale, de ciuperci, apicultor, vărar etc. (materie primă şi produse pentru alimentație dobândite din natură);

Meşteşug tradițional în satul Mihăileni, r. Râşcani

- agricultor, legumicultor, viticultor, pomicultor, etc. (materie primă şi produse alimentare obţinute la cultivarea pământului);

- morar, storcător de ulei, de struguri, uscător de fructe, rachier, caşcafagiu, pastramagiu, bucătar, colăcar, culinar etc. (prelucrarea produselor alimentare);

- scărmănător, boiangiu, torcător, ţesătoare, urzitoare, nividitoare, alesătoare, brodeză, tricoteză, împletitoare, croitoreasă, florăreasă, rogojinar, piuar, postăvar etc. (prelucrarea materiei prime textile şi confecţionare de piese).

Şi de păstorit erau legate anumite meserii – păstor, măcelar, cuşmar, cizmar, cojocar, blănar. După cum aţi aflat, aceşti meşteri iscusiţi erau numiţi simplu, sugestiv şi nu într-o manieră artificială, după cum încearcă a le descrie Nomenclatorul de profesii – *confecţioner a pieselor din ţesături*, *confecţioner a obiectelor din lemn* etc. Pe când populaţia i-a numit succint şi obiectiv, pe înţelesul tuturor – *croitor*, *tehnolog, lemnar, rotar, ceramist* sau *olar, pietrar*.

Am amintit o bună parte de meşteri populari, având scopul de a vă demonstra numărul mare de domenii meşteşugăreşti în mediul rural, unde mai pui că fiecare domeniu avea la dispoziţie anumite utilaje şi ustensile, tehnici de producere, cu o mare diversitate de forme şi expresii culturale a obiectelor confecţionate. Toate aceste valori tehnologice, diversitatea de obiecte şi expresii culturale sunt un imens şi durabil potenţial în ameliorarea calităţii vieţii şi reducere a sărăciei, în deschiderea de locuri de muncă, de stopare a migraţiei şi un izvor nesecat de experienţă şi modele pentru instruirea şi educaţia generaţiei în creştere.

Generalizarea detaliată a categoriilor de meşteşugari pentru perioada trecutului, bogat în tradiţii autohtone, rămâne o intenţie de a conştientiza potenţialul acestor valori pentru economia, cultura şi imaginea etnică a patrimoniului. Nu este o chemare de a reveni la tehnicile trecutului, deşi acestea erau ecologice, dar un îndemn ca valorile tradiţionale să fie identificate şi descrise, sistematizate şi valorificate, îndeosebi cele artizanale, care au alcătuit zestrea de valori familiale, au ocupat timpul liber şi sezonier al sătenilor, au contribuit la prelucrarea materiei prime obţinute în gospodărie (lână, piei, lactate, carne, fructe şi a.). Aici ţin să argumentez că ocupaţiile meşteşugăreşti, artizanatul are şi rostul de tratament fizic şi spiritual, corectează pornirile agresive, ameliorează starea sănătăţii pentru unele categorii de pacienţi.

2. Meşteşugurile populare şi dezvoltarea lor până în anii '90 ai sec. XX.

A fost o perioadă când dezvoltarea meşteşugurilor populare era susţinută de anumite programe de stat, dezvoltîndu-se în cadrul întreprinderilor şi fabricilor specializate precum: 9 fabrici de covoare „Floare-Carpet” din Chişinău, Ungheni, Orhei, Ciadâr-Lunga, Comrat şi a., în cadrul Asociaţiei de meşteşuguri „Artizana” cu fabrica „Meşter-Faur”, „Confecţia” cu fabrica de ceramică din Ungheni, de tricotaj din Cahul, de meşteşuguri din Soroca şi a. Datorită unei asistenţe tehnico-artistice calificate acordate de specialişti din diferite ramuri (etnologi, tehnologi, dizaineri, economişti, manageri, pictori-practicieni şi a.), fiecare model nou creat sau abia proiectat trecea testul corespunderii criteriului „respectă sau nu tradi-ţia meşteşugurilor populare”, autorul obţinând anumite coeficiente la salariu. Numai la fabrica „Meşter-Faur” activau circa 9500 meşteri populari din diferite domenii (ţesut, broderie, croşetărie, împletit din salcie, ales de covoare, tricotare, lemnărie, confecţii din piele, suvenire etc.). Printre specialiştii dizaineri şi tehnologi, care se ocupau de valorificarea tradiţiilor populare moldoveneşti, nu erau însă cei care să posede limba română. Noi nu am instruit cadre de pictori modelieri în domeniul artizanal, erau doar câţiva reprezentanţi care cunoşteau parţial tradiţiile. Şi totuşi, cu toate că statul susţinuse producţia, nu se reuşise valorificarea tradiţiilor populare în ţesut, covoristică, broderia costumului naţional, ceramica moldovenească şi a. De exemplu, în ceea ce priveşte arta alesului de covoare, în urma cercetărilor de teren şi sistematizării de materiale au fost identificate peste zece grupe tipologice de covoare netede (scoarţă, chilim, covor, război, lăicer ales, păretar ales, polog, ungherar şi a.), glauşate (cerga, niţurca) şi reliefate (covor în bumbi), la întreprinderile de stat fiind valorificat numai lăicerul vrâstat şi cel îmbinat cu vrâste şi motive vegetale stilizate, niţurca.

Dintre tradiţiile costumului, din cele 11 grupe de catrinţe identificate nimic nu s-a valorificat, creându-se nou doar „costumul integral brodat de maşină”. În cadrul cercetărilor de teren la întrebarea „Ce ştiţi despre tradiţiile prosoapelor ucraineşti?”, în s. Corjeuţi ni s-a răspuns: „Prosoapele ucraineşti se vând la magazinul „Fantezia” din Chişinău”. A fost un răspuns cum nu se mai putea de corect, fiindcă pictoriţele care dirijau arta ţesutului erau specialiste din Ucraina, la fel ca şi experţii în materie de ceramică din Ungheni – toţi 4 pictori ucraineni. E şi logic că nu poţi profesa arta unui popor, căruia nu-i cunoşti limba, creaţia şi tradiţia. Sunt multe aspecte ale problemei, reminiscenţele cărora se resimt şi astăzi.

Într-o bună zi şi ceea ce a fost s-a destrămat şi s-a dărâmat: nici urmă, astăzi, de „Meşter-Faur” sau de alte fabrici artizanale.

A rămas numai fabrica – Societatea „Floare-Carpet” de covoare flauşate de origine străină orientale, un mare gigant de promovare a producţiei industriale, şi fabrica de covoare din Ungheni, care de asemenea produce covoare după cataloage străine, şi în mare parte din sintetică. Ultimii ani se tot încearcă revenirea la tradiţiile covorului moldovenesc, dar foarte puţin se reuşeşte. În plus, se lucrează cu fire şi lână din străinătate. Dar ce se face cu materia primă locală? Se vinde străinilor nespălată cu 1-2 lei kg. Sau stă neprelucrată ani de zile, iar unii la sudul Moldovei

Tatiana Popa, meșteriță populară din satul Palanca, Călărași

au găsit o nouă funcție a lânii – acoperă stâna cu ea. Toate acestea sunt adevăruri proaspete, culese la sfârşitul anului 2008 în cadrul unui proiect ce-a prevăzut organizarea a 12 seminare zonale cu fermierii agricoli în toată republica, În cadrul acestora, s-au depistat nenumărate probleme ale sătenilor şi bariere greu de trecut: lipsa de informație, de coordonare între producția agricolă şi realizarea ei, pierderea volumelor mari de fructe, struguri, un şir de fărădelegi în urma cărora locuitorii de la sate nu-şi pot realiza surplusul de produse la timp şi la preț rezonabil, sunt lipsiți de susținere, de tehnică de lucru etc.

Nu mai spun că Programul „Renaşterea Satului" e foarte departe de a renaşte adevăratele valori naționale ale satului moldovenesc, acea atitudine gospodărească şi chibzuită a săteanului, la care totul avea locul şi timpul lui. Deşi astăzi există Uniunea Fermierilor, societăți ale apicultorilor, pescarilor, Centrul de şcolarizare (ACSA), Uniunea Meşterilor Populari etc., totuşi e foarte greu să realizezi anumite planuri şi programe de valorificare a valorilor tradiționale. Multe particularități ale fenomenului tradiției populare nu sunt cunoscute, nu este conştientizat factorul importanței dezvoltării tradițiilor populare pentru buna gospodărire, a unor practici tehnice ecologice, protejarea mediului, patrimoniului cultural, continuitatea în transmiterea informațiilor seculare artizanale etc. generației tinere. Este foarte important, de rând cu schimbarea mentalității, a spori interesul societății față de dezvoltarea patrimoniului național. Dat fiind că astăzi au dispărut multe îndeletniciri meşteşugăreşti, numărul meşterilor s-a redus catastrofal şi nici nu există o cartografiere a centrelor, a meşteşugurilor, a potențialului de creatori populari, nimeni nu se ocupă serios de cultura materială creată de talentul popular.

Aduc unele cifre sugestive despre numărul de creatori populari: dacă în anii '90 ai sec. XX fiecare țară baltică avea peste 3 mii meşteri înregistrați, România circa 40 mii, Moldova până astăzi are circa 300 meşteri populari cu titlu. Artizanatul popular se promovează prin Centrul de creație mai mult „orală", prin Uniunea Meşterilor Populari, prin toate exponatele din Muzeele naționale, fiindcă real muzeele dețin patrimoniul meşteşugăresc, dar, din păcate, acest valoros patrimoniu național nu este cercetat sub aspect etnografic, nu face parte din sistemul problemelor ştiințifice, în ciuda faptului că el constituie baza sau verticalitatea culturii unui etnos, factorul care conține nuanțele necesare imaginii etnice a talentului, a geniului etnic.

Dar, mă întreb, dacă mai are perspective acest impunător domeniu de meşteşuguri tradiționale, în mare parte uitate, cu foarte puțini meşteri reprezentativi?

Cred că aceste unice valori autentice de tehnologii, obiecte, rețete culinare, tradiții necesită a fi grabnic cercetate, cât mai sunt în viață informatorii ce păstrează cunoştințe originare, şi aceste cercetări cu priză de valorificare şi renaştere se vor solda cu roade, dacă vor fi asigurate şi susținute de stat prin programe, finanțe, coordonare.

3. Ce obiective necesită a fi rezolvate în scopul revenirii la valorile naționale artizanale?

- Relansarea procesului de cercetare fundamental-aplicativă a meşteşugurilor, a artei populare;
- Elaborarea de lucrări ştiințifico-metodice aplicative (cataloage, enciclopedii pe tehnologii, albume pe domenii meşteşugăreşti cu materiale de instruire etc.
- Crearea unui *Centru național de identificare prin cercetare şi dezvoltare a valorilor patrimoniale meşteşugăreşti*, care ar întruni specialişti din diferite domenii având ca scop elaborarea de strategii şi programe zonale de revenire la valorile autohtone, de coordonare în cercetare, inovare şi expertizare, instruire ştiințifico-metodică, popularizare, publicare de lucrări fundamental-aplicative pe îndeletniciri şi meşteşuguri. Acest Centru va avea nevoie de o bancă de date, de modele, tehnologii şi centre meşteşugăreşti, meşteri, obiecte produse etc. Pe lângă acest centru va activa un Consiliu de experți (etnografi, dizaineri, tehnologi, meşteri performanți, manageri şi a.), care vor elabora şi aproba unele inovații ce-ar putea fi implementate în mici întreprinderi meşteşugăreşti;
- Oferirea de suport metodic pentru organizarea micilor întreprinderi meşteşugăreşti, studierea şi găsirea de piețe interne şi externe, asistență în organizarea de galerii, târguri şi magazine artizanale;

De menționat, că parțial, la aceste obiective subscrie Societatea de cercetare-dezvoltare a meşteşugurilor populare „Etnotex" din cadrul Parcului de tehnologii şi ştiință „Academica".

„SCULPTORUL FĂRĂ CASĂ", ÎN SFÂRŞIT, ACASĂ

Dr. hab. **Tudor STAVILĂ**

"SCULPTOR WITHOUT A HOME", BY THE END IS AT HOME

He was born on the 24th of May, 1879 in Orgeev and was died on the third of March, 1943 in concentration camp of the Auschwitz. In 1903 he entered the Bavarian Art Academy in Munich to the workshop of the sculptor of Wilhelm von Rumann taking party to the exhibitions with his works made of a bronze and ceramics in the museums and galleries of Munich, Bremen, Essen and Halle.

In 1910 he moved to France where with the support of Au.Rodin and A. Maillol he took part to Parisian exhibitions. His patterns decorated the Exhibition Factory designed by Walter Gropius for Collogne (1914). In 1913 he got married to Nini Bickel and had two children: Leano (1916) named on Bessarabian manner and Jean (1920).

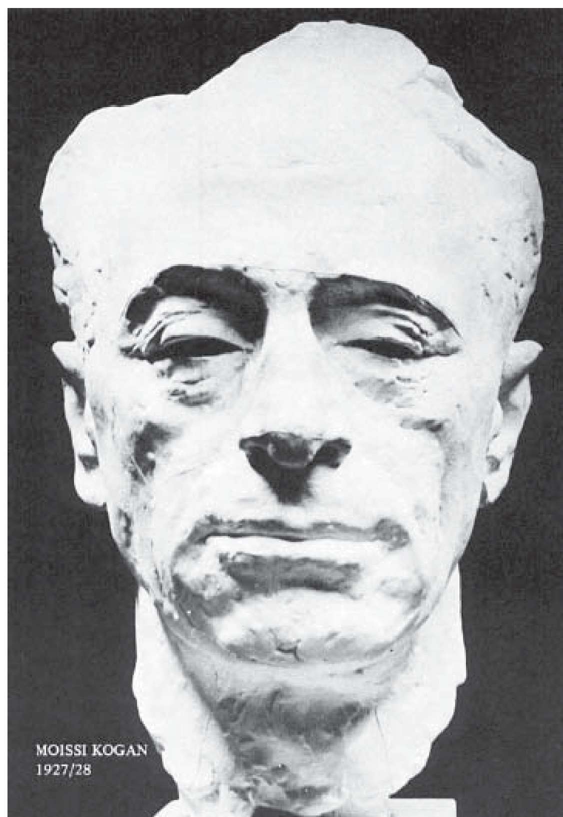
The famous painters and art historians as W. Kandinsky, A. Jawlensky, M. Chagall, C. Brancusi, K. With, A.Breker and patrons as K. Osthaus, A.Flechthein, H. Wiesgerma, M. Sauerlandt and at alias were among his friends.

He visited Bessarabia twice: in the First World War Eve (1914) and in 1933 where he took party to an exhibition of the Society of Fine Arts of Bessarabia and made friends with A. Plamadeala.

Now the works of M. Kogan are kept in the different museums and galleries of world in Hagen, Collogne, Paris, Amsterdam, San Francisco, Munich and etc.

His works have features of neoclassic style with different variations of ancient and archaic forms representing original and unexpected approach in European Art of XX century.

„Sculptorul fără casă" (Sculptor without a home) – astfel şi-a întitulat articolul despre Moissey Kogan, publicat în „Jong Holland", cunoscutul istoric de artă olandez Ype Koopmans[1]. Marele sculptor Moissey Kogan nici pe departe nu a fost primul basarabean, recunoscut drept sculptor german, olandez sau francez, reprezentant al unei alte culturi, decât cea de origine. Artişti plastici basarabeni care au urmat aceeaşi soartă mai pot fi consideraţi Auguste Baillayre (România), Nina Jascinsky (Luxemburg), Elisabeth Iwanovsky (Belgia) şi mulţi alţii. Pentru un artist, casa se află acolo unde este susţinut, unde are posibilitate să se afirme şi să fie apreciat. Nu întâmplător, cele mai reprezentative colonii de artişti, exponenţi ai artei moderne din Rusia pre- şi post-revoluţionară nu se aflau în ţara lor, dar în Germania şi Franţa, fiind un indiciu direct de diverse atitudini vis-a-vis de propria cultură.

Arno Breker. Bustul lui Moissey Kogan, 1927, ghips, Muzeul de Artă Europeană din Bodenstein Castle, Cologne

Moissey Kogan s-a născut la Orhei pe 24 mai 1879 şi a decedat la 3 martie 1943 în lagărul de concentrare de la Auschwitz. La 13 mai 1903 se înscrie la Academia de Arte din Bavaria (Munchen) în atelierul sculptorului Wilhelm von Rumann[2], expunând la expoziţii geme, medalii, plachete şi sculptură din bronz, argint şi teracotă. Debutează cu opere la Cabinetul de Stampe din Munchen, figurând mai apoi la expoziţiile de la Galeria de Arte din Bremen, în Muzeul „Folkwang" din Essen şi Muzeul de Stat din Halle, expunând reliefuri şi sculptură în teracotă (nuduri feminine), colaborând la Weimar cu Henry van de Velde (1912)[3].

În 1910 pleacă la Paris, unde este încurajat de Au. Rodin şi A.Maillol, realizând şi reliefuri pentru arhitectul W. Gropius la Collogne (1914)[4].

Încă din timpurile aflării sale în Germania participă cu lucrări la Salonul de Toamnă (Paris, 1908), fiind în continuare prezent la expoziţiile Secession–ului de la Berlin (1909, 1911, 1912, 1926), Secession-ului din Kobner (1912), Bremen (1912), Goltz (1913), Berlin (1923) şi Drezda (1926) şi la Saloanele „Yzdebsky" (1909-1912)[5] din Rusia ţaristă. Printre prietenii săi sunt W.Kandinsky, A.Jawlensky, K.With[6], precum şi mecenaţii H. Wiesgerma, K.E.Osthaus, A.Flechtheim, M. Sauerlandt[7] ş.a.

A avut mai multe expoziţii personale în Germania (Hagen,1909; Weimar, 1914; Winterthur, 1920; Berlin, 1922, 1929), Olanda (Amsterdam, 1934), Anglia (Londra, 1937), Franţa (Paris,1955). La expoziţiile Societăţii de Arte Frumoase din Basarabia participă în 1933.[8] Lucrări de M. Kogan se află în Muzeul Folkwang din Hagen, Muzeul Ludwig din Collogne, Centrul „G.Pompidou", Muzeul de Wieger din Diurne, Amsterdam şi în colecţii particulare din Munchen, Paris, Zurich, Olanda şi SUA.

A profesat sculptură cu amprente ale stilului postimpresionist, cu diverse tangenţe la formele antice, fiind unul dintre puţinii plasticieni basarabeni care s-a afirmat în arta europeană din anii postbelici.

Comparativ cu fratele mai mare, Şneer Cogan, care a revenit în Basarabia după 1919, Moissey a circulat în permanenţă prin ţările central-europene, începând cu Germania, Franţa, Olanda şi terminând cu Elveţia. Însăşi numele său deriva, reieşind din ţara unde se afla, în Franţa – Moise Kogan, în Germania – Moses, Moissej sau Moissey Kogan, fiind în egală măsură cunoscut şi apreciat în ambianţa artistică europeană din prima jumătate a secolului XX. Deopotrivă sunt reprezentative şi numele, în anturajul cărora s-a aflat permanent sculptorul – Auguste Rodin, Aristide Mailoll, Marc Chagall (Franţa), Wassily Kandinsky, Alexej von Javlensky, Marianna Weriofkin[9], Vladimir Behteev, Karl With, elevii săi – Arno Breker, Max Hoppenheimer, Wilhelm Lehmbruk, Will Lammert, Milly Steger[10] (Germania), Frits van Hall, Jan Havermans, Jan Meefout din Olanda[11] ş.a.

Despre M.Kogan există astăzi numeroase monografii, cataloage, el este amintit în dicţionare şi enciclopedii, pe marginea creaţiei sale au fost susţinute teze de masterat şi de doctorat. Printre cele mai timpurii informaţii, unde se aminteşte numele lui M. Kogan, se numără cele găzduite de publicaţiile germane „Das zehnte Berliner Secessionsjahr" în „Kunst und Kunstler","Wochenschrift fur Kunst und Kunstgewerbe" (28 Okt.1910) şi scrisorile lui V. Kandinsky trimise şi publicate în numerele 4 şi 7 din 1910 ale revistei «Аполлон», unde fondatorul abstracţionismului informează ambianţa din Sanct Petersburg despre noua asociaţie – "Neue Kunstlervereinigung Munchen – N.K.V.M." (Nouvelle Association des artistes munichois) în calitate de membru figurând M.Kogan, care este şi autorul medaliei dedicate evenimentului (1909). Noua asociaţie organizează în anii 1909, 1910 şi 1911 trei expoziţii de anvergură şi editează cataloagele lor[12].

În 1925 M.Kogan este vicepreşedinte al departamentului de sculptură, moment specificat în ediţia catalogului "Salon d' Automne" de la Paris urmat de două publicaţii curioase din anul 1927. Prima care, indiscutabil, vorbeşte despre valoarea şi originalitatea operelor lui M.Kogan se referă la "Allgemeines Lexicon der Bildenden Kunstler" şi prezintă desfăşurat creaţia artistului din anii 1909-1924, muzeele în care se află lucrările realizate şi personalităţile care, într-un mod sau altul, au influenţat cariera artistică a sculptorului.

Interesante sunt preferinţele lui M.Kogan în tehnicile pe care le promovează – sculptura în bronz, teracotă, marmură, tapiserie, arta medalieră şi grafica. Totodată sunt menţionate muzeele, ce deţin în colecţiile sale operele sculptorului – Munchen, Bremen, Folkwang din Essen, Hamburg,

Relief pentru Fabrica de expoziţii din Cologne, 1913-14 piatră artificială, 200 x 218 cm.

Halle, Dusseldorf, Collone – un număr suficient de impunător la acea vreme. Despre creaţia artistului scrie Lang-Danoli H., Storck W.F., Osborn Max, Michel Wilhelm în "Deutsche Kunst und Decoration" (1910, 1915,1919/20,1928), Kubsch Hugo în "Die Kunstwanderer" (1929).

Informaţii despre lucrările din această perioadă găzduiesc "Kalender der Judischen Kunst "(1929), "Kunst und Kunstler" de Shefler K. Tot în acest an apare catalogul "Moissey Kogan. Skulpturen und Zeichnungen" cu prefaţa prietenului său, Alfred Flechtheim, prilejuită de expoziţia personală la Berlin.

Publicaţii consacrate creaţiei sculptorului apar nu doar în Germania. La Paris, de exemplu, în 1927, Jean Babelon editează un volum despre "La medaille et les medalliers", iar la Londra Jean Emile Bayard publică cartea "Montparnasse: hier et aujourd' hui" (1931), în care se aminteşte şi M.Kogan, tot aici fiind publicat catalogul consacrat expoziţiei sale din Galeria Brygos din Londra. Cu ocazia unei expoziţii personale la Amsterdam în lunile martie-aprilie 1934 este editat catalogul "Moissy Kogan", prefaţat de Ernst Scheyer, cu o bogată colecţie de ilustraţii, cu opere în bronz şi teracotă, realizate între anii 1920-1933.

Cele mai numeroase publicaţii apar însă în perioada postbelică, fiind semnate de autori şi istorici de artă cu renume internaţional. Astfel, în 1955 despre sculptor scrie John Rewald , autorul binecunoscutelor volume privitor la istoria artei, consacrate impresionismului şi postimpresionismului. Catalogul "Moissey Kogan" face referinţă la prima expoziţie personală a sculptorului din perioada interbelică, vernisată în Galeria Zak din Paris[13]. Următorul catalog este tipărit cu ocazia expoziţiei din or. Neuss în "Clemens-Sels-Museum", iar Chill Aronson editează în 1963 volumul "Scenes et visages de Montparnasse", cu o prefaţă de Marc Chagall. În anul următor este lansat voluminosul catalog "Ausstellung Moissey Kogan. Galerie Alex Vomel", elaborat pentru expoziţia din Dusseldorf de poetul şi prietenul său de adolescenţă – Karl With.

Constituirea principiilor estetice şi evoluţia creaţiei sculptorului, tangenţele artei şi ale manierei stilistice cu ambianţa germană şi franceză de până la război sunt reflectate în teza de doctorat, şi mai apoi în monografia Katharinei Henkel "Moissey Kogan: Sein Leben Und Sein Plastisches Werk", urmată de ediţia olandeză publicată de Ed Wingen şi Jan Engelman şi cea germană din 1980 – " Moissey Kogan: Bausteine Zu Einer Monographie" de Gerhart Sohn.

Tematica operelor lui Moissey Kogan şi a tuturor expoziţiilor sculptorului, reconstituirea biografiei şi a bibliografiei artistului care enumeră câteva sute de surse revine în atenţia cercetătoarei Helen Shiner de la Universitatea din Birmangham, care susţine în 1997 teza de masterat, iar ulterior publică monografia "Artistic Radicalism and Radical Conservatism: Moissy Kogan and his Geman Patrons. 1903 – 1928".

Alte trei publicaţii importante din 2002 îşi fac apariţia în Germania la Galerie Gerhard Marcks-Haus (Moissey Kogan (1879-1943): Judischer Bildhauer in Europa, Neuss-Bremen, catalog), monografia semnată de Christiane Zangs şi Jurgen Fitschen (Moissey Kogan, Nois-Bremen,) şi lucrarea colectivă a Giselei Gotte, Arie Hartog, Katharinei Henkel şi Helen Shiner – "Moissey Kogan (1879-1943): Bildhauer und Graphiker" – editată cu sprijinul Neuss Clemens-Sels-Museum.

În Basarabia interbelică despre M.Kogan aminteşte A.Plămădeală în articolul său din 1933 şi O.Plămădeală în monografia despre soţul său[14] .

Alte publicaţii din Republica Moldova îşi fac apariţia într-o perioadă destul de târzie – la sfârşitul anilor '80 ai secolului trecut, fiind scrise de T.Stavilă, publicarea lor tardivă fiind condiţionată de restricţiile ideologice ale epocii sovietice, arta basarabeană interbelică făcând parte din "moştenirea burgheză".

Ossip Zadkine. Portret, teracotă, 1931, Muzeul de Arte Frumoase, San Francisco

După absolvirea gimnaziului din Chişinău M.Kogan pleacă în 1897 la Odesa pentru a studia chimia. Nu se cunoaşte dacă a finalizat studiile la specialitatea respectivă sau a frecventat Şcoala de Artă din localitate, cert rămânând faptul că, fiind influenţat de S. Holloszy şi fratele său mai mare, Ş. Cogan, se transferă la Munchen în 1903, unde este înscris la Academia Regală de Arte din Bavaria. Numele său îl întâlnim printre studenţii profesorului Wilhelm von Rumann, înmatriculat la 13 mai 1903, cu nr.02613. În catalogul „200 Jahre Kunstakademie Munchen", editat pentru expoziţia jubiliară ce a avut loc între 30 mai-31 iulie 2008, se mai specifică un moment interesant: M.Kogan este amintit printre elevii Şcolii de Vară a lui Simon Hollosy de la Baia Mare în 1898 şi 1899. Informaţia este confirmată şi de Gizella Szatmari în articolul „Studenţi străini la Baia Mare" pentru catalogul „Nagybanya muvestete" (Arta de la Baia Mare, Budapesta, 1976) şi în publicaţia lui Tiberiu Alexa, director al Muzeului de Artă din Maramureş, consacrat personalităţii lui Simon Hollosy în „Gazeta de Maramureş" (19.02.2007). Ultimele informaţii specifică faptul, că M.Kogan nu a studiat sculptura în Odesa, după cum se presupunea anterior, dar a studiat 2 ani în Colonia de Pictură de la Baia Mare, condusă de S. Hollosy, şi el absolvent al Academiei de Arte din Munchen (1878-1882).

În „Allgemeines Lexikon", despre studiile sculptorului la Academia Regală de Arte se aminteşte, concretizându-se că, în anii 1903-1910, a fost autodidact în Munchen, student temporar al profesorului Wilhelm von Rumann, înmatriculat primăvara, unde în decurs de trei luni (un trimestru), s-a specializat în artele minore ale sculpturii – geme, medalii şi plachete.

Două nuduri. 1929/30, 25 x 19 cm., linogravură, Montgomery Art Center, San- Francisco

În perioada iniţială a studiilor la Academie, M.Kogan, posibil, a fost influenţat de ideile originale ale unui alt sculptor, Adolf von Hildebrand[15], creator de opere într-o manieră ce ţine de neoclasicism şi autorul cărţii „Das Problem der Form in der Bildenden Kunst", unde şi-a formulat principiile estetice ale creaţiei sale şi care, indiscutabil, a influenţat opera francezului A. Bourdelle, a germanului G. Kolbe şi altora.

Dacă acceptăm că principiile estetice ale lui Hildebrand au pregătit suportul unor forme neoclasice în creaţia sculptorului, atunci o altă formă de artă – dansul – i-a direcţionat constant preferinţele tematice, constituind specificul şi integritatea operei artistului. Aici, preocupările lui Kogan se intersectează cu apariţia unui nou fenomen artistic european.

Începutul secolului XX devine epoca de aur a dansului individual modern, marcat de tendinţele generale ale artelor europene – impresionism, expresionism etc., numele de referinţă fiind Alexander Sacharoff, Aisedora Duncan, Mary Wigman şi mai ales Charlotte Bara[16]. Primul dintre ei – dansator, coregraf, pedagog şi pictor face cunoştinţă cu sculptorul la Munchen în 1904, convingându-l să-şi continue studiile de dansator la Paris. Împreună cu Kogan, se numără printre membrii NKVM şi participă la expoziţiile societăţii în anii 1909-1912. Specific pentru aceste personalităţi din lumea dansului liber poate fi afirmaţia A. Duncan." ..Dansul este o artă, care deschide calea spre lumea spectacolului, viselor, a imaginaţiei şi călătoriilor.."[17]. La distinsa dansatoare americană a studiat şi Ch. Barra, care l-a inspirat pe M.Kogan în crearea unor excelente stampe după 1918. Constituirea unei iconografii specifice în opera lui Kogan şi a interferenţelor cu dansul contemporan se datorează, în egală măsură, şi M.Wigman, renumitei dansatoare expresioniste, promotoare a unui dans gestual specific. Nu întâmplător criticul de artă Ernst Scheyer compară lucrările sculptorului de după 1920 cu performanţele acestei dansatoare.

Primele evenimente, care au prefigurat cariera de mai departe a artistului, a fost vizita sa scurtă la Paris în 1904/1905, Rodin fiind persoana care l-a determinat pe M.Kogan să-şi continue cariera de sculptor şi expunerea unor plachete de bronz în cadrul Secession-ului de la Berlin şi Munchen,

ca mai apoi aceste lucrări să fie prezente la Salon d'Automne din Paris în 1908[18]. Reliefurile au fost apreciate de acelaşi Rodin, dar şi de Aristide Mailoll, care i-au sponsorizat accesul şi participarea la cel mai prestigios forum artistic european. În această vreme adresa de contact a sculptorului este atelierul „La Ruche", pe care l-a păstrat după sine mai mulţi ani. Începând cu expoziţia dată M.Kogan a fost invitat să participe permanent la salonul parizian.

Anul 1909 a fost o perioadă de activitate intensă, sculptorul figurând pe lista unor manifestări expoziţionale în Germania, Franţa şi Ucraina. Iniţial, participă la Secession-ul berlinez unde a expus 9 plachete decorative, două dintre care sunt cunoscute: tripticul „Das Goldene Zeitalter" şi „Primavera", opere care ne amintesc despre principiile estetice ale lui A. von Hildebrand, cu o modificare esenţială. Denumirile reliefurilor expuse, „Secolul de Aur" şi „Primavera" sunt reprezentative pentru începutul secolului XX, prima având conotaţii directe la sculptura lui Rodin „Secolul de Bronz" (1877), cea de-a doua fiind preluată din Renaşterea italiană, de la cel mai liric şi poetic reprezentant al său – Sandro Botticelli (1478). În aceste opere mai persistă şi arhetipurile cultice religioase din tezele esoterice ale lui Nietzsche, dar şi sursele egiptene în reprezentarea figurilor. Şi o lucrare, şi alta constituie o metaforă, un ideal al diferitelor epoci, care s-au suprapus în operele lui M.Kogan – dintr-o altă ambianţă şi dimensiune, particularităţile comune constituind corpul nud, frumuseţea şi perfecţiunea formei şi a liniei. Este semnificativ, că asemenea subiecte apar în pictura franceză (H.Matisse „Bonheur de vivre", 1906; A. Derain „L' Age d'or", 1905 şi „La danse", 1906) şi cea germană anterioară, prin intermediul lui Hans von Marees („Das Goldene Zetlaiter", „Die Werbung")[19]. În mai puţină măsură, originile nudurilor lui M. Kogan au tangenţă şi cu cariatidele lui Amedeo Modigliani, la fel de stilizate şi gotice, cu accente mai puţin pronunţat erotice.

Anul 1913, în afara activităţii expoziţionale la care este prezent în Paris şi Vienna (Salon d' Automne), la Munchen (NKVM, august-septembrie,) şi la Museum Folkwang (decembrie), în viaţa artistului intervin şi alte schimbări – se căsătoreşte cu Nini Bickel, transferându-se din atelier într-un apartament de pe rue du Moulen-de-beurre cu nr.18. Peste trei ani, în 1916 la 20 iulie, în familia sculptorului se naşte o fiică, pe care a numit-o Leano, într-o manieră care îi aminteşte despre Basarabia, iar în 1920 se naşte Jean. Despre soţie şi copiii săi nu se cunoaşte aproape nimic, dacă nu amintim despre prefaţa lui J. Rewald la catalogul postum pentru expoziţia lui M.Kogan din Galeria Zak din Paris în 1955, în care se menţiona: „...A fost o vizită tulburătoare. Încăperea mică a sculptorului, lipsită de confort, unde am întâlnit-o pe văduva lui Kogan, o sumedenie de lucrări neterminate sau distruse, fragmente salvate, numeroase desene. Şi mai multe – amintiri triste…".

În paralel cu activitatea expoziţională din această perioadă de timp, M.Kogan devine şi conducătorul unui studio în Dusseldorf, în care studiază sculptura şi ceramica, între anii 1910-1914, Will Lammert, viitorul sculptor german. Printre ucenicii săi din acea vreme (1910) întâlnim şi numele sculptoriţei Milly Steger, ale cărei opere poartă vădit amprenta influenţelor lui M. Kogan. În perioada pariziană sculptorul oferă consultaţii unui alt viitor artist german – tânărul Wilhelm Lembruck, cu care s-a împrietenit şi pe care l-a introdus în cercul sculptorilor francezi de pe Danzig, nr.2 din Paris şi al vizitatorilor frecvenţi de la „Cafe du Dome" – C. Brâncuşi, A. Arhipenko, Rodin şi Maillol. Mai târziu, în anii '20, în atelierul lui M. Kogan îşi face stagierea Arno Breker, care a realizat în 1927 bustul şi un crochiu al sculptorului, recomandându-l mai apoi în calitate de membru al asociaţiei „Das Junges Rheinland" din Collogne (1928).

Un document original cu referire la cunoştinţele sculptorului din perioada pariziană târzie se păstrează în colecţiile Muzeului Naţional de Artă Modernă a Centrului „G. Pompidou". Este vorba de carnetul de bal „Livre d'or" a Ninei Kandinsky, soţia cunoscutului abstracţionist, completat în perioada anilor 1928-

Două nuduri. 1929/30, 25 x 19 cm., linogravură, Salon Gerhard Sohn, Dusseldorf

1937. Din cele 30 de foi s-au păstrat doar 13, iar 5 conțin desene cu dedicațiile lui M.Kogan. Printre alți semnatari ai acestui carnet figurează Paul Klee, George Muche, Felix Klee, Alexej von Jawlensky, Walter Gropius, Marc Chagall ş.a. În acelaşi muzeu se mai păstrează câteva lucrări create în 1939, printre care o foaie grafică („Nud din spate", achiziționat în 1954) şi trei sculpturi în teracotă – „Tors de femeie", „Nud aşezat" (achiziționat în 1939) şi „Tors nud" (achiziționat în 1950), dimensiunile lor variind între 22 şi 37 cm. înălțime.

În perioada postbelică operele lui M. Kogan, care au supraviețuit războiului, au fost incluse în mai multe expoziții internaționale din Franța, Germania, Olanda, SUA şi Israel, concomitent fiind organizate şi manifestări consacrate integral creației artistului. În afară de expoziția de la Paris, nominalizată deja, manifestări solo consacrate creației sale se desfăşoară în Stedelijk Museum din Amsterdam (1953), Muzeul Național de Artă din Paris (1954), Clemens-Sels-Museum din Noiss (1960), Galerie Alex Vomel din Dusseldorf (1964), în Galeria „De Wieger" din Diurne (1979) şi Salonul de grafică „Gerhart Sohn din Dusseldorf (1980). Ultima expoziție personală postumă a avut loc în Clemens-Sels-Museum organizată de „Gerhard Marcks-Haus" în 2002.

Nudul feminin a fost unicul subiect al operelor lui M.Kogan pe care l-a reflectat prin chipuri, lipsite de banalitate, exprimând un model în permanentă perfecționare. A realizat o imagine complexă, consacrată tinereții şi valorilor estetice ale secolului

Aşteptare. Charlotte Bara, ilustrație, 1919-21, xilogravură

XX, în care au fost întruchipate aspectele spirituale ale existenței materiale. Ritmul ondulat al formei, accentuat de nuanțele uşoare ale umbrei ce vibrează pe suprafață, cu mişcări grațioase, simple şi fireşti, i-au conferit operelor lui M. Kogan acel suflu poetic şi artistism, apreciate şi admirate de contemporani.

Prefațând catalogul expoziției personale din Galeria Zak în 1955, John Rewald aminteşte de spusele lui A. Maillol, care considera că sculptura lui Kogan a apărut datorită desenelor sale excepționale. Într-adevăr, volumul sculpturilor nu este altceva decât desenul liniilor, împlinite cu material, conferindu-i o altă dimensiune, însuflețind forma amorfă a argilei. "Nu l-am cunoscut personal pe Moissey Kogan – continuă autorul, dar lucrările sale m-au impresionat… Pentru prima dată mi-au atras atenția statuetele lui grațioase de la Muzeul din Hamburg, iar mai târziu am văzut sculpturile sale într-o vitrină mare a Muzeului de Arte Decorative din Paris, în perioada când încă nu era suficient cunoscut. Veneam de multe ori aici ca să le admir, iar mai târziu mi s-a oferit ocazia să le cumpăr şi să mă delectez la mine acasă. Poze simple, cu forme grațioase, ele par create din materie fierbinte şi vie. Într-o mapă specială, unde păstram articolele şi fotografiile lucrărilor lui Maillol, adunam şi articolele şi reproducerile lui Kogan… Trăia într-o lume a sa, personală, preferând să nu atragă atenția pe care o merita".

O latură specifică a creației sculptorului este cameralismul operelor, genul pe care îl profesa făcând parte din categoria „artelor minore", ceea ce-l apropie pe artist de statuetele de Tanagra, de aceleaşi dimensiuni şi aceleaşi forme decorative, create de grecii antici.

Pe de altă parte, opera lui M.Kogan este apropiată, ca semantică, de creația francezilor A.Maillol şi A.Bourdelle prin forma sintetică a imaginii, dar şi ca tratare decorativă. Ultimul aspect este important prin faptul că scoate în evidență maniera stilistică individuală a sculptorului, inconfundabilă pentru întreg secolul XX. Totodată, mesajul artistic al creației lui M. Kogan ține de tendințele artei moderne, de acele căutări şi frământări artistice care au bulversat arta europeană cu frumusețea arhaică a sculpturii africane sau exotismul icoanei ruse şi al gravurii nipone.

După cum menționa A.Breker, „Kogan a fost tot timpul în aşteptarea unei speranțe pentru o realizare epocală". Daniel Henry Kahnweiler, un comerciant de artă al lui P.Picasso, s-a exprimat despre sculptor în felul următor : „Kogan, comparativ cu Picasso, lucra foarte încet. Rare au fost cazurile când cumpărătorul îşi putea prelua de la sculptor lucrarea comandată, riscurile, evident, aparținând celor care l-au recomandat."

S-au păstrat puține imagini ale sculptorului. Două fotografii, una din perioada pariziană şi alta – împreună cu membrii Asociației „Das Junges Rheinland" din

Collogne şi câteva lucrări, executate de elevii sau colegii săi de breaslă. Două dintre ele – o schiță în cărbune şi bustul lui M.Kogan au fost executate de sculptorul Arno Breker în anul 1927, la Paris. Prima se păstrează în colecțiile Muzeului memorial „Arno Breker" din Norvenich (lângă Collogne), iar portretul – în Muzeul de Artă Europeană din Collogne, fiind una dintre cele mai expresioniste imagini ale lui Breker.

Un portret în pictură (70x 51 cm.) a fost realizat de expresionistul american Max Hoppenheimer, originar din Austria, în 1932, şi se află astăzi în Galeria Albertina din Viena, care mai mult aminteşte un studiu în ulei, decât o lucrare finalizată.

Soarta lui Moissey Kogan a fost una emblematică pentru mulți oameni de cultură basarabeni din perioada interbelică. Înzestrat cu har artistic deosebit, aducându-şi contribuția inestimabilă la tezaurul spiritual al umanității, Moissey Kogan a sfârşit-o tragic, în lagărul de concentrare Auschwitz: simțul demnității accentuate, de artist şi om liber, nu l-a lăsat să părăsească Franța în anii de restrişte ai războiului.

Nu se cunoaşte nimic despre ultimele zile ale artistului. Se ştie doar ziua în care a fost dus în camera de gazare – 3 martie 1943 – creația sa însă va rămâne pentru totdeauna în patrimoniul artei europene.

Note
(Endnotes)

1 Koopmans Y., Sculptor without a home, Jong Holland, 2003, n. 3, p.16-23

2 Gerhart N., Grasskamp W., Matzner F. 200 Jahre Kunstakademie Munchen, Munchen, 2008; Wilhelm von Rumann (1850-1906), profesor şi sculptor german, autor al mai multor monumente şi busturi realizate în stil classicist la Munchen, Nurnberg şi Stutgart.

3 Shiner H., Artistic radicalism and Radical Conservatism: Moissy Kogan and his German Patrons. 1903-1928, London, 256 p. ; Henry van de Velde (1863-1957) renumit arhitect belgian, autorul proiectului Teatrului din Collogne (1914).

4 Walter Gropius (1883-1969), arhitect şi designer german, fondatorul şi conducătorul Şcolii de arhitectură „Bauhaus" între anii 1919-1928.

5 Theime-Becker. Allgemenes Lexikon der Bildenden Kunstler, Lepzig, 1927, vol. 21, p.197-198.

6 Karl With (1891-1980) poet şi istoric de artă, elevul lui Josef Strzgovski la Viena. Director al Muzeului de Artă din Collogne (1928-33), demis de nazişti.

7 Shiner H., op.cit., p. 48-75 ; Karl Ernst Osthaus (1874-1921) fondatorul muzeelor "Karl Ernst Osthaus"din Hagen (1912) şi "Folkvang" din Essen (1922). Printre alți mecenați mai figurează Max Sauerlandt (1880-1934) cu doctoratul susținut la Heinrih Wolfflin (1905), la Universitatea Humboldt din Berlin şi Hendrik Wiegersma (1891-1969), medic şi colecționar de artă olandez, fondatorul muzeului De Wieger din Diurne (1922). Acestora se alătură Alfred Flehchteim (1878-1937), colecționar german, proprietar al galeriilor din Dusseldorf, Frankfurt, Collogne şi Berlin, care a tipărit poemul lui K.With "Jizo" cu ilustrațiile lui M. Kogan (1922).

8 Plamadeală A., Pictori şi sculptori basarabeni – un scurt istoric// Viața Basarabiei, 1933, p. 52.

9 Alexej Jawlensky (1864-1941) şi Mariana Werefkin (1860-1938), pictori ruşi expresionişti, membri ai Asociației N.K.V.M. din Munchen, la care a aderat şi M.Kogan, fondator fiind Wassily Kandinsky (1866-1944), lider al abstracționismului european.

10 Sculptorii Arno Breker (1900-1991), Wilhelm Lehmbruck (1881-1919),Will Lammert (1892-1957) şi pictorul Max Hoppenheimer (1885-1954) au avut o contribuție aparte în arta germană a secolului XX. Dintre toți, cel mai cunoscut este Arno Breker, care după 1935 părăseşte Parisul, revenind la Berlin, şi devine sculptorul oficial al Germaniei naziste. Printre admiratorii lui Breker figurează şi Iosif Stalin, care l-a invitat în Uniunea Sovietică (1939) pentru realizarea unor modele de tipul „realismului socialist".

11 Koopmans Y., op.cit, p. 19-20.

12 Kandininsky und Munchen. Begejungen und Wandlungen. 1896-1914, Munchen, 1982, p. 341.

13 Rewald J., Moise Kogan. Sculpture, dessine, gravure, Galerie Zak, Paris,1955, p. 24.

14 Пламадяла О., Александр Пламадяла. Жизнь и творчество, Кишинев, 1965, p.80.

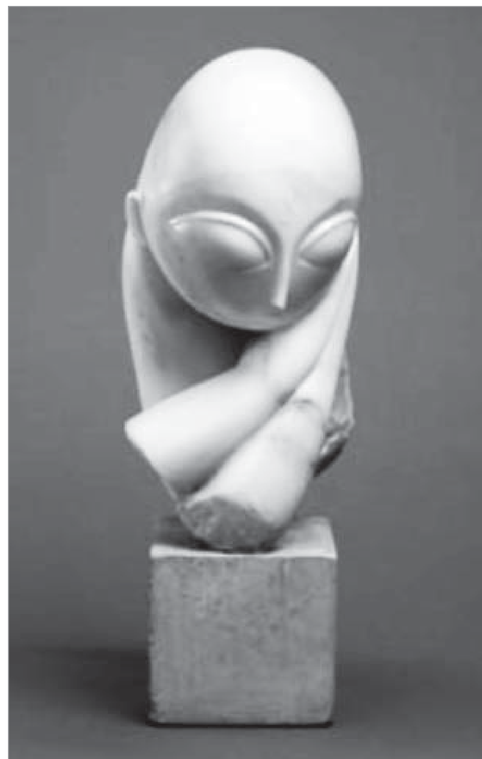
15 Adolf von Hildebrand (1847-1921), sculptor german, creația căruia a fost influențată de arta Greciei antice, momente reflectate şi în cartea sa „Le probleme de la forme dans les arts plastiques", care a avut un impact imens asupra esteticii modernismului. Figurează printre semnatarii „Manifestului celor 93" (1914), împotriva invaziei armatei germane în Belgia, de rând cu asemenea personalități ca M. Klinger, Franz v.Stuk. Franz v.Liszt, Z. Vagner şi Laureații Premiului Nobel – W. Roentgen şi M. Plant.

16 Shiner H., op.cit.,p. 100-114.

17 Duncan I., My Live, New York, 1927.

18 Chagal M., Moissey Kogan, Berlin, 32 p.

19 Hans von Marees (1837-1887), pictor german de formație neo-clasicistă, autorul portretului lui Adolf von Hildebrand (1868) şi a monumentalului tablou „Hesperiden" (1884) din Neue Pinakotec din Munchen.

Moissey Kogan, mereu inspirat de creația lui Constantin Brâncuşi
(în imagine: celebra ***Madam Pogany*** **de C. Brâncuşi)**

DIVERSIUNEA COMINTERNISTĂ A "MOLDOVENISMULUI"

Dr. **Sergiu MUSTEAȚĂ**

În anul 2009, sub egida Institutului de Istorie, Stat şi Drept al AŞM, la editura Civitas a văzut lumina tiparului volumul *COMINTERNUL şi originile „moldovenismului". Studiu şi Documente.* Volumul de documente este alcătuit dintr-un cuvânt înainte (p. 7-8), un studiu analitic al problemei abordate (pp. 13-83), documentele propriu-zise din anii 1924 (pp. 87-212), 1925 (pp. 213-346), 1926 (pp. 347-420), 1927 (pp. 421-458) şi 1928 (459-473). Lucrarea este însoțită de o listă de abrevieri, lista documentelor şi un indice onomastic, care constituie instrumente elementare de lucru pentru o astfel de publicații.

Expansiunea politică a URSS asupra teritoriilor înglobate în statul bolşevic a fost urmată de cea ideologică. Totodată, statul sovietic nu s-a putut împăca cu gândul că Basarabia a devenit parte integrantă a României. De aceea, la Conferința sovieto-română de la Viena din 27 martie – 2 aprilie 1924 autoritățile bolşevice au cerut organizarea unui plebiscit în Basarabia. Idee care nu a fost susținută, dar care a provocat inițierea unui nou proiect privind teritoriile basarabene. Astfel, pentru justificarea deciziilor politice privind teritoriile locuite de români, autoritățile bolşevice au inventat limba şi națiunea moldovenească şi au contrafăcut istoria populației locale[1]. Începând cu anul 1924, populația RASSM şi din 1940 cea a R.S.S.M. a fost supusă ideologizării comuniste, pentru a înlocui identitatea românească cu alta, nou creată. Moldovenismul a devenit nu numai un „argument istoriografic", ci şi o ideologie promovată de autoritățile sovietice centrale. În cele din urmă, locuitorii Basarabiei au fost privați de drepturi fundamentale, şi anume cunoaşterea limbii şi istoriei naționale şi autoidentificarea ca români[2].

Gheorghe E. Cojocaru. *COMINTERNUL şi originile „moldovenismului". Studiu şi Documente.* Editura Civitas, Chişinău, 2009, 500 pag.

Politizarea şi accesul limitat la unele fonduri de arhivă au făcut ca subiectul formării şi afirmării „etniei moldoveneşti" să rămână actual pentru istoriografie[3]. De aceea, apariția lucrării istoricului Gh. Cojocaru este o contribuție istoriografică foarte importantă la cercetarea problemei originilor „moldovenismului".

În prima parte a lucrării, autorul trece în revistă cele mai sugestive aspecte din istoria apariției şi promovării sub egida Cominternului a conceptului „moldovenismului". Începând cu anul 1924, proiectul creării unei republici sovietice moldoveneşti în cadrul R.S.S. Ucraineană sau URSS a fost insistent promovat de către un grup de inițiativă alcătuit din zece persoane, printre care Ion

1 Ch. King, *Moldovan Identity and Politics of Pan-Romanianism.* In: Slavic Review, vol. 53, n° 2, 1994, pp. 345-368; Idem, *The Moldovans. Romania, Russia, and the Politics of Culture*. Stanford, 1999, pp. 63-88; T. Carauş, *Despre "politica națională" în Republica Moldova: între bilingvism şi unilingvism*, 9 septembrie 2003, http://www.azi.md/news?ID=25676 (ultima accesare 15.03.2010); Stella Ghervas, *La réinvention de l'identité moldave*. In: Regard sur l'Est, 09/08/2005, http://www.regard-est.com/home/breve_contenu.php?id=367 (ultima accesare 15.03.2010); M. Neagu, *Istorie, memorie, identitate în Moldova postsovietică. Considerații asupra evoluției istoriografiei şcolare din Republica Moldova (1991-2005)*. In: Cugetul 1 (29), 2006, pp. 9-25.

2 Ion Holban, *Moldovenismul – cauza deznaționalizării noastre.* In: Literatura şi Arta, nr. 1 (2889), 4 ianuarie 2001, p. 3; Gheorghe Negru, *Politica etnolingvistică în R.S.S. Moldovenească*, Chişinău, Editura Prut Internațional, 2000; Elena Negru, *Politica etnoculturală în R.A.S.S. Moldovenească (1924-1940)*, Chişinău, Editura Prut Internațional, 2003; Argentina Gribincea, Mihai Gribincea, Ion Şişcanu, *Politica de moldovenizarea în RASS Moldovenească*, Chişinău, Civitas, 2004;

3 P.P. Moldovan, *Moldovenii în istorie,* Chişinău, Poligraf-Service, 1993; Ch. King, *Moldovenii, România, Rusia şi politica culturală,* Chişinău, ARC, 2002; Gheorghe Negru, *Moldovenismul şi românismul basarabean.* In: Destin Românesc, S.N., nr. 1-2 (49-50), 2007, pp. 10-19; Octavian Țâcu, *Moldovenii ca „identitate imaginară" în perioada Imperiului Rus.* In: Cugetul, nr. 4 (36), 2007, pp. 26-29; Stefan Ihrig, Discursul (ne) civic şi nemulțumirile exprimate în el. Conceptul „moldovenist" şi cel „românist" de națiune şi cetățean oglindit în manualele actuale de istorie şi în istoriografia Republicii Moldova (1991-2005). In: Monika Heinz (ed.), Republica Moldova: Stat slab – cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova, Bucureşti, 2007, pp. 191-213; Stefan Ihrig, *Wer sind die Moldawier? Rumänismus versus Moldowanismus in Historiographie und Schulbüchern der Republik Moldova, 1991-2006*, Stuttgart: ibidem-Verlag, 2008.

Dic-Dicescu, Grigori Kotovski şi Pavel Tkacenko. Autorii Memoriului au pus, de fapt, începutul unui „război identitar" care continuă până astăzi. Deşi ei recunoşteau că majoritatea populaţiei din regiunile de la est de Nistru „vorbesc un dialect românesc – limba moldovenească", treptat au trecut la ideea unui „popor moldovenesc" diferit decât cel român. Istoricul Gh. Cojocaru a reuşit să prezinte un şir de detalii despre polemica dintre liderii bolşevici, pe alocuri contradictorie, privind necesitatea creării Republicii Moldoveneşti în stânga Nistrului, care după eşecul Conferinţei de la Viena a căpătat o altă optică. Autorităţile bolşevice au încercat să utilizeze ca monedă de schimb, în problema Basarabiei, tezaurul român sechestrat la Moscova.

În contextul subiectelor politice abordate în cadrul Congresului XIII al Partidului Comunist şi Congresului V al Internaţionalei Comuniste problema naţională a ocupat o poziţie centrală. În această ordine de idei, a crescut şi preocuparea autorităţilor sovietice faţă de unele etnii de la hotarele URSS. Speculând pe seama dreptului la autodeterminare şi a „voinţei basarabenilor", autorităţile comuniste urmăreau drept scop preluarea controlului asupra teritoriilor Basarabiei aflate în componenţa României după actul unirii din 27 martie 1918. Prin crearea RASSM conducerea URSS urmărea expansiunea bolşevismului în România şi în Balcani[4]. „Problema moldovenilor" a fost orientată direct împotriva României, acţiunile căreia la adresa Basarabiei au fost tratate chiar în preambulul hotărârii privind formarea RASSM drept „cotropitoare". În aceeaşi hotărâre se menţiona că din cauza „burgheziei române" poporul moldovenesc de pe ambele maluri ale Nistrului a fost divizat. De aceea, făcând speculaţii pe seama a „sute de adunări şi mitinguri", se cerea reîntregirea „poporului moldovenesc". Astfel, apariţia republicii autonome la hotarele de răsărit ale României a fost un pod de expansiune a propagandei bolşevice şi de pregătire a terenului pentru anexarea Basarabiei. În acest context se afirmă şi problema existenţei identităţii moldoveneşti în regiunile de pe ambele maluri ale Nistrului. Marginalizarea de către conducerea CC al PC(b)U a grupului de iniţiativă româno-basarabean de la Moscova dovedeşte lipsa de încredere faţă de membrii lui. Nu întâmplător, a fost limitat accesul moldovenilor la organele de conducere din noua republică, chiar dacă aceştia au propus şi o listă nominală pentru anumite funcţii. Acest fapt s-a datorat, probabil, şi poziţiei unor membri ai grupului care erau împotriva creării unei limbi moldoveneşti, considerând modul de exprimare din ziarul „Plugarul Roş" drept barbarizare a limbii, considerându-i pe moldoveni drept un singur popor cu poporul României. Dic, la fel, accentua în demersurile lui că „limba moldovenească este limba română şi, invers, limba română este limba moldovenească, şlefuită ştiinţific şi literar". Oponenţii emigranţilor români de la Moscova au pus în discuţiile politice în prim plan problema identităţii moldovenilor şi chiar a „naţiunii moldoveneşti".

Implicarea Cominternului în problema Basara-biei nu este altceva decât o încercare de internaţionalizare a acestei chestiuni şi de manifestare expansionistă a URSS. Astfel, autorul volumului aduce un şir de date privind polemicele dintre diverse grupuri şi persoane pe marginea chestiunii Basarabiei pe parcursul anilor 1925-1926, demonstrând nedorinţa conducerii Cominternului de a se implica direct în aceste probleme de ordin identitar. La Conferinţa a IV-a a organizaţiei regionale Moldoveneşti a PC(b)U din noiembrie 1927 adepţii lui Badeev au reuşit să impună în rezoluţia finală afirmaţia că moldovenii sunt „naţionalitatea de bază din RASSM". În cele din urmă, ambii rivali ai polemicii identitare moldoveneşti (Starîi şi Badeev) au fost rechemaţi din funcţii din RASSM şi trimişi în alte regiuni ale URSS. Ceea ce a însemnat, după cum corect observă istoricul Gh. Cojocaru, înlăturarea divergenţelor în afirmarea politicii naţionale bolşevice privind moldovenii. Iar prin rezoluţia congresului IV al PCdR din 1928 moldovenii din Basarabia au fost nominalizaţi printre „populaţia neromână" alipită României în 1918 şi se insista asupra dreptului popoarelor la autodeterminare. De fapt, dorinţa URSS manifestată prin intermediul Cominternului era de a prelua teritoriile Basarabiei, iar „moldovenismul" a devenit arma ideologiei şi propagandei comuniste.

Cele 157 de documente din perioada anilor 1924-1928, colectate şi traduse de către istoricul Gh. Cojocaru, reflectă cu lux de amănunte polemica organelor de partid în chestiunea Basarabiei, în general, şi în problema „moldovenismului", în special. Deşi s-au strecurat unele greşeli de ordin tehnic la traducerea şi redactarea documentelor, lucrarea constituie o contribuţie istoriografică valoroasă.

În final, considerăm extrem de importantă şi utilă lucrarea *COMINTERNUL şi originile „moldovenismului". Studiu şi Documente* care va facilita cu siguranţă un şir de studii în problemele mecanismelor propagandei sovietice şi a „moldovenismului".

4 Vezi documentul nr. 1 unde se afirmă foarte clar că [... timpul cedărilor URSS în sfera politicii externe a expirat. Basarabia nu trebuie cedată României], p. 87.

NOI STUDII ŞI DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA BISERICII ORTODOXE DIN MOLDOVA

Acad. ***Andrei EŞANU***
Valentina EŞANU, *cercetător ştiinţific,*
Institutul de Istorie, Stat şi Drept, A.Ş.M.

Odată cu prăbuşirea regimului totalitar comunist, s-au deschis largi posibilităţi pentru cercetări fără interdicţii şi oprelişti în fostele arhive sovietice. Aceste libertăţi au dat posibilitate multor istorici să efectueze ample investigaţii în numeroase arhive, nu numai din Moldova, dar şi în cele din Moscova, Sankt Petersburg şi alte oraşe ale fostului Imperiu sovietic.

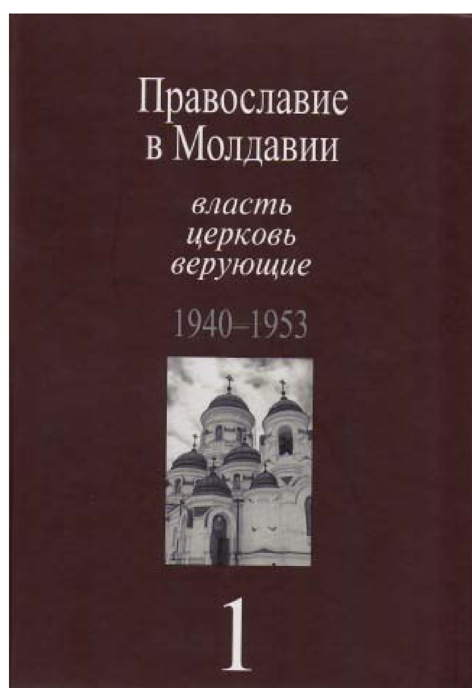
Unul dintre cei mai harnici în această privinţă s-a dovedit a fi istoricul Valeriu Pasat, care, după câţiva ani de investigaţii în mai multe arhive, a scos la iveală şi a publicat o impresionantă culegere de documente privind tragicele evenimente din perioada imediat postbelică, legate de deportările de zeci de mii de oameni în Siberia şi Kazahstan, de fărădelegile autorităţilor sovietice instalate peste noapte în RSS Moldovenească.[1]

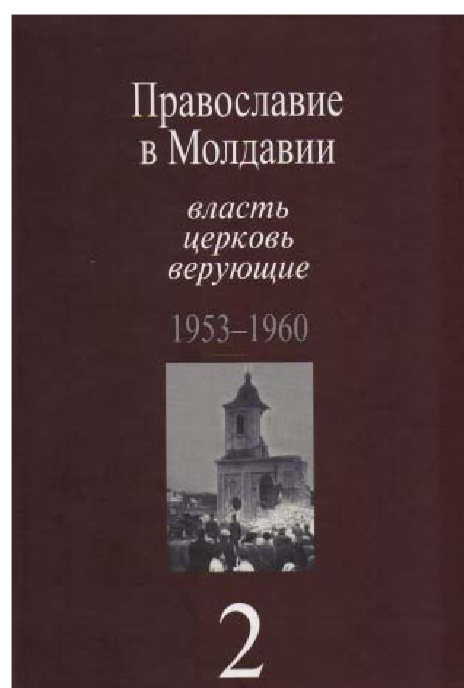
Acest corp masiv de documente inedite, dintre care unele purtau semnătura celor mai înalţi demnitari bolşevici din Kremlin (I. V. Stalin, L. P. Beria ş.a.), au stat la baza unui studiu monografic deosebit de valoros, publicat în limbile rusă şi română[2], care dezvăluie în toată plinătatea lor tragicele evenimente ce s-au abătut asupra meleagului moldav, a populaţiei sale paşnice, prin instaurarea regimului totalitar comunist. Toate aceste fărădelegi, fără precedent prin tragismul lor, care au prejudiciat profund însăşi esenţele spirituale ale poporului nostru, tradiţiile sale seculare au fost completate printr-un studiu de caz ieşit din comun, realizat de către acelaşi Valeriu Pasat, membru corespondent al AŞM, doctor habilitat în istorie. Este vorba de monumentala carte de memorii ale Eufrosiniei Kersnovski[3], în care sunt descrise chinurile şi batjocura la care au fost supuşi cei deportaţi, schingiuiţi şi condamnaţi la închisoare pe viaţă în GULAG-urile sovietice. Prin aceste

1 Пасат В. И., Трудные страницы истории Молдовы: 1940 – 1950-е гг. М.: «Терра» - «Terra», 1994, 800 стр. O prezentare sumară a acestei lucrări vezi Eşanu A., *Forţa demascatoare a documentului*, în Literatura şi Arta, 1995, Nr. 30, p. 7.

2 Пасат В., Суровая правда истории. Депортации с территории Молдавской ССР 40-50 гг. Кишинэу: «Моментул», 1998, 416 стр.; Pasat V., Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti (1940-1950). M.: «ROSSPEN», 2006, 456 p.

3 Ефросиния Керсновская, Сколько стоит человек. М.: «РОССПЭН», 2006, 854 стр. O prezentare sumară a acestor din urmă trei lucrări vezi Eşanu A., *Memoriile Eufrosiniei Kersnovski*, în Timpul, 2008, Nr. 40, 6 martie p. 5; Eşanu A., *Noi Ediţii de valoare în ştiinţa istorică a Moldovei*, în Akademos, 2008, Nr. 3, p. 90.

Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие / Ortodoxia în Moldova: puterea, biserica, credincioşii.
Editura ROSSPEN, Moscova, 2009. Volumele I şi II

lucrări de excepție, care înglobează documente și studii de importanță primordială, istoricul Valeriu Pasat a adus o contribuție deosebit de importantă la cercetarea fenomenului deportărilor din anii 40-50 ai sec. XX în Moldova.

După această fenomenală serie de studii și materiale, privirile iscoditoare de cercetător profesionist ale autorului s-au îndreptat spre alte aspecte ale evoluției istorice din Moldova Sovietică de la raptul Basarabiei în 1940 până la prăbușirea imperiului sovietic în 1991, fiind vorba de Biserica Ortodoxă cu tot ce s-a întâmplat și s-a produs în viața structurilor ecleziastice (episcopie, mănăstiri, biserici ș.a.) din RSS Moldovenească în mediul populației din partea locului, preponderent creștini de rit ortodox, în condițiile politicii de stat și de partid ateiste vulgare și a amestecului brutal al autorităților de stat, a structurilor de forță și de constrângere – NKVD-diste și KGB-iste.

Acest imens travaliu declanșat de către cercetător în numeroase arhive din Republica Moldova, Rusia și România s-a soldat cu depistarea unui număr deosebit de mare de documente și materiale privind activitatea Bisericii Ortodoxe din Moldova, trecută peste noapte în componența bisericii ortodoxe ruse și sub jurisdicția Patriarhului întregii Rusii, care, odată cu instaurarea regimului bolșevic, își desfășura activitatea în condiții deosebit de grele. Munca intensă și de vaste cercetări la această problemă de importanță majoră pentru temeliile spirituale ale unui popor i-au înghițit istoricului circa 12 ani, muncă prin care s-a acumulat un imens material documentar care reflectă, sub cele mai diverse aspecte, evoluția Bisericii Ortodoxe din Moldova din 1940 până în 1991. Această împrejurare l-a determinat pe istoricul Valeriu Pasat să recurgă la o cercetare și analiză riguroasă a tot ce s-a petrecut în spațiul nostru în viața religioasă, a numeroșilor credincioși, a bisericii și clerului bisericesc și mănăstiresc, și mai ales în raporturile dintre autoritățile de stat comuniste ateiste și structurile ecleziastice locale și centrale. Cercetătorul a divizat întreaga materie acumulată în patru părți și a subordonat-o unei periodizări istorice care a caracterizat relațiile dintre stat și biserică pe parcurs de circa 50 de ani. Drept urmare, s-au cristalizat patru tomuri masive de documente istorice privind această problematică, care corespund principalelor etape prin care s-a văzut nevoită să supraviețuiască cu mare dificultate Biserica Ortodoxă din Moldova din 1940 până în 1991.

Dintre cele patru tomuri au văzut deja lumina tiparului primele două cu genericul *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие/ Ortodoxia în Moldova: puterea, biserica, credincioșii*, la editura „ROSSPEN" din Moscova în 2009. Volumul I al ediției cuprinde perioada 1940-1953, adică de la anexarea Basarabiei și formarea RSS Moldovenești până la moartea dictatorului roșu I. V. Stalin, și în cele 823 de pagini cuprinde un sumar structurat foarte judicios (p. 5-24), o substanțială „Introducere" la întreaga serie de volume în care se încearcă o privire retrospectivă a evoluției Bisericii Ortodoxe din Moldova în raporturile sale cu structurile de stat sovietice și cele ale Patriarhiei ortodoxe ruse pe parcursul întregii perioade (p. 25-63); după care este inserat studiul „Ortodoxia în Moldova: scurt eseu istoric (1940-1953)" privind transformările nefaste în Biserica moldovenească în perioada 1940-1953 (p. 64-93); urmat de o prezentare riguroasă a principiilor fundamentale de selectare și editare a documentelor istorice cu aparatul științific respectiv (p. 94-96). Suita de materiale introductive se încheie cu un set de materiale fotografice în care sunt reprezentați un șir de înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe ruse și ai celei din Moldova, reprezentanți ai autorităților de stat, precum și mai multe fotocopii ale unor documente originale emise de structurile de stat și ecleziastice din Uniunea RSS și RSS Moldovenească descoperite și incluse de cercetător în primul volum. Cel mai mare spațiu al volumului I este rezervat documentelor din anii 1940-1953 în număr de 199 (p. 97-775), care reflectă atât situația complicată în care s-a pomenit Biserica Ortodoxă din Moldova, relațiile ei cu Patriarhia întregii Rusii, cât și relațiile Bisericii din partea locului, a clerului, a bisericilor și mănăstirilor, a enoriașilor cu autoritățile de stat și de partid locale și centrale din Chișinău și Moscova.

Din întregul masiv de documente, de altfel alese de cercetător cu mare rigurozitate științifică, acestea fiind, de fapt, cele mai reprezentative pentru ilustrarea fenomenului, se desprinde sinistra imagine a dezmățului ateist și a presiunii oribile la care s-au dedat autoritățile de stat și de partid sovietice represive în „lupta" cu Biserica și credința creștină Ortodoxă. Din aceleași documente cititorul poate desluși pierderile umane și materiale imense provocate bisericii, culturii și spiritualității noastre naționale în ultima instanță prin numeroasele abuzuri și prin politica ateistă vulgară, declanșate de partidul comunist și autoritățile sovietice

în această perioadă, politică care s-a soldat cu confiscări masive de proprietăți ecleziastice, cu închiderea a sute de biserici şi a zeci de mănăstiri, cu nimicirea patrimoniului spiritual şi cultural (monumente istorice, biblioteci, cărți, icoane şi alte obiecte de cult bisericesc), cu persecutarea în masă a enoriaşilor şi clerului. Bineînțeles, numai o lectură atentă şi serioasă a întregului volum poate să-l facă pe cititor să-şi formeze o imagine clară despre întreaga dramă prin care a trecut nu numai biserica, dar şi marea majoritate a creştinilor ortodocşi în această perioadă. Volumul prezentat oferă această posibilitate din plin.

Trebuie remarcat şi faptul că fiecare din documentele incluse în volum sunt însoțite de substanțiale note explicative şi comentarii care vin să întregească înțelegerea şi reprezentările noastre despre conținutul şi mesajul informativ al acestor izvoare. Volumul se încheie cu o serie de anexe, care cuprind şi transcrierile diferite ale numelor de mănăstiri din Moldova în documentele istorice provenite din instanțele de stat şi ecleziastice, cu un indice de nume şi altul – geografic, şi o listă de abrevieri, care înlesnesc lectura şi înțelegerea informației volumului.

Volumul II, care a văzut lumina tiparului la aceeaşi editură în 2010, cuprinde următoarea (1953-1960) perioadă a istoriei bisericii ortodoxe din Moldova. Volumul se deschide cu studiul introductiv „Ortodoxia în Moldova: scurt eseu istoric (1953-1960)" (p. 43-87). Cercetătorul distinge două probleme primordiale pe care încearcă să le elucideze în baza vastului material documentar inedit provenit din numeroase arhive şi depozite de materiale ținute sub şapte lacăte, purtând inscripția „Strict secret". În primul dintre cele două aspecte ale studiului introductiv este urmărită evoluția Bisericii Ortodoxe din Moldova în raporturile sale cu Biserica Ortodoxă rusă pe de o parte, şi autoritățile de stat şi de partid comuniste locale şi centrale pe de altă parte, din care lesne se desprinde concluzia că, după moartea lui I. V. Stalin, nu s-a ameliorat situația Bisericii Ortodoxe, a clerului şi în dreptul de libertate a conştiinței a majorității ortodoxe a populației. Pretinsa „renaştere" a bisericii în prima perioadă hruşciovistă nu numai că nu s-a produs, ci, din contra, după cum arată istoricul Valeriu Pasat în cea de-a doua parte a studiului introductiv „Воинствующее безбожие" Хрущёва: молдавский ответ (1958-1960)"/ „Ateismul militant" a lui Hruşciov: replica moldovenească (1958-1960)", condițiile în care îşi desfăşura activitatea Biserica Ortodoxă s-au înăsprit: s-au întețit persecuțiile contra clerului, s-au închis numeroase biserici şi mănăstiri, se impun tot mai multe interdicții ş.a. Rezultatele acestei politici a comunismului fără de Dumnezeu au avut urmări dezastruoase nu numai pentru Biserică, dar şi pentru întreaga societate, pentru temeiurile cultural-spirituale ale ființei naționale. După studiul introductiv, urmează acelaşi compartiment privind cadrul arheografic, în care a fost realizată publicarea documentelor cu explicațiile de rigoare (p. 88-90). La fel ca şi în volumul I, cel mai mare spațiu în volumul II este rezervat documentelor istorice în număr de 353 (p. 91-895), care sunt selectate cu deosebită rigurozitate şi care reflectă, în toată plinătatea lor, realitățile din Biserica Ortodoxă din Moldova în anii 1953-1960. Volumul II de asemenea este înzestrat cu un interesant material ilustrativ, care include fotocopii de documente şi de portrete ale unor înalți demnitari ai Bisericii Ortodoxe ruse, inclusiv a celei din Moldova şi ai unor demnitari de stat, prin care s-au exercitat relațiile dintre Stat şi Biserică.

Volumul mai include trei anexe (p. 896-917), în care este prezentată lista cronologică a mănăstirilor închise în Moldova între anii 1946-1962, un registru de averi ale casei Arhiereşti din Chişinău din 1 ianuarie 1953, precum şi extrase din dosarul personal al împuternicitului de stat în probleme de activitate a Bisericii Ortodoxe din Moldova – A. I. Oleinic, întocmit în iunie 1953. Volumul II de asemenea este înzestrat cu un indice de nume şi altul – geografic, precum şi cu o listă de abrevieri.

În totalitatea lor, cele două volume pregătite şi publicate de Valeriu Pasat constituie o valoroasă contribuție la cunoaşterea realităților din RSS Moldovenească în anii 40-60 ai sec. al XX, şi mai ales la cercetarea evoluției Bisericii Ortodoxe din Moldova în componența Bisericii Ortodoxe ruse, în raporturile ei cu autoritățile de stat şi de partid sovietice. Alături de studiile publicate anterior, lucrarea «Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие» deschide noi orizonturi de recunoaştere şi reconstituire a întregului tablou al atrocităților şi fărădelegilor la care a fost supusă populația din Moldova în anii 40-60 ai sec. XX.

SEMASIOLOGIA ÎNTRE TRADIȚIE ŞI INOVAȚIE

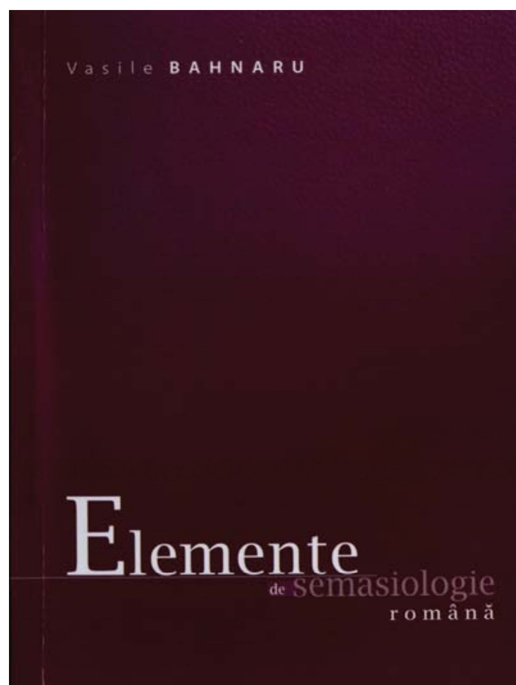
Dr. în filologie, conf. unif. ***Veronica PĂCURARU***

Lucrarea *Elemente de semasiologie română*, apărută la editura Ştiința la finele anului 2009, reprezintă unul dintre studiile fundamentale, cu un pronunțat caracter de tratat, semnate în ultima perioadă de doctorul habilitat în filologie Vasile Bahnaru.

Deşi, potrivit titlului, această operă ştiințifică pare a fi circumscrisă doar unui singur domeniu, semasiologiei, totuşi, prin viziunea teoretică susținută de autor şi prin perspectivele de abordare a fenomenelor lingvistice investigate, ea se integrează plenar şi armonios câtorva domenii de cercetare limitrofe – lexicologie, semantică/semasiologie, onomasiologie, lexicografie – şi vine să ofere o concepție teoretică integrală, congruentă naturii ontice a faptelor de limbaj vizate, precum şi să înlăture golurile ce persistau demult la capitolele de referință în lingvistica românească.

Plasarea investigației prioritar în aria semasiologiei româneşti şi efectuarea ei în conformitate cu tradiția încetățenită deja în semasiologia modernă, dar, mai întâi de toate, elaborarea şi validarea unei viziuni conceptuale noi a fenomenelor de limbaj cercetate, bazate pe cele mai actuale şi congruente realizări în domeniu din lingvistica contemporană franceză, americană, germană, rusă – iată doar unii dintre factorii care au asigurat profunzimea şi caracterul adecvat al analizelor minuțios efectuate de către autor asupra unor bogate corpusuri de exemple – ample repertorii din practic toate sferele vocabularului românesc, ce ilustrează procesele semantice din limba română (obiectul propriu-zis al cercetării) şi care au conferit concluziilor teoretice emergente atât un pronunțat caracter particular, cât şi unul universal, iar studiului în întregime – consistență şi valoare general-lingvistică.

Realizând, în debutul lucrării, un tur de orizont – incursiune în istoricul semasiologiei contemporane, autorul prezintă deosebirile (de natură ontică şi gnostică) şi conexiunile fireşti, precum şi relațiile de concurență funcțională ale semasiologiei cu semantica şi onomasiologia, delimitând domeniul strict al semasiologiei şi punctând totodată aspectele sale problematice (cităm doar câteva dintre ele, pe cele mai importante: studierea în sistem şi structurală a semanticii lexicale; dezvoltarea şi funcționarea semantică a unităților de limbă; constituirea şi funcționarea categoriilor semasiologice; integrarea rezultatelor cercetărilor semasiologice în domeniul lexicografiei teoretice şi practice etc.), soluționarea cărora, după cum pe bună dreptate consideră autorul,

Vasile Bahnaru. *Elemente de semasiologie română.* Editura Ştiința, Chişinău, 2009

urmăreşte, mai întâi de toate, un scop practic bine definit: optimizarea modalităților şi mijloacelor de interpretare a semantismului cuvintelor şi de prezentare a lor în dicționarele explicative ale limbii.

În contextul stabilirii categoriilor de bază ale semasiologiei, se impun, în special, reflecțiile privind caracterul contradictoriu şi inconsistent al definițiilor existente ale sensului cuvântului, şi merită a fi reținute soluțiile avansate de către autor în vederea depăşirii acestei situații. Reieşind, în special, din necesitățile stringente de reflectare adecvată în dicționar a sensului cuvântului ca unitate de limbaj, autorul propune un demers tridimensional de identificare a sensului cuvântului, bazat pe relațiile intra-sistemice ale cuvântului ca unitate a codului lingvistic, care, conform teoriei lui F. de Saussure, este o entitate diadică, ce se constituie din două componente-fațete (semnificant-semnificat), dar şi pe relațiile cuvântului ce conduc în afara sistemului şi care îl racordează, pe de o parte, cu referentul, iar, pe de altă parte, cu utilizatorii limbii. În cele din urmă, autorul conchide cu multă justețe că problema definirii sensului cuvântului trebuie pusă şi soluționată din perspectiva funcțiilor cognitiv-nominative şi comunicative ale cuvântului ca unitate a limbajului. Or, doar printr-o atare prismă, consideră autorul, se va reuşi o interpretare completă a sensului şi o descriere adecvată a semantismului cuvintelor în dicționar.

În deplină concordanță cu esența fenomenelor lingvistice studiate, autorul operează o distincție netă, de principiu, între **semasiologia diacronică**

şi **semasiologia sincronică**, structurându-şi în consecinţă investigaţia în jurul a celor două axe corespunzătoare.

Astfel Partea I a lucrării, consacrată în exclusivitate semasiologiei sincronice, vizează, în mod firesc, studiul detaliat şi riguros al unor eşantioane reprezentative de fapte de limbaj şi al unui vast spectru de problematici teoretice subiacente, în mare parte tradiţionale, dar identificate şi explicate de autor într-o manieră vădit novatoare, prin prisma diferitelor categorii semasiologice apropriate, în speţă, a celor de natură lexico-semantică, ce vizează **componentele sensului lexical** şi **modalităţile de structurare** a acestuia (sememele de diverse tipuri; invarianta/varianta semantică; monosemia/polisemia; tipologia polisemiei; structurarea ierarhică a sensurilor cuvântului şi raporturile dintre ele etc.), precum şi diferitele **tipuri de relaţii dintre cuvinte**, privite sub unghiul de vedere al conţinutului cuvintelor (omosemia, antisemia, eterosemia) şi/sau al formei (omolexia, paralexia, eterolexia). Aici merită a fi reţinută, în particular, **concepţia** autorului **privind omonimia şi clasificarea tipologică a omonimelor lexicale** (vezi pp. 79-108), care, fiind operată prin conjugarea mai multor criterii de clasificare complementare (semantic, formal, etimologic, morfo-sintactic), ce fac posibilă delimitarea cu stricteţe şi obiectivă a unităţilor de vocabular autonome coincidente formal, a fost anterior validată şi implementată cu succes în practica lexicografică, la editarea unor dicţionare speciale de omonime ale limbii române, lucrări originale, ce se impun, în primul rând, printr-un suport teoretic solid şi autentic, V. Bahnaru producându-se astfel în dublă ipostază – cea de generator al teoriei omonimiei şi omonimelor, şi cea de lexicograf-practician care, prin soluţiile teoretice propuse, a făcut să iasă la iveală o multitudine de omonime reale, depistate în sistemul lexical al limbii române contemporane, a căror existenţă era mascată anterior prin prezentarea lor lexicografică necorespunzătoare, ceea ce se solda cu neglijarea statutului lor de facto.

Făcând dovada unui adevărat cercetător subtil şi perspicace al fenomenelor de limbaj, lingvistul Vasile Bahnaru pune în lumină, tot aici, specificitatea unor relaţii caracteristice cuvintelor, ce se stabilesc între acestea în funcţie de forma şi conţinutul lor şi care în mod tradiţional erau denumite prin termenul „paronimie". Astfel, prezentând detalii definitorii pertinente ale acestui fenomen de limbaj, autorul cărţii reuşeşte să demonstreze inconsistenţa viziunii tradiţionale a paronimiei şi caracterul inadecvat al terminologiei utilizate în raport cu ea, şi aduce în continuare argumente plauzibile întru susţinerea ideii că fenomenul în cauză, fiind „individualizat prin coincidenţe simultane în planul expresiei şi în cel al conţinutului, necesită a fi denumit *parasemolexie*" (p. 113; după noi, termenul propus de către autor este cu adevărat adecvat esenţei fenomenului în cauză) şi că acest fenomen pune realmente probleme deosebite nu atât pentru lexicologie şi lexicografie, cât, mai ales, pentru cultivarea limbii, întrucât el generează apariţia atracţiilor paronimice, care pot provoca confuzii formale şi semantice în vorbire.

Cum, în plan sincronic, statutul semantic al unităţilor de vocabular este determinat nu doar de relaţiile formale şi de cele de conţinut ce se stabilesc între diverse unităţi, ci, în mare parte, şi de acţiunea asupra lor a diferitor factori de natură funcţional-stilistică şi extralingvistică, în mod pe deplin justificat, autorul procedează în continuare la o analiză detaliată a ceea ce el consideră drept „**categorii funcţional-stilistice**" **cu impact asupra semanticii cuvintelor**, precum şi a influenţei factorilor corespunzători asupra unităţilor lexicului românesc şi a particularităţilor pe care aceştia le imprimă respectivelor unităţi. Ca urmare a analizei unor repertorii paralele de exemple reprezentând diversele straturi funcţional-stilistice ale vocabularului românesc, autorul trage o serie de concluzii teoretice judicioase şi probante, de ordin general-lingvistic, care îi permit să propună, totodată, şi nişte soluţii practice privind optimizarea reflectării în dicţionar a caracteristicilor funcţional-stilistice ale unităţilor lexicale, care au un impact nemijlocit asupra semanticii unităţilor lexicului românesc.

Partea a II-a a investigaţiei, rezervată în exclusivitate cercetării proceselor semantice din limba română contemporană şi examenului mai multor problematici teoretice de importanţă majoră, ce derivă din însăşi esenţa fenomenelor lingvistice abordate, ţine de **semasiologia diacronică** şi înglobează o adevărată bogăţie de corpusuri de exemple, de o mare forţă ilustrativă, foarte minuţios şi competent analizate, fapt ce denotă, în paralel, vasta erudiţie filologică a autorului şi o documentare quasi-exhaustivă în problematicile lingvistice atacate.

Acest compartiment al investigaţiei, ce reprezintă un studiu pluridimensional şi multiaspectual al **metasemiei ca motor de generare a sensurilor noi ale cuvintelor** vocabularului românesc, pune în evidenţă caracterul congruent şi pronunţat inovator al viziunii autorului asupra fenomenelor de limbaj vizate. Mai mult chiar, autorul reuşeşte realmente să dezvolte aici o **teorie a metasemiei**, originală şi adecvată, care îi aparţine în propriu. Astfel, pe deplin motivat şi argumentat, autorul delimitează componentele esenţiale ale teoriei sale privind **actul metasemiei**: **cauzele metasemiei** şi **factorii** (lingvistici şi extralingvistici) care o favorizează; **modalităţile metasemiei** (similativă şi implicativă) şi **modelele** subiacente productive; **consecinţele metasemiei (**extensiunea şi restricţia

sensului) şi **tendințele metasemiei** (în speță, tendința spre completarea celulelor vide ale sistemului lexical; tendința spre economia resurselor de expresie în limbă; tendința „de instituire a unei informații speciale” în limbă; tendința de excludere a redundanței mijloacelor de exprimare în limbă; tendințe referitoare exclusiv la planul conținutului, dintre care principala este tendința spre asimetria dintre semnificant şi semnificat). Valoarea intrinsecă a acestei profunde exegeze asupra proceselor semantice din limba română este sporită şi de faptul că autorul nu doar studiază metasemia „ca un lucru în sine”, ci o învederează în strânsă „corelație cu fenomenele de limbă adiacente, precum sunt derivarea lexicală, conversiunea, diferențierea formală şi semantică a unităților lexicale etc.” (p. 263).

Suplă, detaliată şi fundamental argumentată, această teorie a metasemiei comportă nu doar un caracter strict particular, ci, în mare parte, unul universal, general-lingvistic; ea poate fi raportată şi aplicată atât la fenomenele vizate din limba română, cât şi la fenomene similare din alte limbi naturale, făcând parte, în special, din familia de limbi indo-europene.

În loc de concluzie, ținem să subliniem că acest amplu studiu ştiințific, efectuat asupra unor vaste repertorii de exemple probante, din perspective diverse (diacronică şi sincronică), în domenii de cercetare conexe, denotă înaltul grad de competență a autorului şi pune în evidență o serie de trăsături ale investigației, ce constituie adevăratele şi incontestabilele ei merite: tratarea multilaterală a unei vaste tematici lingvistice subiacente, anterior abordată disparat şi inconsistent; veracitatea postulatelor şi profunzimea ideilor expuse; congruența metalimbajului utilizat în raport cu fenomenele de limbaj examinate; originalitatea şi, în acelaşi timp, înaltul grad de adecvare a soluțiilor novatoare, de ordin teoretic şi practic, propuse de autor în raport cu esența fenomenelor de limbaj cercetate, în vederea optimizării activității de elaborare a unor lucrări lexicografice de tipuri diverse, care să satisfacă necesitățile crescânde ale comunicării verbale în limba română.

Sinteza teoretică, bogatele referințe bibliografice şi concluziile judicioase ce se conțin în acest consistent studiu, validate prin sugestiile şi recomandările practice propuse, care nu se lasă a fi calificate drept simple instrucțiuni, ci, dimpotrivă, înscriu noi episteme şi direcții noi ca perspective de cercetare în domeniu, fac din această lucrare semnată de doctorul habilitat în filologie Vasile Bahnaru un prețios tratat de inițiere a tinerelor generații în tainele meseriei de lingvist şi de ghidare a lor în demersul de cercetare ştiințifică.

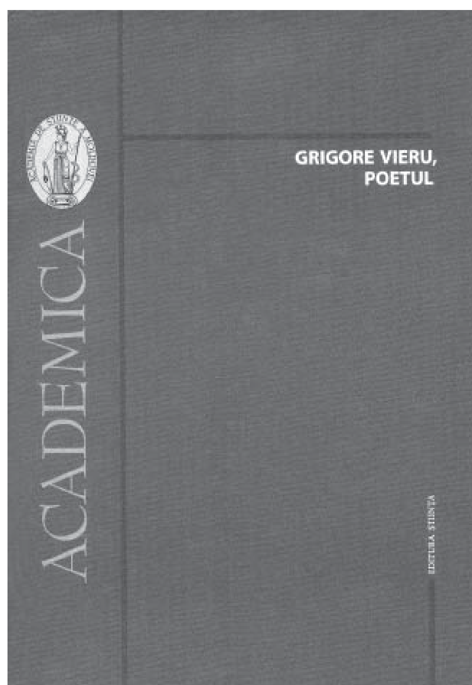
GRIGORE VIERU: ACTE RECUPERATORII

Nina CORCINSCHI

Trecerea în neființă a lui Grigore Vieru a sensibilizat cititorul român, mobilizându-i energiile hermeneutice, îndemnându-l să ia atitudine de revizuire, completare, reabilitare a textelor şi a poetului. Se prefigurează clar disocieri şi reconsiderări în cadrul sistemului interpretativ al creației vierene, ce cumulează aprecieri judicioase, dar şi discrepante evoluări de la registrul hiperadjectivat cu *laudatio*, la formulări răutăcioase şi scăpate de sub controlul rațiunii critice.

O achiziție foarte importantă în colecția de exegeze ale creației lui Grigore Vieru se dovedeşte a fi cartea *Grigore Vieru. Poetul,* realizată în 2010 de editura Ştiința în colaborare cu Institutul de Filologie. Volumul prelungeşte a VI-a ediție a prestigioasei colecții „Academica” şi omagiază astfel 75 de ani de la naşterea lui Grigore Vieru. Coordonatorul proiectului este acad. Mihai Cimpoi, responsabil pe ediție (concepție şi selecție a textelor) – Mihai Papuc. Volumul demarează cu prefața *Poetul la modul absolut*, semnată de academicianul Gheorghe Duca şi anticipează spectacolul hermeneutic prin prezentarea amplă, cu nuanțări şi completări de ultimă oră, a itinerarului biografic al poetului, itinerar ce ilustrează, vorba semnatarului, Mihai Cimpoi, o *Ființă întru Poezie*. Arhitectonica cărții probează o organizare care să cuprindă cât mai multe aspecte şi dimensiuni exegetice: analize, studii, sinteze, medalioane, interpretări, interferențe, evocări, mărturii, dedicații poetice, ars poetica şi viața în imagini a poetului. Selecția textelor este operată în baza criteriului valoric. Nume de diverse calibre îşi au partea de contribuție în volum, fie interpretând şi analizând cu profesionalism poezia lui Vieru, fie aducând omagii memoriei poetului, expunându-şi regretul în fața dispariției lui sau pur şi simplu făcând constatări în urma resuscitării din stocurile memoriei afective a sentimentelor trăite în copilărie la lectura versurilor *Mama pâine albă coace*…

În cadrul acestui volum polifonic, cu inflexiuni dintre cele mai diverse postate pe diapazonul critic vierean, textele polemizează, se contrazic, iau poziții de unison ca în final să contureze un profil complet, congruent al creației lui Grigore Vieru. Meritul cărții constă în receptarea polarizată de pe multiple rampe evaluative, omologând astfel o

***Grigore Vieru, Poetul.* Seria *Academica*,**
Editura Ştiinţa, Chişinău, 2010

operă vie, provocatoare pentru interpreţi din diverse tabere de ideologie literară.

Mihai Cimpoi decantează nucleele arhetipale absorbite în scrisul poetului, analizează originalitatea ontică a viziunii asupra lumii, surprinde metopo(i)etica plinătăţii, luminii şi maternizării universului, respingerea limitelor, estetizarea eticului etc.; Eugen Simion relevă imagistica tradiţională şi filonul eminescian; Nicolae Manolescu vorbeşte despre oralitatea, naturaleţea şi muzicalitatea discursului; Alex Ştefănescu remarcă esenţialitatea discursului, sensibilitatea ieşită din comun a viziunii poetice; Alexandru Burlacu surprinde tiparul metafizic al ipostazierii orfice şi mesianismul creatorului localizat istoric şi destinat a fi tribunul acestui plai; Vasile Bahnaru propune o aceeaşi grilă de disociere a măştilor eului liric, dar personalizată cu note originale, Ana Bantoş participă cu relevarea prestaţiei publicistice şi aforistice a poeziei, cu analiza sentimentului religios, a conştiinţei lingvistice a poetului; Theodor Codreanu intervine în această orchestraţie cu un acord în do-major, sintetizând demonstraţia critică în zece argumente pentru canonizarea literară a lui Grigore Vieru. Trag la statutul canonic ludicul pliat pe adevărul fiinţei, simţul limbii ca adevărată Casă a Fiinţei, arheitatea imaginarului poetic, descinderea versului din geniul folcloric, religiozitatea simţirii, conştiinţa estetică a cărţii, difuziunea operei în străinătate, eminescianismul de substanţă, rezonarea cu simţirea neamului, forţa testamentară a versului, fascinaţia operei în conştiinţa colectivă etc.

Volumul include nu doar apologia, dar şi accente cu tendinţa de coborâre spre limita de jos a termometrului critic. Nicolae Manolescu remarcă fragilitatea poetică „de o expresivitate mai curând decorativă şi etnografică" (p. 62) a unor versuri; Emilian Galaicu-Păun admite că „Grigore Vieru este – în ansamblu – ultimul sămănătorist important al literaturii române, chiar dacă – în anumite texte – e de o modernitate uluitoare" (p. 169, fragment din vol. *Poezia de după poezie*). În continuare, cele câteva fraze de confirmare, citate din teoretizarea dată de Lovinescu curentului sămănătorist, nu acoperă nicidecum întreg spaţiul etichetei aplicate poetului.

Disocieri percutante ale registrului critic vierean vin din partea lui Daniel Cristea-Enache, care departajează discursul bombastic, erupţiile languroase şi banalizante ale admiratorilor zeloşi de etichetările infatuate şi sufixate cu amendabilul „-ist", *păşunist*, *sămănătorist* ale comentatorilor globalişti. Criticul repudiază snobismul critic, ignoranţa şi diletantismul abordărilor, exersând cu fineţe piruete interpretative pe epidermele poeziei vierene. În poemele *Apă vie*, *Parcă se rugau* şi altele din volumul *Taina care mă apără* palpează lirismul „paradoxal", pe cât de pliat pe contextul istoric, pe atât de elegant desprins de acesta. Interpretul bifează emoţionalitatea pură, lirismul anistoric al versului, dar şi funcţia lui identitară, circumstanţiată comunităţii aflate în pericol de mancurtizare. Revenind la ierarhizarea exegezei fixate pe creaţia lui Vieru, Daniel Cristea-Enache are dreptate la faza segmentărilor, care sunt probante ca mostre de abordare deficitară, însă în cazul referinţelor la Mihai Cimpoi, aprecierile sunt reductive pentru studiile *in extenso* ale criticului pe marginea creaţiei vierene. Câteva fraze dubioase din punct de vedere semantic şi eşuate stilistic nu pot prejudicia contribuţia remarcabilă a lui Mihai Cimpoi la interpretarea operei lui Grigore Vieru şi acest fapt s-ar fi cerut să fie relevat de subtilul critic bucureştean.

Dinamica receptărilor fenomenului artistic Grigore Vieru este fluctuantă, inegală, dar complexă şi integratoare. Diversele procesări ale Cărţii poetului amplifică dimensiunile estetice ale actului metaliterar, probând dăinuirea operei şi inepuizabila ei forţă de fascinaţie.

Din gama de interpretări se profilează un Grigore Vieru cu har artistic de excepţie şi cu o conştiinţă perfect racordată la întreg diapazonul de simţiri ale neamului său.

UN DOCUMENT FUNDAMENTAL PENTRU DEMOGRAFIA ȚĂRII

Prof. univ. dr. ***Vasile GHEȚĂU***
Facultatea de Sociologie şi Asistență Socială
Universitatea din Bucureşti,
Director, Centrul de Cercetări Demografice
"Vladimir Trebici" al Academiei Române

Duritatea şi profunzimea schimbărilor economice şi sociale pe care le-a cunoscut şi le cunoaşte Republica Moldova în tranziția la stat de drept, democrație şi economie de piață şi-au pus cu brutalitate amprenta pe evoluția fenomenelor şi proceselor demografice. Veritabila cădere a natalității/fertilității, recrudescența mortalității şi instalarea scăderii naturale a populației, o migrație externă negativă care a accentuat dimensiunile declinului demografic, o enormă migrație pentru muncă şi procesul rapid de îmbătrânire demografică definesc demografia Republicii Moldova din ultimele două decenii. Specialiştii moldoveni în probleme de populație, sociologie, geografie umană, sănătate şi economie au tras în mod repetat semnale de alamă asupra pericolelor pe care aceste realități demografice le poartă în deceniile viitoare şi asupra nevoii de a adopta un program național de diminuare a deteriorării situației demografice a țării. *Cartea verde a populației Republicii Moldova - 2009,* publicată sub egida Comisiei Naționale pentru Populație şi Dezvoltare, cu suport financiar şi metodologic din partea activului şi eficientului Birou de la Chişinău al Fondului ONU pentru Populație – UNFPA, sintetizează, într-un anumit fel, aproape tot ce s-a scris în Moldova – mai ales în ultimii zece ani – în problemele populației şi dezvoltării.

Lucrarea reprezintă şi contribuția Republicii Moldova la dezbaterea lansată de Comisia Europeană în anul 2005, odată cu publicarea acelui Green Paper – *Faced with demographic change, a new solidarity between the generations* COM (2005). Acest document a trezit reacții, atitudini şi luări de poziții din partea tuturor guvernelor țărilor membre ale Uniunii Europene şi problemele demografice din spațiul UE au căpătat o altă dimensiune.

Cartea verde publicată la Chişinău reprezintă, după opinia noastră, un document fundamental pentru elaborarea unei strategii naționale în domeniul complex al populației şi dezvoltării țării. Avem în față o lucrare care se distinge prin considerații şi aprecieri realiste, solid argumentate ştiințific, bine structurată, fluent şi clar scrisă, orientată ferm spre acțiune şi responsabilitate.

Toate problemele demografice importante ale Republicii Moldova sunt sintetizate cu înaltă competență în cele numai 55 de pagini ale Cărții, este prezentată o viziune prospectivă îngrijorătoare şi concluzia firească este nevoia imperioasă de intervenție. De altfel, vom sublinia faptul că întreaga construcție a lucrării este astfel concepută încât să conducă la o asemenea concluzie.

Cartea verde a populației Republicii Moldova - 2009

Nu credem că această lucrare-document ar fi trebuit să aibă o dimensiune mai mare. Maniera sintetică în care este elaborată asigură echilibru între capitole, informație bine selectată şi convingătoare.

Capitolele V şi VI ale lucrării sunt cele mai importante din perspectiva mesajului major al lucrării. În fața unor evoluții actuale profund negative şi a perspectivelor dramatice care se întrevăd până la mijlocul secolului, numai o strategie națională în domeniul populației şi dezvoltării, strategie elaborată cu realism, competență şi responsabilitate pentru viitorul țării, ar putea diminua gradul de deteriorare şi, pe termen lung şi foarte lung, stopa declinul demografic. Autorii subliniază în mod clar şi argumentat că o astfel de strategie trebuie să fie rezultatul unei abordări comune a specialiştilor, guvernanților, parlamentului, societății civile şi opiniei publice. Implementarea strategiei, monitorizarea aplicării ei şi corecțiile de parcurs îşi găsesc un bine susținut loc privilegiat în lucrare.

Anexele statistice şi glosarul de termeni întregesc o lucrare de mare valoare, care ar trebui larg răspândită, dezbătută şi cunoscută.

Am dori să adresăm felicitările noastre celor patru autori principali ai Cărții – doctor habilitat, profesor universitar Constantin Matei, academician, doctor habilitat, profesor universitar Gheorghe Paladi, doctor-conferențiar Valeriu Sainsus şi doctor-conferențiar Olga Gagauz. De asemenea, adresăm felicitări Biroului UNFPA de la Chişinău, pentru contribuția adusă la elaborarea acestui important document.

Anul 2010 se profilează a fi un an crucial în adoptarea unei strategii naționale în domeniul populației în România. Premisele sunt favorabile şi credem că o mai largă colaborare între specialiştii români şi cei moldoveni ar fi reciproc profitabilă.

COLOCVIALITATE ŞI DEMERS

Dr. hab. în filologie ION CIOCANU LA 70 DE ANI

Născut la 18 ianuarie 1940. Filolog, domeniul ştiinţific: critică şi cronică literară, cultivarea limbii. Dr. hab. în filologie (2001).

Înainte de a fi plăcere, vocaţie sau orgoliu de creaţie, critica literară (şi scrisul, în genere) este pentru Ion Ciocanu o datorie, un act de conştiinţă civică, morală. Ca şi cititul. Criticul citeşte şi comentează mânat, parcă, de un angajament inexorabil. Neobosit, înghiţind de-a valma texte de cele mai variate registre şi valoare, ai zice că lectura şi scrisul sunt pentru el revanşa şi asumarea răspunderii în faţa ştiinţei de carte pentru zeci şi zeci de generaţii de strămoşi analfabeţi. Printr-o mistică a presupunerii, am putea vorbi şi de nişte reflexe şi compensări psihologice ale nefastului an 1946, care a coincis, întâmplător, cu primul său an de şcoală. Atunci, am crede, în conştiinţa copilului de numai şase ani s-a produs o dedublare a realităţii, o suprimare a spectrului necruţător al foamei reale prin substituţia cu un pantagruelic festin al cărţii.

Trecând însă din planul supoziţiilor speculative în cel al realităţii, adevărul pare să fie cu totul altul. Ion Ciocanu face parte din primele promoţii postbelice de elevi care nu au trecut prin şcoala românească. Cele zece clase de studii primare şi medii ale sale coincid cu cel mai sumbru deceniu din istoria învăţământului postbelic din fosta R.S.S.M. Sunt anii unei agresive şi primitive politici de dislocare a oricăror urme ale trecutului imediat românesc şi de impunere brutală, pe toate planurile şi cu toate mijloacele, a ideologemelor sovietice. Acest program de spălare a creierilor şi de sovietizare a conştiinţelor, ca orice acţiune propagandistică de partid, poartă alura unei iniţiative pretins umaniste, de culturalizare a maselor, de iluminare a minţilor autohtone, "întunecate" prin definiţie (piesa reprezentativă a acestei perioade poartă un titlu emblematic "Lumina" de Andrei Lupan). Cu timpul, instrumentele de drămăluire a "omului nou" se vor rafina, ca şi "făurarii". La început însă se lucrează cu ceea ce este mai la îndemână – arsenalul rudimentar, de cavernă, al "Gramaticii" lui I.D.Ciobanu cu o ortografie aberantă şi un lexic imposibil, literatura primitivă a "clasicilor primelor cincinale", cărora li s-au alăturat scriitorii basarabeni "amici ai URSS" încă din anii '30 (a fost şi o asociaţie legală pe atunci cu acest titlu) şi "Cursul scurt al istoriei PC(b)R" al lui Stalin, cu proiecţiile sale obligatorii asupra întregii istorii a R.S.S.M. parcursă, de-a lungul timpurilor, de la maimuţa lui Charles Darwin până la activistul de partid sovietic.

Una din sarcinile declarate ale noii puteri fiind reeducarea şi educarea "omului nou", o paideutică agresivă, voluntaristă, totalitară se insinuează în habitatul de fiecare zi. Toţi învaţă, toată lumea exultă lumina binefăcătoare a cărţii. De râvna ştiinţei de carte este deopotrivă cuprinsă "nepoţica" (fidelă apelului leninist: "Învăţaţi, învăţaţi şi iar învăţaţi") şi "bunicuţa". Titlul unei poezii de L. Deleanu este înduioşător prin pilda sa de iniţiativă pedagogică deschizătoare de orizonturi luminoase – "Nepoţica învaţă carte pe bunica". Dezlegarea buchiilor este ceva de domeniul revelaţiei divine. Altfel nici că se putea. Fără posesiunea acestei taine cum ar fi ajuns bunicuţa să citească "Ţăranul sovietic" şi să se lumineze de prefacerile şi binefacerile noii Patrii Socialiste? În fond, aceasta este ţinta reală a "învăţării" – accesul, "cuminecarea" şi, în ultimă instanţă, asocierea la "adevărurile" biruinţei depline şi definitive a socialismului, decretate de dumnezeul partinic-Tată şi multiplii săi apostoli ai propagandei comuniste.

Această încredere deplină în puterea cărţii, convingerea că anume cartea (şi, poate, numai cartea) mijloceşte adevărul, s-a înşurubat adânc în minţile copiilor de ţărani ai primului deceniu postbelic. Atâta numai că, ulterior, unii au căutat şi au găsit acest adevăr în manualele de istorie a PCUS şi în cele de materialism istoric şi comunism ştiinţific, iar alţii l-au căutat şi l-au găsit în cărţile de literatură, în operele, descoperite târziu de tot, ale clasicilor naţionali (Dumitru Matcovschi mărturisea într-un interviu că l-a citit pe Eminescu abia în clasa a zecea). Aceeaşi râvnă pentru carte, aceeaşi pasiune pentru adevăr, dar cu rezultate diferite, contrare chiar, ireductibile. Toţi au preluat instrumentele şi patosul noului "iluminism" cu retorica "licbezului" (lichidarea analfabetismului) şi imperativul culturalizării maselor ca sarcină "patriotică" imediată, cu elogiul cărţii şi al cititului, cu pledoaria ardentă pentru binefacerile instruirii. Dacă buchia acestui comandament ascundea un sens firesc, de înnobilare interioară a omului, spiritul său era pătruns de o viclenie ideologică soră cu cinismul. Ţinta reală a răspândirii ştiinţei de carte era manipularea şi îndoctrinarea. Dincolo de masele "luminate" de litera tiparului se profila, urcând în slavă, figura "omului nou", copia fidelă a "iluminatului" ex oficio – activistul de partid. Astfel, cultul pentru învăţătură, gustul cititului deschidea simultan o dublă finalitate şi se deschidea pentru copiii de ţărani din şcolile de după război într-o dublă şansă. Unii au îmbrăţişat cu ardoare calea indicată de partid şi au devenit, la rândul lor, noii ei profeţi, rotiţe ale imensului aparat de propagandă sovietică. Alţii au

mers pe buchia campaniei de culturalizare, angajându-se într-un fel de apostolat "poporanist", găsind cititului un rost mai înalt decât cel al îndoctrinării, încercând să transmită aceloraşi "mase" alt mesaj al cărţilor, unul sincronizând cu fondul adânc al fiinţei naţionale.

Vigilenţa partidului nu a fost niciodată zadarnică. Ipocrizia mistificărilor ideologice despre o "ţară necuprinsă, în care omul atât de liber răsuflă" şi-a regăsit în subsidiar, în ciuda represiunilor de tot felul, dublura antinomică – un "spiriduş" diversionist, asumându-şi cu şiretenie de mască rolul recuperatorului de sensuri. Buchiei apăsate, scrisului "corect", *cu viclenie de metodă*, i-a răspuns adesea, din cele mai neaşteptate colţuri ale conştiinţei colective, o sprinţară, "ingrată", peniţă, improvizând jocul mimului, folosind subterfugi-ul îngânării şi tertipul subtextului, disclocând adevărurile sacrosancte ale dogmelor de partid prin repunerea lor în datul realităţii şi al bunului-simţ. Şcoala sovietică de după război a "călit" o nomenklatură sovietică naţională suficient de obedientă faţă de regim, dar, în acelaşi timp, a stimulat, prin promovarea constantă şi invariabilă a minciunii, într-un mediu intransigent faţă de orice manifestări de libertate, o formă insolită de nonconformism – mularea dezacordului pe o falsă şi, am spune perfidă cu inocenţă, poziţie de adeziune. Ce a făcut Petru Cărare în jeluirile "unuia din pieile roşii" (ciclul "Din jungla capitalismului)? Nimic altceva decât să mimeze clişeele propagandei oficiale despre soarta ingrată a indienilor din America. Nu e de mirare că sensul subversiv al "Săgeţilor" a scăpat vigilenţei întregii ierarhii de cenzori.

Am stăruit mai îndelung asupra cadrului general al acelei paideutice a primului deceniu postbelic şi a consecinţelor ei întrucât mi s-a părut că Ion Ciocanu reprezintă, în sensul celor de mai sus, alături de Nicolae Esinencu şi Petru Cărare, un caz exemplar, precum, de cealaltă parte, este elocventă, în literatură, pilda lui Valeriu Senic şi Mihai Dolgan. Orfan de tată (pentru regim era fără importanţă faptul că tatăl i-a murit pe timpul foamei, o dată ce "foamea n-a existat"), silitor la carte, reuşind să înfrunte la numai şase ani programul clasei I, învăţător de limbă rusă (sic!) la şcoala din sat abia absolvind 10 clase, apoi student la Universitate, unde este remarcat şi susţinut "părinteşte" de I. Racul, cel care întruchipa, la acea dată, "sovestea ştiinţei literare de partid" din RSSM, Ion Ciocanu era ca şi cum predestinat pentru o strălucită carieră de "slujitor al Partidului". În acest scop, credem, a şi fost atât de lesne făcut membru PCUS, atunci când pentru unii aceasta însemna mai degrabă să treacă o cămilă prin urechile acului. Apoi, foarte repede, doctorantura, susţinerea tezei, publicarea ei ("Caractere şi conflicte") şi – înainte – drumul deschis al carierei universitare cu un curs de "Teorie a literaturii", un sfert din care era ocupat de "drămuirea" principiilor realismului socialist, iar, ca obligaţiune obştească, redactor al ziarului universităţii. Nicio fisură! O biografie exemplară pentru un intelectual crescut şi educat în pepiniera (A.T. Borşci zicea "pitomnicul") şcolii sovietice şi pentru care sistemul a garantat (până aici) sută la sută. Cu toate acestea, o umbră de suspiciune părea să planeze, vag, asupra neobositului şi prolificului profesor, critic, prozator, ziarist Ion Ciocanu. Şi nu numai fiindcă nu a semnat în duet cu I. Racul niciun articol, cum a făcut-o fără să se îngreţoşeze, ba chiar cu plăcere, am spune, V. Senic. Era uneori ceva "pe alăturea" în comportamentul său, ceva ce făcea să tresară conştiinţa vigilentă a vulpoilor partinici de la Universitate şi punea pe gânduri (deocamdată). Păcatele tinereţilor?... Aşa s-a crezut un timp, când Ion Ciocanu făcea dintr-o fiţuică universitară o arenă pentru defulările unor bătăuşi ai cuvântului, când la lecţiile sale, împănate din abundenţă cu întinse cugetări din Belinski, Dobroliubov şi Cernâşevski (aceştia fuseseră zeii tutelari ai criticii şi teoriei literare moldoveneşti de după război), apăsa prea insistent pe criteriile estetice ale literaturii, sau când, în cronicile sale literare, repeta, provocator, pe urmele lui Coroban, că nu tema face o operă literară mare şi credibilă.

Momentul adevărului nu s-a lăsat mult aşteptat. O recenzie favorabilă la romanul lui Ion Druţă "Povara bunătăţii noastre", roman care provocase adânci crize de digestie veterinarului şi criticului literar Ivan Bodiul, l-a făcut peste noapte indezirabil. Alungat de la catedră şi, pare-mi-se, şi din cămin, fără serviciu, umblând ca un ciumat dintr-o instanţă de partid în alta, somat de bodigarzii lui I.Bodiul cu pistolul, atunci când a vrut să-i transmită personal acestuia o scrisoare cu "lămuririle" de rigoare ale cazului său, mai rămânea ca cineva să strige fraza sacramentală din piesa "Lumina": "Afară din respublică!", adică "La Kolâma cu el!" Dar nu a strigat nimeni. Nu mai erau timpurile celea. Şi, încet-încet, Ion Ciocanu s-a resemnat şi a contenit să mai caute dreptatea pe linie de partid.

S-a resemnat, dar fără a se domoli. Ştiindu-se deja luat în vizor, nu mai avea nevoie de infinitele precauţii pe care le impunea prudenţa unor prelegeri de la catedră. Scrisul său, întotdeauna dezinvolt şi colocvial, a căpătat o finalitate mai precisă. Tezele se scriu pentru titluri ştiinţifice şi grade universitare, recenziile şi articolele literare, cărţile de critică au ca obiectiv relaţia literatură-cititor, sunt un îndreptar al gustului public. Criticul este "un creator de puncte de vedere, de opinii, de concepţii asupra artei", spune Ion Ciocanu în contrasens cu dogma realismului socialist, care restrângea puterea creaţiei la câteva precepte abstracte şi imuabile. În această viziune, critica literară devine un "dialog continuu", cu o deschidere multiplă în mai multe direcţii ce ţin de procesul de creaţie şi cel de receptare a operei artistice. Demersul criticului se substanţializează, la mijloc se interpune responsabilitatea dublă, faţă de literatură şi faţă de cititor. Nu e deloc întâmplător faptul că "Dialog continuu", cartea apărută în 1977, adică în acei ani de confruntare în surdină cu sistemul, dar şi cu sine, a fost pentru forurile conducătoare "cea mai controversată

publicaţie a lui Ion Ciocanu". Am adăuga, şi cea mai consistentă. În dublul proces de comunicare cu opera şi cu cititorul, ponderea esteticului creşte şi se nuanţează. "Esteticul" este mereu hârtia de turnesol, proba de adevăr şi sinceritate a literaturii. Din articol în articol, de la o carte la alta, Ion Ciocanu nu oboseşte să repete, cu riscul de a plictisi spiritele "subţiri" şi de a agasa vigilenţii comisari ai ideologiei, că nu tema este hotărâtoare pentru o operă artistică. "Nu tema..., nu tema..., nu tema..." – iată un refren critic susţinut de dânsul cu o îndârjire şi răbdare de Sisif, în surdina refrenului oficial de atunci privind "actualitatea temei". Înverşunata pledoarie vizează constant un cititor ingenuu (eufemistic vorbind!), pasibil să cadă oricând pradă maculaturii oficioase sau, în genere, indiferent faţă de literatură, privat de pasiunea lecturii. "Cartea, observă cu o tângă necamuflată Ion Ciocanu, rămâne pe un plan secundar în aria de preocupări a maselor. E o stare de lucruri la a cărei schimbare în bine avem datoria de a participa cu toţii, în ciuda oricăror condiţii, oricât de rele." În perseverenţa sa, în insistenţa explicării şi explicitării de sensuri, de subtexte şi de înţelesuri, regăsim un patos persuasiv, o dorinţă tenace de a ajunge la public, la "mase", de a influenţa (şi a modela) gusturile, opţiunile literare şi, prin aceasta, convingerile, sufletul, conştiinţa acestora. Într-un context neoficios este oarecum deranjantă această trimitere directă, oarecum brutală, la mase. Urmărind însă, în profunzime, demersul lui Ion Ciocanu, depistăm pe parcursul întregii sale activităţi de scriitor consecvenţa unei convingeri paideutice, culturalizatoare a scrisului. Mulţimile care nu citesc ori citesc printr-o grilă falsă, ideologizantă, sunt mase. Pentru ca acestea să devină popor, adică o unitate etnică distinctă alcătuită din indivizi cu personalitate, este nevoie de efortul susţinut al tuturor oamenilor de cultură neînregimentaţi în orchestra de surle şi chimvale a propagandei oficiale. Scopul, misiunea, *datoria* acestora este de a contribui, prin scrisul lor, la o paideia naţională (replică şi alternativă a sistemului de educaţie sovietic). Păstrând proporţiile şi având în vedere uriaşele (totuşi) diferenţe între situaţia sub comunism a românilor din Basarabia şi a celor din Ţară, descoperim aceeaşi intenţie şi aceleaşi consecinţe, ţintite şi vizate de efortul lui Noica prin şcoala de la Păltiniş, de "naştere a eului, a individualităţii, a gândirii autonome, care se smulgea din lumea imbecilizării forţate şi planificate" (Gabriel Liiceanu). Iată cum "licbezul" de demult se îşi află rezonanţa peste ani într-o concepţie absolut contrarie, de rezistenţă şi salvare naţională în faţa pericolului abrutizării totale şi a dispariţiei. E o concepţie pe care Ion Ciocanu o susţine cu dezinvoltura colocvială a unui "plebeu" în arenă, care se vrea cu tot înadinsul înţeles de toţi, cum spunea Alexandru Burlacu, şi de liceeni, şi de academicieni, şi care îşi dă seama că şi această muncă este onorantă şi că cineva *trebuie* să şi-o asume cu toată răspunderea. Trebuie! Acesta e cuvântul de ordine al scrisului său adresat, în primul rând, sieşi.

Dr. hab. în filologie ***Andrei Ţurcanu***

"HRONICUL ŞI CÂNTECUL" NUMELOR

Dr. MARIA COSNICEANU LA 75 DE ANI

Născută la 4 februarie 1935. Filolog, domeniul ştiinţific: onomastică (antroponimie). Doctor în filologie (1971).

Pentru a sugera expresia unei vieţi dedicate cercetării cu trudă, dar şi cu admiraţie, a **numelui românesc** într-un spaţiu vitregit al istoriei de către o distinsă doamnă – Maria Cosniceanu – am ales să parafrazăm titlul unui cunoscut roman autobiografic semnat de Lucian Blaga: „Hronicul şi cântecul vârstelor". Toată averea intelectuală, toate volumele şi volumaşele adunate grămăjoara pe care le-a semnat de-a lungul timpului pot alcătui un adevărat **Hronic** al numelor – fiecare nume cu istoria lui, cu etimologiile lui, cu derivatele (hipocoristicele) lui, cu lungul şir de persoane şi personalităţi care l-au purtat, cu variantele lui, cu influenţele şi deformările lui, cu lunga lui întoarcere acasă, cu punerea lui la adăpostul legii, cu **cântecul** lui, pe care omagiata noastră l-a ascultat până l-a învăţat şi l-a transmis generaţiilor de azi şi de mâine.

A-ţi închina viaţa studiului numelui a fost pentru dna Cosniceanu un noroc – temă interesantă, cu aplicare foarte palpabilă (căci numele e peste tot, ne însoţeşte toată viaţa, fără nume s-ar prăbuşi activitatea tuturor instituţiilor, ca să nu mai zicem de birourile de stare civilă, de recensămintele populaţiei, de Ministerul Dezvoltării Informaţionale etc.). Cu alte cuvinte, onomastica s-a dovedit a fi un domeniu foarte „personalizat" şi de care este extrem de interesat Măria sa Vorbitorul de rând, care nu face filologie, dar care se atinge inevitabil de domeniul onomasticii atunci când este pus în situaţia de a alege un NUME (pentru odrasla/odraslele care îl vor duce mai departe), de a-i cunoaşte originile şi semnificaţia şi de a-l scrie şi pronunţa într-un fel anume care să-l reprezinte. Paul Goma într-un memorabil pasaj „Din calidor" spune: „Când ai să te însori, ai să vezi că numele e ca nevasta: cu timpul, te înveţi tu cu el, se învaţă el cu tine, fiecare se dă oleacă după celălalt, se modelează unul după altul. Ştiau ei ce ştiau bătrânii

Evrei, când considerau că numele nou-născutului nu e doar o etichetă lipită de fruntea pruncului, ci, în clipa în care îl numeau, **îl şi făceau să fie!** Cred că la asta se referă Ioan, când zice că la început a fost Cuvântul. Cum a făcut Dumnezeu lumea, dacă nu aşa? Nu se spune, în *Facere*, că pământul era netocmit şi gol? Şi că Dumnezeu a zis: Să se facă cutare! Să fie cutare! – şi s-a făcut, după cuvânt! În fine, începând din a opta zi, a zis: „Să fie Avram, să fie Iacob, să fie Raşela, să fie...” ([1, p. 285-286]. Cred că la asta s-a tot referit de-a lungul vieții şi dna Maria Cosniceanu – la A FI prin NUME.

Din perspectiva postmodernismului, care, mai nou, iată, se afirmă ca e deja depăşit de către fracturism şi utilitarism [a se vedea 2], omagiata nici măcar nu s-a ocupat de scris. Pentru că totul, dar absolut totul, spun reprezentanții acestui curent, s-a scris. S-a scris Biblia, s-au scris cele mai importante cărți ale lumii. Ceea ce face cercetătorul contemporan nu este decât un exercițiu de interpretare, hermeneutic, altfel spus, de **re-scriere**. Un exercițiu de interpretare continuă a fost şi întreaga activitate de cercetare a doamnei, dar ce exercițiu! Unul care, în viziunea sărbătoritei, trebuie neapărat să ajungă la destinatar. Şi a ajuns, mai mereu, prin cărțile semnate de dumneaei, dar mai ales, se pare, prin glasul ziarului *Timpul*, care a fost una din tribunele cele mai importante de la care dna Cosniceanu a ştiut să-şi promoveze (şi chiar să-şi vândă) produsul cercetării, spre deosebire de mulți alți cercetători, care nu ştiu ce să facă cu acest produs intelectual. E adevărat că l-a „vândut” gratis, dar măcar şi-a făcut un nume. La ora actuală se poate afirma cu certitudine că avem un brand național– rubricile despre nume din ziarul *Timpul* semnate de dna Maria Cosniceanu. Nu acelaşi lucru se poate afirma despre articolele strict ştiințifice, care adesea, oricât ar fi de bine scrise, sunt citite aproape în exclusivitate de către confrații de breaslă, iar uneori nici măcar de aceştia, dar rubricile din *Timpul* au avut, cu siguranță, cititorul lor, beneficiarul lor şi criticul lor. Lucru mai mult decât important. Datorită acestei teme, Maria Cosniceanu este la ora actuală unul dintre cele mai cunoscute nume de femeie-lingvist din republică (şi uşor recunoscute), dar şi unul dintre cele mai citate – iar citarea frecventă, se ştie din scientometrie şi bibliometrie, e unul din indicatorii cei mai importanți ai domeniului cercetării şi inovației.

Dincolo de toate aspectele foarte specializate sau, dimpotrivă, intens popularizate, ale antroponimiei din spațiul RM, unde Domnia sa a fost şi mai e stăpână, dânsa a constituit, cu mici excepții şi cu o oarecare părere de rău, o „rostire singulară”, cum ar spune francezul Laurent Jenny în lucrarea omonimă (una dintre cele mai autorizate voci ale studiilor poststructuraliste de expresie franceză – [a se vedea 4]. Discursul nostru, al tuturor, este mai întotdeauna unul repetitiv, adică spunem aproape în permanență ce-au mai spus şi alții. Limbajul însuşi este o sumă de acte individuale, de rostiri singulare, de produse verbale unice. Fiecare Eu se rosteşte pe sine. Noi suntem ființe ale rostirii.

Într-un sens mai larg, dna Maria Cosniceanu ca specialist, am zice că a rămas o voce distinctă, dar unică în peisajul studiilor antroponimice, mai mult: o rostire nepermis de singulară în domeniul pe care şi l-a ales şi l-a cultivat. Iar dacă totuşi n-a fondat o şcoală propriu-zisă în antroponimia națională, cum mai e la modă să se afirme în spațiul academic, A FOST ŞI ESTE EA ÎNSĂŞI O ÎNTREAGĂ ŞCOALĂ.

Dna Maria Cosniceanu, care trebuia să poarte un nume atât de eufonic, ca să aibă dreptul moral şi prin propriul nume să se ocupe de studiul numelor noastre, indiferent ce aspect sau domeniu a abordat (onomasiologia, în primul rând, apoi gramatica, etimologia, stilistica, istoria limbii etc.) – a făcut-o întotdeauna cu un fel de mândrie şi chiar cu un orgoliu al meseriei.

Ceea ce se întrevede din toată scriitura dnei Maria Cosniceanu („scriitură” e un termen barthian, cu greutate) este **opțiunea constantă pentru păstrarea specificului autohton al numelor**, care au fost mutilate într-un timp şi într-un spațiu căzut din istorie – Republica Moldova. Cu toate acestea, într-o lume care se sufocă de globalizare, în care numele de la părinți este înlocuit tot mai frecvent prin numele de cod sau codul de identificare, prin codename-uri sau nickname-uri (nume special inventate sau „porecle” utilizate în limbajul Internetului), nu în ultimul rând – pentru ca utilizatorii să-şi poată ascunde adevărata lor identitate, pentru a-şi crea una virtuală – numele originar, probabil, cu timpul, va deveni o amintire, o relicvă, pe care urmaşii noştri o vor studia la antropologie, la sociologie, istorie sau geografie, sociolingvistică, culturologie, tehnologii informaționale etc. – dar nu se va putea face abstracție nicidecum de contribuția la studiul numelor şi prenumelor a unei harnice cercetătoare de la Chişinău. Sub ochii noştri se naşte o nouă ramură a antroponimiei – **numele virtual,** pe care (culmea! ți-l poți alege, purta şi schimba oricând, spre deosebire de cel dat de părinți), cu care poți să te afli oriunde în spațiul virtual, sub acoperişul căruia poți spune orice. Dar aceasta e o temă de viitor, care abia îşi aşteaptă cercetătorii.

Şi iat-o, la acest popas aniversar, gata să ia penița în mână (căci calculatorul deocamdată nu i-a înlocuit vechea pasiune) şi să-şi continue cercetarea cu acelaşi interes, cu aceeaşi hotărâre şi dragoste. Şi, ca să încheiem cu NUMELE cu care am început această comunicare, apelăm din nou la vocea poetului Blaga, unul din cei, la şcoala căruia, cu modestie bineînțeles, învățăm şi noi să re-scriem:

„La alegerea de nume/ las mireasma să măndrume/ şi aroma ce te-ngână/ anu-ntreg şi-o săptămână/...

Titlul poeziei de Lucian Blaga – *Caut nume* – i se potriveşte mai mult decât bine onoratei doamne Maria Cosniceanu, fiind scris parcă anume pentru Domnia sa. Îi dorim sărbătoritei mulți ani prodigioşi şi să nu-şi trădeze niciodată nici vocația, nici vârsta.

Elena Ungureanu,
Institutul de Filologie al AŞM

FĂRĂ FRICĂ DE CUTREMURE

Academicianul ANATOL DRUMEA LA 80 DE ANI

Geolog, domeniul ştiinţific: geofizică şi seismologie. Doctor habilitat în ştiinţe geologo-mineralogice (1973). Membru corespondent (1976) şi membru titular (1992) al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Născut la 14 februarie 1930 în oraşul Chişinău. A absolvit Facultatea de geologie a Universităţii de Stat din Chişinău (1954) şi doctorantura la Institutul de Geologie al Academiei de Ştiinţe din Ucraina (1957). Activează ca cercetător ştiinţific inferior, cercetător ştiinţific superior, şef de laborator la Institutul de Geologie şi Substanţe Minerale Utile al AŞM, director al Staţiunii Seismice „Chişinău" (1957–1967), director adjunct (1968–1970), director al Institutului de Geofizică şi Geologie al AŞM (1970– 2002), şef al Laboratorului de seismologie şi director de onoare al acestui institut (din 2002).

Este fondator al direcţiei ştiinţifice în domeniul seismologiei din Republica Moldova. Efectuează cercetări ştiinţifice privind seismotectonica şi zonarea seismică a teritoriului Republicii Moldova şi a regiunii Carpato-Balcanice. A realizat un şir de lucrări consacrate evaluării seismicităţii şi structurii tectonice a teritoriului republicii şi a regiunilor limitrofe, în urma cărora au fost editate câteva monografii şi un set de hărţi, cum ar fi harta tectonică a teritoriului dintre Nistru şi Prut – prima hartă a zonării seismice a teritoriului Republicii Moldova, care timp de 25 de ani serveşte drept punct de referinţă pentru elaborarea setului de hărţi de microzonare seismică a localităţilor din diferite zone ale republicii. Dezvoltând concepţia tectonicii plăcilor litosferice, a demonstrat că studierea proceselor la adâncimi destul de mari are un rol deosebit în soluţionarea multor probleme fundamentale ale seismologiei şi geologiei. A demonstrat că efectul seismic al focarului Vrancea este provocat de către coliziile a două blocuri din scoarţa terestră: platforma Est-Europeană şi Orogenul Carpatic, care se mişcă în direcţii contrare de-a lungul fracturii tectonice majore Pericarpatice.

A efectuat cercetări ştiinţifice în cadrul unor proiecte internaţionale privind seismicitatea Oceanului Atlantic, care s-au finisat cu editarea lucrării fundamentale *Atlasul geologo-geofizic al Oceanului Atlantic*, a contribuit efectiv la zonarea seismică a teritoriului Venezuelei şi microzonarea teritoriului oraşului Caracas. În calitate de expert, a participat în diferite comisii internaţionale pentru examinarea problemelor seismicităţii terenurilor de construcţie a unor centrale atomice în Iugoslavia, Irak, Bulgaria, Mexic. Rezultatele investigaţiilor au fost reflectate în cele peste 200 de lucrări ştiinţifice, inclusiv cărţile: *Геологическая структура Центральной и Южной Бессарабии (1958); Тектоника Молдавской ССР* (1961); *Сейсмичность и сотрясаемость Карпато-Балканского региона* (1976, în colab.); *Методы определения сейсмической опасности* (1984); *Землетрясение: где, когда, почему* (1985, în colab.); *Карпатское землетрясение 1986 г.* (1990, în colab.) ş.a.

Ultima lucrare, publicată de acad. Anatol Drumea în 2009 (grup de autori), este *Atlasul hărţilor de intensitate seismică a Moldovei,* menţionată în cadrul Secţiei Ştiinţe Exacte şi Economice a AŞM drept cea mai bună lucrare ştiinţifică a anului. În prezentul Atlas este reflectată, pentru prima dată, sinteza cunoştinţelor privind mecanismele şi manifestările macroseismice pentru zona afectată de focarul Vrancea. Lucrarea permite să fie efectuată o concluzie referitor la regimul seismic pe durata de trei secole, precum şi perfecţionarea zonării primejdiei seismice în scopuri practice (proiectarea şi edificarea tuturor tipurilor de construcţii) graţie informaţiei preţioase ce se conţine în carte. Mai mult decât atât, articolele şi hărţile cu comentariile din Atlas prezintă un interes deosebit pentru specialiştii în domeniu din Bulgaria, România, Ucraina şi Moldova, precum şi în calitate de material didactic pentru profesori, studenţi, masteranzi şi doctoranzi, preocupaţi de problemele seismice.

Geologul Anatol Drumea a participat cu comunicări ştiinţifice la mai multe simpozioane şi conferinţe unionale şi internaţionale (Rusia, Grecia, România, Luxemburg ş.a.). A pregătit 12 doctori în ştiinţe geologo-mineralogice. Este membru al Asociaţiei Geofizicienilor din SUA, al Comisiei Seismologice Europene, al Consiliului Seismologic al Academiei de Ştiinţe din Rusia, al Comisiei Spaţiale din România, expert al UNESCO pentru zona Carpato-Balcanică.

A fost distins cu titlurile de „Om Emerit", de laureat al Premiului de Stat, decorat cu „Ordinul Republicii". Centrul Biografic Internaţional din Cambridge l-a nominalizat în calitate de „Omul anului 2003" şi „Omul secolului XXI".

La mulţi ani, stimate domnule academician!

Acad. ***Gheorghe Duca,*** *preşedintele A.Ş.M.*

MEANDRELE ŞI ÎMPLINIRILE UNUI DESTIN

Academicianul HARALAMBIE CORBU LA 80 DE ANI

Critic şi istoric literar, domeniul ştiinţific: literatura modernă şi contemporană, probleme de teorie literară şi literatură comparată. Doctor habilitat în filologie (1975), profesor universitar (1995). Membru titular al A.Ş.M. (1984).

În februarie 2010 academicianul Haralambie Corbu a împlinit venerabila vârstă de 80 de ani. Multă sănătate şi urări de bine! Şi-a rotunjit anii cu demnitate şi simţul responsabilităţii. Zicând acestea, am şi numit câteva din calităţile ce i-au fost totdeauna caracteristice: verticalitatea (fără infatuarea şi fudulia noastră tradiţională) şi responsabilitatea (pentru cuvântul scris şi rostit, pentru reacţii şi atitudini).

S-a născut la 15 februarie 1930 în familia ţăranilor Agafia şi Grigore Corbu din satul Dubăsarii Vechi / Criuleni. Nu erau săraci (până odinioară era o mare fală să afirmi că provii dintr-o familie nevoiaşă), zic, nu erau săraci, de vreme ce, după absolvirea şcolii din sat şi-au trimis băiatul la Chişinău la Liceul Industrial. În curând îl vom afla la Liceul Pedagogic (Şcoala pedagogică) din Călăraşi. Absolvind-o, îşi urmează studiile la Institutul Pedagogic (azi universitate) „Ion Creangă" din Chişinău. Îi are de colegi şi buni prieteni pe Ion Ciornâi şi Elena Cercasski (Ciornâi)), care-i vor rămâne prieteni până-n ultima zi de viaţă. Absolvind în 1951 facultatea, îşi continuă studiile în calitate de doctorand la Institutul de literatură „M.Gorki" din Moscova (1954-1957), susţinându-şi teza de doctor în filologie (astăzi candidat în ştiinţe) cu tema *Dramaturgia lui V. Alecsandri* (1959). Revenind acasă, lucrează la Institutul de limbă şi literatură al Academiei de Ştiinţe, unde a fost pe rând colaborator ştiinţific, şeful sectorului de literatură clasică, director de institut, academician coordonator al Secţiei de Ştiinţe Socio-Umane, vicepreşedinte al A.Ş.M., academician. În aparenţă, a fost o ascensiune uşoară.

În realitate, erau *ani grei*. Da, eram frumoşi, pentru că eram tineri şi toată lumea părea să fie a noastră. Dar, trebuia să calci cu prudenţă şi să-ţi asculţi ecoul paşilor. Literatura clasică abia începea să fie valorificată şi H. Corbu e unul din cei care-şi pune umărul şi priceperea la intensificarea acestui proces. Debutează cu o recenzie la o plachetă de versuri a lui P. Darienco. Apoi va publica tot mai mult în revistele „Octombrie" („Nistru"), „Limba şi literatura moldovenească", în culegerile colective, la a căror alcătuire şi redactare participă cu aceeaşi responsabilitate şi tragere de inimă.

De la bun început s-a configurat interesul accentuat al cercetătorului pentru *istoria literară*, dar şi popasurile sporadice în sfera *criticii literare*, abordarea unor probleme de stringentă actualitate. Observăm şi consemnăm, în al doilea rând, preferinţa pentru anumite perioade literare (*48-smul*) şi pentru anumite genuri (*proza şi dramaturgia*). Anii 60-70 stau sub semnul lui Alecsandri: din cărţile acestor ani, câteva culegeri şi monografii erau dedicate operei bardului de la Mirceşti pe care H. Corbu o cerceta sub diferite aspecte. Începe prin a studia dramaturgia scriitorului (*Dramaturgia lui Alecsandri, Vasile Alecsandri şi teatrul*). Va reveni cu alte perspective şi unghiuri de interpretare. În *Profilul literar,* pe care i-l schiţa la începutul anilor '70 N. Bileţchi, se menţiona ca fiind caracteristică pentru creaţia lui H.Corbu „încercarea de a haşura cu datele descoperite petele albe de pe harta literaturii noastre, de a adăuga contururi noi alături de cele existente, tendinţa de a defini originalitatea operelor literare, ineditul lor. Ca o urmare a acestei tendinţe a apărut culegerea „Dreptate, voie şi pământ…"[1].

Evoluţia savantului va fi concomitent o *lărgire* a ariei de probleme, genuri, specii, autori şi o *aprofundare a cercetării*, înţelegând prin această aprofundare o mai mare atenţie pentru *detalii* şi *nuanţe*, o mai accentuată grijă pentru cititor.

Trimiţând cititorul, pentru informare, la „profilul literar" alcătuit de N. Bileţchi încă în 1972, vom insista doar asupra publicaţiilor academicianului H. Corbu din ultimul deceniu (1999-2010). Nu fără a aminti zicala franceză („Si la jeunesse savant") şi cea rusească („Если бы молодость знала, если бы старость могла…"); ei bine, activitatea lui H. Corbu din anii 2000 demonstrează că şi vârsta înaintată *poate* crea, şi un argument existenţial ar fi faptul că cele mai multe şi (nu ne temem să zicem) mai realizate studii au apărut după publicarea în 1990 a volumului *În lumea clasicilor*. *Analize şi interpretări*. După acest an încep anii 2000, cei mai rodnici şi mai bogaţi în realizări. Tocmai în aceşti ani apar 4 cărţi (acum 5), – 3 culegeri individuale de articole şi sinteze şi un studiu monografic. Să le amintim, aşezându-le în ordinea cronologică: 2000 – *Discursul direct*. Aspecte ale publicisticii eminesciene; 2003 – *Deschideri către valori*. Studii. Eseuri. Atitudini; 2004 – *Dincolo de mituri şi legende*. Studii. Eseuri. Atitudini; 2005 – *C. Stere şi timpul său. Schiţă de portret psihologic* (studiu monografic); 2007 – *Faţa ascunsă a cuvântului*. Studii

1 N.Bileţchi. H. Corbu – în cartea *Profiluri literare* „Lumina", 1977, pag. 269-270.

şi eseuri literare; 2010 – O nouă variantă a cărţii despre *teatrul lui V. Alecsandri*.

De menţionat şi faptul că în 2002 vede lumina tiparului ediţia în două volume *Scrieri* de Andrei Lupan, iniţiator al proiectului şi prefaţator al căreia este H. Corbu.

2003 *Deschideri către valori* (2003) este o culegere selectivă de texte cu subiect diferit. Aşa cum şi titlul sugerează, este o deschidere spre valorile de ieri şi de azi ale literaturii române. Autorul mărturisea într-un argument-prefaţă: „Ultimii trei ani, ca şi cei zece anteriori au fost marcaţi în fond de aceleaşi probleme şi întrebări: în ce măsură suntem deschişi şi apţi pentru a emite sau asimila adevărate valori – fie artistice, fie umane, fie culturale, fie sociale şi politice, fie naţionale şi universale – pentru a ne defini, în cele din urmă, identitatea etnică şi intelectuală şi a ne determina, măcar şi sub semnul provizoratului, locul nostru în istorie, în lumea de azi, aflată în zodia unor incertitudini şi contorsionări fluide şi deosebit de dramatice" (p. 9). Aceste precizări iniţiale (la chiar începutul volumului) au şi determinat structura lui. Primul compartiment, *Valenţele culturii* – cuprinde un fel de articole de program: *Cultura spirituală ca factor prioritar al dezvoltării umane durabile; Cultura ca factor spiritual şi statul; La încrucişare de drumuri, la intersecţie de civilizaţii; Cultura artistică şi problema istorismului* ş.a.

Pe valurile vremii, compartimentul al III-lea, cuprinde pagini din istoria presei (Revista „Viaţa Basarabiei" întru românism şi basarabenism); despre mişcarea literară din anii '30 *(Relaţia Centru – periferie (Provincie, margine*) *şi cultura spirituală*; *O vatră de lumină: Astra Basarabeană*; A*stra Basarabeană – în contextul timpului* sunt pagini inedite despre realităţile literare puţin cunoscute din anii '30. Câteva gânduri noi le aflăm în *Antimiticul Ion Luca Caragiale*. Un popas analitic pe marginea romanului *În preajma revoluţiei* deschide câteva perspective noi asupra lui Const. Stere, ca şi analiza comparată în *O paralelă: Const. Stere şi Liviu Rebreanu*; 6 eseuri, subordonate tematic, aduc în carte imaginea lui Paul Goma.

Mai multe sunt în carte materialele propriu-zis publicistice şi deci sunt mai multe abordările unor probleme de viaţă, pe lângă cele literare. Prezintă, în această ordine de idei, un real interes cele 6 studii succesive despre Paul Goma.

Dincolo de mituri şi legende (2004) – cuprinde 3 compartimente. În cuvântul înainte autorul însuşi precizează că procesul literar contemporan constituie o preocupare prioritară a eseurilor şi studiilor cuprinse în volum. Sunt şi câteva materiale absolut noi: *Polifonism cultural şi civilizaţional în opera lui D. Cantemir; Astronomul Nicolae Donici – între Dubăsarii-Vechi şi marile centre ştiinţifice ale lumii.* Alte pagini sunt o revenire la creaţia lui Alecsandri şi Const. Stere, din perspectiva unor probleme noi (*Tradiţii şi modernitate în creaţia lui V. Alecsandri*, *Poporanismul lui Const. Stere*).

În compartimentul *File albe, file negre* – sunt evocaţi scriitorii clasici, înnoind perspectivele şi unghiul de abordare: *Tradiţii şi modernitate în creaţia lui V. Alecsandri, Ţăranul şi ţărăniile în opera lui I. Creangă*.

Compartimentul următor cuprinde *Opere şi destine literare contemporane: Vocaţia şi blestemul înaintemergătorului* (o revenire la opera lui A. Lupan); *Focul din vatra părintească. I. Druţă la 75 de ani; Osânda şi răsplata cuvântului; Ion Druţă. Supremaţia demnităţii şi istoria; Ion Druţă. Ora jertfirii; Paradigma vieţii în creaţia lui Ion Druţă*; *Plecarea lui Tolstoi în nemurire; Liviu Deleanu. Dragostea nu are moarte; Pavel Boţu. Eu port risipită în mine o lume; Poetul P.Boţu sau dimensiunile eului dramatic.*

Cuprinzând unele articole mai vechi, cartea avea un caracter de program, deţinând concomitent poziţia cercetătorului şi a cetăţeanului H.Corbu.

Noi şi interesante sunt paginile despre Gala Galaction, despre Paul Goma ş.a. Cercetătorul abordează valori mai puţin cunoscute în R. Moldova. *Flori de gheaţă* (aduce câteva date inedite despre Ion C. Ciobanu). Sunt proaspete perspectivele asupra creaţiei lui P. Boţu (*Eu port risipită în mine o lume*), asupra lui V. Teleucă (*Un desferecător de cuvinte*) şi L. Damian (*Cu L. Damian pe urmele arcaşilor lui Ştefan cel Mare*). Câteva gânduri bune se aştern în paginile despre *Nicolae Corlăteanu – omul de cultură* şi în *Orizonturi călinesciene*.

C. Stere şi timpul său. Schiţă de portret psihologic este o carte care îl reprezintă pe H. Corbu din anii 2000. Substanţa cărţii o constituie prezenţa lui Constantin Stere în viaţa politică şi culturală a timpului său.

Să reţinem că nu e deloc uşor să stabilim specia cărţii. Cert este că nu este doar o schiţă. În al doilea rând, nu este doar un portret psihologic: este un portret complex şi fascinant, o carte-revelaţie prin care redescoperim, după cum şi autorul redescoperă şi readuce în conştiinţa actuală o personalitate remarcabilă a istoriei noastre literare.

Este un studiu ştiinţific? Nu numai, pentru că nu avem o prezentare absolut obiectivă a lui Stere. O fi, deci, un eseu? Nu numai, pentru că se fac trimiteri concrete la document, la surse de informare. Poate că este un roman? Nu numai, pentru că nu are o carnaţie epică suficientă, deşi pasagiile narative sunt multe şi fascinante şi tocmai ele transmit atitudinea de înaltă apreciere, de solidarizare caldă, peste ani şi decenii, cu „titanul de Soroca". Poate că ar fi mai logic să conchidem că avem în faţă un bogat studiu interdisciplinar, o carte memorabilă şi prin natura conţinutului, şi prin substratul sugestiv, şi prin polemica angajată, şi prin îndemnul implicit de a nu lăsa sub valul uitării şi al indiferenţei marile personalităţi ale istoriei noastre trecute. Cartea se sprijină pe o bogată temelie informativă, autorul abordând şi documentele de arhivă, şi legendele satului, făcând trimiteri şi invocând numele tuturor celor care au avut ceva de spus despre

C. Stere – de la I. Vasilenco şi V. Badiu, P. Balmuş şi V. Pasat… E readusă în obiectiv atmosfera începutului de secol cu înfruntările de opinii şi poziţii (politice, estetice…). Contextul cultural-literar e analizat cu lux de amănunte, cu înţelegere şi cu multă grijă pentru cititorul de azi, care trebuie nu doar informat, ci şi orientat, cultivat, educat… Rezultă o lucrare solidă despre o mare personalitate basarabeană, cu care autorul (repetăm) se solidarizează omeneşte peste ani şi, ca într-un autentic roman istoric, îşi îndrăgeşte personajul. Studiul e realizat cu mijloacele istoricului literar, cu instrumentele de analiză ale criticului literar şi ale unui istoric al culturii. Se profilează astfel imaginea convingătoare şi impresionantă a omului înţelept şi bine intenţionat care a fost C. Stere şi care a nimerit într-o situaţie dramatică: ruşii l-au exilat în Siberia, românii l-au acceptat doar formal, de aceea îl şi numeşte cercetătorul marele învins, dar nu şi marele înfrânt.

Faţa ascunsă a cuvântului e titlul cărţii din 2007, titlu care sugerează orientarea cercetătorului spre sensurile ascunse, nevăzute, nedeclarate… Într-un timp când estetica receptării este tot mai frecvent abordată (tot mai „la modă!"), e salutară această orientare către sensurile ascunse, către taina cuvântului, viaţa nevăzută – care se materializează în cuvânt, – despre aceste vorbesc paginile dedicate lui P. Boţu, V. Teleucă, Iosif Balţan. Volumul se distinge printr-un interes mai accentuat faţă de literatura contemporană.

Am consemnat anterior evoluţia cercetătorului şi a formulei lui critice. Mai subliniem (cu riscul de a repeta unele concluzii) că, pe parcursul anilor, s-a lărgit aria de preocupări, probleme şi autori. Din literatura clasică au intrat în sfera de interese a savantului Dimitrie şi Antioh Cantemir, C.Stere, Al. Mateevici, M. Eminescu (mai ales publicistica acestuia). Din literatura contemporană au mai venit în obiectivul criticului poeţi, prozatori şi dramaturgi de talia lui – L. Deleanu, P. Boţu, V. Teleucă, D. Matcovschi, Pavel Starostin. A rămas printre preferinţele analistului opera lui Ion Druţă (vreo 7 materiale), l-a interesat creaţia lui Paul Goma.

Intră în obiectiv Pavel Boţu, dar paginile despre el sunt, în mare măsură, publicistică, nişte mărturii discrete despre sfârşitul tragic al scriitorului. După care urmează *Poetul Pavel Boţu sau dimensiunile Eului dramatic*. Şi în toate aflăm o bună, subtilă receptare a fenomenului poetic actual, un comentariu competent şi binevoitor.

S-au înmulţit perspectivele analitice şi unghiul de abordare a unor autori concreţi. Să exemplificăm situaţia aceasta prin cazul lui V. Alecsandri, la care autorul a revenit în repetate rânduri. I-a analizat dramaturgia, proza, a revenit la opera lui din perspectiva latinităţii neamului. S-a referit la comic şi grotesc în opera bardului de la Mirceşti ş.a. Altfel zis, a revenit, fără a lăsa impresia de repetare.

Subtilităţile analitice sunt şi ele mai multe şi mai interesante. A evoluat limbajul critic, fraza, stilul. Elibe-rat de dogmele constrângătoare ale timpului, cercetătorul gândeşte mai liber, mai original, mai îndrăzneţ…

Metodele de cercetare sunt multe şi diverse: istorico-literară, sursologică, istorico-genetică, analize de text, hermeneutică, element de psihocritică ş.a. Oricum, chiar şi fără a aborda toate noile metode de cercetare, creaţia savantului din ultimul deceniu demonstrează o schimbare de registru şi de formulă, o modernizare a perspectivei de cercetare.

E firesc să revenim, în final, la problema evoluţiei şi să ne întrebăm: prin ce se disting şi se impun cărţile lui H. Corbu din ultimul deceniu şi de ce vorbim despre evoluţie în scrisul octogenarului?

În primul rând, cărţile din ultimul deceniu sunt mai multe şi mai voluminoase. Puse faţă în faţă cu cărţile perioadelor anterioare, deosebirea este evidentă: *Creionări* – 150 pagini; *Faţa ascunsă a cuvântului* – 490 pag.

Dar, fireşte, nu e vorba numai de volumul măsurat cu pagini: cărţile sunt mai consistente, mai pline de informaţii inedite. Autorul e mai atent la direcţiile literare, la probleme controversate (ale literaturii şi ale vieţii noastre în genere). Eliberat de forma dogmelor de odinioară, autorul vorbeşte mai liber şi chiar mai frumos. Cartea despre faţa ascunsă a cuvântului şi cea despre C. Stere, bunăoară, sunt scrise aproape ca nişte opere artistice şi reprezintă, în mod neîndoielnic, momentele de vârf ale creaţiei. Apoi cărţile din anii 2000 se disting prin mai multă sinceritate şi dorinţă de a spune adevărul, prin plăcerea de a spune adevărul, prin curajul de a spune lucrurilor pe nume fără exagerări şi – totodată – fără intenţia de a face cuiva şicane. Observaţiile le face cu modestie şi precauţie, concluziile le formulează de asemenea fără grabă. Chiar şi în polemică se angajează fără să ofenseze pe cineva, cu demnitate şi forţă de convingere (or, la noi e atât de frecventă contrareplica, însoţită de „las'că-i arăt eu…").

Şi încă un amănunt: înţelept, savantul nu colorează în negru toate cele realizate în perioadele anterioare (inclusiv anii 60-70), – exagerările nu-i plac. Poate aşa se explică şi interesul lui pentru scriitorii ignoraţi sau repudiaţi.

Toate cele spuse probează rezistenţa în timp a cărţilor lui H. Corbu, demnitatea drumului său de creaţie.

Revenind la titlul eseului (*Meandrele şi împlinirile unui destin*), precizăm că împlinirea unui destin se realizează nu numai prin/din cărţi. Haralambie Corbu are o familie fericită: are o soţie fidelă care de jumătate de secol şi mai bine stă de veghe la frontierele demnităţii celor dragi şi iubiţi; are 2 fiice frumoase şi deştepte, are doi nepoţi scumpi ca lumina ochilor (Dumitraş-Drumea şi Năstica), are discipoli şi colegi care îl respectă şi îl apreciază, are o masă de scris unde-şi sprijină coatele şi gândurile, – ce-i mai trebuie unui om pentru a se simţi împlinit? Să ne trăiţi, domnule academician! Bucuraţi-vă de familie, de cărţi şi de primăvară!

Prof. univ. ***Eliza Botezatu***

LAUDATIO

Dr. VICTOR CIRIMPEI LA 70 DE ANI

Etnolog, domeniul ştiinţific: folcloristica populară. Dr. în filologie (1968).

Această frumoasă aniversare a colegului nostru V. Cirimpei ne îndeamnă la o cunoaştere mai aprofundată a unor coordonate ale personalităţii sale, prezente în fiecare filă şi în fiecare rând din lucrările tipărite, cu semnificaţiile sale aparte.

S-a născut la 15 februarie 1940 în localitatea Drăgăneşti din Ţinutul Bălţilor, vatră folclorică ce se remarcă prin ţărani harnici şi mucaliţi. După anii de studenţie la Facultatea de Istorie şi Filologie a Universităţii de Stat din Chişinău începând cu anul 1958, între 1964-1967 este doctorand la institutul de Literatură Universală „M. Gorki" al Academiei de Ştiinţe a URSS din Moscova, iar în 1968 susţine teza de doctor în filologie având ca temă Современные процессы в фольклере (по материалам жанров молдавской народной поэзии) / *Procesele contemporane în folclor* (în baza genurilor şi speciilor poeziei populare moldoveneşti).

Activitatea de cercetare cuprinde anii de la 1964 încoace, debutând cu modesta, dar onorabila funcţie de *laborant* la Institutul de Limbă şi Literatură al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi continuând cu postul de cercetător ştiinţific inferior la aceeaşi instituţie din 1968, cercetător ştiinţific superior la Secţia de Etnografie şi Arte a AŞM (1973-1980), din 1980 – la Institutul de Limbă şi Literatură, iar din 1991 – în cadrul Institutului de Etnografie şi Folclor al AŞM. Din 1997 până în prezent este cercetător ştiinţific coordonator la Institutul de Etnografie şi Folclor, din 1999 – la Institutul de Literatură şi Folclor, din 2006 – la Institutul de Filologie al AŞM.

Etnologul V. Cirimpei a ştiut să preia modelul oferit de înaintaşi, de formulă clasică în folcloristica românească, spre care a tins dintotdeauna, despre care a scris de câte ori a avut prilej şi care şi-a lăsat amprentele asupra desăvârşirii sale de format academic, pe de o parte, şi, pe de altă parte – însuşirea creatoare a unui bagaj complex de cunoştinţe, reprezentări şi norme etice şi morale specifice stratului de înţelepciune ţărănească, de la care a asimilat şi continuă să se alimenteze prin acel spirit mereu treaz, critic, volatil şi dezarmant până la urmă.

Pentru V. Cirimpei, actul descinderii în folcloristică este conceput şi resimţit mereu ca o datorie, cu asumarea nu doar a responsabilităţii persoanei ce se erijează în membru activ al comunităţii din care face parte (de aceştia au fost şi sunt mulţi!), dar şi al istoriei şi ştiinţei la prezent, cu angajarea civică, pronunţat conştientizată, prin a transmite generaţiilor viitoare tot ce este mai semnificativ. Drept mărturie sunt cărţile publicate – 24 la număr, dintre care 12 volume semnate de unul singur, alte 12 – de coautor, dar şi cele peste 130 de articole şi studii ce-i poartă semnătura. Din acest substanţial prinos oferit culturii naţionale de către omagiat vom aminti lucrările: *Фольклор и современность* (1974), *Realizări ale folcloristicii timpurii moldoveneşti* (1978), *Snoave şi anecdote*. Alcătuire, studiu monografic şi comentarii (1979), *Ace pentru cojoace*. *Nume*, *anecdote*, *snoave*. Selecţie, prelucrare literar-ştiinţifică, comentarii, postfaţă (1985), *Pacala and Tyndala*, *jokes*, *anecdotes*, *pranks* [Translated: D. Badarau] (1987), *Crestomaţie de folclor moldovenesc pentru studenţii instituţiilor de învăţământ superior* (1989, coautor), *Soare nou răsare*. Selecţie de folclor al sărbătorilor de iarnă cu prefaţă, note şi glosar (1990), *Creaţia populară* (*Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia*, *Transnistria şi Bucovina*) (1991, coautor), *Пэкалэ и Тындалэ*. *Побасенки* [Перевёл с румынского М. Хазин] (1991), *Literatura română*. Manual-crestomaţie pentru clasa a VII-a (1995, coautor), *Argumente Basarabe*. *Dovezi referitoare la sigiliul românesc al dinastiei domnitorilor Basarabi în spaţiul dintre Prut şi Nistru* (2006), *Pozne cu alde Păcală*. *Povestiri şi dialoguri din folclorul comic românesc* (2007) ş. a.

V. Cirimpei este coautor la cele 12 volume tematice zonale (*Folclor din Bugeac*, *Folclor din stepa Bălţilor*, *Folclor din Maramureş* etc.). „Cercetător scrupulos" (Ion Ciocanu), V. Cirimpei „studiază probleme privind contemporaneizarea folclorului, natura comicului popular, valorificarea moştenirii folclorice, cultura arhaică a românilor în context indoeuropean" (Iordan Datcu).

Există în tot ceea ce a reuşit să elaboreze V. Cirimpei câteva repere, ce se înscriu în coordonatele noţiunilor de neam, ţară, destin, credinţă, omenie, onoare. Chiar dacă ar fi aparent uşor paseist, ca toţi folcloriştii, de altfel, Victor Cirimpei nu este anacronic. Avem, în acest sens mai multe argumente şi dovezi, prin exemplul tipăriturilor sale ancorate în realităţile vieţii contemporane, cu sistemul de valori ce o caracterizează. Fire de o sensibilitate deosebită, afectivă am putea spune, omagiatul este devotat demersului critic, satirico-umoristic în reflectarea schimbării de mentalitate a generaţiilor, sesizând ruptura dintre epoci şi regimuri în societatea noastră,

fiind apreciat şi pentru felul în care combate inepţiile „cu argumente din toate domeniile" (Ion Talaş). Ne referim în context la lucrarea *Pătăranii folclorice ale românilor sovietici din Basarabia*, *stânga Nistrului*, *nordul Bucovinei*, *nordul Transilvaniei*, *Caucazul de vest*. Studiu introductiv, selectarea şi îngrijirea ştiinţifică a textelor (2008).

În acelaşi timp este cazul să remarcăm şi o trăsătură proprie lui Victor Cirimpei, care îl şi deosebeşte de alţi confraţi din domeniu: prin demersul său ştiinţific sistematic şi de durată face apel la memoria colectivă mai ales prin cercetări şi studii directe de teren, o anume conduită etică împiedicându-l să „alcătuiască" lucrări din culegeri tipărite, revenindu-i rolul de a interpreta, de a tălmăci şi răstălmăci în introduceri competente, note explicative şi comentarii dense şi ample cele semnalate. Studiind valorile etnofolclorice în cazul unor mari oameni de cultură, V. Cirimpei elaborează 11 (unsprezece) articole şi studii despre D. Cantemir, 6 (şase) despre Bogdan P. Hasdeu, iar cu referinţă la opera lui Ion Neculce, ne demonstrează că aceasta include 21 legende, 19 tradiţii orale, 28 povestiri populare, 3 anecdote, 96 proverbe, 64 zicători, 666 expresii idiomatice, 73 asemănări poetice, 93 descrieri de obiceiuri; în total 1069 de texte etnofolclorice, la care ar mai putea fi adăugate numeroase descrieri mitologice şi simetrii poetice (deci, nu doar *surse folclorice*, cum se mai afirmă de unii cercetători).

În studiile despre expresiile populare figurate autorul constată apariţia acestora din necesitatea unei exprimări nuanţate, la care recurge omul de rând în vorbirea-i firească „Victor Cirimpei aduce noi şi valoroase contribuţii la adevărata cunoaştere a resurselor mitologice de origine autohtonă". În repetate rânduri lasă impresia că se desfată parcă în lucrările sale prin îmbinarea spiritului de investigare a tradiţiei ţărăneşti cu umorul specific pentru personajele caracteristice Păcală şi Tândală. Multe din studiile şi articolele sale dovedesc deopotrivă calităţile folcloristului, scriitorului şi publicistului Victor Cirimpei, ipostaze ce încă aşteaptă să fie în atenţia criticii. L-am admirat la Drăgăneştii natali într-un discurs inspirat în faţa consătenilor despre perenitatea folclorului. Ca autor şi orator talentat, analist şi polemist este des solicitat de bibliotecile şi liceele din municipiu şi din teritoriu.

Este generos în relaţiile cu colegele de la sector şi de la institut, pe care le răsfaţă cu expresii inedite, flori, parfumuri şi reţete originale. Adevărul şi frumuseţea ideilor exprimate de colegul Victor Cirimpei ne întăresc şi ne consolidează spiritual, deschizând noi căi şi în sfera culturii tradiţionale, a etnologiei şi a folcloristicii în special. Îi mulţumim pentru calităţile Sale de om al cetăţii şi cercetător al culturii populare.

Dr. ***Tudor Colac***

POMUL RODIT AL ŞTIINŢELOR AGRARE

Membru corespondent al A.Ş.M. GHEORGHE CIMPOIEŞ LA 60 DE ANI

Specialist în pomicultură. Doctor habilitat în ştiinţe agricole (1992), membru corespondent al A.Ş.M. (2007). Rector al Universităţii Agrare de Stat din Moldova (din 1994).

La 17 februarie 2010 comunitatea ştiinţifică a consemnat jubileul de 60 de ani al rectorului Universităţii Agrare de Stat din Moldova, membru corespondent al A.Ş.M., profesorului universitar Gheorghe Cimpoieş, prilej frumos de a trece în revistă cele mai elocvente evenimente din viaţa şi activitatea sa.

După absolvirea şcolii de 8 ani din satul natal Meniailovca, r-nul Sarata, reg. Odesa, îşi continuă studiile la şcoala medie din s. Volentiri, r-nul Ştefan-Vodă, pe care o absolveşte cu medalie de aur în 1967. În anul 1972 absolveşte cu diplomă de menţiune Facultatea de Horticultură a Institutului Agricol „M. V. Frunze" din Chişinău.

Îşi începe activitatea ştiinţifică la Catedra de pomicultură a aceluiaşi institut, în cadrul căreia, în perioada 1974-1977, urmează studiile în doctorantură. În 1978 susţine teza de doctor în ştiinţe agricole cu tema: *Regimul solar şi productivitatea mărului în funcţie de structura plantaţiei şi normele de îngrăşăminte introduse înainte de plantare*.

După absolvirea doctoranturii îşi continuă activitatea în calitate de colaborator ştiinţific superior la Catedra de pomicultură. În 1982-1983 a efectuat un stagiu de perfecţionare la Istituto Sperimentale per la Frutticoltura din Roma.

Activitatea didactică, în calitate de titular al Catedrei de Pomicultură, o începe în anul 1984, ocupând prin concurs postul de conferenţiar, iar din 1992 – de profesor universitar. În anii 1989-1992 urmează studiile de post-doctorat la Institutul Agricol din Krasnodar, susţinând teza de doctor habilitat în ştiinţe agricole cu tema: *Sporirea productivităţii plantaţiilor intensive de măr prin desăvârşirea amplasării, conducerii şi tăierii pomilor*.

A fost primul care a început predarea disciplinei

Pomicultura tropicală şi subtropicală pentru studenţii străini, asigurând-o cu lucrări metodice şi material didactic. În prezent, predă disciplina universitară *Pomicultura* la specialitatea horticultură şi viticultură.

În anul 1994, prin concurs, este ales rector al Universităţii Agrare de Stat din Moldova, fiind primul ei absolvent avansat în această funcţie înaltă.

Preocupările ştiinţifice ale prof. Gh. Cimpoieş sunt axate pe optimizarea structurii plantaţiilor pomicole, considerată verigă principală în sporirea productivităţii lor. Pentru prima dată a argumentat definiţia şi a elaborat clasificarea şi cerinţele faţă de structura plantaţiei pomicole. A fundamentat principiile tehnologice de formare şi tăiere a pomilor în livezile intensive. Cercetările efectuate au contribuit substanţial la soluţionarea în complex a problemelor ce ţin de crearea şi exploatarea livezilor superintensive de măr cu indici superiori, calitativi şi economici; la elaborarea recomandărilor practice pentru proiectarea, crearea şi menţinerea parametrilor optimali productivi în livezile de măr cu coroane fusiforme şi potenţial înalt de productivitate.

Este autor şi coautor a peste 160 de lucrări ştiinţifice şi metodice, inclusiv a 9 brevete de invenţie, 5 monografii şi manuale. Lucrările sale *Conducerea şi tăierea pomilor* (2000), *Soiuri de măr* (2001), *Pomicultura* (2001), au devenit cărţi de căpătâi pentru pomicultori. A editat primul manual de *Pomicultură specială* în Republica Moldova (2002). A pregătit 5 doctori în ştiinţe agricole şi un doctor habilitat, inclusiv 3 de peste hotarele ţării.

Un compartiment aparte în biografia membrului corespondent Gh. Cimpoieş îl ocupă activitatea sa în funcţie de rector al UASM. Pe parcursul celor 16 ani de activitate în acest post, care coincid cu o perioadă destul de dificilă de tranziţie de la economia planificată la economia de piaţă, a înscris o pagină distinctă în istoria învăţământului superior agricol din ţară. În această perioadă şi-a manifestat cele mai nobile calităţi de manager al învăţământului superior ce au contribuit decisiv la perfecţionarea învăţământului agricol superior, ridicarea nivelului general de pregătire profesională a studenţilor, la racordarea învăţământului agronomic superior din ţară la exigenţele Procesului de la Bologna.

Sub egida lui Gh. Cimpoieş, pentru prima dată în învăţământul superior din ţară, au fost elaborate şi editate standardele profesionale şi curriculum-urile disciplinelor la specialităţile respective şi implementat Sistemul European de Credite Transferabile. A fost iniţiat procesul de implementare a unei noi forme de învăţământ – cel de la distanţă. În anul universitar 2002-2003, pentru prima dată s-a realizat pregătirea specialiştilor în agricultură prin masterat. A fost organizat pe baze noi, conform standardelor europene, procesul de studii, punându-se accentul pe implementarea noilor tehnologii de predare, trecând de la învăţământul informativ la cel formativ. A fost asigurată dotarea catedrelor şi laboratoarelor cu aparate de proiectat, televizoare, aparate video şi tehnică de calcul etc., pregătirea filmelor didactice, editarea de cursuri, manuale, monografii etc.; creat Centrul editorial al UASM şi înzestrat Centrul de calcul cu numărul necesar de computere; deschise clase de calculatoare, realizată conexiunea la Internet. În scopul stimulării profesionalismului, a creativităţii cadrelor didactice, din anul 2002 se organizează concursul *Profesorul anului.* Rectorul este cofondator şi redactor-şef adjunct al revistei *Ştiinţa Agricolă* în care sunt publicate rezultatele cercetărilor ştiinţifice ale savanţilor şi cadrelor didactice din UASM, precum şi din alte instituţii din republică şi din străinătate.

Ţinând cont de necesităţile dezvoltării universităţii în perioada de tranziţie la economia de piaţă a deschis 10 specialităţi noi, o facultate nouă – cea de Contabilitate. De menţionat că în ultimii ani numărul studenţilor UASM a atins o cifră record în istoria sa – peste 9000 persoane. În anul 1995 UASM a fost primită în Asociaţia Universităţilor Europene, iar din 2002 este membră a Consorţiumului Interuniversitar European în Agricultură (ICA). Au fost stabilite relaţii de colaborare cu diferite instituţii similare din SUA, Italia, Belgia, Marea Britanie etc. Dezvoltarea relaţiilor de colaborare internaţională se realizează în cadrul proiectelor TACIS, TEMPUS, REAP, LOGO, USIA, FAO. Anual peste 200 de studenţi îşi realizează practica de producţie la fermele agricole din ţările vest-europene (Marea Britanie, Elveţia, Germania, Franţa etc.).

În semn de înaltă apreciere a meritelor sale, a fost ales membru corespondent al A.Ş.M. (2007), academician al Academiei Internaţionale a Şcolii Superioare din Rusia(1996), academician al Academiei Internaţionale de Studii Agricole din Moscova (1997), academician al Academiei Internaţionale de Ecologie şi Securitate Vitală din Sankt Petersburg (2005). Este doctor honoris causa al universităţilor: de Ştiinţe Agronomice şi Medicină Veterinară din Bucureşti (2006), de Ştiinţe Agricole şi Medicină Veterinară din Iaşi (2007) şi de Ştiinţe Agricole şi Medicină Veterinară din Cluj-Napoca (2007), Profesor onorific al Universităţii Naţionale Agricole din Kazahstan (2007).

Savantul şi rectorul Gheorghe Cimpoieş a fost distins cu titlurile de Laureat al Premiului Naţional în domeniul ştiinţei şi tehnicii (2004), Om Emerit (1994), ordinul Gloria Muncii (2000), medalia M.V. Lomonosov a Academiei Internaţionale de Ecologie şi Securitate Vitală.

Cu ocazia jubileului de 60 de ani, stimate domnule rector, membru corespondent, profesor universitar Gheorghe Cimpoieş, Vă dorim noi realizări pe făgaşul dezvoltării ştiinţei şi învăţământului superior din ţară, forţe creative, elan tineresc, să aveţi parte de multă sănătate, viaţă îndelungată şi bucurii de la cei apropiaţi şi dragi Dumneavoastră.

Acad. ***Teodor Furdui****, prim-vicepreşedinte al AŞM*
Dr. ***Gheorghe Tudorache***

POPAS ANIVERSAR

Dr. hab. TUDOR LUPAŞCU LA 60 DE ANI

Născut la 4 martie 1950. Chimist, domeniul ştiinţific: chimia fizică, chimia ecologică. Dr. hab. în chimie (2000). Directorul Institutului de Chimie al A.Ş.M. (din 2002).

Cercetător notoriu în domeniul chimiei fizice, promotor activ al protecţiei mediului ambiant şi adept al folosirii durabile a resurselor naturale, dr. hab. în chimie Tudor Lupaşcu – prof. univ., inventator cu renume, manager de o bună bucată de timp al Institutului de chimie, prin realizările sale de excepţie duce faima ştiinţei chimice moldave departe de hotarele ei.

Având o pregătire temeinică în domeniul chimiei teoretice, prof. Tudor Lupaşcu şi-a îndreptat privirile spre problemele ce ţin de ocrotirea meleagului natal de efectele antropice, evitarea şi prevenirea poluării mediului cu substanţe toxice. Este cunoscut datorită investigaţiilor ştiinţifice complexe consacrate sintezei dirijate a adsorbanţilor carbonici cu proprietăţi programate prin dirijarea tehnologiei de activare şi a agenţilor chimici de tratare a materiei lemnoase. În baza acestei concepţii au fost elaborate şi brevetate noi sortimente de adsorbanţi carbonici şi catalizatori pentru detoxificarea organismului uman şi protecţia mediului înconjurător; stabilită chimia suprafeţei noilor adsorbanţi carbonici şi a mecanismelor de interacţiune-imobilizare-transformare a poluanţilor organici şi anorganici pe suporturi catalitice; elaborate tehnologii de potabilizare a apelor naturale şi de purificare a apelor reziduale.

Actualmente tot mai mult se evidenţiază tendinţa de interacţiune dintre cercetările fundamentale şi aplicative. Prof. Tudor Lupaşcu, graţie aptitudinilor intelectuale şi manageriale deosebite, îmbină cu succes activitatea ştiinţifică fundamentală cu elaborările practice şi munca de implementare a rezultatelor ştiinţifice în practică.

Pe parcursul anilor a studiat proprietăţile fizico-chimice şi mecanice ale noilor materiale de construcţie, obţinute în baza materiei prime locale, în special a produselor secundare din ramura extractivă. Au fost elaborate, brevetate şi implementate noi compoziţii pentru tencuirea suprafeţelor interioare şi exterioare ale clădirilor. Efectul economic anual al acestor implementări la zi constituie circa 2 milioane de lei.

În anul 2009, în baza brevetelor de invenţie, elaborate de profesorul Tudor Lupaşcu, la S.A. Monolit şi S.R.L. Odgon au fost construite şi date în exploatare linii tehnologice de producere a materialelor de construcţie. Testările industriale au arătat că în condiţiile climaterice ale Republicii Moldova noile materiale sunt mai eficiente, dar şi mai ieftine în comparaţie cu cele de import.

Sub îndrumarea dr. hab. T. Lupaşcu a fost elaborată concepţia de scindare oxidativă a polimerilor naturali şi de formare a compuşilor biologic activi, au fost evidenţiate grupele funcţionale şi principiile de funcţionare a substanţei biologic active *Enoxil*. În baza *Enoxilului* au fost elaborate şi brevetate noi produse farmaceutice. Preparatele produse la S.A. „Farmaco" au fost testate în 4 clinici republicane şi dovedesc efecte curative de înaltă eficienţă în cazul bacteriozelor şi micozelor umane, în procesul de regenerare a plăgilor termice, fizice şi chimice, în tratamentul plăgilor postoperatorii şi leziunilor postradiante la pacienţii oncologici, precum şi în tratamentul leziunilor traumatice ale ţesuturilor moi şi afecţiunilor inflamatorii ale regiunii maxilo-faciale la copii.

Despre activitatea ştiinţifică fructuoasă a doctorului habilitat T. Lupaşcu ne vorbeşte elocvent şi numărul impunător de lucrări ştiinţifice, care au depăşit cifra de 500 publicaţii, inclusiv 4 monografii, 47 invenţii. Rezultatele investigaţiilor întreprinse de dumnealui au fost validate şi recunoscute prin participarea la circa 70 de foruri ştiinţifice din ţară şi de peste hotare, inclusiv în Bucureşti, Moscova, Kiev, Odesa, Lvov, Riga etc.

După proclamarea independenţei Republicii Moldova şi deschiderea hotarelor, cercetătorul şi managerul T.Lupaşcu a obţinut prin concurs 17 proiecte internaţionale, care au fost realizate în comun cu savanţi din România, SUA, Franţa, Germania, Spania, Norvegia, Austria, Rusia, Ucraina.

Erudiţia, spiritul creativ, capacităţile deosebite de a analiza şi a genera noi idei, calităţile sale de organizator s-au manifestat pe deplin în exercitarea funcţiei de director al Institutului de Chimie începând cu anul 2002 până în prezent. Pe parcursul acestor ani Institutul de Chimie a obţinut noi rezultate în aspect teoretic şi aplicativ.

Sunt recunoscute şi aptitudinile de pedagog iscusit ale omagiatului, care a îndrumat câteva generaţii de chimişti, activând în calitate de profesor la Facultatea de Chimie şi Tehnologie Chimică a USM, dar şi fiind conducător ştiinţific a 3 teze de drctor habilitat şi 2 teze de doctor în chimie.

La acest popas aniversar, îi dorim colegului nostru, dr. hab. Tudor Lupaşcu, prosperare, sănătate şi noi performanţe ştiinţifice!

*Academician **Gheorghe Duca**, preşedintele AŞM.*

CALEA SPRE TAINELE CUVINTELOR

Dr. GHEORGHE DRUȚĂ LA 75 DE ANI

Filolog. Domeniul științific: lexicologia, lexicografia, semasiologia, cultivarea limbii. Doctor în filologie (1997).

Gheorghe Druță s-a născut la 5 martie 1935, într-o familie de țărani din comuna Tătărăuca Veche, județul Soroca, România. În familie, a fost al șaselea copil, mezinul. Mama se numea Eudochia, iar tatăl Teodor. Pe la începutul verii anului 1945, în curs de o săptămână, s-au stins din viață ambii părinți, lăsând orfani cei șase copii. Copilăria dlui Gheorghe Druță a fost atinsă de focul războiului, iar adolescența marcată de foamete și lupta pentru existență.

În anul 1949 absolvește șapte clase la școala din satul natal. În toamna anului 1952 este trimis de către „administrația sovietică" locală la o școală de meserii din orașul Șahtî, regiunea Rostov-pe-Don, Rusia. După șase luni de studii, este repartizat la muncă în orășelul Hucovo, din aceeași regiune. Lucrând dulgher la un strung electric, a suferit un accident, rămânând fără patru degete de la mâna stângă. Aici începe pentru Gheorghe Druță școala vieții, care-i formează caracterul, îi consolidează simțul răspunderii, îi educă tăria de caracter și deprinderea de a învinge greutățile vieții. În 1953 revine în satul de baștină. În 1954, susținând examenele, devine student la Școala Pedagogică din or. Soroca, după a cărei absolvire este învățător la clasele primare în satul Condrița, raionul Strășeni. În vara anului 1959, se înscrie la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie. În anii de studii 1961-1962, este nevoit să-și ia un concediu academic și să lucreze în calitate de profesor de limba și literatura română la școala din satul Valea Norocului, raionul Florești.

După facultate, în 1965, este angajat la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Sectorul de lexicologie și lexicografie, parcurgând mai multe trepte ale ierarhiei științifice: laborant (1965), laborant superior (1970), cercetător științific inferior (1974), cercetător științific (1988), cercetător științific superior (1996 – prezent).

În toamna anului 1997 susține teza de doctor în filologie cu tema *Particularități semantice ale unor subsisteme de unități lexicale în limba română,* sub conducerea regretatului academician Silviu Berejan.

Mai bine de jumătate de viață (45 de ani) Gheorghe Druță activează la Sectorul de lexicologie și lexicografie. Muncește cu dăruire, uneori prea meticulos, cântărind fiecare cuvânt, așa cum plugarul cântărește sămânța înainte de a o arunca în sol. În cadrul sectorului a contribuit la elaborarea unor importante lucrări lexicografice: *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, în două volume; *Dicționar rus-moldovenesc*, în trei volume; *Dicționar de antonime al limbii moldovenești* (1988). În anul 2002, editura Litera (în colecția "Biblioteca școlarului") a lansat *Dicționarul de antonime*, reeditat cu unele rectificări și completări, în 2004, autor Gheorghe Druță.

În anul 2005 a văzut lumina tiparului monografia *Din frământul cuvintelor* (Chișinău, Editura Labirint). „Cuvântul, ca și omul, are un anumit destin. Se naște <u>în</u> și <u>din</u> sufletul unei persoane, viețuiește o perioadă mai îndelungată sau mai puțin îndelungată, se înnobilează sau degradează și moare sau își continuă existența în „depozitele arhivelor" neamului pe care l-a servit.

Cuvântul este o rază de lumină ce vine de la Domnul la Om, să-i lumineze sufletul și cugetul cu Adevărul despre cele văzute și nevăzute, despre cele făptuite și nefăptuite, dar intenționând a le făptui…"

Am citat din prefața cărții lui Gheorghe Druță *Din frământul cuvintelor*. Or, dumnealui și-a legat destinul de limba română, străduindu-se să șlefuiască cuvintele ei, să le redea strălucirea, să le înșire unul lângă altul ca mărgăritarele, apoi bucurându-se ca un copil când a reușit să le adune într-un nou dicționar.

A publicat peste 150 de articole și studii științifice în ziare și reviste de specialitate, tratând probleme de semantică lexicală, de cultivare a limbii române literare și de stilistică, a participat cu comunicări la diverse conferințe științifice, simpozioane și congrese.

Ne bucurăm cu sinceritate de tot ce a realizat și, mai cu seamă, de faptul că a rămas același om de omenie, prietenos și mărinimos, modest și perseverent, galant și curtenitor, vesel din fire, mereu cu zâmbetul pe buze, gata în orice moment să împartă cu cei din jur bucuriile și necazurile vieții.

Să aveți parte, domnule Gheorghe Druță, de lumină și credință în suflet, să vă bucurați de căldura prietenilor și atunci când ne vom aduna grămăjoară peste ani… să ne mărturisiți: „Sunt fericit că am ajuns să vă am în preajmă…" Să trăiți, stimate coleg și prieten, mulți ani plini de rod și de bucurii, cu noi realizări, cu teancuri de cărți și multe dicționare.

Tamara Pahomi, Lidia Vrabie
Institutul de Filologie al AȘM

ÎN AVANGARDA GENETICII

Dr. hab. NICOLAE BARBACAR LA 60 ANI

Genetician, domeniul ştiinţific: genetica moleculară. Dr. hab. în biologie (2001), profesor cercetător (2003). Directorul Institutului de Genetică a Plantelor, A.Ş.M. (din 2010).

Născut la 8 martie 1950 în c. Stalineşti, r-nul Nouasuliţa, regiunea Cernăuţi, Ucraina. În anul 1967 a absolvit şcoala medie din c. Mamaliga. În perioada anilor 1969-1974 a studiat la U.S.M.

Nicolae Barbacar îşi începe activitatea ştiinţifică în 1974 în calitate de laborant superior la Institutul de Fiziologie şi Biochimie a Plantelor. În anii 1975 - 1979 este doctorand la Institutul de Biologie Moleculară al A.Ş. a ex-URSS din Moscova. Susţine teza de doctor în biologie în 1980 cu tema: *ARN mesager a genelor lanţurilor uşoare de imunoglobuline G. 1: izolarea, caracteristica şi reverstranscripţia,* la specialitatea *biologia moleculară*.

Stagiunea ştiinţifică, efectuată în anii 1983-1984, în laboratorul "Biosinteza acizilor nucleici", condus de academicianul AŞ a ex-URSS G. Gheorghev, a permis tânărului savant să se familiarizeze cu mecanismele recent descrise privind transpoziţia elementelor migratoare în genomul de drosofilă.

Începând cu anul 1985, dr. N. Barbacar activează în cadrul Institutului de Genetică Ecologică, unde se încadrează plenar la realizarea unor cercetări moleculare ale sistemului reproductiv la plante, efectuând o serie de cercetări profunde a transcripţiilor, genele cărora se expresează diferenţiat în profaza I a diviziunii meiotice la tomate şi porumb.

În anii 1991-1992, precum şi în 1994, N. Barbacar stabileşte relaţii de cooperare cu Institutul de Biologie Moleculară şi Biotehnologie din Bruxelles, Belgia. În perioada respectivă a obţinut rezultate noi referitor la expresia diferenţiată a genelor ce controlează dezvoltarea sexului la plantele dioice.

O etapă nouă în evoluţia sa ştiinţifică este marcată de activitatea în calitate de profesor asociat la Şcoala Normală Superioară din Lyon, Franţa (1995-1997), precum şi cea de profesor invitat la INRA, Versailles, Franţa (1999-2000). Rezultatele acestor cercetări din mediul universitar francez, axate pe probleme ştiinţifice privind mecanismele de interacţiune genică în dezvoltarea şi maturizarea sistemului de reproducere la tomate, porumb, melandrium şi arabidopsis, au constituit temelia perfectării şi susţinerii în anul 2001 de către savant a tezei de doctor habilitat în biologie. Titlul de profesor cercetător i s-a conferit în 2003, la specialitatea *genetica*. În anul 2006, în bază de concurs, prof. N. Barbacar a fost ales în calitate de vicedirector al Institutului de Genetică şi Fiziologie a Plantelor, iar în 2010, după trecerea din viaţă a directorului institutului, acad. A. Jacotă, a fost desemnat director al acestui institut.

Profesorul Nicolae Barbacar este apreciat pentru lucrările sale fundamentale ce ţin de organizarea moleculară şi expresia genelor specifice din organele de reproducere la tomate, porumb şi melandrium. A elaborat un concept nou referitor la reglarea expresiei genice la nivel de transcripţie şi translare. În baza acestui concept au fost identificaţi factori de transcripţie şi molecule specifice de micro-ARN, implicaţi în activitatea funcţională pentru unele gene din sistemul reproductiv la plante. Utilizând o gamă vastă de strategii experimentale de biologie şi genetică moleculară a pus în evidenţă noţiuni noi de domene conservatoare la gene specifice din genomul mai multor organisme, ce a condus la clasificarea lor în gene paralogice şi ortologice. A elaborat o serie de situri de marcheri moleculari eficienţi în scopul cartografierii genomului la unele plante de cultură: porumb, tomate, grâu, soia şi viţa de vie.

Prof. N. Barbacar este autor şi coautor a circa 170 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 articole de sinteză, o recomandare metodică, 15 articole în reviste de specialitate de prestigiu. Printre acestea: *A floral third whorl-specific marker gene in the dioecious species white campion is differentially expressed in mutants defective in stamen development* (1997)*, Isolation of early genes expressed in reproductive organs of the dioecious white campion (Silene latifolia) by subtraction cloning using an asexual mutant* (1997)*, Manager F. SlY1, the first active gene cloned from the Y chromosome of a dioecious plant encodes a WD-repeat protein whose differential expression reflects sexual dimorphism.* (1999)*, Dioecious silene at the X-road: the reasons Y. sex plant reproduction.* (2000)*, Dioecious plants. A key to the early events of sex chromosome evolution* (2001).

Dr. hab. Nicolae Barbacar participă activ la pregătirea cadrelor ştiinţifice de calificare înaltă. Sub conducerea sa au fost susţinute 10 teze de doctor în biologie şi medicină şi o teză de doctor habilitat în medicină. Din 1987 este angajat în activitatea didactică la Facultatea de biologie şi pedologie a USM, iar din 2009 este antrenat în pregătirea cadrelor la Facultatea de biologie vegetală a Universităţii AŞM. Începând cu anul 1998, ţine cursul de *Genetică moleculară* la masterat la Facultatea de biologie a Universităţii din Bucureşti, România. Este omul, care se află în avangarda geneticii naţionale şi căruia din tot sufletul îi dorim, la mulţi ani!

Dr. în biologie ***Eugenia Cotenco***

EXPONENT DE FORȚĂ ÎN VIRUSOLOGIA MEDICALĂ

Dr. hab. CONSTANTIN SPÎNU LA 60 DE ANI

Medic, domeniul științific: epidemiologia și virusologia medicală. Dr. hab. în medicină (1991). Prof. universitar (1996).Vicedirector în probleme științifice și de inovare la Centrul Național Științifico-Practic de Medicină Preventivă.

Constantin Spînu s-a născut la 19 martie 1950 în c. Nicoreni, r. Râșcani. În anul 1967 absolvește cu medalie de aur școala medie din satul natal, iar în 1973 – Facultatea de sanitarie a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău.

După absolvirea cu mențiune a facultății, lucrează în sfera de supraveghere sanitaro-epidemiologică, activând succesiv în funcțiile de cercetător științific stagiar la Institutul de Cercetări în Igienă și Epidemiologie (Chișinău, 1973-1974), doctorand la Institutul de Virusologie „D.I. Ivanovski" (Moscova, 1974-1977), cercetător științific stagiar, apoi superior, șef de laborator, șef de sector la Institutul de Cercetări în Igienă și Epidemiologie (Chișinău, 1977-1988). Din anul 1988 deține funcția de șef de laborator la Institutul de Cercetări Științifice în Medicina Preventivă și Curativă, iar începând cu 1995 până în prezent activează în calitate de prim-vicedirector, vicedirector în probleme științifice și de inovare la Centrul Național Științifico-Practic de Medicină Preventivă.

În anul 1977 Constantin Spînu susține teza de doctor în medicină la specialitatea *Epidemiologie*, iar în anul 1991 – teza de dr. hab. la specialitatea *Virusologie*. În anul 1996 i se conferă titlul de prof. univ.

Pe parcursul activității științifice și manageriale domnul Constantin Spînu a manifestat cunoștințe vaste și de mare valoare în domeniul medicinii preventive. Este autor a peste 600 de lucrări științifice, inclusiv 15 monografii, ghiduri, manuale și 100 brevete de invenție. A obținut 85 medalii de aur, 25 de argint și 21 de bronz la Expozițiile Naționale și Internaționale de inventică: Bruxelles (*Belgia*), Sofia (*Bulgaria*), Chișinău (*Republica Moldova*), Iași, București, Cluj-Napoca (*România*), Casablanca (*Maroc*), Zagreb (*Croația*), Moscova (*Federația Rusă*), Sevastopol (*Ucraina*), Geneva (*Elveția*), Novi Sad (*Serbia*), Seul (*Coreea*), Beijing (*China*). A creat o școală științifică: sub conducerea sa au fost pregătite și susținute 14 teze de doctor, inclusiv 2 teze de doctor habilitat.

Este conducător științific și unul din executanții principali al Programului de Stat *Perfecționarea profilaxiei și tratamentului infecției cu herpes: aspecte clinico-epidemiologice, imunologice de profilaxie și tratament* (2007-2010), a proiectului independent *Elaborarea și valorificarea în practica medicală a produselor antigripale* (2007-2008). Participă activ la implementarea Programelor Naționale de imunizări; de lichidare și combatere a poliomielitei; de combatere a hepatitelor virale B, C și D; la realizarea Proiectelor cu semnificație internațională privind prevenirea HIV/SIDA, hepatitele B și C; controlul gripei aviare, gripei (AH1N1) și gradul de pregătire în caz de pandemie umană.

Prof. univ. Constantin Spînu a elaborat, patentat și organizat fabricarea industrială a preparatului antiviral „Pacovirină", utilizat în tratamentul și profilaxia hepatitelor virale, gripei și altor infecții prin protocoale clinice naționale, ghiduri etc.

Rezultatele cercetărilor științifice, generalizate în lucrarea *Performanțe în elaborarea și implementarea metodelor de profilaxie și tratament a infecțiilor cu diminuarea impactului consecințelor radiațiilor ionizante*, realizată în comun cu specialiștii Institutului de Genetică al A.Ș.M., USMF „Nicolae Testemițanu", S.A. „Farmaco", au fost înaintate la Premiul de Stat în domeniul științei pentru anul 2010.

Realizările activității sale științifice și organizatorice au obținut o apreciere largă din partea comunității științifice din țară: este președinte al Comisiei Metodice de profil *Patologia infecțioasă,* specialist principal al Ministerului Sănătății în virusologie și imunologie, membru al Consiliului de Experți al MS, vicepreședinte al Consiliului Științific Specializat pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat în medicină și biologie la specialitățile *Microbiologie, Virusologie, Biotehnologie, Boli infecțioase, Epidemiologie, Medicină Socială și Management*, membru al Asambleei A.Ș.M., membru al Comisiei de Atestare a cadrelor la specialitatea *Microbiologie*.

Prof. univ. Constantin Spînu are un nume de rezonanță internațională: este Coordonator Național în problemele de conteiment la poliomielită (O.M.S.), Coordonator Național în activitatea de inventică și transfer tehnologic pentru saloanele internaționale (România – Cluj-Napoca, București, Iași) și membru activ al A.Ș. din New-York, SUA.

Palmaresul său include importante distincții: Diplome de Onoare ale Parlamentului și Guvernului RM, titlul „Om Emerit" (1998), Medalia „Meritul Civic" (2005), Diploma „Savantul Anului în domeniul științelor reale" (2008), Laureat al Premiului OMPI, Medalia „60 ani ai A.Ș.M., Crucea Regatului Belgia (Bruxelles) în grad de Cavaler (2007), Ofițer (2008) și Comandor (2009).

În numele comunității științifice, vă felicităm cordial cu ocazia onorabilei vârste, dle profesor Constantin Spînu. La mulți ani, sănătate și succese întru dezvoltarea științei medicale!

Academician ***Teodor Furdui,***
doctor ***Leonid Chișlaru***